

JOGTUDOMÁNYI ALAPKUTATÁSOK 2.

SCHWEITZER GÁBOR
„A TISZTESSÉGES
JOGTANÁR”

MOLNÁR KÁLMÁN PÁLYAKÉPE

JOGTUDOMÁNYI ALAPKUTATÁSOK
az MTA TK JTI elektronikus monográfiásorozata

Kiadja az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet
Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Főszerkesztő: Gárdos-Orosz Fruzsina igazgató

Felelős szerkesztő: Friedery Réka

Lektorok: Fekete Balázs, Halász Iván, Horváth Attila

Olasószerkesztő: Mészáros Katalin

Szerkesztőbizottság: Friedery Réka, Gajduscsek György, Gárdos-Orosz Fruzsina, Nótári Tamás, Pap András László, Sulyok Gábor, Sente Zoltán, Varju Márton

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/jti-monografiak>

E-mail: jti-monografiak@tk.mta.hu

Tördelés es borítóterv: Pintér József

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Tomcsányi Péter

Mejelenés éve: 2018

ISBN 978-963-7311-84-0

ISSN 2560-2128

„Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben,
Ember lenni mindég, minden körülményben.”

Arany János

TARTALOM

Előszó	11
1. A BOLDOG GYERMEKÉVEK VÁROSA – NAGYVÁRAD (1881–1902)	
1.1. A családi háttér	15
1.2. Nagyvárad tanulóévek – gimnázium és jogakadémia	18
2. EGYETEMI ÉVEK – BUDAPEST (1903–1904)	
2.1. Az egyetemen.....	21
2.2. Az első munkák	23
2.2.1. Esküdtszékünk.....	23
2.2.2. Az egyház alkotmánya és a katolikus autonómia.....	25
3. KÜLFÖLDI TANULMÁNYÚT – BERLIN, HEIDELBERG ÉS PÁRIZS (1904–1906)	
4. A KISMAGYAR ATHÉNENBEN – EGER (1907–1926)	
4.1. „... nem fogja megbánni az egri kinevezést”	38
4.2. A választójogi polémia	42
4.3. Az egyetemi magántanári habilitáció	44
4.4. Jogforrástani művek – „Kormányrendeletek” és a „Döntvényeink jogi természete”.....	47
4.5. Röpirat a nemzetiségi kérdéstről	50
4.6. Az első világháború időszaka – Galícia és Oroszország	55
4.7. Visszatérés Egerbe – világháborús összeomlás és forradalmak	59
4.8. Átkerülés a jogtörténet-egyházjogi tanszékre	64
4.9. A jogfolytonosság értelmezése	66
4.10. A jogakadémiák válsága és a jogi oktatás reformja.....	72
4.11. Tanszékbetöltési prioritások: szakmai alkalmasság és/vagy egyházi elkötelezettség.....	78
4.12. Közélet – társadalmi élet – magánélet	83
4.13. Búcsú Egertől	86

5. A „BÍDERMÁJER” VÁROSBAN – PÉCS (1926–1946)

5.1. A magyar közjogi katedra betöltése	91
5.2. Tanórák, tanítványok, tudományos pályatételek	95
5.2.1. A katedrán	95
5.2.2. Tudományos pályatételek	97
5.2.3. Tanítványok	100
5.2.4. Magántanári habilitációk	102
5.3. A Magyar Tudományos Akadémia számára felajánlott pályatételek	105
5.3.1. A királyi főkegyúri jog.....	105
5.3.2. A közösségi eszme érvényesülési területei.....	110
5.4. A kari autonómia élén	115
5.4.1. A kari ülés tagja.....	115
5.4.2. A dékáni ciklusok	119
5.5. A pécsi korszak tudományos munkásságának főirányai	126
5.5.1. Az alaki jogfolytonosság elméleti továbbfejlesztése	126
5.5.2. A királyi főkegyúri jog értelmezése	134
5.5.3. Gondolatok a Szent Korona-tanról	137
5.5.4. A <i>Magyar közjog</i> (1929) fogadtatása	142
5.5.5. Töprengések a választójogról és a parlamentarizmusról.....	143
5.5.6. A jogi oktatás reformja – oktatáspolitikai írások	148
5.6. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja	155
5.7. Társadalmi élet – közélet – magánélet	160
5.8. A „zsidóbérenc”	169
5.9. Az internálás és az Ideiglenes Nemzetgyűlés korszaka	182
5.10. Búcsú Pécestől	187

6. AZ UTOLSÓ STÁCIÓ – BUDAPEST (1946–1961)

6.1. A Pázmány Péter Tudományegyetem közjogi tanszékén	196
6.2. Utolsó publikációk	198
6.3. A magyar címer megállapítása – egy meg nem jelent publikáció története ..	200
6.4. A kényszernyugdíjazás	203
6.5. Az MTA levelező, majd tanácskozó tagja.....	208
6.6. Társadalmi élet – közélet.....	210
6.7. A végső búcsú	215
Utószó	219
Forrásjegyzék	223

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az elmúlt években többször is feltették a kérdést, hogy mi keltette fel az érdeklődésemet Molnár Kálmán iránt. A kérdésre adott válasz életem Pécssett töltött szakaszához fűződik. Középiskolás koromban – családi körben – hallottam először Molnár Kálmánról. Emlékezetes maradt ugyanis Pécssett, hogy a két világháború közötti időszakban Molnár Kálmán nagy feltűnést keltő módon elvállalta egy zsidó egyetemi diákszervezet tanárelnöki tisztségét, illetve többször is felemelte szavát a tobzódó antiszemitizmussal szemben. A személyével kapcsolatos következő érdekesség a legendás pécsi gimnáziumi történelemtanár, Rajczi Péter nevéhez fűződik, akinek ebben az időben a magántanítványi köréhez tartozhattam. Tőle hallottam, hogy Molnár Kálmán elkötelezett legitimistaként az ifjú Habsburg Ottó egyik tanára volt. Ezeket az információkat akkor jó mélyen elraktároztam magamban. Évtizedekkel később, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának egyik katalógusdobozában véletlenszerűen bukkantam rá Molnár Kálmán irathagyatékára. A cédulákat lapozgatva, majd utóbb egy-egy kéziratba, illetve levélbe beleolvasva nemcsak a régi információk elevenedtek fel bennem, hanem lassanként meg is érlelődött az életút megismerésének, illetve feldolgozásának gondolata.

A Molnár Kálmán működésével kapcsolatos első publikációk után kiteljesedő kutatómunkát a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatása tette lehetővé. A források feltárása során budapesti levéltárak, kéziratárak és könyvtárak mellett egri, pécsi és kalocsai levéltárakban is folytattam kutatásokat. Hálás vagyok a felkeresett intézmények munkatársainak segítségéért. Köszönetemet fejezem ki Körösmezei Miklósné Valló Editnek, Körösmezei Andrásnak, Barczáné Abay Gerdának, Barcza Tibornak, valamint Krassó Sándornak, hogy saját tulajdonukban lévő dokumentumaikat bocsátották rendelkezésre. A Molnár-családról készült fényképek közlését Körösmezei Miklósné Valló Edit és Körösmezei András ajánlották fel. Nagyon örültem, hogy Molnár Kálmán egykori hallgatói közül Bacher Vilmos és Vidor György megosztották velem emlékeiket. Nagy segítséget jelentettek kollégáim, mindenekelőtt Könczöl Miklós, Majtényi Balázs, Pap András László, Sente Zoltán kézirattal kapcsolatos tanácsai, illetve észrevételei, valamint Boronkainé Salacz Ágnes, Ravasz István és Rátfai Emese Judit javaslatai. Hálával tartozok a kötet szakmai lektorainak, Horváth Attilának, Fekete Balázsnak, valamint Halász Ivánnak az alapos és körültekintő munkáért. A szövegben

esetlegesen előforduló pontatlanságokért természetesen kizárólag én tartozok felelőséggel. Köszönöm munkahelyeim, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete, valamint az Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kara támogatását.

Családom, mindenekelőtt Petra és a fiúk, Andris, Peti és Marci támogatásáért és végtelen türelméért nem tudok eléggé hálás lenni. A könyvet, szerény viszonzásként, nekik szeretném ajánlani.

ELŐSZÓ

„Önmagával szemben kérlelhetetlen, hallgatói irányában szigorú, de a becsületes munkát valósággal örvendezve jutalmazó, lelkes és lelkesíteni tudó professzor, kitűnő előadó, a jogfolytonosság tántoríthatatlan híve, az ügynevezett fajvédelem ellenzékének és a jogegyenlőségnek emelt fővel kiálló harcosa. Ez irányban való hírlapi cikkezéstől, sőt éles vitázástól sem riad vissza, mint ahogy egyébként is sokat publikál.”¹ Így jellemezte a pályatárs, Óriás Nándor a visszaemlékezéseiben Molnár Kálmánt (1881–1961), a 20. századi magyarországi polgári közjogtudomány – alkotmányjog-tudomány – egyik legjelentősebb képviselőjét. Molnár Kálmán hosszú évtizedeken keresztül oktatott magyar közjogot – alkotmányjogot – az Egri Érseki Joglyceumban, utóbb a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán, végezetül pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Tanítványai számát egyik időskori feljegyzésében tízezer főre becsülte.² A magyar alkotmányjog kritikai szellemű oktatása mellett fontos feladatának tekintette a joghallgatók tudományos érdeklődésének a felkeltését is. Ennek előmozdítása érdekében, úttörő módon, saját jövedelméből támogatott tudományos pályatételeket írt ki a hallgatók számára. A tudományos kutatások támogatása céljából az MTA javára is felajánlott szintén saját forrásból finanszírozott pályatételeket.

Molnár Kálmán a termékeny szerzők közé tartozott: monográfiákat, tanulmányköteteket, szakcikkeket és hírlapi cikkeket egyaránt publikált.³ Az alkotmányjog területeit érintő tudományos munkássága elismeréseként az MTA 1942-ben levelező tagjává választotta. Pályafutása 1948-ban, illetve 1949-ben ért véget, amikor a Pázmány Péter Tudományegyetem a szocialista jogászképzésre történő átállás jegyében idő előtt nyugállományba helyezte, a következő évben pedig az MTA az érdemi jogosítványokkal nem rendelkező tanácskozó tagok közé sorolta át. A megaláztatást és a mellőzöttséget méltósággal viselte el.

A korai tudományos művek az esküdszék intézményét, illetve a katolikus autonómia kérdéseit érintették. Érdeklődése később a jogforrástan irányába fordult. Az

¹ ÓRIÁS Nándor: *Emlékeim töredékei* [Szerk.: ÁDÁM Antal] (Pécs: PTE ÁJK 2006) 168–169.

² MTA Könyvtára Kézirattára Ms 6218/2.

³ Bibliográfiáját lásd SZABÓ Pál: *A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága* (Pécs: 1940) 686–693.

egyetemi magántanári habilitáció alapjául szolgáló monográfiát „Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogból” címmel 1911-ben jelentette meg. Jogforrástani kérdések iránti érdeklődése egész életén keresztül végigkísérte.

Az első világháború alatti przemysl-i frontszolgálat, majd az azt követő három évig tartó oroszországi hadifogság megakasztotta a lendületes pályakezdet. Az Egerbe visszatérő Molnár Kálmán érdeklődésének középpontjába 1919/1920 fordulóját követően a két világháború közötti közjogtudomány egyik alapkérdésének tekintett jogfolytonosság értelmezése került. A magyar közjogi hagyományban gyökerező alaki értelemben vett jogfolytonosság fogalma alatt azt értette, hogy a jogszabályok megalkotására, megváltoztatására vagy eltörlésére csakis az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők jogosultak.⁴ Ebből következően az erre feljogosított tényezők, vagyis az uralkodó, valamint a képviselőházból és főrendiházból álló törvényhozás a kizárólagos letéteményesei a törvényalkotásnak. A világháborús összeomlás és az 1918/1919-es forradalmak miatt megszakadt jogfolytonosság helyreállítása véleménye szerint csakis az alakóságok tiszteletben tartása mellett lehetséges. Amikor 1919 őszén úgy ítélte meg, hogy a jogfolytonosság helyreállítása nem az általa garanciális jelentőségűnek tekintett alakóságok szerint fog megvalósulni, áthelyezését kérte a közjogi tanszékről a jogtörténet-egyházjogi tanszékre. Nem kívánt ugyanis olyan alkotmányjogot, illetve alkotmányjogi nézeteket oktatni, amelyekkel nem tudott azonosulni. Jogfolytonossági felfogásának sarokpontjaihoz makacs következetességgel ragaszkodott. Emiatt szembe is került a Horthy-kor tartalmi (anyagi) jogfolytonosságot hirdető hivatalos álláspontjával. A Habsburg–Lotharingiai-uralkodóház restaurációját szándékozó politikai és társadalmi csoportosulások ugyanakkor azonosultak Molnár Kálmán jogfolytonossági koncepciójával és alkotmányjogi felfogásával, akit emiatt 1932-ben arra kértek fel, tartson magyar közjogi előadásokat a belgiumi száműzetésben élő Habsburg Ottó számára.

Molnár Kálmán életének voltak közéleti tevékenységét tekintve igen aktív korszakai, miként erre Óriás Nándor visszaemlékezései is utaltak. Az 1930-as évektől kezdődően következetesen szállt szembe a sajtó nyilvánossága előtt is a felerősödő szélsőjobboldali, nemzeti szocialista és antiszemita törekvésekkel. A magyar közjogi idealisztikus szemlélete, az állampolgári jogegyenlőség eszméjéhez való ragaszkodás, a fajelmélet elutasítása, rendíthetetlen katolicizmusa szükségszerűen állították szembe a totalitárius eszmékkel. Nem tekinthető véletlennek, hogy 1944. október 17-én, a Szálasi-féle hatalomátvételt követően a nyilas karhatalom Pécsről Nagykanizsára internálta. A kiszabadulását követően Pécsre visszatérő professzort az Erzsébet Tudományegyetem képviseletében az 1944. december 21-én Debrecenben összeülő Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották. Ennek köszönhetően Molnár Kálmán is közreműködhetett a felszabadulást követően kialakuló új közjogi rendszer alkotmányjogi alapjainak lerakásában.

Katona Jenő, az 1939 és 1944 között megjelenő, kereszténydemokrata szellemiségű *Jelenkor* című folyóirat felelős szerkesztője „*tisztességes jogtanárként*” emlékezett vissza Molnár Kálmánra, aki az antifasiszta irányvonalat követő folyóirat szerkesztő-

⁴ Bibliográfiáját lásd SZABÓ (3. l.) 686–693.

bizottsági tagja és természetesen szerzője is volt.⁵ Való igaz: Molnár Kálmán tisztességes volt akkor, amikor ezért nem járt külön köszönet, és tisztességes maradt akkor is, amikor sokan letértek a tisztesség útjáról.

Molnár Kálmán pályaképének – életútjának és életművének – rekonstruálása során mindenekelőtt az időrendet igyekeztem tiszteletben tartani. Már csak amiatt is, mert a pályakép megalkotásakor Molnár Kálmán 1949-ben írt életrajzi vázlatát, valamint egyik Irk Alberthez intézett életrajzi vonatkozású levelét tekintettem sorvezetőmnek. Az időrendtől csak abban az esetben tértem el, amennyiben ezt a tematika feltétlenül indokoltta tette. Az életút és az életmű rekonstruálását a sajtó- és könyvészeti anyag mellett számottevő elsődleges forrás tette lehetővé.⁶ Ezeknek a forrásoknak a feltárását és használatát az „*életrajzi tér*” megalkotásakor mellőzhetetlennek tartottam.⁷ A személyes források – miként a rendelkezésre álló levelek, feljegyzések és visszaemlékezések – támpontot nyújtottak nemcsak a pályafutás egyes állomásainak, hanem bizonyos írásművek, illetve publikációk megértéséhez, illetve árnyaltabb bemutatásához is. Fontosnak tartottam, hogy a pályakép megalkotása során a lelkesíteni tudó professzor és a vitatkozó kedvű tudós mellett a közéleti ember és a magánember is kellő hangsúlyt kapjon: Molnár Kálmán ugyanis nemcsak, miként Katona Jenő jellemezte, tisztességes jogtanár, hanem tisztességes ember is volt.

⁵ „Katolikusok a szellemi ellenállásban” [Beszélgetés Katona Jenővel] *Literatúra* 1980/1. 120.

⁶ Molnár Kálmán hagyatéka az MTA Könyvtárának Kézirattárába került, ami a családi iratok mellett a tanári, szakirodalmi és közéleti működésére vonatkozó dokumentumokat, publikálatlan írásokat, naplótöredékeket, életrajzi feljegyzéseket, olvasmányjegyzéseket, háztartási naplókát, valamint a levelezés egy részét tartalmazza. Molnár Kálmán további levelei az MTA Könyvtárának Kézirattárában, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában lelhető fel. Az MTA és Molnár Kálmán kapcsolata az MTA Könyvtára Kézirattárában RAL – Régi Akadémiai Levéltár – állományának iratai alapján tárható fel. Az egri időszak forrásai a Heves Megyei Levéltárban, valamint az Egri Főegyházmegyei Levéltárban, míg a pécsi időszak forrásai a Pécsi Egyetemi Levéltárban kutathatók. A pesti tudományegyetemen diákként, majd professzorként töltött esztendőik dokumentációját az ELTE Levéltára őrzi. Molnár Kálmán 1949-ben írt autográf visszaemlékezéseinek egyik példánya a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába (az egykori Magyar Országos Levéltárba) került, másik példánya viszont az MTA Könyvtára Kézirattárában lelhető fel. A visszaemlékezés egyik további példánya Molnár Kálmán családjának tulajdonában van. Ezúton is köszönöm Körösmezei Miklósné Valló Editnek és Körösmezei Andrásnak, hogy a visszaemlékezés családi példányát rendelkezésre bocsátották. Molnár Kálmán működésére vonatkozóan ugyanakkor további források találhatóak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a pécsi Janus Pannonius Múzeum Új- és Legújabb kori Történeti Osztályának Adattárában, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban, valamint az ELTE ÁJK Magyar-archívumában is.

⁷ K. HORVÁTH Zsolt: „Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához” *Korall* 2011/44. 154–176. Az életrajzok típusaihoz és az életrajz-írás módszertani dilemmáihoz lásd Giovanni LEVI: „Az életrajz használatáról” *Korall* 2000/2. 81. skk. Alighanem igaza van Kővér Györgynek, amikor a biográfiaírás kapcsán arra emlékeztetett, hogy – jöllehet az életrajzírónak bizonyos alapvető kérdéseken el kell tűnődnie – nincs „*általános recept*” sem a műfajra magára, sem pedig a történetíráshoz fűződő viszonyára nézve. Lásd Kővér György: „Biográfia és történetírás” *Aetas* 2000/3. 150–157.

1. A BOLDOG GYERMEKÉVEK VÁROSA – NAGYVÁRAD (1881–1902)

1.1. A CSALÁDI HÁTTÉR

Molnár Kálmán életútja négy városhoz kötődött szorosan: Nagyváradhoz, Egerhez, Pécshez és Budapesthez. Barátjához és professzortársához, Irk Alberthez 1947. december 27-én intézett hosszú levelében vallott a fenti városokhoz fűződő kötődéseiről. Szülővárosáról, Nagyváradról a következőket írta:

„Nagyvárad: boldog gyermekéveim városa! Mennyi ösztönzést kaptam ebben az életem, forgalmas, kultúrsumjas, élethabzsoló, szemérmetlenül pökhendi és elbizakodott, ultraliberális, világpolgári allűrökkel hivalkodó, lármásan szórakozó (sőt lébecoló), peceparti Párisban: Schlauch Lőrinc, Karácsonyi János, Kecskeméti Lipót főrabbi, Szilágyi Dezső, Tisza Kálmán és István, Várady Zsigmond, Rádl Ödön, Plopu táblabíró, Somló Bódog, Ágoston Péter, Ady Endre, Nagy Endre, Miklós Jutka, Dutka Ákos (iskolatársam) és Vaiszlovits Emil városában. Apámhoz hasonló nagy karakterektől le a Hoványi Gyuláig. Az én szememben ez a kedves fiókvilág-város volt a magyar élet spirochétája, amelyik élénkebb életműködésre korbácsolja az agyat, az idegeket, az ösztönöket, amíg így teljesen szétmarja a szervezetet” – fogalmazott az Irk Alberthez intézett levélben.⁸

Nagyvárad, Bihar vármegye székhelye a 19–20. század fordulóján a dinamikus fejlődő városok közé tartozott.⁹ A lendületes városfejlődést a kereskedelmi- és hitelélet alapozta meg. Az akkoriban mintegy 65 000 lakosú nagyváros pezsgő kulturális, szellemi és társadalmi életét jól tükrözi a fenti levélben idézett, teljességre természetesen nem törekvő névsor is. Nagyvárad a tudós főpapok, országos és helyi jelentőségű politikusok, irodalmi életet megújító írók, költők, hírlapírók, továbbá progresszív és konzervatív jogászprofesszorok, valamint lelkes patrióták városaként vésődött be Molnár Kálmán emlékezetébe.

A családi háttér leginkább a visszaemlékezések alapján rajzolódik ki. Molnár Kálmán három nap leforgása alatt, 1949. szeptember 4-e és szeptember 6-a között írta

⁸ Molnár Kálmán levele Irk Albertnek. Budapest, 1947. december 27. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁹ FLEISZ János: „Polgárosodás és urbanizáció Nagyváradon a századfordulón” in MATOLCSI Lajos (szerk.): *Bihari Diéta II.* (Debrecen: Ethnica 1999) 98–109.

meg visszaemlékezéseit, miként saját maga nevezte, *Életrajzi vázlatát*.¹⁰ Ebből az összeállításból kiderül, hogy a Molnár-család 15. századig visszanyúló nemességét Hunyadi Mátyás új adománylevellel erősítette meg 1479-ben. „*Innen csallóközi (kuk-kó) családom marcsamagyari (nagy-magyari) előneve.*” Molnár Kálmán nagyapja, Molnár Antal a 19. század elején „*már csak a hétszilvafás (egyetelkes) nemesek szürke életét élte, s nemesi előnevét sem használta.*”¹¹ A nyolcgyermekes család fenn-tartása nehéz feladatok elé állította a „*tetterős*” nagymamát, Csiba Máriát, akiről azt lehet tudni, hogy nem engedte meg férje számára az ügyvédi praxis folytatását, mert „*az ügyvédi gyakorlat nem sokat hozott volna a konyhára.*” Ennek a nagymamai vélekedésnek valószínűleg az lehetett az alapja, hogy Molnár Antal ügyvédi pályafutását azzal kezdte, „*hogy ügyfelének nemcsak a költségeket engedte el, de a megítélt követelést is elengedte, s persze sajátjából térítette meg.*” A visszaemlékezés szerzőjének kissé szarkasztikus megjegyzése szerint a család gazdag öröksége évszázadok óta „*csupán jó fizikumban szállott az utódokra.*”¹² Természetesen ez sem kevés! – tehetnénk hozzá. A 17. század végétől fennmaradt anyakönyvek tanúsága szerint Molnár Kálmán felmenői mindenesetre 80 év feletti életkorban haltak meg.

A családi legendáriumban elevenen éltek az 1848-as hagyományok is. Erre utal a következő történet is: „*Nagyapám 1848-ban községének bírója volt. Az átvonuló osztrák csapatok a községtől lovaik részére kötőféket követeltek. Nagyapám azt felelte: »Adok én nektek kötelet szívesen, ha császárotokat akasztjátok rá!« Jött is hamarosan a járőr a szájas rebellisért. Ez azonban egy szál ingben és könnyű magyarban átvette magát a kerítésen, s a Dunán lecsónakázott Komáromba Klapkához, s csak a vár feladása után, a kapitulációs levél oltalma alatt tért haza otthonába Duna-szerdahelyre.*” Molnár Kálmán édesapja, Molnár Imre – a nemzetgazdász, pénzügytan és pénzügyi tételes törvények nyilvános rendes tanára a Nagyvárad Királyi Katolikus Jogakadémián – az 1867-es kiegyezés hívének vallotta magát. „*Atyám fiatal lelkének egész idealizmusával rajongott Deák Ferencért és nagy művéért: az 1867-es kiegyezésért. Az 1869-ki képviselőválasztások idején családunk régi barátjának Fehér Nándor kossuti plébánosnak, (Fehér Ipoly későbbi pannonthalmi főapát testvére) volt néhány napos vendége, s ekkor 1869. február 10.-én ezt írta naplójába: »Őszintén megvallom, ez a neme a társas életnek, ami Kossuton van divatban, – amelyet talán csak én fogok fel éppen oly sötét színben, – nekem nem tetszik. A bort úgy isszák, mint a vizet. A patriotizmust a hangos beszéd, hatalmas ellenségeink minél inkább való megvetésébe s kicsinylésébe helyezik. Nem békében élni velük, vagy mellettük, hanem felbük emelkedve mátyás-kori nagyságról ábrándoznak, anélkül, hogy a sújtó körülményeket latba vetve alapos higgadtsággal vizsgálják erőnket, látvák a vészt, mely ellenség környezte csekélységünket minden oldalról megsemmisüléssel fenyegeti. Aki jobban szereti hazáját, mint gyűlöli ellenségét az*

¹⁰ Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár *Életrajzi vázlata*. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, R. 313. 4. doboz – a továbbiakban *Életrajzi vázlat*. Nyomtatásban megjelent MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányfejtődésünk útjai. Válogatás Molnár Kálmán hátrahagyott írásából* [Vál.: SCHWEITZER Gábor, Szerk.: KAJTÁR István] (Pécs: PTE ÁJK 2011) 121–155.

¹¹ Lásd 10. lj. *Életrajzi Vázlat*.

¹² Lásd 10. lj. *Életrajzi Vázlat*.

svarczgelb, arról gúnymosollyal emlékeznek meg, – azért többé nem vitázok velük, ügyis eredménytelen!»¹³

Az édesapa Deák Ferenc iránti lelkesedése utóbb az 1849-ben Komáromban kapitulált atyai nagypapára is átragadt. A következő családi történet Molnár Kálmán szerint a „magyarság öntudathasadását” példázza: „Az 1869-ki képviselőválasztások küszöbén felkereste nagypámat a 67-es képviselőjelölt, kinek rögtön megígérte, hogy rászavaz. De jött utána a 48-as jelölt is, akinek viszont ezt mondotta: »Kedves Öcsém! Én már csak az okosabb párttal szavazok. De azt az öt kispapát, aki a földemet megműveli, és rám hallgat, elküldöm, hogy Rád adják le szavazatukat!»¹⁴

Molnár Kálmán életében – a rendelkezésre álló források egyértelműen erre utalnak – az édesapának jutott a meghatározó szerep. „Apámnál jobb, becsületesebb, igazabb, gerincesebb, emberszeretőbb magyar embert nem ismertem. Nagyon rászolgált arra az osztatlan tiszteletre, ami Őt Nagyváradon pártkülönbség nélkül körülvette. – 43 évig volt jogakadémiai tanár, s a városi törvényhatóság mindig újraválasztott tagja. Még az ellenpártiak is rászavaztak, s így néha Ő lett a legtöbb szavazattal városatyává választva.” A visszaemlékezésekben édesanyjáról a következőket írta: „Anyám, Horváth Anna ősei Apafi Mihálytól (1674) kapták nemességüket, s a harasztkereki előnevet (I. Ferenc alatt elismerve!). Ebben a családban is jellemző a magas életkor. Nagyatyám (Nagyvárad gyámpénztárnoka) 81, anyám 87 éves korában halt meg. Mint az ideális anya, feleség, háziasszony él emlékezetemben.” Szüleitől fennkölt gondolatokkal búcsúzott a visszaemlékezésekben: „Én, aki egész életemben éreztem, hogy Isten különös védelme alatt állok, a Mindenható legnagyobb ajándékának azt tartom, hogy jó, becsületes, bölcs, idealista, vallásos szülőkkel áldott meg. Áldás emlékükre!”¹⁵

Feltűnő, hogy a családtörténeti összeállításban az apai ágról származó történetek a dominánsak. Ezt két körülmény is indokolhatja. Egyfelől az, hogy a visszaemlékezés szerzője az édesapa hivatását választotta, másfelől pedig az, hogy büszkén emlegetett '67-es hitvallását is az atyai szellemi örökség részének tekintette. A visszaemlékezések lapjain ugyanakkor nem tett említést a család vallási gyökereiről, ám az életrajzi vonatkozású jegyzetekből erre is fény derül. Amíg az apai ág római katolikus hitű volt, addig az anyai ágon – a római katolikus mellett – távoli protestáns felmenőket is számontartottak.¹⁶ Molnár Kálmán világgképére azonban egyértelműen a katolicizmus gyakorolt hatást.

Molnár Kálmán szülei – Molnár Imre (1845–1927) és Horváth Anna (1855–1942) – 1876-ban Nagyváradon kötöttek házasságot. Frigyükből három gyermekük született: Kálmán (1881), Ilona (1884), és Jolán (1889).¹⁷ Molnár Kálmánt születése után két nappal, 1881. április 9-én a római katolikus hitben keresztelték meg a nagyvárad-

¹³ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

¹⁴ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

¹⁵ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

¹⁶ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/59.

¹⁷ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/25. Molnár Ilona dr. Valló Józsefhez ment feleségül, Molnár Jolán pedig dr. Seres Barnával házasodott össze.

olaszi Szentlélek plébánián.¹⁸ A nagyváradai gyermekkorról mellesleg csak annyit tudhatunk meg, amennyit Molnár Kálmán a visszaemlékezésekben megörökített: „*Nyurga gyerek voltam, akinek szervezete nem bírt együtt fejlődni a gyors növéssel. Ezért szinte állandóan köhögtem, s nővéreimmel együtt életben maradásunkat valószínűleg annak köszönhetjük, hogy atyám a nagyváradai szőlőhegyen anyám hat holdas örökségéből egy kis paradicsomot teremtett számunkra, ahol évenként 3-4 nyári hónapon át mezítlábaskodva, levegőben, napfényben és gyümölcsben fürödve éltük derűs gyermekkorunkat.*”¹⁹ Tanulmányait a római katolikus elemi iskolában kezdte, majd a premontrei rend főgimnáziumában folytatta.

1.2. NAGYVÁRADI TANULÓÉVEK – GIMNÁZIUM ÉS JOGAKADÉMIA

A középiskolában eltöltött esztendőik története a visszaemlékezések, valamint a hátrahagyott jegyzetek alapján rekonstruálható. „*Híres, sőt hírhedt, szigorú tanintézet volt ez*” – állította a visszaemlékezésekben a jászóvári premontrei kanonokrend nagyváradai főgimnáziumáról. Kijelentését elsősorban az osztálylétszám drámai méretű csökkenésével támasztotta alá. Osztályukban ugyanis 61-en kezdték meg tanulmányaikat, akik közül 8 évvel később mindössze 5-en tették le eredeti alma materükben az érettségit. Az osztályba máshonnan érkezőkkel együtt 1899-ben 26-an „*indultak neki*” az érettségi vizsgálatnak, amit 19-en állottak ki sikerrel. „*Jeles érett egy sem akadt közöttünk.*” Majd hozzátette: „*Szerencsénkre az élet kegyesebb volt hozzánk, mint Alma Materünk!*”²⁰ Önmagára egyébként szorgalmas, szerény, kötelességtudó és lelkiismeretes diákként emlékezett vissza. Áttekintve nyolcadik gimnazistaként elért tanulmányi eredményeit, azt látjuk, hogy három tantárgyból – vallásból, természetből, valamint magaviseletről – *jeles*, mennyiségtanból *közepes*, míg a többi tantárgyból *jó* érdemjegyet kapott.²¹

Két gimnáziumi tanáráról, Agáczy Norbertről és Kolozsvári Béláról nemcsak a visszaemlékezésekben, hanem külön feljegyzésben is megemlékezett.²² Az első évek osztályfőnöke, Agáczy Norbert a latin nyelvet oktatta. Dolgozatírás alkalmával jóindulata jeleként szótlanul rábökött a készülő dolgozatok egy-egy szavára, jelezve ezzel, „*hogy azt az ominózus szót jó lesz újabb megfontolás tárgyává tenni*”. Órán kívül is foglalkozott diákjaival, Molnár Kálmánnak példának okáért készséggel magyarázta el a deklinációk fordulatait. Agáczy Norbert „*nemcsak a villanyfényt kattintotta fel a koponyámban, de a tanulás ambíciójára és gyönyörűségére is ő eszméltetett rá*”. A gimnázium felsőbb osztályaiban Kolozsvári Béla tanította a magyar nyelvtant. „*Nyugodt, jóakaró ember, aki nemcsak a tanórák alatt foglalkozott velünk!*” Eleinte több kifogást támasztott Molnár Kálmán dolgozatainak stílusával szemben, mert sokat

¹⁸ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/44.

¹⁹ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

²⁰ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

²¹ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/1.

²² MOLNÁR Kálmán: *Kettő a sok közül* MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/104.

vétett a szórend, a szófüzés és a mondatszerkesztés terén. Az egyik alkalommal, a húsvéti szünet idején Kolozsvári Béla a gimnáziumba rendelte be tanítványát. Beültette a tanterembe és átadott a számára fordítás céljából egy német elbeszélést. „*Pontosan, de nem szolgálj! Értelem hüen, de magyarosan!*” – szölktek az instrukciók. Az elkészült fordítást utóbb szóról szóra átbeshélték. „*Bizony nem sok szó maradt a helyén...*” – emlékezett vissza. Néhány hét elteltével Kolozsvári tanár úr már Liviuat fordított latinról magyarra Molnár Kálmánnal. A hálás tanítvány utóbb egyetemi hallgatóként is megküldte egykori magyartanára számára a fogalmazványait. Az idő múlásával a kijavított írásokban egyre kevesebb lett a „*megcenzúrázott rész*”, míg nem az egyik alkalommal azzal a megjegyzéssel küldte vissza Kolozsvári tanár úr Molnár Kálmán fogalmazványát, hogy „*kifogástalan*”²³

Tapintatosan – név nélkül – szerepel ugyanakkor a visszaemlékezésekben a gimnáziumi évek egyetlen tanára, aki „*érthetetlenül gyűlölte*” és „*betegesen üldözte*” őt. A felső évfolyamok matematikatanáráról van szó, aki „*válogatott trükkökkel játszott*” a gimnazista diák „*érzékeny idegzetével*”. A matematika órák emléke hosszú években keresztül üldözte rémálmaiban. Tanára „*szadizmusa*” visszaemlékezései szerint még a nagy világháború borzalmainál is maradandóbb nyomokat hagyott benne. Csak a 40. élettségi évforduló idején, 1939-ben békélt meg addigra már réges-régen elporladt tanárával, amikor a kassai Rozália temetőben a sírját felkereste és imádkozott érte.²⁴ A történetk dacára – olvassuk – matematikatanárának sokat köszönhetett. Megtanulta tőle, hogy milyenek nem szabad lennie egy tanárnak. A pedagógus ne legyen fölényes, gyűlölködő és cinikus. Azt is megtanulta, hogy a tanár „*legelenghetetlenebb kvalifikációja*” a szeretet és az igazságosság, miként azt is jól emlékeztebe véste, hogy a katedrán mindenféle ellenszenvet le kell küzdeni.²⁵

Az életrajzi vázlatban az ifjúkori évek nagyváradi kortársai közül Ady Endréről és elemi iskolai osztálytársáról, Dutka Ákos költőről külön is megemlékezett. Dutkáról mindössze annyit jegyzett fel, hogy barátságban voltak, Adyról viszont részletesebben is írt: „*Ady Endre – négy évvel öregebb, mint én – persze mindig nagyon érdekelt, de lump társaságát mégis kerültem. Hiányzott köztünk a lelki kapocs, s társaságának frekventálása bizony rossz fényt vetett volna rám.*”²⁶ Ady Endréhez mellesleg édesapján keresztül is lehetett némi kapcsolódása Molnár Kálmánnak, ám erről nem a visszaemlékezésekből szerezhethünk tudomást. Fiatal publicistaként ugyanis Ady Endre szenvedélyesen kelt védelmére az akkoriban a Nagyváradi Királyi Katolikus Jogakadémián oktató Somló Bódognak, akít öt tanártársa – közöttük Molnár Kálmán édesapja – egyik spenceri és marxi tanításokat ismertető nyilvános előadása, illetve írása miatt el akart távolíttatni tanszékéről.²⁷ A parlamenti interpellációig eljutó ügyben végül Wlassics Gyula kultuszminiszter nemcsak Somló Bódogot védte meg tanártársaitól az oktatás és kutatás szabadságára hivatkozással, hanem tanártársait

²³ Lásd 23. ljt.

²⁴ A visszaemlékezésekben felidézett gimnáziumi matematikatanárt Grexa Lórándnak (1869–1901) hívták.

²⁵ Lásd 10. ljt. Életrajzi Vázlat.

²⁶ Lásd 10. ljt. Életrajzi Vázlat.

²⁷ Somló Bódog: „A társadalmi fejlődésről és néhány gyakorlati alkalmazásáról” *Huszedik Század* 1903/ VII. kötet. 397–409.

is felmentette a „denunciálás” vádja alól.²⁸ Az Ady Endre iránti érdeklődésben tehát a Somló-affér is szerepet játszhatott. Ez a figyelem tartósnak bizonyult. Időskori feljegyzéseiben külön is foglalkozott Ady Endre személyével. Ebből a visszatekintésből kiderül, hogy miközben Ady Endre prózája és költészete annak idején megértést, sőt egyetértést váltott ki belőle, nagyon távol álltak egymástól. Ennek legfőbb okát Ady Endre szabados életmódjában, valamint egyéniségének és gondolkodásának szertelenségében és féktelenségében látta. Emiatt nem is kereste a társaságát, noha Nagyváradon hébe-hóba összefutottak egymással.²⁹

A gimnáziumi tanulmányokat követően Molnár Kálmán a Nagyvárad Királyi Katolikus Jogakadémiára iratkozott be.³⁰ Az életrajzi vázlatban meglehetősen szűkszavúan számolt be erről az időszakról: „*Jogi tanulmányaim első két évét a nagyvárad jogakadémián, a III. és IV. évfolyamot a budapesti egyetemen végeztem.*”³¹ A jogakadémia hallgatójaként eltöltött éveket mindössze az időskori feljegyzések néhány szemelvénye örökölte meg. Az első szemelvény, egy Ady Endrének tulajdonított, *A jogakadémián* című négy soros vers Hoványi Gyulának, a jogbölcselet és büntetőjog professzorának állított emléket: „*A katedrán egy alak ül/Úgy mondják, hogy Hoványi Zsül/Éppen Kantot magyarázza/ és Kant forog a sírjába!*”³² A második szemelvény, egy Bozóky Alajosról, a római jog professzoráról szóló anekdota pedig egyik Óriás Nándorhoz intézett levelében tűnt fel. „*Valamikor – a világ teremtése előtt körülbelül 50 évvel ezelőtt az öreg Bozóky tatát (Alajost) a nagyvárad joghallgató süvölvények maguk között Gaiusnak becézgették (Ubi tu Gaius, ibi ego Gaia). Egyszer a jó Gaius egyik gyenge kollokválójának feladta a mentő kérdést. Mondjon egy jogi személyt. A kollokváló izzadt homloka felett felcsillantak szemei, s büszkén kivágta: A nagyságos Úr!*”³³ Bozóky Alajost egyébként egészen nyilvánvalóan amiatt nevezték a joghallgatók Gaiusnak, mert 1886-ban lefordította és közzétette Gaius római jogi intézményeinek (Institutiones) négy kötetét. Molnár Kálmán hátrahagyott jegyzeteiből mindenesetre nem derülnek ki további érdemi részletek a nagyvárad jogakadémián eltöltött évekről. A fővárosban folytatott jogi tanulmányokról viszont jóval több részlet maradt fenn.

²⁸ Ady Endre: „Merénylet a nagyvárad jogakadémián” *Nagyvárad Napló* 1903. május 26., továbbá ZÖDI Zsolt: „Erény és tudomány. Somló Bódog állam- és jogbölcseleti munkássága” in Loss Sándor – SZABADFALVI József – SZABÓ Miklós – H. SZILÁGYI István – ZÖDI Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből* (Miskolc: Bibor 1995) 66–67.

²⁹ MOLNÁR Kálmán: „Ady Endre és egy meg nem értő kortársa” (1949. szeptember 17.) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

³⁰ A nagyvárad jogakadémiához lásd FLEISZ János: *Város, kinek nem látni mását* (Nagyvárad: Charta 1997) 141–142.

³¹ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

³² MOLNÁR Kálmán: „A jogakadémián” MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

³³ Molnár Kálmán levele Óriás Nándornak (másolat). Bp., 1956. augusztus. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/4.

2. EGYETEMI ÉVEK – BUDAPEST (1903–1904)

2.1. AZ EGYETEMEN

A visszaemlékezésekben Molnár Kálmán találóan és szellemesen mutatta be budapesti professzorait, közöttük oktatói és tudományos pályafutásának egyengetőit. Mesterei közül a modern Werbőczyként aposztrofált Grosschmid (Zsögöd) Béni jogforrástani és kötetmi jogi előadásai gyakorolták rá a legnagyobb hatást, „*bár nagyon szétfolyó és pongyola írásait*” döbbenet tanulmányozta. Élete egyik legboldogabb napjaként tartotta számon, amikor a tételes szigorlaton magánjogi felkészültségét megdicsérette. „*Tanáraim közül Zsögöd-Grosschmid Béni volt az, akitől legtöbbet tanultam, s kinek tősgyökeres magyar jogszemlélete legerősebben befolyásolta későbbi tanári és jogirodalmi munkásságom.*”³⁴ Grosschmid Béni mellett Fayer Lászlót tartotta az egyetemi évek másik nagy tanáregyéniségének, akinek mintaszerű büntetőjogi szemináriumában készítette *Esküdtszékünk* című, nyomtatásban is megjelenő jogtudományi doktori értekezését. Hálás szavakkal emlékezett meg Concha Győzőről, a politika professzoráról is. „*Benne a tudós, a tanár, az ember, a pedagógus, a jellem tiszteltreméltó példányképe áll előttem.*” Concha professzor 1933-ban bekövetkezett haláláig „*melegen érdeklődött minden kisebb-nagyobb jogi munkám iránt, s mindeniknek megjelenése után hamarosan (több levélpapír terjedelemben) közölte velem észrevételeit és ellenvetéseit.*”³⁵ Nagy érdeklődéssel hallgatta ugyanakkor keveházi Kováts Gyula „*szellemes, de ideges és rapszodikus*” egyházjogi előadásait, akinek az ösztönzésére utóbb egyházjogi témából készítette el államtudományi doktori értekezését. A mindig elegáns Schwarz (Szászy-Schwarz) Gusztáv éles logikájú és szellemes kereskedelmi jogi előadásai szintén emlékezetesek maradtak a számára. Sokat foglalkoztatták a nyomasztóan előkelő Láng Lajos statisztikai elmefuttatásai, miként a határtalanul szerény Balogh Jenő büntető perrendtartásról tartott órái is. Jó szívvel emlékezett vissza a pénzügytan rettegett professzorának, Mariska Vilmosnak világos és rendszeres okfejtéseire. Rendszeresen hallgatta ugyanakkor a „*körülreklámozott*” Pikler Gyula érdekes előadásait is, de a „*vágtatva haladó tudósféleként*” megörö-

³⁴ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

³⁵ Lásd még MOLNÁR Kálmán: „Concha Győző” *Magyar Jogi Szemle* 1933/május. 145–148.

kített jogbölcseleő gondolatait kiforratlannak találta, emiatt előadásai komoly benyomást nem is tettek rá. A nemzetgazdasági szigorlat letétele amiatt maradt emlékezetes Molnár Kálmán számára, mert Földes Béla hosszasan faggatta a német és francia szocialisták és kommunisták elméleteiről. „*Nem volt tehát életveszélyes a b[uda]pesti egyetemen, ha valaki Marx, Engels, Lassalle, Fourier, Saint-Simon, Louis Blanc neveit említette, de az volt, ha nem is életveszélyes, de bukásveszélyes, ha elméleteiket a szigorló nem ismerte eléggé.*”³⁶

A lyukasórákban szívesen ment át a teológiai karra, hogy az újszövetség profeszszorának, Székely Istvánnak „*fűszeres*” előadásait hallgassa. A bölcsészettudományi karon pedig Heinrich Gusztáv német irodalmi, Beöthy Zsolt magyar irodalmi és Marczali Henrik történeti óráira ült be. Az egyetemi órák mellett különös érdeklődéssel látogatta a képviselőház és a főrendiház üléseit. Az új városháza közgyűlési termének karzatáról pedig a katolikus autonómia kongresszus vitáit követte nyomon. „*Közel félszázad távolából is élénken fülemben cseng az élesen vagdalkozó nagy főpapnak: Samassa József bíborosnak, s a mélyen búgó hangú nagy rabonbánnak: Ugron Gábornak feltűnően éles vitája, ahol bizony nem az utóbbi húzta a rövidebbet.*” Két katolikus hitszónok prédikációit is megőrizte emlékezetében: az egyetemi templomban Prohászka Ottokár konferenciabeszédeit, Kőbányán pedig Hock János hitszónoklatait hallgatta. „*Micsoda különbség a két pap szentbeszédei között a lélekre hatás szempontjából! A lélek szava és a csillogó frázisok zuhataga között!*”³⁷ A „*lélek szava*” Prohászka Ottokár, míg a „*csillogó frázisok*” Hock János prédikációit jellemezték.

A jog- és államtudományi karokon folyó képzés bifurkációjának, kettéválásának megfelelően a tanulmányok egyaránt végződhetnek a jogtudományi doktori, illetve az államtudományi doktori cím megszerzésével. Molnár Kálmán mindkét doktori címet megszerezte. A doktori titulus elnyerésének feltételei közé tartozott a szigorlatok letétele mellett a doktori értekezés elkészítése. Amíg nyomtatásban is megjelenő jogtudományi doktori értekezését – miként fentebb hivatkoztunk rá – *Esküdtszékünk* címmel nyújtotta be, addig publikálásra nem kerülő államtudományi doktori értekezését *Az egyház alkotmánya és a kath. autonómia* címmel készítette el.³⁸ Az egyetemi tanulmányok végeztével 1903. szeptember 26-án jogtudományi doktorrá,³⁹ 1904. június 31-én pedig államtudományi doktorrá avatták.⁴⁰ A jogtudományi és az államtudományi szigorlatok letétele közti időszakban önkéntesi évét töltötte a katonaságnál, ahonnan a szegedi 5. honvéd gyalogezredhez kinevezett hadnagyi – hadnagy-kezelőtiszti – rangban szerelt le.⁴¹

³⁶ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

³⁷ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

³⁸ ELTE Levéltár 7/j. Doktori értekezések 1900/1901–1921/1922. 2. kötet. Jog- és államtudományi doktori értekezések. Iktató- és mutatókönyv. (1902/03-as tanév – 5. szám alatt; 1903/04-es tanév – 251. szám alatt.)

³⁹ ELTE Levéltár. 7/e-II. 10. kötet. Jogtudományi szigorlatok jegyzőkönyvei 1902–1906. III/Á 84. szám alatt.

⁴⁰ ELTE Levéltár. 7/e- III. Államtudományi szigorlatok jegyzőkönyvei 1903–1908. 3. kötet X/31. szám alatt.

⁴¹ „Kinevezés a honvédségben” *Budapesti Hírlap* 1905. január 2. 9.

2.2. AZ ELSŐ MUNKÁK

2.2.1. ESKÜDTSZÉKÜNK

Molnár Kálmán doktori értekezései korának aktuális kérdéseit érintették. Jogtudományi doktori értekezése az esküdtszék intézményét dolgozta fel, államtudományi doktori értekezése pedig a katolikus autonómia megvalósításának lehetőségeit járta körül. Noha a sajtóvétségek fölött az 1848. évi XVIII. tc. óta hazánkban már esküdtszék ítélkezett, az esküdtbíráskodást tételesen meghatározott körben az 1896. évi XXXIII. tc. vezette be, míg az esküdtbíróságok megszervezéséről az 1897. évi XXXIII. tc. rendelkezett.⁴² A laikus hívek bevonását célzó katolikus autonómia gondolata ugyanakkor az 1848-as polgári forradalom óta került időről időre napirendre.⁴³ A protestáns egyházakkal, illetve az izraelita felekezettel szemben, amelyek a 19. század folyamán a világiak bevonásával, illetve részvételével megalkották saját országos önkormányzatukat, a katolikus autonómia megvalósulására Magyarországon – Erdély kivételével – nem került sor.⁴⁴

Az *Esküdtszékünk*⁴⁵ címmel megjelentetett jogtudományi doktori értekezés amiatt külön is figyelmet érdemel, mert Molnár Kálmán az alapkérdést illetően mentorától, Fayer Lászlótól ellentétes álláspontot képviselt. Amíg ugyanis Fayer professzor pártolta az esküdtszék bevezetését,⁴⁶ addig a fiatal doktorjelölt ellenezte azt. Édesapjához intézett levelében ugyanakkor elégedetten újságolta, hogy „Fayer igen dicsérte az *Esküdtszékünk*et. Hogy nagyon jól hagyja magát olvasni.”⁴⁷ Felfogásbeli különállásukra még évtizedekkel későbbi visszaemlékezéseiben is hivatkozott. „Bár a kiváló professzorral szemben az ellentétes elvi álláspontot (*esküdtszékellenes*) képviseltem, mégis azt kívánta, hogy ez az első zsengém kinyomassék.”⁴⁸ Disszertációját a későbbiekben is alkalmazott munkamódszer szerint készítette el, amennyiben a felmerülő szempontok tárgyalása során elsőként a vele ellentétes nézeteket ismertette, ezek tételes cáfolatára és saját véleményének megfogalmazására ezt követően kerített sort. Gondosan ügyelt a pontos, körültekintő és világos fogalmazásra, miként erre Mariska Vilmos professzor is hivatkozott, amikor elismerő szavak kíséretében mondott köszönetet a doktori értekezés tiszteletpéldányáért: „Nem lévén szakember, érdemben nem szólok hozzá. De megállapítom, hogy világosan tud írni, s e tekintetben néhány tudósnak is tanulhatna tőle!”⁴⁹

Az esküdtszék intézményéről Molnár Kálmánnak az volt a véleménye, hogy az Angliában a szakbíró tudásának és tekintélyének megőrzése mellett meghonosodott, egyúttal politikai felhangoktól mentes esküdtszéki rendszer a magyarországi társadalmi

⁴² Az esküdtszékhez lásd CSIZMADIA Andor: „Az esküdtbíróság Magyarországon a dualizmus korában” in *Jogtörténeti Tanulmányok* I. kötet (Budapest: KJK 1966) 131–146.

⁴³ SARNYAI Máté: „A katolikus autonómia megközelítési lehetőségei Magyarországon 1848-tól a századfordulóig” *Századvég* 2001/nyár. 85–101.

⁴⁴ SAS Péter: „Az Erdélyi Római Katolikus Státusz” *Egyháztörténeti Szemle* 2002/2. 66–73.

⁴⁵ MOLNÁR Kálmán: *Esküdtszékünk* (Nagyvárad: Szent László Nyomda 1903).

⁴⁶ FAYER László: „Az esküdtszék védelmében” *Jogtudományi Közöny* 1905. április 28. 141–146.

⁴⁷ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Budapest, 1903. május. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/107.

⁴⁸ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

⁴⁹ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

viszonyok közepette aligha működtethető. Álláspontja szerint hazánkban az ítélkezési funkciókat a jogban járatos bírákra, nem pedig a laikus esküdtekre kell bízni. Kifejezetten ellentmondásosnak tekintette, hogy nálunk a „*laicus elemet*” a szakképzett bírakkal szemben alkalmasabbnak tartották a bíráskodásra.⁵⁰ Az értekezésben igyekezett sorra cáfolni mindazokat az esküdtszék mellett szóló érveket – nyilvánosság, higgadt és megfontolt ítélkezés, a törvények rideg formalizmusának enyhítése, állami létre nevelés stb. –, amelyekre az esküdtszék hívei hivatkoztak. Úgy vélte, amennyiben a szakbíróság mellett biztosítottak a helyes intézmények – bírói függetlenség, elmozdíthatatlanság, pártatlanság –, továbbá helyes alapokon nyugszanak az eljárási szabályok – védelv, szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság, szabad bizonyítás –, akkor a szakbíróság az ítélkezés olyan magas fokát valósítja meg, „*amelyet csak emberi intézménytől elvárhatunk*”.⁵¹ Mindezek mellett bírálta az esküdtszék helytelen felmentési gyakorlatát, továbbá arra is rámutatott, hogy nem tartja megfelelőnek az esküdtszék törvényi rendelkezések által szabályozott összetételét, illetve kiválasztását sem. Elfogadhatatlannak tartotta, hogy amíg a szakbíróság ítéletét a felsőbb bíróságok felülvizsgálhatják, addig az esküdtszék határozata megmásíthatatlan. „*Mindenki tévedhet, csak az esküdtszék nem tévedhet!*”⁵²

Kötetéről, az *Esküdtszékünk*ről szűkebb pátriájában, Nagyváradon két ellentétes előjelű recenzió jelent meg. Az esküdtszék intézményét pártoló Krüger Aladár a *Tiszántúl* hasábjain arra mutatott rá, hogy amennyiben Molnár Kálmán hathatósan kívánja az esküdtszék intézményét támadni, akkor az igen szép és igen tanulságos elvont „*okoskodások*” mellett tényekkel és adatokkal kell bizonyítania nemcsak azt, hogy az esküdtszék intézménye hibás, hanem azt is, hogy hibásabb, mint a szakbírói rendszer. S ez az, amit Krüger Aladár szerint az esküdtszék ellenzői nem tudtak megtenni. A vitát ugyanakkor véleménye szerint elvben nem is lehet eldönteni, hiszen a helyes választ csakis a gyakorlat adhatja meg. A gyakorlat viszont – állította a recenzens – az esküdtszék mellett döntött. A bűnvádi eljárás hiányosságaiért pedig, amelyekre egyébként Molnár Kálmán helyesen mutatott rá, nem az esküdtszékot kell hibáztatni.⁵³ Az esküdtszék intézményét ellenző Várady Zsigmond *Szabadságban* megjelenő méltatása ugyanakkor lelkesen üdvözölte Molnár Kálmán értekezését. „*Íme egy bátor férfi, aki a sokféle szolgálalkú gondolkozás mai sivár világában mer szembenézni az egész közvéleménnyel.*” A recenzens szerint ugyanis Molnár Kálmán őszintén kimondta, hogy az esküdtszék intézménye „*igazságügyi szélhámoság*”, „*nyílt anachronizmus*” és „*veszélyes visszafejlesztés*”. A lendületes hangvételi írás a téma kidolgozásának folytatására bátorította a fiatal szerzőt.⁵⁴

Molnár Kálmán mesterét, Fayer Lászlót meglepte, hogy tanítványa nem ismerte

⁵⁰ MOLNÁR (45. l.) 14.

⁵¹ MOLNÁR (45. l.) 20.

⁵² MOLNÁR (45. l.) 52. Molnár Kálmán esküdtszék-ellenes felfogása egyébként évtizedekkel később sem változott, amit a jog és az igazság között feszülő ellentmondásokkal foglalkozó tanulmánya is igazol. Lásd MOLNÁR Kálmán: „Jog és Igazság” *Jogállam* 1936/3-4. 118–119.

⁵³ K[RÜGER]. A[aladár]: „Esküdtszékünk” *Tiszántúl* 1903. február 28. 5–6.

⁵⁴ V[ÁRADY]. Zs[igmond]: „Esküdtszékünk” *Szabadság* 1903. március 3. 2–3. A tragikus sorsú Várady Zsigmond (1865–1913) életéhez lásd KUPÁN Árpád: „Emlékezzünk régiekről – Egy méltatlanul elfeledett közéleti személyiség, dr. Várady Zsigmond emlékezete” *Várad* 2003/6.

Várady Zsigmondot, legalábbis ez derült ki Molnár Kálmán egyik édesapjához intézett leveléből. Noha az esküdtszék kérdésében kétségtelenül azonos álláspontot képviseltek, semmi másban nem értettek egyet, mert Várady Zsigmond – miként Molnár Kálmán fogalmazott – „ultraliberális, szabadkőműves és szocialista”,⁵⁵ vagyis olyan nézeteket vallott, amelyek távol estek Molnár Kálmán gondolatvilágától.

2.2.2. AZ EGYHÁZ ALKOTMÁNYA ÉS A KATOLIKUS AUTONÓMIA

A jogtudományi doktori értekezéssel ellentétben *Az egyház alkotmánya és a kath. autonómia* című államtudományi doktori értekezés nyomtatásban nem jelent meg. Egyetlen ismert kézírata az MTA Könyvtára Kézirattárában őrzött irodalmi hagyatékban lehet fel.⁵⁶ Az értekezés két átfogó jellegű kérdéskört dolgozott fel. Molnár Kálmán egyrészt az alkotmányfogalom alkalmazásának lehetőségét vizsgálta meg a katolikus egyház vonatkozásában, másrészt pedig a katolikus autonómia magyarországi megvalósításának lehetőségét tekintette át. Az alkotmány fogalmát illetően azon a véleményen volt, hogy azt csak a katolikus egyház szervezeti sajátosságainak – mindenekelőtt hierarchikus és centralizált felépítésének – figyelembevétele mellett lehet csak alkalmazni. Tekintettel arra, hogy az egyházon belül nem érvényesül a hatalmi ágak Montesquieu-i elveken alapuló elválasztása, az egyház modern értelemben vett alkotmánnyal nem is rendelkezik. „*De mégis kétségtelen, mert a dolog természetében fekszik, hogy van az egyháznak alkotmánya azon másik értelemben, mely szerint t. i. alkotmány alatt oly formát értünk, melyben a souverain akarat megnyilatkozik, s úgy közigazgatásilag, mint bíróilag érvényesül.*” Ilyen alkotmánnyal tehát rendelkezik az egyház, „*mert ilyennel minden szervezetnek bírnia kell*”, de a terminológiára ügyelni kell, mert ebben az esetben az alkotmány kifejezést „*nem a ma közönségesen használt értelemben vesszük*”. Az egyház szervezetén belül az abszolút uralom elve érvényesül, de amikor abszolutizmusról beszélünk, természetesen nem a „*jogtíró, az emberi méltóságot sértő, egyedül az uralkodó érdekében fennálló rendszerre*” kell gondolnunk. Az abszolutizmus kifejezés – fogalmazott – a fenti értelmezést ma már nem hordozza magában, csupán a múltban előfordult visszaélések miatt tekinthető abszolutisztikusnak az egyház. A katolikus egyház mindig az „*egyenlő emberi rendeltetés, az egyenlő emberi méltóság*” alapján áll, s ezek az elvek a hatalom abszolút kezelése ellenére sem tűrik meg, hogy „*egyesek más kezében, mint eszközök szerepeljenek*”. Az egész világot szervezeti értelemben behálózó egyháznak ugyanakkor erős központi hatalomra van szüksége, de azt is figyelembe kell venni, hogy mérséklet nélkül lehetetlenség uralkodni a lelkek felett. „*Ezért szükséges a szó nemes értelmében vett felvilágosult abszolutizmus.*”⁵⁷

A katolikus autonómiára vonatkozó kérdések elemzése előtt Molnár Kálmán az egyházi hatalom katolikus felfogás szerinti eredetét, az isteni eredetű hatalmat gyakorló

⁵⁵ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Bp., 1903. május 2. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/107.

⁵⁶ MOLNÁR Kálmán: „Az egyház alkotmánya és a kath. autonómia” MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/93.

⁵⁷ MOLNÁR (56. l.).

szerveket, az egyházon belül jelentkező törvénytárgyaló és törvényrontó szokásjog (*consuetudo*) természetét, valamint a centralizált egyházi végrehajtás és bíraskodás kérdéseit tekintette át. A katolikus autonómia kapcsán felmerülő legelső kérdés magának az autonómiának a fogalmára irányult. Miként az alkotmánynál is láthattuk, Molnár Kálmán az autonómia esetében is elsőként a pontos fogalmi tisztázásra törekedett. Az autonómia fogalmát ezúttal kétféle értelemben használta. A katolikus egyház „*ősidőktől*” fogva rendelkezik autonómiával, mégpedig abban az értelemben, hogy „*saját ügyeiben önállóan intézkedik, maga alkot magának törvényt, maga hajtja azt végre, minden állami hatalomtól, minden világi szervezettől függetlenül*”. Nem cáfolja ezt az állítást, hogy az állam időnként beavatkozott az egyház ügyeibe, „*benne intézkedni kívánt*”, hogy olyan törvényeket alkotott, amelyek ellentétesek az egyház törvényeivel, miután azokat az egyház „*pro foro interno*” érvénytelennek tekintette. A katolikus autonómia aktuális fogalma azonban a világi, „*laicus elemek*” egyházi hatalom gyakorlásában való részvételét jelenti. Ebben az értelemben már nem annyira természetes velejárója az autonómia az egyháznak, illetve az egyházjognak, mint az előbbi értelemben. Sőt, az egyházjog szempontjából az ily módon értelmezett autonómia hiánya nem sérelmes, „*nélküle az tovább is fennállhat és virágozhat*”. Az autonómia fogalma tehát Molnár Kálmán vélekedése szerint nem is az egyházjog, hanem az egyházpolitika felől közelítendő meg. A katolikus autonómia léte „*a katolikus hívek közösségi érzetét, a hitélet és hitbuzgóság emelését, a vallás iránti érdeklődést lényegesen előmozdítja*”, így az egyházat célkitűzései elérésében hathatósan segíti. A kérdés csupán az, hogy összeegyeztethető-e az autonómia gondolata az egyház dogmaival. Ennek megválaszolása során az értekezés az egyházon belül elkülönülő két rend, a klerikusok és laikusok pozícióját vizsgálta meg a jogalkotás és a jogalkalmazás tekintetében, különös figyelemmel az egyház szervezetére. Az egyháztörténeti forrásokra alapozott vizsgálódás arra az eredményre vezetett, hogy az egyház szervezete egyértelműen hierarchikusnak minősül, jogokat benne csak a klérus gyakorolhat, laikusok „*ipso jure*” az egyházban joghatósággal nem rendelkeznek, ilyen jogosítványt az egyházjog alapján nem is követelhetnek. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy az autonómia, „*vagyis a hívek részvéte [le] a iurisdictióban az egyház dogmaival ellentétben nem áll*”, csupán az veendő figyelembe, hogy ilyen jogot „*iure proprio*” nem követelhetnek, hiszen ezzel csak a klérus jóvoltából rendelkezhetnek. Erre pedig akkor kerül sor, ha teljes az összhang az egyháziak és a világiak között.⁵⁸

Az értekezés a Svájcban érvényesülő katolikus autonómia mellett az erdélyi katolikus autonómiával is foglalkozott. Ezzel összefüggésben Molnár Kálmán néhány elvi jelentőségű aggályt is megfogalmazott. „*[...] hogyan rendelkezhetik az állam az egyház belügyeiben, hogyan eszközölhet ott olyan alapvető változtatást, hogy más szerveket jogosít fel az egyházi hatalom gyakorlására, mint akik eddig azzal bírtak.*” Álláspontja szerint az egyház kizárólagosan jogosult a saját belügyeit intézni, jogalkotó és végrehajtó szerveit megjelölni. A világiak pedig nem állami, hanem egyházi akarat folytán jogosultak az egyházi hatalom gyakorlására. Kétségtelen, hogy az állam számára sem közömbös az egyház szervezete, azonban az állam érdekeinek védel-

⁵⁸ MOLNÁR (56. l.).

mében nem intézkehet önállóan, mert az egyház az ilyen intézkedést – miként erre korábban is hivatkozott – „*pro foro interno*” érvénytelennek nyilváníthatja. A helyes megoldást a kölcsönös megegyezés jelentené. Az állam és az egyház konkordátumot köthet, amelyben mindkét fél biztosíthatja a saját érdekeit, és senki sem kerül olyan dilemma elé, hogy „*állama vagy egyháza törvényeinek kíván-e inkább megfelelni*”. Mindezekre figyelemmel az államilag létesített autonómiát az egyház is tolerálhatja. Az értekezés záró fejezetében Molnár Kálmán az állam felügyeleti jogával, valamint az apostoli magyar királyt megillető főkegyúri joggal összefüggő kérdéseket tekintette át. Az állam minden egyházzal szemben érvényesítheti felügyeleti jogát, azaz örökös afelett, hogy ne működjön az egyház – természetesen bármelyik egyház – az állam ellen. A legfőbb felügyeleti jogon túlmenően azonban a magyar uralkodót megilleti a II. Szilveszter pápa által adományozott főkegyúri jog is (*ius supremae patronatus*). Az 1848-as átalakulás előtt, a katolikus magyar uralkodó által gyakorolt legfőbb kegyúri jog „*nem volt veszedelmes*” a katolikus egyházra nézve, ám az 1848. évi XX. tc. az állam katolikus jellegét megszüntette és az egyházi ügyek az 1848. évi II. tc.-nek megfelelően a parlamentáris kormányzat, valamint a miniszteri felelősség alá helyeződtek. Előadódhat olyan helyzet, amikor egy nem katolikus vallású, vagy a katolikus egyházzal „*ellenséges*” miniszter az uralkodó határozatainak az ellenjegyzője. „*Most már nincs biztosítva az egyház által adományozott kegyúri jognak az egyház szellemében való gyakorlása, kell tehát találni egy módozatot, mely az összhangot ismét helyreállítja.*” Míg az autonómia a főkegyúri jog legteljesebb épségben tartása mellett valósítható meg, a békesség és az egyetértés kedvéért igencsak kívánatos, hogy az egyházi ügyekben való intézkedés – amennyiben ez a főkegyúri jogból fakad és a miniszter felelősségére történt – az elkövetkezőkben az autonómia meghallgatásával és közreműködésével történjék.⁵⁹

Molnár Kálmán összegzése szerint a katolikus autonómia megalkotása nagy körületekintést, önmérsékletet, belátást, valamint az egyházi és állami törvények alapos ismeretét tételezi fel. Ha az egyháziak és világiak között az egyetértésre és együttműködésre alapos remény nyílik, akkor az egyház nem fog vonakodni az autonómia megadásától. Az állam ugyanakkor az 1848. évi XX. tc.-ben el is ismerte az egyház autonómiához való jogát. A fennálló intézmények és jogok tisztelete mellett létrejöhet a katolikus autonómia Magyarországon, ezáltal pedig megvalósulhat az 1848. évi XX. tc. szerinti paritás elve is a bevett vallások között is.⁶⁰

Az értekezés szerzője szerint tehát volt – pontosabban, lehetett volna – esély a katolikus autonómia hazai megvalósítására. Erre azonban nem került sor, sem a 20. század elején, sem pedig a későbbiekben. Az 1902-es (második) autonómia-kongresszus megalkotta ugyan az autonómia-szervezet működési szabályzatát, de annak elfogadását – különböző okok miatt – mind a magyar állam, mind pedig a Római Szent-szék elutasította. Sajnálatos, hogy a disszertáció nyomtatásban nem jelent meg, hiszen egészen bizonyos, hogy a leírtak legalább az *Esküdttségünk*höz hasonlóan visszhangot váltottak volna ki. Molnár Kálmán későbbi közjogi munkái egyébként több

⁵⁹ MOLNÁR (56. l.).

⁶⁰ MOLNÁR (56. l.).

ponton is kapcsolódtak az értekezésben tárgyalt kérdésekhez, különös tekintettel a magyar királyt megillető főkegyúri jog gyakorlásában az 1918-as összeomlást követő változásokra. Az Egri Érseki Joglyceum tanáraként az első világháborút követő években egyházjogot is oktatott, ami nyilván további alkalmat biztosított a számára, hogy a katolikus autonómiáról vallott nézeteit újragondolja.

3. KÜLFÖLDI TANULMÁNYÚT – BERLIN, HEIDELBERG ÉS PÁRIZS (1904–1906)

„Mióta a kérdés felett gondolkodni kezdtem, mindig a jogtanári pálya volt vágyaim netovábbja, s ezt a törekvésemet élesztgették és egyengették jogi professzoraim is” – fogalmazott Molnár Kálmán.⁶¹ Az életrajzi vázlatban emlegetett egyengetés a professzorok részéről a külföldi egyetemjárás – *peregrinatio academica* – támogatásában is megnyilvánult. Tudományos pályára készülő kortársaihoz hasonlatosan Molnár Kálmán azzal is tisztában lehetett, hogy „a tudomány nemzetközi tendenciáinak ismerete és nemzetközi tapasztalatok nélkül” kreatív eredmények elérésére aligha lehet számítani.⁶²

Egykorú családi levelei, illetve visszaemlékezései alapján rekonstruálhatók Molnár Kálmán kétévi egyetem- és országjárásának fontosabb állomásai. A külföldön folytatott tanulmányok első szemeszterében a berlini Friedrich-Wilhelms-Universität (a mai Humboldt Egyetem), második szemeszterében pedig a heidelbergi Ruprecht-Karls-Universität jogi fakultására iratkozott be. A következő tanévet a párizsi egyetem diákjaként töltötte el.⁶³ A németországi tartózkodás költségeit az egykori professzorok támogatásával megszerzett állami ösztöndíj biztosította, míg a franciaországi tanulmányutat édesapja finanszírozta.⁶⁴

Noha a *peregrinatio academica* elsődlegesen a szakirányú ismeretek bővítésére és a személyes kapcsolatrendszer kiépítésére irányult, nem hanyagolhatók el a külföldön tartózkodás járulékos hozadékai sem. Alig néhány esztendővel Molnár Kálmán előtt folytatta Berlinben és Heidelbergben jogi stúdiumait az írói vénával is megáldott ifj. Csiky Kálmán. Visszaérkezve Magyarországra kis kötetkékben rögvest meg is jelentette – igaz, korábban már a sajtóban is publikálta – úti élményeit. A tudásszomj kielégése melletti járulékos előnyökről Csiky a kötet első fejezetében számolt be. Eszerint

⁶¹ Lásd 10. lj. Életrajzi Vázlat.

⁶² Szögi László: „A külföldi egyetemjárás és a magyar értelmiségi szerep kapcsolata” *Valóság* 2008/4. 81.

⁶³ Az egyetemi anyakönyv szerint Molnár Kálmán 1904. október 19-e és 1905. augusztus 5-e között volt a berlini egyetem hallgatója. A heidelbergi egyetemi anyakönyv szerint ugyanakkor 1905. május 5.-én iratkozott be az egyetemre (a kiiratkozás dátuma nem ismert). Lásd Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919* (Budapest: ELTE Levéltára 2001) 144, 319.

⁶⁴ Molnár Kálmán külföldi tanulmányútját a kultuszminisztérium 2 000 korona értékű tanulmányi ösztöndíjjal támogatta. Lásd „Külföldi tanulmányút” *Budapesti Hírlap* 1905. szeptember 5. 11.

a német tudomány előtti tisztelgésen kívül a külföldön tanulásnak három további célja van: a világlátás, az önállóság megszerzése, valamint a nyelvygyakorlás.⁶⁵

A külföldi tanulmányút gondolata Molnár Kálmánban legkorábban az egyetemi záróvizsgák letételét követően, 1903. tavaszán merült fel. A tanulmányút témája és helyszíne ekkoriban természetesen még nem dőlt el. Édesapjának küldött levelében egyelőre még csak arról számolt be, hogy Fayer László bátorította a külföldi tanulmányútra szóló minisztériumi pályázat benyújtására. Ugyanakkor azt a tanácsot is kapta, hogy csak a büntetőjogi katedrára készüljön. A tanulmányút célállomását illetően Fayer professzor a bécsi egyetemet nem javasolta, mondván oda – nyilvánvalóan szakmai szempontból – nem érdemes kiutazni.⁶⁶ A kiutazás közben el is tolódt, mert Molnár Kálmán 1903. őszén megkezdte egyéves önkéntes katonai szolgálatát. A külföldi tanulmányút szervezése ezalatt tovább folytatódott. A következő év januárjában Magyary Gézánál tájékozódott a külföldi ösztöndíjak felől. Magyary professzor egészen biztos volt abban, hogy az egyetem ajánlani fogja a pályázatot, számolt be édesapjának írott levelében, akit egyúttal arra kért, figyelje a pályázati hirdetőmentyeket.⁶⁷ Évtizedekkel később, a visszaemlékezések lapjain Molnár Kálmán egyenesen arról írt, hogy Magyary Géza annak idején nyomatékosan azt tanácsolta, hogy romanista legyen, mert erre van a legnagyobb szükség. Majd így folytatta: „*Főképpen az ő ösztönzésére kértem és kaptam meg a külföldi tanulmányi ösztöndíjat egyenesen a római jog és az egyházjog tanulmányozására.*”⁶⁸ A pályázat másik támogatója természetesen Fayer László volt. A romanisztikával, egyházjoggal és büntetőjoggal szemben Molnár Kálmán az alkotmányjog és az alkotmánytörténet irányába érzett – miként fogalmazott – olthatatlan sóvárgást, hiszen „*szinte kínzó*” magyar nosztalgiaját ezeken a tudományterületeken élte ki a legteljesebben.⁶⁹ Az életrajzi vázlatban olvasható sorok nyilvánvalóan nem azt a célt szolgálták, hogy utólagosan legitimálják a szakmai életutat, hiszen már egyik Berlinből küldött levelében arról írt édesapjának, hogy „*[M]indig a közjogi tanszék volt az, ami után a legjobban vágytam [...]*”⁷⁰ A büntetőjogi és romanisztikai kitérő az orientálódás és az első szárnypróbálgatások szempontjából azonban mindenképp fontos volt a számára.

Molnár Kálmán végül 1904 októberében – Berlin célállomással – útnak indult. „*Ma kezdődik otthon a szüret és én a világ másik végén folytatom a magasabb tanulmányokat. Mennyi pénzzel és fáradtsággal! Bizony nem tudom nem lett volna-e jobb*

⁶⁵ Ifj. CSIKY Kálmán: *Külföldi egyetemi éveim emlékeiből* (Budapest: Révai és Salamon Könyvnyomdája 1904) 5.

⁶⁶ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Budapest, 1903. május 2. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/107.

⁶⁷ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Budapest, 1904. január 18. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/115.

⁶⁸ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat. Magyary Géza professzor utóbb – olvassuk a visszaemlékezésekben – „*nagyon zokon vette*”, hogy tanítványa cserbenhagyta a római jogot, amelynek tanulmányozására külföldi ösztöndíjhoz is segítette, s csak „*akkor engedett fel*”, miután kézhez vette Molnár Kálmán közjogi magántanári értekezését, mondván „*a közjog területén is szép feladat*” fog reá várni.

⁶⁹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁷⁰ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1905. január 21. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/135.

*hadbírónak menni!*⁷¹ Útban a német főváros felé több helyütt is megszakította útját. Bécsben leginkább az egyetem lepte meg. „*A mienk kismiska hozzá. Micsoda lépcsőház, milyen széles folyosók! Még vizsgán is voltam*” – írta édesapjának. Brünni (Brno) tartózkodása idején bebarangolta a spielbergi börtön magyar történelemből sajnálatosan nevezetes kazamatáit. „*Még most is borzong a hátam. Sötét, büdös, nedves czellák. Mindeniknek megvan a maga hőse. 15–20 évig egyik másik a föld alatt. S még a mai fegyházakat is büntetésnek nevezik. A tömérdek kínzóeszköz, kerék, spanyolcsizma, befalazás stb. mind be van mutatva.*” Prágában leginkább az tűnt fel a számára, hogy mindenütt csak cseh nyelvű utcanevekkel találkozott. „*Bezég nem olyan birka a cseh, mint mi magyarok!*” A legnagyobb elragadtatással azonban Drezdáról írt. „*Ez egy földi paradicsom. Minden, ami szép itt fel van halmozva. Művészet, kincs, ízlés! Micsoda gyűjtemények, épületek, templomok, szobrok! A Rafael sixtusi Madonnája stb.*” A „*gyönyörű*” Drezda után érkezett meg „*az elátkozott városba*”, Berlinbe. „*Minden idegen, ismeretlen, mindenki becsap, akivel beszélek [...] olyan vagyok, mint egy dummer August.*”⁷² Húgához, Ilonkához intézett első leveléből is hiányzott a Berlin iránti lelkesedés. „*[...] azt hinné az ember, hogy Berlinben minden szép, új, modern. Pedig legalább 100 évvel van Budapest mögött. Például a lift a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.*”⁷³ Német nyelvismertével sem volt elégedett, hiszen – miként édesapjának írta – „*a német szóval is csehül*” állt. „*Sokkal kevésbé tudom magam kifejezni, mint gondoltam, bár sokkal jobban megértem a beszédet, mint gondoltam.*”⁷⁴

Néhány nappal később – túl a beiratkozáson és a végleges órarend összeállításán – már jóval kedvezőbbben vélekedett Berlinről. Az elragadtatás hangján számolt be a berlini könyvtárakról és olvasótermekről. Dicsérte az olcsó és tökéletes tömegközlekedést. El kellett ismernie, hogy már sokkal jobban érzi itt magát, mint Pesten, hiszen Berlinben egyetlen percet sem kell unatkozni. „*Fogalmam sem volt ennyi látnivalóról eddig. Reggeltől estig tátom a számát és bámulok.*”⁷⁵ S ami az egyetemi tanulmányokat illeti, 120 márka ellenében 22 órára iratkozott be. Leveli és visszaemlékezései Franz von Liszt büntetőjogi óráit, illetve szemináriumait, valamint Wilhelm Kahl egyházjogi és Theodor Kipp római jogi szemináriumait emelték ki. Liszt meghívása nyomán pedig többször is részt vett a professzor „*barátságos Bierabendjein*”, azaz esti sörözésein.⁷⁷ A Liszt-szemináriumok egyikén szó esett az esküdtszék intéz-

⁷¹ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. október 17. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/119.

⁷² Lásd 71. l.j. A levélben olvasható „Dummer August”, azaz bohóc kifejezés. A „Dummer August” tréfája abban áll, hogy mindenhol sokat sűrűg-forog, minden munkában részt vesz, de lényegében semmit nem csinál, vagy mindent elront.

⁷³ Molnár Kálmán levele Molnár Ilonkának. Berlin, 1904. október 17. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/156.

⁷⁴ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. október 17. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/119.

⁷⁵ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. október 20. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/120.

⁷⁶ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. november 5. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/122.

⁷⁷ Lásd 10. l.j. Életrajzi vázlat.

ményéről. A szemináriumon az egyik német joghallgató felolvasását hallgatták meg, akinek esküdtszék-ellenes, illetve Schöffe-rendszert pártoló véleményével Liszt professzor mellett Molnár Kálmán is egyetértett.⁷⁸ A visszaemlékezésekből az is kiderül, hogy a fent említett órákon kívül Adolf von Harnack egyháztörténeti, Friedrich Delitzsch asszirológiai, Adolf Wagner és Gustav von Schmoller, „*a két szembenálló közgazdaságtani korifeus*” közgazdasági előadásait, valamint a „*nagytekintélyű*” magánjogász, Otto Friedrich von Gierke óráit is látogatta. Néha megjelent az „*elaggott*” Heinrich Dernburg (1829–1907) civilisztikai óráin is, „*de már csak a név iránti megbecsülésből, a nagy múlt iránti tiszteletből*”.⁷⁹ A jogtudományi tárgyak mellett német és francia nyelvórákat is vett, valamint beiratkozott egy kifejezetten nem orvostanhallgatók számára meghirdetett anatómia kurzusra is.

A tekintélyes létszámú berlini egyetemenet – miként egyébként a lipcsei, müncheni, avagy a heidelbergi egyetemenet is – nagy számban keresték fel a külföldi hallgatók is. Molnár Kálmán találó megállapítása, miszerint „*az itteni egyetem egy Noé bárkája*”, egyáltalán nem tekinthető túlzásnak. Kis túlzás viszont, amit a külföldi hallgatók arányáról tartott, hiszen azt írta, hogy a hatezer berlini diák „*majd fele*” külföldi, mégpedig „*a világ minden részéről*”.⁸⁰ A berlini felsőoktatási intézményekben tanuló külföldi diákok magas aránya egyébként negatív hatásokat is kiváltott. Erről a jelenségről egy Molnár Kálmán előtt nem sokkal Berlinben tanult jogász-peregrinus egyik levelében olvashatunk. „*Igen sok idegen van a berlini főiskolákon. Nemrégiben a műegyetemen tüntetés is volt, mert annyi orosz diák iratkozott oda be, hogy sok németnek már nem jutott hely*” – írta Tuka Béla.⁸¹ A német rektori (igazgatói) konferencia 1903-ban tárgyalt erről a nemcsak Berlinben jelentkező feszültségről, ám végül elutasították azt a javaslatot, amely megnehezítette volna a külföldi diákok németországi tanulását.⁸²

A berlini egyetemen tanuló magyar diákok száma pontosan ismert. Molnár Kálmánnal egyidejűleg százegy magyarországi hallgatója volt a berlini egyetemnek, akiknek a fele a jogi karra iratkozott be.⁸³ A jogi kar diákjai között fordult meg – későbbi pozícióikat említve – Ángyán Béla igazságügyi államtitkár, Balogh Elemér, az összehasonlító jog professzora, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter, Gündisch Guidó, német nemzetiségi politikus, valamint Hevesy Pál (Paul von Hevesy), az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatája is. A bölcsészettudományi kart látogatta viszont ugyanebben az időszakban a klasszika-filológus Kallós Ede, a művészettörténész Gerevich Tibor, az irodalomtörténész és mecénás Hatvany(-Deutsch) Lajos, vala-

⁷⁸ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. november 5. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/122.

⁷⁹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁸⁰ Molnár Kálmán levele Molnár Ilonkának. Berlin, 1904. november 16. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/157. A berlini egyetem hallgatóinak a létszáma az 1899/1900-es tanévben 6182 fő volt. A Berlinben tanuló külföldi diákok arányát pontosan nem ismerjük, ellenben a lipcsei egyetemen ugyanebben az időszakban kb. 8–9% a külföldi hallgatók számaránya. Lásd Szögi (63. lj.) 21, 24.

⁸¹ Tuka Béla levele Concha Győzőnek. Berlin, 1902. december 4. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/607.

⁸² Szögi László: „A közép-európai egyetemek a XVII–XIX. században és a magyar egyetemjárás” *Világosság* 1999/8–9. 63.

⁸³ Szögi (63. lj.) 143–147.

mint a román költő-politikus, Octavian Goga is. Visszaemlékezéseiben Molnár Kálmán csupán egyetlen hallgatótársáról, a náciellenessége miatt a nyilasok által 1944 őszén éppenséggel Molnár Kálmánnal együtt Nagykanizsára internált Tolna megyei főispánról, Perczel Béláról emlékezett csak meg.⁸⁴

A tanulás mellett a társas életnek is fontos szerepe volt. A berlini egyetem külföldi hallgatói számára a szemeszter elején tartott ismerkedési estről nemcsak azt olvashatjuk Molnár Kálmán egyik levelében, hogy a résztvevők német sört ittak és sokat táncoltak, hanem azt az érdekes megjegyzést is, miszerint sohasem hitte volna, hogy „*a német olyan kedélyes*” tud lenni.⁸⁵ A külföldiekkel történő megismerkedés természetesen nemcsak az egyetem falain belül volt lehetséges. A Molnár Kálmán szállásául szolgáló panzió lakói között egyaránt akadt orosz, finn, svéd, sőt ausztrál szállóvendég is.⁸⁶ Ez a ritka körülmény szintén a peregrinus lét pozitív hozadékai közé tartozott.⁸⁷

Arra nézve viszont, hogy miként fogadták a berliniek a kint tanuló magyarokat, némiképp ellentmondásosak a forrásaink. Csiky Kálmán tapasztalatai szerint ugyanis a „*rideg poroszok*” – a tanárok és a diákok egyaránt – rokonszenveztek a magyar peregrinusokkal.⁸⁸ Ezzel viszont szöges ellentétben állt Tuka Bélának ugyanarról az időszakról szóló beszámolója, miszerint „*a magyarság sem az egyetemen, sem egész Berlinben valami különös rokonszenunek nem örvend*”.⁸⁹ Noha erre a kérdésre Molnár Kálmán levelei, illetve visszaemlékezései külön nem reflektáltak, a szövegkörnyezet, valamint a Berlin iránt fokozódó szimpátia alapján arra következtethetünk, hogy személyes élményei, benyomásai összességében kedvezőek lehettek.

A berlini hónapok természetesen nemcsak tanulással teltek. A városnézés, valamint a nevezetességek felkeresése mellett a társadalmi és politikai kérdések irányába nyitott fiatalember olyan intézményeket is meglátogatott, amelyeket Magyarországon akkoriban aligha láthatott. Ezen létesítmények közé tartozott a berlini Schulteiss-féle sörfőzde. „*A socialismus minden követelményének megfelelő gyárat láttam*” – írta édesapjának. A szociális gondoskodás jegyében a munkásgyermekek számára ingyenes iskolát működtettek, valamint szintén térítésmentes fürdő állt az ott dolgozó munkásság rendelkezésére.⁹⁰ Még hosszú évtizedekkel később is lelkesen írt a nagy vállalatok „*mesés szociális és népjóléti*” berendezéseiről.⁹¹ Szintén a visszaemlékezések lapjain örökítette meg a Reichstag 1904. december 10-i ülését, ahol a karzaton ülv

⁸⁴ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁸⁵ Molnár Kálmán levele Molnár Ilonkának. Berlin, 1904. november 16. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/157.

⁸⁶ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. november 5. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/122.

⁸⁷ Somló Bódognak hasonló élményei voltak 1897-ben a heidelbergi egyetemen. Lásd SCHWEITZER Gábor – HALÁSZ Iván: „Peregrináció Germániában. Somló Bódog a lipcsei és a heidelbergi egyetemen (1896–1897)” *Jogtudományi Közlöny* 2010/6. 286–297.

⁸⁸ Ifj. CSIKY (65. lj.) 8.

⁸⁹ Tuka Béla levele Concha Győzőnek. Berlin, 1902. november 16. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/606.

⁹⁰ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. november 5. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/122.

⁹¹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

hallgatta végig a német szociáldemokrácia „nagy öregje”, August Bebel kétórás parlamenti beszédét.⁹²

Az idő múlásával a továbbtanulás egyre terheesebb kérdésként nehezedett a vállaira. „Nagy gondot okoz az a kérdés, hova menjek a második félévben” – írta édesapjának 1904 novemberében. A tanulmányok lehetséges helyszíneként – közelebről meg nem nevezett svájci egyetemek és Strassburg mellett – a lipcsei egyetem is felvetődött, miután „a legnagyobb tanárok itt vannak” a büntetőjogász Karl Lorenz Binding, valamint a pszichológus Wilhelm Maximilian Wundt személyében.⁹³ Ugyanebben a levélben Molnár Kálmán a hazai tanulmányok egyoldalúságát is felhánytorgatta. Abból a célból, hogy a hiányosságokat bepótolja, történelmi, földrajzi, filozófiai, pszichológiai, esztétikai és irodalmi órákra is be akart iratkozni.⁹⁴ A Drezdában töltött karácsonyi szünidő idején olvasta viszont a Pesti Hírlapban, hogy a nagyváradai jogakadémia professzorát, Somló Bódogot a kolozsvári egyetemre jelölték. „A helyére pályázom!” – írta ennek olvastán édesapjának.⁹⁵

Néhány héttel később, 1905. januárjában újból tanácsért fordult édesapjához a tavaszi félévben folytatandó tanulmányokat illetően. A már a hazai elhelyezkedés eshetőségeit is latolgató levélből ugyanakkor bizonyos elégedetlenség tükröződött. „[...] egy komoly kérdésben kell tanácsát kérnem. Én ugyanis igen furcsán érzem magam itt Berlinben, s igazán nem tudom, hogy jó úton járok-e?” Majd arra panaszkodott, hogy komoly jogi tanulmányokat eddig még nem folytatott a német fővárosban. „Igen sok dolgot láttam, tanultam, általános ismereteim és látóköröm nagyon kitértek, de jogi ismeretekben nem nagyon gyarapodtam, joggal a Lisztnek beadott dolgozatomon kívül nem is foglalkoztam.” Amennyiben „jogi téren” – rajta kívül – mindenki halad előre, ennek a versenynek csakis ő lehet a vesztese. Miközben Magyary Géza továbbra is a civiljogi tanulmányokra sarkallta, neki „mindig az államjogi tudományokhoz” volt kedve.⁹⁶ A levél folytatása inntől kezdve a nagyváradai katedra megszerzéséhez szükséges lépések megtételéről szólt. „Mindig legnagyobb kedvem a közjoghoz volt. Valószínűleg Somló lesz kinevezve Kolozsvárra, s a váradi közjogi tanszék megürül. Én tehát a következő félévben elmegyek vagy Labandhoz, vagy Jellinekhez. Most pedig neki fogok egy tanulmány megírásához a közjogból, címe »Államkapcsolatok«. Ezt gondosan 6-7 hónap alatt megírnám, körülbelül kétszer olyan terjedelemben, mint Esküdtszékemet. Október előtt a váradi katedrára egy sem lesz pályázat.”⁹⁷ A jogtanári pályázat kedvezőbb elbírálásához ajánlatosnak tartott közjogi tanulmány végül nem készült el, miként utóbb a nagyváradai katedra ügye is lekerült a napirendről. Január végén újfent a külföldi továbbtanulás kérdése foglalkoztatta: „[...] hova menjek a jövő félévben. Strasburgba vonz Laband, Heidelberg-

⁹² Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁹³ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. november 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/123.

⁹⁴ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1904. november 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/123.

⁹⁵ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Drezda, 1904. december 24. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/128.

⁹⁶ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1905. január 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/134.

⁹⁷ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1905. január 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/134.

be Jellinek, Münchenbe a tömérdek látni való.⁹⁸ Elképzelései között ugyanakkor felmerült, hogy lefordítja németre „Az egyház alkotmánya és a kath[olikus]. autonómia” című államtudományi doktori értekezését. Ettől azt remélte, hogy a berlini egyházi jogi szeminárium látogatásáról is kaphat – odahaza nyilván megfelelően felhasználható – bizonyítványt. A közjogi tanszék után ugyanis második helyen az egyházi jog-történeti tanszéket szerette volna elnyerni, ami hosszú-hosszú évekkel később be is következett.

De ne rohanjunk ennyire előre! Berlini tartózkodása idején még az a lehetőség is felmerült benne, hogy a Kassai Királyi Jogakadémián próbál állást szerezni, bár azt is tisztán látta, hogy a még előtte álló másfél éves külföldi tanulmányutat csak akkor lenne érdemes megszakítani, amennyiben egy igazán kedvére való közjogi, vagy egyházi jog-történeti tanszékre lenne kilátása.⁹⁹

Sok latolgatás után végül a heidelbergi egyetem mellett döntött. A visszaemlékezésekben meglehetősen visszafogottsággal mindössze annyit írt erről az időszakról, hogy leginkább a „*nagynevű közjogásznak*”, Georg Jellineknek az előadásai foglalták le, de a civilista Friedrich Endemann és a romanista Friedrich Xaver Affolter szemináriumában is megfordult.¹⁰⁰ A Heidelbergben töltött hónapokról a fennmaradt levelekben is alig olvashatunk. Ilonka húgához intézett egyik levelében írt arról, hogy az egyik Heidelbergben tanuló amerikai egyetemi hallgatónővel a női tanulásról vitatkoztak. Hogy a vita közelebbről milyen kérdéseket érintett, arról sajnos már nem tájékoztat a levél.¹⁰¹

A Molnár Kálmánnal egyidőben Heidelbergben tanuló magyarországi hallgatók közül Joó Gyulának, a Kecskeméti Református Jogakadémia közjogász-professzorának a neve bukkan elő Molnár Kálmán egyik időskori, Csekey Istvánhoz intézett levelében. Ebből a levélrészletből az derül ki, hogy Joó Gyulára a német közjogi dogmatika egyik nagyhatású képviselőjének, Paul Labandnak a nézetei gyakoroltak hatást – Molnár megfogalmazásában Joó „*labandista*” volt –, ám Molnár Kálmán éppen emiatt nem értette, hogy Joó Gyula miért a heidelbergi Georg Jellineknel s miért nem a strassburgi Labandnál folytatta közjogi tanulmányait.¹⁰²

A peregrinus levelek ugyanakkor hosszasan számolnak be a Molnár Kálmán által a szünidei utazások alkalmával bebarangolt német városokról: Eisenachról, Weimarról, Magdeburgról, Erfurtról, Kölnről, valamint az ismételt felkeresett Drezdáról. A sok látnivaló változatlanul érdekelt. A gótikus Erfurt városépítészete lenyűgözte. Kölnben Richard Wagner mesterművét, a Tannhäuser-t hallgatta meg. Drezdában

⁹⁸ Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1905. január 25. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/136.

⁹⁹ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Berlin, 1905. március 10. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/138. Molnár Kálmán feljegyzései között olvasható egy összeállítás a pályafutása során általa – vagy az édesapja által, de az ő nevében – megpályázott tanári állásokról: Kassa (1905), Eger (1907), Nagyvárád (1906 és 1910), Debrecen (1914), Pozsony (1914), Kolozsvár (1916), Kassa (1918). MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

¹⁰⁰ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

¹⁰¹ Molnár Kálmán levele Molnár Ilonkának. MTA Könyvtára Kézirattára, Heidelberg, 1905. június 21. Ms 6217/160.

¹⁰² Molnár Kálmán levele Csekey Istvánnak. Budapest, 1951. október 24. MTA Könyvtára Kézirattára, ms 4710/536.

a Gemälde Galerie remekműveire volt kíváncsi. A modern tánc- és mozdulatművészetnek hódolva, Berlinben Isadora Duncan antik táncai bűvölték el. Németországban tett fiatal- és időskori utazásainak mérlegét a következőkben vontta meg a visszaemlékezések lapjain: „A régi Ausztriának és Németországnak alig volt jelentős kultúrközpontja, s Königsberget leszámítva egyetlen egyetemi városa sem, ahol részint ekkor, részint későbbi külföldi útjaimon, – legalább is néhány napot ne töltöttem volna. A lélek és a test üdülőhelyei, s a természet szépségeinek könnyebben hozzáférhető pontjai közül nem sokat kerültem el.”¹⁰³

A külföldön folytatott tanulmányok második, Franciaországban töltött esztendejéről leckekönyvén kívül rendkívül kevés forrás maradt fenn: egyetlen levél, az önéletrajzi vázlat lényegre törő megállapításai, valamint egy Ady Endrével foglalkozó időskori írás párizsi vonatkozású részletei.

Fiatalabbik hűgához, Jolánkához már a párizsi egyetem hallgatójaként intézte sorait 1905. novemberében. „A francia nyelv is elég nehezen megy. Az előadásokat ugyan nagyrészt megértem, s magamat is meg tudom értetni, de nem tudok még folyékonyan és hibátlanul beszélni.”¹⁰⁴ A párizsi azonban nem olyan „jó egyetem”, mint a berlini, vagy a heidelbergi. „Egyáltalában jobban szerettem Németországban lenni, mint itt” – fakadt ki hűgának.¹⁰⁵ A visszafogottságot időskori emlékezései is igazolják. Noha a párizsi jogi kar hallgatója volt, szívesebben látogatta „a két Leroy-Beaulieu” – Anatole, a történész, és Pierre-Paul, a közgazdász – előadásait a Collège du Franceon, „ezen a legkomolyabb tudomány-egyetemen”. A jogi kar professzorai közül pedig kizárólag a romanista Girardin óráinak a látogatását tartotta megörökítésre érdemesnek.¹⁰⁶ Ottani utazásairól is csupán annyit tudhatunk meg, hogy a szünidőben bejárta Észak-Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát, illetve a tanév végeztével Londonban és környékén töltött egy hónapot.¹⁰⁷

A közéleti események iránti érdeklődés a feszült időket élő Franciaországba is elkísérte. Párizsi tartózkodása idején a képviselőházi választásokat beharangozó népgyűlések mellett „az állam és egyház teljes elválasztása körül tomboló” népgyűléseket is felkereste. Igyekezett bepillantani a „néplelekbe” és eligazodni a világáramlatok körül. Az 1906. évi elnökválasztás napján – a nemzetgyűlés ekkor választotta meg Armand Fallières-t köztársasági elnökké – a versailles-i főtéren tolongott az ünneplő tömegben.¹⁰⁸

Szociális kérdések iránti érdeklődését és érzékenységét mutatja ugyanakkor a francia munkások nyugdíjáról szóló törvényjavaslatot ismertető és értékelő, önálló kiadványként megjelenő írása.¹⁰⁹ A törvényjavaslatot, amely 12 millió francia polgár szá-

¹⁰³ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

¹⁰⁴ Molnár Kálmán levele Molnár Jolánkához. Párizs, 1905. november 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/161.

¹⁰⁵ Lásd 104. lj.

¹⁰⁶ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

¹⁰⁷ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

¹⁰⁸ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat. A franciaországi választásokról lásd MOLNÁR Kálmán cikkét: „A francia képviselőválasztás” *Tiszántúl* 1906. április 29.

¹⁰⁹ MOLNÁR Kálmán: *A munkások nyugdíja. A francia törvényjavaslat* (Nagyvárad: Szent László Nyomda 1906).

mára kívánt nyugellátást, továbbá betegség és rokkantság esetén ellátást biztosítani, Molnár Kálmán egyenesen káprázatosnak minősítette. Pontosan érzékelté ugyanakkor, hogy akkoriban csak a fejlett gazdasági háttérrel rendelkező országok engedheték meg maguknak a szociális ellátás ilyen szintű biztosítását, de mindehhez hozzátette, hogy abban a nagy nemzetgazdasági igazságban is rendületlenül kell hinni, „*hogya a munkások helyzetének javítása productiv befektetés*”, hiszen a jó helyzetben lévő munkásosztály a hatékonyabb termelés és a fogyasztás emelése által is közreműködik a nemzet jólétének emelésében.¹¹⁰

Párizs ugyanakkor nemcsak a tanulmányok miatt maradt emlékezetes Molnár Kálmán számára. Ady Endrével foglalkozó egyik időskori feljegyzésében hivatkozott arra, hogy annak idején bizony ő maga is belemerült a Quartier Latin diákéletébe, szürcsölte az abszintot a Café Lorraine-ben, és nagyritkán megmártózott a Montmartre „*fény- és árnyhullámaiban*”, de még ha alkalmanként magával ragadta is az ár, sohasem érezte magát otthon ebben a sodrásban.¹¹¹

A két esztendeig tartó külföldi tanulmányút időszaka – miként ez az Életrajzi vázlatból és a levelekből egyértelműen kitűnik – nemcsak a szűk értelemben vett tanulmányok szempontjából maradt emlékezetes a számára. A jogi tárgyak művelése mellett ugyanis arra is figyelmet fordított, hogy a társtudományok területén is bővítse ismereteit. Mindezek mellett igyekezett az aktuális társadalmi problémák felől is tájékozódni. Az országjárás, továbbá a világ más égtájairól összesereglett diáktársakkal történő megismerkedés a peregrinus lét további előnyei közé tartoztak. Miként visszaemlékezéseiben fogalmazott, a külföldön „*szerzett benyomások, élmények és gazdag tapasztalatok végigkísérnek egy hosszú életen, s a visszaemlékezésekből bőven telik az öreg korral járó magány és kötöttségek elviselésének megkönnyítésére, sőt megédesítésére is!*”¹¹²

¹¹⁰ MOLNÁR (109. l.) 15.

¹¹¹ MOLNÁR Kálmán: „Ady Endre és egy meg nem értő? kortársa” (1949. szeptember 17.) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

¹¹² Lásd 10. l. Életrajzi vázlat.

4. A KISMAGYAR ATHÉNEN – EGER (1907–1926)

4.1. „[...] NEM FOGJA MEGBÁNNI AZ EGRI KINEVEZÉST”

Az Egerben töltött hosszú időszakról Molnár Kálmán az alábbiakat írta az Irk Alberthez intézett 1947-es levélben. *„Eger: a kismagyar Athén. A nagy Samassa bíbornoknak és annyi érdekes karakán, karikatúra-típusnak, Mokány Bercinek városa. A vasárnap délutáni rendszeres bicskázások, a politizáló pincézések és politikai ábrándozások, a hazáért nagyokat ivó, de egyben semmi áldozattól és kockázattól vissza nem riadó Don Quijote-ék városa. Itt nem volt utilitarizmus, csak barátság és őszinte hazafias lángolás, gerinces helytállás csillogó légvárak őrségén, az erőviszonyok és a megvalósíthatóság szuverén figyelmen kívül hagyásával. Nagyon szerettem ezt a hamisítatlan, denaturálatlan, lángoló magyar mentalitást (bennem is ez az alapanyag), – bár láttam, mennyire elrugaszkodik a realitástól. Én 67-es voltam ebben a szélsőségesen 48-as városban, s nagyon büszke voltam arra a dicséretre, amit Csutorás László kollégám (örökös 48-as képviselőjelölt) egy olyan cikkem nyomán, amelyik az ő tetszését is megnyerte, így fogalmazott meg: Szép és igaz írás, záloga annak, hogy belőled is lehet még jó magyar ember!”¹¹³*

Az Egri Érseki Joglyceumban 1907. január 1-jével üresedett meg a nyugállományba vonuló Kiss István közjogi katedrája.¹¹⁴ A tanári kar pályázat útján ajánlotta a tanzsék betöltésére legalkalmasabbnak tartott személyt Samassa József¹¹⁵ figyelmébe.¹¹⁶

¹¹³ Molnár Kálmán levele Irk Albertnek (másolat). Budapest, 1947. december 27. MTA Könyvtára Kézirat-tára, Ms 6218/5. (Molnár Kálmán és a pécsi egyetem. Apró írások).

¹¹⁴ Az egri jogakadémiához lásd HALMAI István: „Az Egri Érseki Jogakadémia a jogi felsőoktatás rendszerében a századfordulótól” in *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis* 1987/XVIII/5. [Szerk.: BUDAI László] (Eger) 142–148. JUSZTINGER János: „Az Egri Érseki Joglyceum története (1740–1949)” in KAJTÁR István – POHÁNKA ÉVA (szerk.): *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923* (Pécs: PTE ÁJK 2009) 49–64., valamint NAGY József: „Az egri jogakadémiai képzés nehéz évtizedei” in GEBEI Sándor – ifj. BERTÉNYI Iván – RAINER M. János (szerk.): *„...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni” (Romsics Ignác). Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére* (Eger: Liceum 2011) 187–201.

¹¹⁵ Samassa József (1828–1912) közel négy évtizeden keresztül, 1873–1912 között töltötte be az egri érseki széket. Ezalatt az időszak alatt több millió Koronát adományozott egyházi, kulturális, jótékony és társadalmi célokra. Erdemei elismeréseképp 1905-ben X. Pius pápa bíbornokká nevezte ki.

¹¹⁶ Jegyzőkönyv a tanári kar 1906. december 18-i IV. rendes üléséről. Heves Megyei Levéltár. VIII-1. Egri Érseki Jogakadémia iratai. Iktatott iratok (a továbbiakban HML). 31. doboz. 207/1906/7. szám alatt.

A fenntartói jogokat gyakorló érsek a tanári kar tudára hozta, hogy a kinevezési jog szabadságának fenntartása mellett tudni szeretné, kiket tartanának a legméltóbbaknak az állásra folyamodók közül.¹¹⁷ A közjogi katedrára 13-an nyújtották be a pályázatukat. Nem számított akkoriban kivételesnek, hogy egy üresedésben lévő jogakadémiai katedrára ilyen sokan pályáztak. A tanári kar, miként erről Rapaich (Rapaics) Rajmond, a jogakadémia igazgatója 1907. január 18-án tájékoztatta az érseket, első helyen Molnár Kálmán, második helyen Hanuy Jenő, harmadik helyen pedig Erlach Sándor kinevezését javasolta. A rangsor megállapításakor a tanári kar nem vette figyelembe a minősítését és szakirodalmi működését tekintve minden bizonnyal legkvalifikáltabbnak tűnő jelöltet, a pályázati anyagai szerint 17 európai és ázsiai nyelven beszélő Thót László (1878–1935) fővárosi táblai tanácsjegyzőt, az argentinai La Plata Egyetem későbbi professzorát. Noha a tanári kar véleménye szerint az egyetemi magántanári képesítés alatt álló Thót László az összes pályázót messze felülmúlta, irodalmi működése *„bizonyos mértékben a felületesség jellegét viseli magán”*. Büntetőjogi írásaiban ugyanakkor nemcsak a kriminál-antropológus Cesare Lombroso kívánatosnak nem tartott hatását fedezték fel, hanem 1904-ben megjelent *„A kriminálantropológiai iskola”* című munkájában a katolikus egyház tanításaival ellenkező determinista felfogást is érzékelték. A pályázó természetét ugyanakkor a tanári kar ingadozónak minősítette, amire abból következtek, hogy fiatal kora ellenére túl sok állást töltött be: korábban ügyvédként, illetve bírósági tanácsjegyzőként működött, újabban pedig a jogtanári pályára adta a fejét.¹¹⁸

Molnár Kálmán első helyen történt jelölésekor viszont nyomatékkel vették figyelembe, hogy édesapja addigra már 37 esztendeje oktatott a nagyváradi királyi jogakadémián, szigorúan katolikus életfelfogását pedig szóval, írásban és tettekben egyaránt igazolta, ennél fogva – miként fogalmaztak – *„a priori”* valószínűsíthető, hogy egyetlen fiúgyermeke számára is vallási értelemben elkötelezett nevelést biztosított. Molnár Kálmán mellett szólt továbbá, hogy szigorlatait kitüntetéssel tette le, valamint az a körülmény is, hogy a kultuszminisztérium ösztöndíjasaként külföldön képezte tovább magát.¹¹⁹ Samassa érsek nem sokat késlekedve már két nap múlva, január 20-án közölte Rapaich igazgatóval, hogy választása Molnár Kálmánra esett.¹²⁰ Ezzel egyidejűleg Molnár Kálmán is értesítést kapott, hogy 1907. február 1-i hatállyal a politika, magyar közjog, nemzetközi jog és a jog- és államtudományi enciklopédia nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki. A gyors döntés egy kissé meglepte Molnár Kálmánt. Vajon miért? Erre a kérdésre egykorú leveleiben, valamint időskori visszaemlékezéseiben adja meg a választ. *„Mikor az egri jogakadémia fenntartójánál, az egri érseknél bemutatkoztam, megkértem Őt, hogy bár az egri jogi kar egyhangúlag első helyen jelölt – ha az ő választása is rám esnék – kinevezésemet néhány hétig*

¹¹⁷ Samassa József levele Rapaich Rajmondhoz. Eger, 1907. január 12. (fogalmazvány) Egri Főegyházmegegyei Levéltár. Lycaei Facultas Juridica (a továbbiakban: EFL). 228/1907. szám alatt.

¹¹⁸ Rapaich Rajmond levele Samassa Józsefhez. Eger, 1907. január 18. HML. Iktatott iratok. 31. doboz. 246/1906/7. szám alatt.

¹¹⁹ Lásd 118. ljt.

¹²⁰ Samassa József levele Rapaich Rajmondhoz. Eger, 1907. január 20. (fogalmazvány) EFL. 389/1907. szám alatt. A kultuszminisztérium már hat nappal később jóvá is hagyta a kinevezést.

tartsa függőben, míg a nagyváradai katedra sorsa eldől, mert, ha a miniszter engem nevezetne ki Nagyváradra, úgy én az utóbbi tanszéket foglalnám el. Ennek dacára az érsek egy hét múlva már kinevezett, s egyidejűleg kaptam Apponyi Albert kultuszminiszter bizalmasától: Saághy Gyula professzor – képviselőtől az értesítést, hogy a miniszter megbízta az illetékes ügyosztályt kinevezési okmányom elkészítésével, rögtön kihallgatásra jelentkeztem a miniszternél, s elmondtam neki, hogy az egri kineveztetésem hírét ugyan már közölték a lapok, de én jó előre megmondtam az Érseknek, hogyha Nagyváradra kinevezetnék, úgy az utóbbit foglalnám el. Apponyi a fejét csóválta, s elgondolkozva kijelentette, hogy a nagyváradai katedráról most már másképpen fog dönteni, mert a nagy tekintélyű Samassa érsek kinevezését nem lehet figyelmen kívül hagyni” – fogalmazott a visszaemlékezések lapjain.¹²¹

A fenti sorokból tehát kiderül, hogy Molnár Kálmán nemcsak Egerbe, hanem a szívéhez érhető okoknál fogva sokkal közelebb álló Nagyváradra is benyújtotta a pályázatát, csakhogy nem a közjogi, hanem a magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszékre. A nagyváradai esélyek növelése érdekében Molnár Kálmán 1907. január végén Saághy (Sághy) Gyula professzornál, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt országgyűlési képviselőjénél is megfordult, akitől egyrészt azt tudta meg, hogy a nagyváradai tanszékre Notter Antal az esélyesebb, másrészt pedig arról is felvilágosította, hogy Apponyi Albert kultuszminiszter kevésnek tartja Molnár Kálmán publikációinak a számát.¹²² Ugyanezekben a napokban egykori professzorát, Magyar Gyézát is felkereste, aki viszont azt tanácsolta, hogy inkább a Pécsi Püspöki Jogakadémián próbálkozzon katedrához jutni. „Ott nekünk van annyi erőnk, hogy kinevezését biztosítsuk. Beszéljen előbb Angyal Pál és Vasváry [Ferenc] tanárokkal az én nevemben, azután a püspökkel.” Ha a pécsiek hajlanak a kinevezésre, akkor inkább oda nyújtsa be a pályázatát – biztatta Magyar Gyézát. Molnár Kálmán azonban úgy gondolta, hogy Pécsre csak abban az esetben pályázná, amennyiben a nagyváradai kinevezés nem járna sikerrel.¹²³ A levélből ugyan nem derül ki, de a Pécsi Püspöki Jogakadémián ekkortájt töltötték be a Bors Emil nyugállományba vonulása – pontosabban nyugdíjba küldése – miatt megüresedő magyar közjog, politika, nemzetközi jog és jog- és államtudományok tanszéket. Magyar Géza javaslata tehát egészen nyilvánvalóan ennek a tanszéknek az esetleges betöltésére irányult. Azt azonban Magyar Gyéza ekkor még valószínűleg nem tudhatta, hogy a katedra sorsa ekkorra már eldől, hiszen a Rómában tartózkodó pécsi megyéspüspök, Zichy Gyula éppen ezekben a napokban nevezte ki Concha Győző támogatóját, Tuka Bélát a nyugdíjaztatás miatt megüresedett tanszékre.¹²⁴

A Molnár Kálmán által óhajtott nagyváradai tanszéket pedig végül Notter Antal, a budapesti tudományegyetem későbbi egyházjogász professzora nyerte el, amit édesapja sürgönyéből tudott meg. „Már megtáviratoztam, hogy Notter győzött. Dél tájban jött a pedellus leánya jelenteni az újdonságot. [...] belenyugszom a dologba, mert az

¹²¹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

¹²² Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Bp., 1907. január 27. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/140.

¹²³ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Bp., 1907. január 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/142.

¹²⁴ SCHWEITZER Gábor: „»A perzsa határon« Tuka Béla 1907–1914 között a pécsi jogakadémián” *Pécsi Szemle* 2003/6sz. 54–79.

isteni gondviselés céljait nem bírálom.”¹²⁵ A „belenyugvást” nyilván megkönnyíthette, hogy Molnár Kálmánt ekkora már Egerben ki is nevezték.

Az Egri Érseki Joglyceum tanári kara 1907. február 7-én üdvözölte a kari ülésen első alkalommal megjelenő Molnár Kálmánt, aki ezen a napon a szokásos tanári esküt is letette.¹²⁶ Édesapjához intézett legelső egri leveléből a teljes megelégedettség tükröződött: „*nagyon kellemesen lepett meg az igazán nagyon szíves fogadtatás, melyben a tanárok részesítettek.*” Az igazgató pedig mindaddig, ameddig nem talált megfelelő szállást, a saját kanonoki lakásában bocsátott két szép szobát a rendelkezésére. „*Azt hiszem, jól fogom itt találni magamat, a fiatal tanárok (majd mind fiatal) igen jó kollégáknak látszanak.*”¹²⁷ Lelkesedése néhány nappal később – az első előadások megtartása után – sem hagyott alább. „*Az előadásokat már megkezdtem s eddig 2 közjogi és egy nemzetközi magánjogi órát tartottam. Az is nagyon kellemesen hangol, hogy az előadások várakozásomon felül, absolute semmi nehézséget nem okoznak. Eddigi órámban teljesen szabadon adtam elő, és sem a studiumban, sem a kifejezésekben, sem a torkomban nehézséget nem találtam. A fiúk nagy tisztelettel viselkednek, s igazán figyelemmel és szívesen hallgatnak. Első órámön úgy tele volt a terem, hogy a később jövők már le sem ülhettek. Minden évfolyamból összesereglettek, s valószínűleg imponált nekik szabad előadásom, óra végén erősen megéljenek.*”¹²⁸ Molnár Kálmánnak a szokásos bemutatkozó látogatásokat is meg kellett kezdenie: „*[...] 5 nap alatt 29 vizitet tettem (14 kanonok, 11 tanár, főispán, alispán, polgármester stb.). Most már itthon várom őket, s csak majd azután kezdem újra a még hátralévő 23 vizitet*” – számolt be édesapjának 1907. március 8-i levelében.¹²⁹ Samassa József érseknél április elején tett bemutatkozó látogatást. „*Tegnap voltam az érseknél. Rendkívül kegyes volt*” – írta édesapjának az 1907. április 5-én kelt levelében. Az idős főpap örömet fejezte ki Molnár Kálmán Egerbe jövetelének, s azzal biztatta, hogy ezt bizony ő maga sem fogja megbánni.¹³⁰ Az érseknél tett bemutatkozó látogatást Molnár Kálmán édesapja is elégedetten nyugtázta: „*Az érsekkel való párbeszéd elég megnyugtató. Úgy látszik, érzi a fonák helyzetet s tőle ennyi is elég. Hogy ő örül tanárságodnak az is szép dolog, jobb mintha neked kellene túlságosan hálálkodnod.*”¹³¹

Ha a Molnár Kálmán által Egerben oktatott tárgyakat kívánjuk áttekinteni, akkor a jogakadémia tanrendjeit kell fellapoznunk. Ezek szerint az első félévben heti két órában „Bevezetés a jog és államtudományokba”, heti öt órában pedig „Alkotmány s kormányzati politika” címen hirdetett előadásokat. A második félévben ugyanakkor heti

¹²⁵ Molnár Imre levele Molnár Kálmánnak. Nagyvárad, 1907. február 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/208.

¹²⁶ Jegyzőkönyv a tanári kar 1907. február 7-i III. rendkívüli üléséről. HML. 31. doboz. 312/1906/7. szám alatt.

¹²⁷ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Eger, 1907. február 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/143.

¹²⁸ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Eger, 1907. február 9. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/144.

¹²⁹ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Eger, 1907. március 8. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/146. a.

¹³⁰ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Eger, 1907. április 5. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/147.

¹³¹ Molnár Imre levele Molnár Kálmánnak. Nagyvárad, 1907. április 11. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/211.

három órában nemzetközi jogot, továbbá heti hat órában magyar közjogot oktatott. A főkollégiumok mellett – rendszerint a második félévben – igen sokféle rendkívüli tantárgyat oktatott, általában heti egy órában.¹³² Az oktatáson, valamint a hallgatók számára kiírt irodalmi pályatételek elbírálásán kívül az első esztendőben az adminisztrációból is tevékenyen kivette a részét, hiszen a tanári kar legfiatalabb tagjaként előbb a kari jegyzői teendőket látta el, utóbb a könyvtárosi feladatkört is betöltötte. A szakirodalmi munkásságot sem hanyagolta el. Rövidebb írásai, szakcikkei a helyi lapokban – *Egri Híradó*, *Egervármegyei Hírlap*, *Eger* –, valamint a *Jogtudományi Közlöny*ben jelentek meg. Ezek közé a hírlapi cikkek közé tartoztak a választójogi kérdéstről közzétett írások is.

4.2. A VÁLASZTÓJOGI POLÉMIA

A parlamenti választójog reformját a Khuen-Héderváry-kormány 1911-ben tűzte napirendre. A kormány a jogi fakultásokat, így az Egri Érseki Joglyceumot is felszólította, hogy nyilvánítsanak véleményt a választójoggal összefüggő alapvető elvi kérdésekről. A tanári kar az igazgatói székletet 1907 október 6-án betöltő Demkó György indítványára 1911. szeptember 27-én Csutorás Lászlót, Rátvay Gézát és Molnár Kálmánt bízta meg a belügyminisztérium számára adandó válasz elkészítésével.¹³³ Az ad hoc bizottság 1907. december 13-án végül nem is egy, hanem két elaborátumot terjesztett a tanári kar elé, ugyanis Rátvay Géza és Molnár Kálmán két, tartalmában egymástól eltérő javaslatot dolgozott ki. A tanári kar beható vita után – ennek részleteit a jegyzőkönyv nem rögzítette – 6:4 arányban Rátvay Géza javaslatát fogadta el. A kisebbségben maradókére ugyanakkor hozzájárultak ahhoz, hogy Molnár Kálmán javaslatát különvéleményként terjesszék fel a belügyminisztérium számára.¹³⁴ A joglyceum igazgatója ennek megfelelően 1911. december 28-i dátummal expedialta Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és belügyminiszter számára a többségi állásfoglalást, valamint a különvéleményt is.¹³⁵ A helyi sajtóban azonban, az igazgató tudta nélkül megjelenő, Rátvay Gézának tulajdonított kommuniké egyetlen szóval sem tett említést a kisebbségi vélemény létezéséről, ami azt a látszatot keltette, hogy a választójog kérdésében egyféle álláspontot képviseltek a joglyceum tanárai. Ezt az eljárást Molnár Kálmán felettébb sérelmesnek tartotta.¹³⁶ A formai kifogások mellett természetesen érdemi fenntartásai is voltak. A választójogi reformmal kapcsolatban a kormányzathoz felterjesztett jelentést ugyanis radikálisnak minősítette, miközben

¹³² „Az 1848-as törvények”, „Általános szavazati jog”, „Közjogi gyakorlatok”, „Politikai conservatorium”, „Közjogunk közvetlen jogtörténeti előzményei” (heti három órában), „A magyar állam területe és népe” (heti három óra), „Magyar jogforrások”, „A társországok autonómiája”.

¹³³ Jegyzőkönyv a tanári kar 1911. szeptember 27-i I. rendes üléséről. HML. 36. doboz. 151/1911/12. szám alatt.

¹³⁴ Jegyzőkönyv a tanári kar 1911. december 13-i I. rendkívüli üléséről. HML. 36. doboz. 162/1911/12. szám alatt.

¹³⁵ Ad 22/1911-12. sz. Az egri érseki jogakadémia tanári karának véleményes jelentése a választói jog reformja tárgyában. HML. 36. doboz. 181/1911/12. szám alatt.

¹³⁶ Jegyzőkönyv a tanári kar 1912. január 29-i IV. rendes üléséről. HML. 36. doboz. 202/1911/12. szám alatt.

az volt a véleménye, hogy az olvasóközönségnek jogában áll tudnia, hogy nem mindeki képvisel radikális álláspontot a tanári kar tagjai közül. Vajon mire alapozta ezt az állítását?

A többségi vélemény egyértelműen és határozottan az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójog bevezetése mellett foglalt állást. A választójog elnyerésének általános feltételeit a többségi vélemény a magyar állampolgárság meglétéhez, a 24. életév betöltéséhez, a „*férfinemhez*” tartozáshoz, valamint az állandó lakás meglétéhez kötötte.¹³⁷ A kisebbségi vélemény, jóllehet az általános szavazati jog megadását ideálisnak tekintette, ennek biztosítását az előfeltételek hiányában nem tartotta célravezetőnek, miután a politikai jogok kiterjesztése terén a fokozatos fejlődés álláspontját képviselte. Mindezek mellett a kisebbségi vélemény történelmi érvek miatt tartotta szükségesnek a többes szavazati jog bevezetését, valamint állást foglalt a nyílt szavazás fenntartása mellett.¹³⁸ Amennyiben Molnár Kálmán radikálisnak minősítette a többségi véleményben foglaltakat, akkor az általa képviselt kisebbségi álláspontot nyugodtan tekinthetjük állagörzőnek, vagy konzervatívnak. Az elkövetkezendő hónapokban – 1911 decembere és 1912 februárja között – a tanári kar egyébként többször is foglalkozott ezzel a kínos, a tanári kar tagjai között feszültségeket keltő ügygel.

A választójog kérdését az 1912 tavaszán hivatalba lépő Lukács-kabinet is napirenden tartotta. A kormányzat által beterjesztett törvényjavaslat alapján alkotta meg az országgyűlés az 1913. évi XIV. tc.-ket, amely csupán elvi jelentőségű volt, hiszen rendelkezései alapján nem tartottak képviselőházi választásokat.¹³⁹ A téma ismételt aktualitására tekintettel Molnár Kálmán az *Eger* című lapban több cikket is publikált.

Legelső írásában mindenekelőtt azt vizsgálta meg, hogy milyen következményekkel járna a választójog kiterjesztése. A kormányzat javaslata ugyanis jelentős mértékben, kb. 1 millió főről mintegy 1,7 millió főre kívánta kiterjeszteni a választójoggal rendelkezők körét. Molnár szerint a választójog hibája egyrészt abban rejlett, hogy indokolatlanul zárt ki a választójog gyakorlásából választói jogra „*teljesen érett*” rétegeket, másrészt viszont aránylag nagyszámú, „*politikailag éretlen polgárt*” juttatott választójoghoz. Ezzel összefüggésben utalt arra, hogy a választópolgárok közel 16 százaléka analfabéta, ugyanakkor arra is hivatkozott, hogy eddig teljesen háttérbe szorult társadalmi rétegek – miként a mezőgazdasági cselédek és napszámosok, ipari munkások, bányászati, ipari és kereskedelmi alkalmazottak – „*óriási mértékben nyomulnak előre*”. E hatalmas mértékű jogkiterjesztés aggodalommal töltötte el a fokozatos fejlődés híveit. Ezeket az aggályokat a választók politikai érettségét és megbízhatóságát garantáló feltételek – miként a választói korhatár, illetve az analfabéták cenzusának a felemelése – ellensúlyozhatják.¹⁴⁰ Következő cikkében a választójog és a nemzetiségi kérdés összefüggéseire mutatott rá. Molnár Kálmán úgy érzekelte, hogy a választójog kiterjesztése jelentékeny arányeltolódásokat eredményezhet Erdélyben a magyarság rovására, egyúttal az ott élő románság javára. Úgy vélte, hogy

¹³⁷ HML 36. doboz. 181/1911/12. szám alatt.

¹³⁸ A kisebbségi véleményt lásd HML 36. doboz. 181/1911/12. szám alatt.

¹³⁹ PÖLÖSKÉI Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón* (Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet 2001) 203.

¹⁴⁰ Dr. M. K.: „Választójogunk reformja” *Eger* 1913. január 18. 1–2.

ezt az arányeltolódást valamiféleképpen ellensúlyozni kell. Az érthetőség kedvéért sarkosan fogalmazott: vagy biztosítják az intelligencia túlsúlyát – azaz bevezetik a magyar nemzetiségük számára kedvező plurális választójogot –, vagy le kell mondanunk Erdélyről.¹⁴¹ A választójoggal foglalkozó harmadik közleményében ugyanakkor egy igen érdekes érvre hivatkozott az állandó lakhely, mint választójogi cenzus bevezetése ellen. Arra mutatott rá, hogy az állandó lakhely követelménye a mobilitási kényszer miatt nem kedvező a szocialisták és az intelligencia számára, ellenben kedvező hatást válthat ki a nemzetiségek körében. Márpedig meglátása szerint a „*magyar nemzeti államra*” a nemzetiségek nagyobb veszélyt jelentenek, mint a szocialisták. Helytelenítette ugyanakkor a választójog gyakorlásának magyar nyelvismerethez (íráshoz és olvasáshoz) való kötését, hiszen egy ilyen természetű műveltségi cenzus nem lehet feltétele a polgári és politikai jogok gyakorlásának. Ezzel szemben ajánlatosabbnak tartotta az elemi iskola elvégzéséhez kötni a választójog megadását. A titkos választójoggal kapcsolatban annyiban enyhült korábbi, mereven elutasító álláspontja, amennyiben azt a nagyobb városokban, az „*intelligensebb*” választókerületekben esetlegesen bevezethetőnek tartotta. A titkosság elvével továbbra sem barátkozott meg, hiszen a titkosság leple alatt a nemzetellenes és államellenes törekvések zavartalanabban és fesztelenebbül érvényesülhetnek. A választókerületek kialakítását illetően pedig azon az állásponton volt, hogy az „*intelligencia*” és a „*magyarság*” túlsúlyának biztosítása érdekében a választókerületek kialakításánál egyfajta burkolt – legfeljebb háromszoros vagy négyszeres szorzószám melletti – pluralitás elfogadható lehet.¹⁴²

Molnár Kálmán választójogról vallott nézetei meglehetősen távol estek a progresszív törekvésektől. A magyar nemzeti eszme elkötelezett híveként óvakodott a választójog nagymértékű kiterjesztésétől, miként a titkosság korlátlan bevezetésétől is. A választójog fokozatos kiterjesztését ugyanakkor a kiegyenlítődést elősegítő intézmények – plurális választójog, aránytalan választókerületi beosztás, magasabb műveltségi cenzus – bevezetésével kívánta ellensúlyozni.

4.3. AZ EGYETEMI MAGÁNTANÁRI HABILITÁCIÓ

Az egyetemi magántanári cím mielőbbi megszerzésére a jogakadémiák, már csak az intézmény presztízse, szakmai tekintélye miatt is, általában nagy súlyt helyeztek. Samassa József érsek is rendszeresen emlékeztette erre az elvárásra az Egri Érseki Joglyceum oktatóit. Az intézményi érdek mellett az egyetemi magántanári cím megszerzése ugyanakkor az oktatók véglegesítésének, nyilvános rendes jogakadémiai tanárrá történő kinevezésének, egyúttal egy reménybeli egyetemi katedra elnyerésének legfontosabb szakmai előfeltételének is számított. Molnár Kálmánnak is szem előtt kellett tartania, hogy a szakcikkek és a helyi hírlapokban megjelenő publicisztikák mellett az egyetemi magántanári cím megszerzéséhez szükséges monográfiát is el kell készítenie. Ennek megírása már igen korán foglalkoztatta: „[...] *nagy fába vág-*

¹⁴¹ Dr. M. K.: „Választójogunk reformja” *Eger* 1913. január. 29. 2–3.

¹⁴² Dr. M. K.: „Választójogunk reformja” *Eger* 1913. február 5. 1–2.

tam a fejszemet. Megkezdttem a habilitációs dolgozatomat és most igen komolyan dolgozom” – írta édesapjának 1907. tavaszán.¹⁴³ A monográfia témáját az érdeklődéséhez évtizedeken keresztül közelálló jogforrástan témaköréből merítette. Többévi kutatómunka eredményeként 1912-ben – az impresszum szerint 1911-ben – készült el az egyetemi magántanári eljárást megalapozó *Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogból* című kötete. A tanári kar 1911. december 19-i ülésén tanártársával, a büntetőjogász Módly Lászlóval együtt be is jelentette, hogy az egyetemi magántanári képesítés iránti eljárást a következő félévben megindítják.¹⁴⁴ Demkó György igazgató mindkét bejelentésről másnapi levelében tájékoztatta Samassa József érseket.¹⁴⁵ A bejelentés azonban kissé korainak tűnt, hiszen érdemi előrelépés fél év eltelté után sem történt. Az igazgató 1912 nyarán azt jelentette Samassa érseknek, hogy Molnár Kálmán és Módly László „komoly törekvésük dacára” sem tudták megindítani az egyetemi magántanári képesítés megszerzése iránti eljárást. Egyúttal azt is közölte, hogy Molnár Kálmán munkájának nyolc íve már ki is van nyomtatva.¹⁴⁶ Valószínűleg anyagi gondok merülhettek fel, ugyanis 1912. október 28-án, a monográfia megjelenését követő napokban, Molnár Kálmán az érsekhez fordult anyagi támogatásért, amit utóbb 500 Korona értékben meg is kapott.¹⁴⁷

Az értekezés megjelenésével mindenestre elhárultak az egyetemi magántanári habilitációs eljárás megindítása előtti akadályok. Demkó György igazgató 1912 októberében elismerő sorok kíséretében továbbította a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi kara dékánjának, Földes Bélának Molnár Kálmán egyetemi magántanári képesítés iránti kérelmét. „*Tanári működésében kiváló tudományos készséget és a főiskolai tanári hivatásra igazi rátermettséget árul el. Az ifjúsággal szemben úgy a tanteremben, mint a vizsgákon, a legnagyobb higgadsággal, tapintattal és méltányossággal jár el. Magánéletében példás erkölcsi és vallásos magatartást tanúsít.*”¹⁴⁸

A magántanári habilitációs eljárás két és fél évig elhúzódó története 1912. november 20-án vette kezdetét, amikor is a budapesti jogi fakultás kari ülése a kérvényt jelentéstétel céljából Kmety Károlynak, a magyar közjog és közigazgatási jog nyilvános rendes tanárának adta ki.¹⁴⁹ Az eljárásnak ebben a szakaszában azt kellett megvizsgálni, hogy a kérvény megfelel az alaki kívánalmaknak. Kmety professzor 1913. február 26-i, az alakiságokra nézve kedvező jelentése alapján a kar 15:1 arányban bocsátotta Molnár Kálmánt a magántanári képesítő eljárásra, egyúttal a jelentéstevő professzort Nagy Ernővel, a magyar közjog nyilvános rendes tanárával együtt felkérték a jelölt

¹⁴³ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Eger, 1907. május 1. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/148.

¹⁴⁴ Jegyzőkönyv a tanári kar 1911. december 19-i III. rendes üléséről. HML 36. doboz. 164/1911. szám alatt.

¹⁴⁵ Demkó György levele Samassa Józsefnek. Eger, 1911. december 20. EFL 7626/1911. szám alatt.

¹⁴⁶ Demkó György levele Samassa Józsefnek. Eger, 1912. június 20. EFL. 3295/1912. szám alatt.

¹⁴⁷ Molnár Kálmán levele Samassa Józsefhez. Eger, 1912. október 28., valamint Samassa József levele Molnár Kálmánhoz. Eger, 1912. október 30. (fogalmazvány) EFL 6038/1912. szám alatt. A mellékletben található 1912. október 22-i keltezésű nyomdai számla szerint 300 példány készült el a kötetből.

¹⁴⁸ Demkó György levele Földes Bélának. Eger, 1912. október 29. HML 37. doboz. 199/1912. szám alatt.

¹⁴⁹ 1912. november 20-i III. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 13. kötet.

irodalmi munkásságának az érdemi megvizsgálására.¹⁵⁰ Az eljárás menete inntől kezdve lelassult, hiszen az érdemi jelentéstétel beterjesztésére és az afeletti szavazásra másfél évig, 1914. november 26-ig kellett várni. Kmety és Nagy professzorok bírálati jelentése alapján viszont egyhangúan, 15:0 arányban bocsátották a folyamodót a képesítés további fokozatához.¹⁵¹ A magántanári képesítés további lépcsőfoka immáron a magántanári kollokvium letételét, illetve a magántanári próbaelőadás megtartását jelentette. A próbaelőadás megtartásától a több éve oktató jogakadémiai tanárok esetében általában eltekintettek. Ezt a kedvezményt Molnár Kálmán számára is megadták. Kmety Károly ugyanakkor azt is indítványozta, hogy a jelöltet mentesítsék a szóbeli értekezlet letétele alól is. Az indítvány a kollokvium elengedését a jelölt hosszú jogtanári működésére, irodalmi munkásságának alapos voltára s tudományos értékére alapozta, külön is kiemelve, hogy pillanatnyilag Przemysl-ben – ebben az ellenséges cári csapatok által ostromgyűrű alá vont erődítményrendszerben – teljesíti katonai szolgálatát. Vagyis fizikai képtelenség lenne a kollokvium megtartása. Ehhez az előterjesztéshez a jegyzőkönyv szerint kizárólag Concha Győző szólt hozzá. Noha a szóbeli értekezletet a magántanári képesítés szempontjából igen fontos mozzanatnak tartotta, a kivételes helyzet miatt és a jelölt hazafias működésére tekintettel a felmentést megadhatónak tartotta. Ennek nyomán a kar Molnár Kálmánt a magyar közjogból a próbaelőadás és – hangsúlyozottan kivételes jelleggel – a kollokvium elengedésével egyetemi magántanárrá képesítette.¹⁵² A magántanári képesítési eljárás záró aktusát a kultuszminisztériumi megerősítés jelentette. Az Egri Érseki Joglyceum igazgatója – a Demkó Györgyöt időközben felváltó Ambrus István – a tanári kar 1915. március 17-i ülésén jelentette be, hogy Molnár Kálmán egyetemi magántanári képesítését a kultuszminiszter jóváhagyólag tudomásul vette. A kar tagjai örömmel nyugtázták a bejelentést, egyúttal élénk sajnálatukat fejezték ki, hogy a cári haderő által körbezárt és nem melleleg végnapjait élő Przemysl-ben katonai szolgálatát teljesítő Molnár Kálmánt személyesen nem üdvözölhették ebből az alkalomból.¹⁵³ Minderről Molnár Kálmán vélhetően csak késedelemmel szerezhetett tudomást, miként arról is, hogy a jogakadémia fenntartója, az időközben Samassa József érsek örökébe lépő Szmrecsányi Lajos¹⁵⁴ érsek 1915. április 7-én nyilvános rendes jogakadémiai tanárrá nevezte ki.¹⁵⁵

¹⁵⁰ 1913. február 26-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 13. kötet.

¹⁵¹ 1914. november 26-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 15. kötet.

¹⁵² 1914. november 26-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 15. kötet.

¹⁵³ Jegyzőkönyv a tanári kar 1915. március 17-i XII. rendkívüli üléséről. HML 39. doboz. 241/1914/15. szám alatt.

¹⁵⁴ Szmrecsányi Lajos (1851–1943) 1912–1943 között töltötte be az egri érseki széket. Elődjéhez hasonlóan nagyvonalúan támogatta az egyházi, karitatív és oktatási intézményeket.

¹⁵⁵ HML 39. doboz. 243/1914/15. szám alatt.

4.4. JOGFORRÁSTANI MŰVEK – „KORMÁNYRENDELETEK” ÉS A „DÖNTVÉNYEINK JOGI TERMÉSZETE”

A magántanári habilitációhoz szükséges disszertáció tágabb témaköre végigkísérte Molnár Kálmán pályafutása során, hiszen jogforrástani kérdésekkel a későbbiekben is foglalkozott, sőt, utolsó nagyobb szabású munkájaként, már a második világháborút követő években, a magyar jogforrási rendszert kívánta átfogó jelleggel feldolgozni. A magántanári értekezés témaválasztása mindenestre abból a szempontból is szerencsésnek bizonyult, hogy a hozzá közelálló történeti és dogmatikai módszert egyaránt alkalmazhatta a téma feltárása és feldolgozása során. Műve közvetlen szakirodalmi előzményeként Grosschmid Béni jogszabálytana, valamint Joó Gyulának, a törvény jogi természetéről írt kétkötetes műve említhető meg.¹⁵⁶

Molnár Kálmán habilitációs értekezése kedvező szakmai fogadtatásban részesült. A magántanári eljárás alkalmával írt bírálati jelentésében Kmety Károly a *Kormányrendeleteket* a magyar közjogi literatúra egyik legjelentősebb monográfiájaként aposztrofálta.¹⁵⁷ A kormányrendeletnek a kibocsátó kormányzati szervek általi megkülönböztetéséről és osztályozásáról szóló fejezetek kifejezetten elnyerték a bíráló tetszését. Az értekezésnek ezek a részei Kmety professzor szerint a szerző éles elméjéről és judiciumáról tanúskodtak. Találón jellemezte továbbá Molnár Kálmán a királyi rendelet és a miniszteri rendelet egymáshoz való viszonyát, „*viszonylagos kötelezőerejének különbözőségét*”, miként a bírálati jelentés szerzője egészében véve helytállóan tartotta a kormányrendelet mint jogforrás elemzését is. A törvényhozási felhatalmazáson alapuló kormányrendeletek természetéről általában szintén helyes megállapításokat tett az értekezés szerzője. Kmety professzor szerint „*egészen elfogadhatók*” a szükségrendeletekre vonatkozó fejtegetések is. A bírálati jelentés Molnár Kálmán érdeméül tudta be, hogy „*egyáltalán nem tekintélyimádó*”, bátran szembe szállt a szakmai tekintélynek számító szerzők álláspontjával, ha „*igazának tudatában van*”.¹⁵⁸

Molnár Kálmán fiatalabb pályatársa, Egyed István a *Jogállam* hasábjain méltatta a monográfiát. A világos és szép nyelvezetű könyv az „*utolsó soráig tudományos, de azért a nagyközönség számára is élvezhető, történeti, irodalmi és politikai ismeretekkel megírt alapos tanulmány, amely a kiválasztott tárgyat minden oldalról megvilágítja és a tudomány mai színvonalán dolgozza fel*”.¹⁵⁹ Az elismerő szavak után a kritikai észrevételek következtek, igaz, ezek többségét Egyed István elegánsan véleménykülönbségeként állította be. A recenzens példának okáért nem fogadta el a határozat és az intézkedés kötetben olvasható megkülönböztetését. Véleménye szerint helytelen irányban élezte ki Molnár Kálmán a királyi rendelet és a miniszteri rendelet közötti különbséget is, hiszen aszerint, hogy melyik az erősebb, nem lehet a kétféle

¹⁵⁶ GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan* (Budapest: Athenaeum 1905), továbbá Joó Gyula: *A magyar törvény fogalma és jogi természete jogtörténeti és jogösszehasonlító alapon I–II.* (Kecskemét: Sziládi László Könyvnyomdája 1908–1910).

¹⁵⁷ Kmety Károly bírálati jelentésének hiteles másolatát lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/12.

¹⁵⁸ Lásd 157. lj.

¹⁵⁹ EGYED István: „Dr Molnár Kálmán, egri jogtanár: Kormányrendeletek” *Jogállam* 1913/3. 225.

jogforrást egymástól megkülönböztetni, ugyanis nem beszélhetünk erősebb és gyengébb jogról. A kormányrendeletek osztályozása ugyanakkor se nem egységes, se nem kimerítő. A kormány törvénytörölő rendeletalkotási jogát tárgyaló résznel pedig a történeti indokoláson kívül a recenzens hiányolta az elméleti érvelést. A modern politikai tudomány ugyanis minden kormányzás természetes részének tekinti ezt a szubszidiárius jogalkotást. A kritikai észrevételektől függetlenül Egyed István összegzése szerint Molnár Kálmán a felmerülő kérdéseket helyesen, alapos tudással, kellő irodalmi és történelmi ismeretekkel válaszolta meg.¹⁶⁰

Molnár Kálmán kötete az MTA figyelmét is felkeltette. Az 1915. évi Bródy-, valamint az 1915. évi Sztrokay-jutalom odaítélése alkalmával mindkét bizottsági jelentés foglalkozott a monográfiával. A Bródy-jutalomról szóló jelentés szerint Molnár Kálmán kötete meglepte a szakvilágot. „*A magyar közjognak a rendeletek tekintetében a legbizonytalanabb területén nagy határozottsággal, tiszta látással, imponáló következetességgel mutatja az utat.*” A kötet a bizottsági jelentés szerint a szakirodalom nyereségei közé tartozik.¹⁶¹ A jelentést elkészítő bizottsági tagok névsora alapján nagy valószínűséggel Concha Győző írhatta a Molnár Kálmán értekezését méltató sorokat. A legjobbnak tartott jog- és államtudományi munkának odaítélhető Sztrokay-jutalomról szóló, Plósz Sándor, Angyal Pál és Reiner János által jegyzett bizottsági jelentés behatóbban és kritikusan foglalkozott a közigazgatási jog körébe sorolt kötettel. „*Ebben a rendszeres monográfiában a kormányrendeletek tana a magyar jogrendszerben nem csupán a tételes intézmények ismertető elemzésében és elemzésével, hanem az elvontabb államtani, illetőleg közigazgatástani tételek s elméleti megállapítások értékesítésével, a történeti fejlődésben végbemenő alakulások mellőzhetetlen szem előtt tartásával s elég széleskörű irodalmi anyag felhasználásával nyer kifejezést, hiánya lévén, hogy nem mélyíti ki a tant az idegen jogrendszerek és intézmények behatóbb s részletesebb értékesítésével.*”¹⁶² Noha Molnár Kálmán végül egyik akadémiai pályadíjat sem nyerte el, összességében elégedett lehetett a bizottsági jelentésekben leírtakkal, hiszen könyve – a kritikai észrevételektől függetlenül – komoly figyelemben részesült. Hosszú évekkel később viszont, 1921. október 26-án az MTA II. osztálya a jogi monográfia bizottság javaslata alapján megszavazott monográfia-segélyt Molnár Kálmánnak adományozta a *Kormányrendeletekért*, amelyet a jelentés az elmúlt évek egyik legjelesebb közjogi dolgozatának tartott.¹⁶³

Szembetűnő, hogy a *Kormányrendeletekkel* foglalkozó méltatások a jelentőségükhöz képest kevés figyelmet szenteltek az értekezés alkotmányelméleti vonatkozásainak. Molnár Kálmán kötetének ugyanis fontos részeit jelentették azok az elemzések, amelyek az alkotmányosság és a parlamentarizmus szűrőjén keresztül vizsgálták a kormányzat által kibocsátott rendeleteket. Ebből a szempontból figyelemreméltók a törvényhozási felhatalmazás alapján kibocsátott rendeleteket, valamint az állami végszükség idején, jogalap hiányában kibocsátott szükségrendeleteket bemutató fejezetek, továbbá a garanciális elemekkel, ezen belül is a kormányrendeletek jog-

¹⁶⁰ EGYED (159. l.) 226.

¹⁶¹ „Jelentés a Bródy-jutalomról” *Akadémiai Értesítő* 1915. május. 321.

¹⁶² „Jelentés a Sztrokay-jutalomról” *Akadémiai Értesítő* 1915. május. 335–336.

¹⁶³ MTA Könyvtára Kézirattára. K. 1255. A II. osztály iratai 1888–1924. 22/1921. szám alatt.

szerűségének és célszerűségének alkotmányos biztosítékaival foglalkozó elemzések. A kormányrendeletek vizsgálata során Molnár Kálmán a tágabb alkotmányos összefüggésekre is tekintettel volt. A szükségrendeleteket elemző fejezetre amiatt külön is fel kell hívunk a figyelmet, mert a neoabszolutizmus időszakát követően az alkotmányossághoz való visszatérést előkészítő 1861. évi, valamint az 1866. évi feliratok kapcsán Molnár Kálmán arra mutatott rá, miszerint a hivatkozott feliratok világossá tették, hogy az alkotmány alapelvét a jogfolytonosság jelenti. *„Ez pedig nem jelent egyebet, mint azt, hogy a törvényhozás rendes útján alkotott törvények mindaddig érvényesek, míg a törvényhozás rendes útján megváltoztattak.”*¹⁶⁴ Mindez arra utal, hogy a későbbi közjogi munkásság elméleti kiindulópontjául szolgáló jogfolytonosság alkotmányjogi jelentőségét már a kormányrendeletekkel összefüggésben felismerte.

A kormányrendeletek témakörével Molnár Kálmán a későbbiekben is foglalkozott. A *Magyar Jogi Szemle* hasábjain, de már a pécsi időszakban, tette közzé a kormányrendeleti jogalkotás technikájával foglalkozó tanulmányát, amelyben azt a kérdést járta körül, hogy miként kell kihirdetni a kormány általános kötelező erővel rendelkező jogalkotó, valamint a kizárólag a közszolgálati szerveket kötelező szolgálati rendeleteit. A kihirdetés nem tekinthető kizárólagosan technikai jellegű kérdésnek, hiszen a szabályszerű kihirdetés minden írott jogszabály érvényességi kelléke. A szabályszerű kihirdetés nemcsak a rendeleti joganyagban történő eligazodást könnyíti meg, hanem a jogbiztonságot is alátámasztja.¹⁶⁵ A rendeletek szabályszerű kihirdetése mellett Molnár Kálmán a jogszabályok közérthető megfogalmazásának és megfelelő közzétételének szükségességére is rámutatott egyik további, szintén a *Magyar Jogi Szemle*ben megjelenő írásában. Egy jogszabály ugyanis csak akkor érheti el célját, ha a felkészült jogászok mellett a *„normálisan fejlett eszű”* állampolgárok is megértik a jogszabályokat.¹⁶⁶

A *Döntvényeink jogi természete* című, eredetileg az Egri Érseki Joglycum évkönyvében megjelenő tanulmány ugyanakkor az *1912. évi LIX. tc.* által a döntvények jogerejét érintő változások jelentőségével foglalkozott.¹⁶⁷ Az idézett törvénycikk megszüntette a királyi táblák döntvényalkotási jogát, a kúriai döntvények megalkotásának rendes szerveként pedig négy jogegységi tanácsot állított fel. A tanulmány Molnár Kálmán történelmi érdeklődésének és érzékének megfelelően a hazai döntvényjog történeti fejlődéséből indult ki, majd a döntvényeknek az írott joghoz és a szokásjoghoz való viszonyát tekintette át. Ezt követően azokra az *1912. évi LIV. tc.*-ből fakadó félreértésekre mutatott rá, amelyek szerint a Kúria döntvényei az összes bíróságra nézve kötelezőek. Álláspontja szerint a Kúria döntvényei nem alkothatnak általános érvényű és kötelező jellegű jogforrásokat. Azt a felfogást sem osztotta, miszerint a döntvényt hiteles törvényt magyarázó erővel ruházták volna fel. Véleménye szerint a döntvény a

¹⁶⁴ MOLNÁR Kálmán: *Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogról* (Eger: Egri Érseki Liceumi Könyvnyomda 1911) 117.

¹⁶⁵ MOLNÁR Kálmán: „A kormányrendeleti jogalkotás technikája” *Magyar Jogi Szemle* 1927/3. 112–115.

¹⁶⁶ MOLNÁR Kálmán: „Adalékok kormányrendeleti jogalkotásunk gondatlanságához és rendszertelenségéhez” *Magyar Jogi Szemle* 1932.

¹⁶⁷ MOLNÁR Kálmán: *Döntvényeink jogi természete* [Különlenyomat az Egri Érseki Joglyceum 1912/13. Évkönyvéből] (Eger: Érseki Liceumi Nyomda 1913).

bírói szervezetre nézve csak korlátozott kötelező erővel rendelkező intern szabályként értelmezhető. Az 1912. évi LIV. tc. tehát nem változtatta meg a döntvények addigi jogi természetét. Nem alakította át a magyar jogszabálytant, még kevésbé változtatta meg az alkotmányt.

4.5. RÖPIRAT A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL

Molnár Kálmán az Országos Magyar Iskolaegyesület javára 1914. március 20-án rendezett irodalmi esten tartott felolvasást a nemzetiségi kérdésről.¹⁶⁸ Noha a nemzetiségi kérdéssel korábban behatóbban nem foglalkozott, az *Esküdtszékünk*, illetve a választójogi cikkek érintették a nemzetiségi kérdés bizonyos vonatkozásait. Ezúttal a nemzetiségi kérdésről szóló 1914 eleji képviselőházi vita inspirálta arra, hogy nézeteit átfogó jelleggel közzétegye.

A nemzetiségi kérdés „*elbírálása*” és „*kezelése*” szempontjából teljesen eltérő a nemzetiségi különjogokat elismerő nemzetiségi állam, illetve a nemzetiségi különjogokat elutasító nemzetállam magatartása. Molnár Kálmán elsőként a nemzetállami keretek között élő nemzetiségek fogalmának meghatározására tett kísérletet. „*A nemzetiségek a nemzetállamban nem lévén közjogi egységek, a nemzetiség fogalma sem közjogi fogalom. A nemzetiségek nem a jog által teremtett és körülhatárolt csoportok, hanem olyan társadalmi csoportok, amelyek a társadalmi mozgalom szabadságára alakultak ki azokból az egyedekből, akik magukat különyszerű politikai öntudatuk révén az államalkotó nemzettel szemben idegennek, s viszont ugyancsak a különyszerű öntudatuk révén egymással szorosan összekapcsoltnak érzik.*”¹⁶⁹ Álláspontja szerint a hangsúly nem a „*közös faj*”-ra, vagy a közös nyelvre, hanem a „*különyszerű*” – másként fogalmazva a nemzetiségi – öntudatra helyeződik. A lényeg tehát „*a köz és a magánjogi jogrendre vonatkozólag kialakult – az államalkotó csoport felfogásától eltérő – különyszerű felfogás, amely a közhatalmi szervezetben és a közhatalmi szervezet útján érvényesülésre és uralomra tör.*”¹⁷⁰ Véleménye szerint nemzetiségnek az állampolgárok azon csoportjai tekinthetők, amelyek az államalkotó nemzet felfogásától eltérő, „*különyszerű*” állampolitikai felfogás által „*szeparálják*” magukat többi polgártársuktól, hazájukkal szemben pedig idegenül, hovatovább ellenségesen viselkednek, egyúttal a hazájuk által létesített közhatalmi szervezettel szembehelyezkednek.¹⁷¹ A nemzetiségi igények iránt kevés megértést mutató kormánypolitika visszahatásaként valóban sűrűsödtek a szeparatista törekvések, amint ezt a szakirodalom is visszaigazolta.¹⁷² Nem tekinthetők ugyanakkor nemzetiségnek Molnár

¹⁶⁸ MOLNÁR Kálmán: *Nemzetiségi kérdés* (Eger: Érseki Liceumi Nyomda 1914) 1–39.

¹⁶⁹ MOLNÁR (168. l.) 6.

¹⁷⁰ MOLNÁR (168. l.) 7.

¹⁷¹ MOLNÁR (168. l.) 10.

¹⁷² A magyarországi nemzetiségek magatartása „*1868-tól kezdve a dualizmus és benne Magyarország összeomlásáig lényegében sohasem változott, csak taktikai lépések követték egymást aszerint, hogy megfeleltek-e végcéljuknak, a magyar állami egység szétrobbantásának és külön nemzeti uralmuk létesítésének. Időnként passzívitásban voltak, máskor egyenként vagy összesen aktíve léptek fel a magyarság és államával szemben, [...] egyedül a románok között volt egy tekintélyes töredék, [...]*”

Kálmán szerint azok az állampolgárok, akiket csupán az államnyelvtől eltérő anyanyelv kapcsol össze, amennyiben magukévá teszik az államalkotó nemzet állampolitikai felfogását, és magukat az államalkotó nemzettel szemben nem idegennek, hanem azzal összeforrottnak tekintik.¹⁷³

Nézete szerint a nemzetállam az állampolgárokra vonatkozó jogrend megalkotásakor és garantálásakor nem tehet különbséget a hűséges és az idegenkedő állampolgárok között. A nemzetállam az állampolgárok egyenjogúságának elvi alapján áll és az egységes jogrendet nem darabolhatja fel különböző „faji” vagy nyelvi csoportok szerint.¹⁷⁴ Ezt a megállapítást követte Molnár Kálmán egyik markáns kijelentése: *„Nemzetállamban nemzetiségi különjognak nincs helye és pedig sem előjogot biztosító, sem joghátrányt megállapító célzattal.”*¹⁷⁵ A jogrendnek ugyanis minden tekintetben azonosnak kell lennie. A modern államnak azonban a jogrend megállapításával és biztosításával nem merülnek ki a kötelezettségei. Az államban összesített óriási erő ugyanis az állampolgárokat támogatja szellemi, kulturális, erkölcsi, anyagi és gazdasági céljaink elérésében, mert az állampolgárok boldogulása táplálja és felvirágoztatja magát az államot is. S éppen ezt a pontot tekintette Molnár Kálmán a nemzetállam nemzetiségi politikája archimedesi pontjának. A jogegyenlőség érvényesülése mellett ugyanis ez a tér biztosít lehetőséget arra, hogy az állam meghiúsítsa *„az államegység megbontását célzó nemzetiségi törekvések”*-et.¹⁷⁶ Egyetlen államtól sem várható el, hogy olyan törekvéseket támogasson, amelyek az állam léte és biztonsága ellen lépnek fel. Tisza István álláspontjával egyetértve idézte a miniszterelnököt, aki a képviselőház 1914. március 13-i ülésén a következőket jelentette ki: *„Államsegélyt csak olyan egyesületek remélhetnek, amelyeknek működése a nemzeti politika szempontjából kifogástalan.”*¹⁷⁷ Molnár Kálmán úgy vélte, hogy az egyenlő jogrend biztosításával az állam a nemzetiségek irányában minden kötelezettségét teljesítette. Az azonban már nem várható el, hogy az állam *„az ő gyámolító, támogató, segítő tevékenységével az ő ellene törő erőket még gyarapítsa is”*. Véleménye szerint a nemzetiségekkel szemben követendő magatartásnak a szigorú igazságosság, a következetesség, valamint az erőn alapuló tekintély sarokpontjai körül kell forognia.¹⁷⁸ Mindezekből azt a rendkívül sommás következtetést vonta le, hogy a nemzetállamban nincs helye nemzetiségi törvénynek.¹⁷⁹ Kijelentését egyfelől azzal indokolta, hogy a nemzetállamban a nemzetiség nem lehet jogi fogalom, másfelől pedig az idegen ajkú állampolgárok azon csoportjai, amelyek a magyar állameszmével ellentétes felfogás alapján nemzetiségi csoportokba tömörülnek, nem részesülhetnek különjogokban.¹⁸⁰ Molnár Kálmán a

amely lehetőnek és kívánatosnak tartotta a magyarokkal való kiegyezést s azt őszintén kereste is.”
SZEKFI Gyula: „A nemzetiségi kérdés története” (1942) in *Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdéstről* (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1942) 164–165.

¹⁷³ MOLNÁR (168. l.) 11.

¹⁷⁴ MOLNÁR (168. l.) 13.

¹⁷⁵ MOLNÁR (168. l.) 13.

¹⁷⁶ MOLNÁR (168. l.) 13–14.

¹⁷⁷ MOLNÁR (168. l.) 14–15.

¹⁷⁸ MOLNÁR (168. l.) 15.

¹⁷⁹ MOLNÁR (168. l.) 16.

¹⁸⁰ MOLNÁR (168. l.) 16.

nemzetállami keretek között feleslegesnek, károsnak és megtévesztőnek tartott minden nemzetiségi törvényt.¹⁸¹ Az 1868-ban elfogadott nemzetiségi törvényt jogilag és politikailag elhibáztottnak, következményeit tekintve pedig rendkívül káros alkotásnak minősítette. Szerencsésnek tartotta ugyanakkor, hogy a jóhiszeműen megalkotott nemzetiségi törvény „*a magyar nemzeti géniusz élő ereje*” miatt nem került át a gyakorlatba.¹⁸² A minősítéstől eltekintve a kortársak tekintélyes része mellett a szakirodalom is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nemzetiségi törvény rendelkezéseit „*a központi végrehajtó apparátus nem sietett átültetni a gyakorlatba, a helyi közigazgatás és törvényhatóságok pedig nem is akarták végrehajtani*”.¹⁸³ Ez persze inkább tekintendő sajnálatosnak, mintsem szerencsésnek.

A nemzetiségi kérdésben Molnár Kálmán szerint Tisza István 1914. január 21-i képviselőházi beszéde jelentette a fordulatot, amennyiben a miniszterelnök elhárította egy újabb nemzetiségi törvény megalkotásának a gondolatát, hangsúlyozván, hogy „*minden egyes konkrét kérdést meg kell oldani a nemzetiségek, a nem magyar ajkú honpolgárok iránti legmesszebbmenő jóindulat, testvéri szeretet és rokonszenv alapján –, de változatlan, törhetetlen ragaszkodással a magyar állam egységéhez és nemzeti jellegéhez*”.¹⁸⁴ Tisza István a továbbiakban kijelentette, hogy a nemzetiségi törvény rendelkezéseinek nagy része elavult, azokat nem hajtották végre, és nem is hajthatók végre, amúgy pedig a törvény számos rendelkezése felett a meghozatala óta eltelt félszázados fejlődés túltette magát.¹⁸⁵ Molnár Kálmán akként értelmezte a miniszterelnök szavait, hogy azok nem egy létező törvénynek, hanem egy „*halvaszületett*”, „*okafogyott*”, „*a nemzet jogalkotó gyakorlata által beszárított és eltörölt*” törvénynek a végrehajtását tagadták meg, aminek alapján a nemzetiségi törvényt formálisan is hatályon kívül lehetne helyezni.¹⁸⁶

Az általános elvek gyakorlati alkalmazását illetően Molnár Kálmán a röpirat utolsó fejezetében azokat a nagyobb jelentőségű kérdéseket tekintette át, amelyekben a „*szeparatiztikus nemzetiségi gondolat*” és az államegység szembekerülnek, de legalábbis szembekerülni látszanak egymással. Ezzel összefüggésben négy tételt fogalmazott meg: 1) A közhatalmi szervezetben semmiféle nemzetiségi szeparatizmus nem érvényesülhet. Az állam szervezetének nem lehet olyan eleme, amelyben az állameszme háttérbeszorításával, vagy azzal párhuzamosan a „*nemzetiségi különszerűség*” gondolata megjelenjen. Ennek nem mond ellent az, hogy az állami „*organizmusban*” nemzetiségre tekintet nélkül közreműködjenek az állampolgárok, amennyiben garanciát nyújtanak, hogy „*az állameszme hordozói és megvalósítói lesznek*”.¹⁸⁷ 2) Az államhatalom minden megnyilatkozásának „*az állami organizmus minden tagozatában*” az állam hivatalos nyelvén kell történnie. Ennek a követelménynek nem mond ellent, hogy az államnyelvet nem ismerő állampolgárok érdekeiket saját anyanyelvükön

¹⁸¹ MOLNÁR (168. l.) 17.

¹⁸² MOLNÁR (168. l.) 21.

¹⁸³ GALÁNTAI József: *A Habsburg-Monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867–1918* (Budapest: Kossuth 1985) 197.

¹⁸⁴ MOLNÁR (168. l.) 17–18.

¹⁸⁵ MOLNÁR (168. l.) 22.

¹⁸⁶ MOLNÁR (168. l.) 23.

¹⁸⁷ MOLNÁR (168. l.) 24–25.

érvényesítsék, hiszen a jó közigazgatásnak is érdeke, hogy a hatóságok „a rábízott néppel” közvetlenül érintkezzenek.¹⁸⁸ 3) A nemzetállam a nemzetiségeknek nemcsak jogi egységbe, hanem politikai egységbe való tömörülését sem tűrheti. A nemzetállam ugyanis saját alapelveivel kerülne ellentétbe, ha elismerne nemzetiségi alapon szervezett politikai pártot, illetve megengedné a nemzetiségi alapon szervezett politikai egyesület működését. Ez a tiltás természetesen nem vonatkozik az „idegen” anyanyelv ápolására alakított kulturális egyesületekre.¹⁸⁹ 4) A politikai és polgári jogok gyakorlása nemzetiségi hovatartozástól független. Ezen a téren az állam „az államhű elemek” érdekében csak azt teheti, hogy a jogok egyenlő feltételeinek a megállapításánál azokra a feltételekre helyezi a súlyt, amelyek az „államhű elemeket” erősítik.¹⁹⁰

Molnár Kálmán úgy vélte, hogy az általa megfogalmazott jogelvek önmagukban nem elégségesek a nemzetállam megerősítése céljából. Céltudatos politikával kell törekedni arra, hogy az állameszme felülkerekedhessen a szeparációra irányuló nemzetiségi törekvésekkel szemben. Az államnak azokat a társadalmi csoportokat kell támogatnia, amelyek a nemzeti eszmét erősítik, míg a szeparatistikus nemzetiségi gondolatot ápoló intézmények „a közérőnek egyetlen atomjával” sem támogathatók.¹⁹¹ A magyar állam nemzetiségi politikáját ebből a szempontból Molnár Kálmán végzetesen elhibázottnak tartotta, amely legszembeötlőbben a birtokpolitika, a közoktatásügyi politika, és az egyházpolitika terén mutatkozott meg. A birtokpolitikát illetően a nemzetállam nem ismerhet el „nemzetiségi birtokállományt”. Minden jogilag megengedett eszközzel abba az irányba kell hatni, hogy a forgalomba kerülő birtokok „államhű elemek” kezébe kerüljenek. Ebben a törekvésben a tulajdon sérthetlensége jelenti az állam egyetlen korlátját, amelyet még erőszakos kisajátítással sem hághat át.¹⁹² A nemzetiségi politika Achilles-sarkának tekintett közoktatásügyi politika terén pedig arra kell törekedni, hogy a nyilvános iskolák oktatási nyelve az anyanyelv legyen. Ez a garanciája ugyanis annak, hogy egységes gondolkodás, egységes kultúra és egységes állampolgári öntudat alakuljon ki. A nemzetiségek által sűrűbben lakott területeken működő iskolákban természetesen oktathatják az ott csoportosan élő állampolgárok anyanyelvét és irodalmát, miként az sem kifogásolható, hogy a vallástan oktatása is a tanulók anyanyelvén történjen.¹⁹³ Az egyházpolitika terén végzetes hibának tartotta, hogy megengedték az egyházak nemzetiségi alapokon történő kialakítását, mert ezzel azt tették lehetővé, hogy „vallási szervezet a nemzetiségi különállás fellegvára legyen”.¹⁹⁴ Gondolatait abban összegezte, hogy a magyar államnak egységes, erős és nemzetállamként történő fennmaradása olyan „világpolitikai” érdek, amely a magyarság létérdekével is harmóniában áll. Ezt a célt csak felelősségteljes összefogással lehet elérni, a „léha felületesség”, a „soviniszta túlhajtás”,

¹⁸⁸ MOLNÁR (168. lj.) 25–26.

¹⁸⁹ MOLNÁR (168. lj.) 27–28.

¹⁹⁰ MOLNÁR (168. lj.) 28.

¹⁹¹ MOLNÁR (168. lj.) 30.

¹⁹² MOLNÁR (168. lj.) 31–32.

¹⁹³ MOLNÁR (168. lj.) 32–34.

¹⁹⁴ MOLNÁR (168. lj.) 36.

a „*kishitű kétségbeesés*”, valamint a „*kényelmes nemtörődömség*” egyaránt végveszedelemmel fenyegetnek.¹⁹⁵

Molnár Kálmán nemzetiségi kérdésről vallott nézetei addigra már az általa többször idézett Tisza István tényleges nemzetiségi politikájától is távol álltak. A miniszterelnök ugyanis a nemzetiségi kérdésről tartott képviselőházi vita időszakában a német diplomácia közvetítésével bizalmas tárgyalásokat folytatott a Román Nemzeti Párt képviselőivel a számukra biztosítandó többletjogokról.¹⁹⁶ Ezekről a tárgyalásokról a nyilvánosság természetesen nem szerezhetett tudomást. Így Molnár Kálmán sem. A szakirodalom Tisza István világháború előtti nemzetiségi politikáját mindazonáltal akként értékelte, hogy miközben feltétlenül ragaszkodott a magyar nemzetállam egységéhez, külpolitikai megfontolások miatt végül mégis tárgyalóasztalhoz ült a hazai román politikai pártok vezetőivel. Ezáltal a nemzetiségi törvény liberális intézményeihez tért vissza, egyúttal vállalta a törvény megsértett rendelkezéseinek az orvoslását. Ráadásul a nemzetiségi törvényen túlmutató nyelvi, iskolai, politikai engedményeket is kilátásba helyezett, amelyek megvalósulását azonban a világháború kitörése meghiúsította.¹⁹⁷

Miközben Tisza Istvánhoz hasonlóan Molnár Kálmán is fontosnak tartotta a magyar nemzetállam egységének megőrzését, a magyar nemzetállam eszméjével összeegyeztethetetlennek tartott nemzetiségi törvény létjogosultságát már megkérdőjelezte. Sőt, annak hatályon kívül helyezését kifejezetten szükségesnek tartotta. A dualizmus évtizedei alatt melleleg nemcsak a nemzetiségi törvény revíziója merült fel a magyar törvényhozásban – és a politikai közbeszédben –, hanem annak teljes eltörlése is felvetődött. Voltak, akik a nemzetiségi törvény revízióját a magyar állameszme megerősítése céljából szorgalmazták. Emellett érvelt publicisztikai műveiben Réz Mihály, a kolozsvári egyetem közjogász professzora is.¹⁹⁸ A nemzetiségi törvény eltörlésének szükségességére ugyanakkor Komjáthy Béla, függetlenségi párti képviselő hivatkozott egyik 1900-ban elhangzott képviselőházi beszédében. Úgy gondolta, hogy a nemzetiségi törvényt egyrésztől amiatt kellene eltörölni, mert nem elégítette ki a nemzetiségeket, hiszen nem „*konstituál*” föderatív nemzetiségi államot, másrésztől viszont amiatt is hatályon kívül kellene helyezni, mert „*ártalmára van a magyar nemzeti állam teljes kiépítésének*” is.¹⁹⁹ A képviselőházi beszédben idézett föderatív alapú átalakításnak a magyarság részéről szintén akadtak támogatói, hiszen a 20. század elején kialakuló polgári radikalizmus nemzetiségi politikája éppen a föderatív átalakítás szükségességét vetette fel.²⁰⁰

A magyar állam- és nemzeteszme elkötelezett híveként Molnár Kálmán meglehetősen kevés megértést tanúsított a nemzetiségek sérelmei és igényei iránt, hiszen törekvésekben kizárólag szeparatistikus tendenciákat látott. Nagyon visszafogottan ítélte

¹⁹⁵ MOLNÁR (168. lj.) 37–39.

¹⁹⁶ PÖLÖSKEI (139. lj.) 179–183.

¹⁹⁷ PÖLÖSKEI (139. lj.) 183.

¹⁹⁸ Réz Mihály: „A nemzetiségi törvény” in *Magyarság és demokrácia. Hírlapi cikkek* (Budapest: 1906) 46–50.

¹⁹⁹ *Az 1896. évi november 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházi naplója XXXI. kötet* (Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt. 1901) 138. (1900. november 29.)

²⁰⁰ JÁSZI Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* (Budapest: Grill Károly 1912).

el a századforduló idején sovinizmusba hajló magyar nemzetiségi politikát, amelynek erőltetett magyarosító törekvései csak tovább mélyítették a szakadékokat a magyarság és a nyelvi, kulturális értelemben asszimilálódni nem kívánó nemzetiségek között. Molnár Kálmán úgy vélte, hogy a jogrend és az állampolgári jogegyenlőség biztosításával a magyar állam teljesítette a nemzetiségek iránti kötelezettségeit. Csupán a magyar nemzeteszméhez hű, nem-magyar anyanyelvű állampolgárok korlátozott terjedelmű anyanyelv-használati jogai iránt tanúsított megértést, amit a világháború előtti hónapokban még csak gesztusértékűnek sem igazán lehetett tekinteni.

4.6. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKA – GALÍCIA ÉS OROSZORSZÁG

„*Elromlott a mérték!*” – idézte Mécs László, a pap-költő gondolatát a visszaemlékezések első világháborúról szóló fejezetében.²⁰¹ Molnár Kálmán tartalékos hadnagyként 1914. július 26-án vonult be a szegedi 5. honvéd gyalogezredhez,²⁰² és közel négy évvel később – Przemysl-t,²⁰³ majd annak elését követően különböző szibériai hadifogolytáborokat megjárva –, 1918 késő tavaszán gazdászati századosként, testben és lélekben megtörtént tért vissza Magyarországra. Kényszerű távolléte idején kollégái – Dambrowszky Imre, Módly László, Pécsi Jenő és Székely István – helyettesítették az oktatásban.

A világháború első szakaszát a galíciai hadszíntéren töltötte. Az 1914. július 26-a és 1915. március 15-e közti események mindezidáig ismeretlen világháborús naplója alapján rekonstruálhatók.²⁰⁴ Ezredével augusztus második felében indult Szegedről a galíciai frontra. „*Iszonyú lelkesedés a bakák közt*” – írta 1914. augusztus 22-én. Ez a lelkesedés azonban hamarosan alábbhagyott. Alig egy héttel később már a háború borzalmait örökítette meg feljegyzéseiben. Az egyik összeütközés után egy átlőtt mellű tisztet vitt a kötözőhelyre, ahol addigra már nagyon sok sebesült katonát láttak el. „*Rosszul lettem az irtózatától. Elbújtam a fák közé és kisírtam magam. Kicsit megkönnyebbültem*” – jegyezte fel 1914. augusztus 31-én. Aznapi bejegyzéséből ugyanakkor az is kiderül, hogy már a saját csapatteste is érzékeny veszteségeket szenvedett. „*A gyulai 2. ezred, s a szegedi 5. ezred 3. zászlóalja²⁰⁵ csaknem teljesen elpusztult. Későn érkezett a tüzérség és a lőszer.*” Másnap, szeptember 1-én a magyar seregek Lembergig²⁰⁶ vonultak vissza, amelyet hamarosan át kellett adniuk az orosz csapatoknak. A rendezetlen visszavonulás következményeit a civil lakosság is megsínylette. „*Köröskörül falvak égnek. Egyiket az orosz, másikat mi magunk gyújtjuk fel.*” A szeptember első hetében lezajló ütközetek apokaliptikus hatást váltottak ki Molnár

²⁰¹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

²⁰² Lásd az ezred egykori parancsnokának könyvét. NÓRAY Dezső: *A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban* (Budapest: 1931).

²⁰³ Przemysl, Lengyelország, akkor az Osztrák-Magyar Monarchia legnagyobb erődrendszere.

²⁰⁴ Molnár Kálmán első világháborús naplójegyzete (a továbbiakban: „Világháborús napló”). MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

²⁰⁵ Helyesen III. zászlóalj.

²⁰⁶ Ma Lviv, Ukrajna.

Kálmánból. „*Szanaszét hever a temérdek kilőtt srápnel. Temetetlenül fekvő halottak. Rémesen eltorzulva. Döglött lovak az árokban. Irtózatós bűz, hullaszag, ami némely ponton egyenesen elviselhetetlen.*” Sebesültek, haldoklók, ágyúk, kattogó géppuskák. „*Együtt van a pokol irtózata*” – írta az 1914. szeptember 9-i „*rémnap*”-ról. Csapat-testével a przemysl-i erődváros felé meneteltek. Nem is meneteltek, hanem – miként fogalmazott – futottak, hiszen „*minden percben itt lehet az orosz*”.²⁰⁷ Przemysl városa 1914. szeptember 18-án érkeztek meg. Jókor, hiszen ekkor még nem záródott be a przemysl-i erődrendszert körülvevő orosz ostromgyűrű. „*Hírlik, hogy holnap Przemysl körül lesz kerítve. Ma lehet az utolsó tábori postai levelezőlapot küldeni.*”²⁰⁸

A napló szeptember 20-i bejegyzése Molnár Kálmán életútjának eddig ismeretlen állomásáról számol be. Az aznapi hadosztályparancs²⁰⁹ ugyanis Molnár Kálmánt és Varga Pált szolgálati teendőik ellátása mellett nyomozásvezetőként és vádlóként rendelte ki a hadosztálybírósághoz. E megbízatás alól Molnár Kálmánt december 5-én mentették fel, de tényleges hadbíróvási működése – a naplófeljegyzések szerint – csak 1915. január 28-án fejeződött be. Egyetlen bejegyzés utal a naplóban hadbíróvási működésére: 1914. október 2-án lötték főbe szökés, fosztogatás, erőszakoskodás és rablás miatt Huszár Lajos póttartalékos tüzért és két társát.

Egy teljesen másféle megbízás azonban sokkal közelebb állt hozzá. Erről a megbízatásról az 1914. október 2-i naplóbejegyzés számol be. „*Felszólítottak, hogy adjak ki egy naponként megjelenő magyar újságot. A híreket a várparancsnokság repülőgépen és radiogram útján kapja, s amit lehet, a lapnak kiadja. Minden napra kell egy vezércikk. Elvállaltam.*” Ennek a felszólításnak köszönhetően szerkesztette az 1914. október 4-e és 1915. március 22-e közötti időszakban 141 lapszámot megérő *Tábori Újságot*. Szerkesztési tapasztalatokat korábban akkor szerzett, amikor az 1914. február 4-e és 1914. augusztus 22-e közötti időszakban felelős szerkesztőként jegyezte a hetente két alkalommal megjelenő *Eger* című lapot. A *Tábori Újság*ban megjelent vezércikkek többsége Molnár Kálmán tollából származott. Mindezekből bőséges válogatást tett közzé az 1930-as évek elején megjelent egyik kötetében.²¹⁰ Lelkesítő hangvételű vezércikkei gyakorta foglalkoztak katonai vagy világpolitikai kérdésekkel, néha azonban kifejezetten jogi témák is előkerültek. Az 1914. december 1-i vezércikk a „légű” semlegességét érintő nemzetközi jogi kérdéseket járta körül, míg az 1915. február 27-i vezércikk témáját a nemzetközi hadijog témaköréből merítette. A *Tábori Újság* fontos kultúrmissziót is betöltött, hiszen gyakorta tette közzé a Przemysl-ben szolgálatot teljesítő katona-költők – mindenekelőtt Gyóni Géza és Kacskovics Tibor Béla – verseit is.

A *Tábori Újság* jelentőségét nemcsak a kortársak méltányolták – amint ezt a korabeli szemlecek is igazolhatják –, hanem a Nagy Háborúra visszatekintő memoár-

²⁰⁷ MOLNÁR Kálmán: „Világháborús napló” 1914. szeptember 14-i bejegyzés. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

²⁰⁸ MOLNÁR Kálmán: „Világháborús napló” 1914. szeptember 18-i bejegyzés. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256. A gyűrű szeptember 26-án zárult be.

²⁰⁹ A m. kir. szegedi 23. honvédhadosztály, parancsnoka fogarasi Tamássy Árpád altábornagy.

²¹⁰ Molnár Kálmán *egyetemi tanár összegyűjtött kisebb tanulmányai és cikkei II. kötet. Háborús emlékek (A Tábori Újság)* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1932). Szerkesztőtársa Piacsek Kamil tartalékos népfőlkelő hadnagy volt.

irodalom is megörökítette. A kiadás körülményeiről közölt részletes beszámolót Lévai Jenő *Éhség, árulás, Przemysl* című, 1933-ban közzétett visszaemlékezése. A Lévai Jenő által felidézett történetek egyike a katonai cenzúra működését mutatta be. A cenzúrával mindössze egyetlen alkalommal gyűlt meg a baja a *Tábori Újság* szerkesztőségének, amikor az 1914. november 1-i szám terjesztését annak kinyomtatása után nem engedélyezték. A cenzornak ugyanis nem tetszett a Molnár Kálmán által írt vezércikk.²¹¹ A *Kiskunhalas* című írás arról szólt, hogy az 1914 októberében átmenetileg felszabadított Przemysl-be negyvennégy civil érkezett Kiskunhalasról, hogy szeretteiket meglátogassák. Az állomásparancsnok azonban a megérkezés után rögvest vissza akarta őket küldeni Magyarországra, mire egy idősebb asszony előlépett és a következőket mondta: „*Ha menten megölnek, akkor se’ megyek vissza, míg a fiamat nem láttam!*” Némi huzavona után végül a várparancsnok avatkozott közbe, aki megengedte, hogy a messziről érkezettek találkozzanak hozzátartozóikkal. A történeteket a vezércikk abban összegezte, hogy a minden akadályt leküzdő, fáradságot nem ismerő kiskunhalasi magyar asszonyokról kell példát venni. „*Megmutatjuk, hogy amilyen a magyar feleség, amilyen a magyar anya – olyan a magyar baka!*”²¹² A cenzúra tehát ennek a cikknek a közzétételét nem engedélyezte. Kétnapi kényszerszünet után azonban ismét megjelenhetett a lap. A *Tábori Újság* ismertségére utal, hogy a przemysl-i, magyarul nem tudó rikkancs-gyerekek a város utcáin szaladgálva kiáltozták idegen kiejtéssel a lap nevét.²¹³ Lévai Jenő emlékezései szerint Molnár Kálmán elvitathatatlan érdemei közé tartozott, hogy a przemysli vár magyar katonáiba a legnagyobb megpróbáltatások közepette is lelket tudott önteni.²¹⁴

A témával foglalkozó szakirodalom is kiemelte a *Tábori Újság* jelentőségét. Tóth Orsolya véleménye szerint a Molnár Kálmán által szerkesztett lap, mint a „*legkorábban megjelenő ilyen típusú sajtótermék*” tekintendő az első világháború idején jelent magyar nyelvű csapatújságok klasszikus példájának. A lap történeti értékét ugyanakkor abban látta, „*hogy egy, az ellenségtől körülzárt erődben, naponta megjelenő, rovatokkal rendelkező, mindig friss és érdekes hírekkel jelentkező, nyomdában előállított, amatőr, ám annál lelkesebb szerkesztő által szerkesztett, színvonalas irodalmat is nyújtó, több ezer példányszámban megjelenő lapot, sajtót tudtak a hírekre és a hazai hangokra ’éhes’ magyar katonák kezébe adni*”.²¹⁵

Molnár Kálmán fentebb már idézett világháborús naplója jó néhány adalékkal járul hozzá a przemysl-i erődrendszer megtartásáért hónapokon keresztül tartó elkeseredett csatározások történetéhez is. Az orosz ostromgyűrű alól átmenetileg felmentett várvédők kilátástalanná váló helyzetét Molnár Kálmán pontosan érzekelte. „*Óriási csata van folyamatban Przemysl körül. Most dől el a sorsunk. Ha hadseregünk visszavonul, s Przemysl újra ostrom alá kerül, akkor pár nap alatt elvesztünk. Nincs lőszer,*

²¹¹ LÉVAI Jenő: *Éhség, árulás, Przemysl* (Budapest: Magyar Hétfő³1933) 103.

²¹² MOLNÁR (210. l.) 66–67.

²¹³ LÉVAI (211. l.) 105.

²¹⁴ LÉVAI (211. l.) 104.

²¹⁵ TÓTH Orsolya: „A »Harctéri fidibusz« és társai. Első világháborús magyar nyelvű tábori újságok a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiben” in *A Hadtörténeti Múzeum értéktárája* 3. (Budapest: Hadtörténeti Múzeum 2000) 97, 98.

nincs eleség” – írta 1914. október 16-án. A védősereg pozícióját az ostromgyűrű ismételt bezáródása, valamint az utánpótlás akadozása mellett a gyorsan terjedő tifusz és a kolera is nehezítette. A przemysl-i ostrom 1915. márciusa elején a végéhez közeledett. „*Most már tudom a helyzetet. Még két (2) hetünk van. Semmi remény*” – rögzítette 1915. március 5-én. Utolsó przemysl-i bejegyzése 1915. március 15-én íródott: „*Napjaink meg vannak számlálva.*” S valóban, a przemysl-i vár főparancsnoka, Kusmanek Hermann, az utolsó sikertelen kitörési kísérletet követően, 1915. március 22-én feladta az erődítményrendszert. Közel 120 000 katona és 30 000 sebesült esett orosz hadifogságba.²¹⁶ A Przemysl-ben töltött időszak mélyen belevésődött Molnár Kálmán emlékezetébe. Utóbb több előadását és írását szentelte a przemysli hónapoknak.²¹⁷

A három évig tartó – miként visszaemlékezéseiben fogalmazott – „*észbontóan sivár*” hadifogság ideje alatt Molnár Kálmán tíz oroszországi hadifogolytáborban fordult meg. E táborokban sorstársai kérésére több mint 300 előadást tartott a magyar alkotmányjog- és alkotmánytörténet, valamint az általános államtan és a nemzetközi jog témakörében. A visszaemlékezések szerint sokat tanult ezekből az előadásokból, hiszen a felkészülésnél – szakirodalom híján – emlékezetére és ítélőképességére kellett hagyatkoznia.²¹⁸ A berezovkai hadifogolytáborban pedig – a parancsnokság engedélyével – „*valóságos szabad népegyetemet*” létesítettek, amelynek keretében rendszeres és sorozatos előadásokat tartottak. „*Nemzeti feladat volt ez. Nem volt szabad engedni, hogy a magyar lélek fásultságában, közönyben, unalomban őrlődjék fel.*”²¹⁹ Az Egri Érseki Joglyceum 1917/1918-as évkönyve ugyanakkor arról is beszámolt, hogy a berezovkai hadifogolytábor havonként megjelenő kézírásos folyóiratában Molnár Kálmán „*A koronázás közjogi jelentőségéről és a hitlevélről*”, illetve „*A kiegyezés tartalma- és jelentőségéről*” címmel tett közzé tudományos értekezéseket.²²⁰

Érdekes életrajzi adalékkul szolgál, hogy az oroszországi hadifogság idején Molnár Kálmán édesapja útján pályázatot nyújtott be a debreceni tudományegyetem jog-és államtudományi karán Jászi Viktor halálával megüresedett közjogi tanszékre. Rajta kívül Buza László, Csekey István, Joó Gyula, valamint a legesélyesebbnek tartott Királyfi Árpád pályáztak a katedrára.²²¹ Csakhogy Királyfi Árpád váratlan halálával új helyzet adódott. Ebben a helyzetben Haendel Vilmos, a politika professzora tanácsért fordult az alkalmas jelölt személyét illetően Concha Győzőhöz. Leveléből kiderült, hogy az addigi pályázókat a debreceniek különböző okok miatt nem tartották elfogadhatónak. „*Királyfi elhunytával jelöltünköt elestünk s az igazat megvallva a megmaradottakat részben tudományos részben egyéni okoknál fogva nem tartják*

²¹⁶ Levéltári források hiányában az adatok csak közelítőek. Az *Est* 1915. március 27-i száma 119 593 katona és népfőlkelő (ezen belül 45 000 „*a hadiszolgáltatásokról szóló törvények alapján beállított és katonai ellátásban részesült munkás, kocsis és loápoló, azután a vasúti és távíró személyzet*”), valamint 28 000 kórházi kezelésben részesülő sebesült és beteg hadifogságba eséséről számolt be. Ezúton is köszönöm Ravasz István szíves közlését.

²¹⁷ Lásd pl. Magyar élet és magyar irodalom Przemysl-ben 1914/15-ben. MOLNÁR (210. l.) 5–25.

²¹⁸ Lásd 10. l. Életrajzi vázlat.

²¹⁹ Lásd 10. l. Életrajzi vázlat.

²²⁰ Az *Egri Érseki Joglyceum Évkönyve az 1917–1918. iskolai évről* (Eger: Érseki Lyceumi Könyvnyomda 1918) 31.

²²¹ HOLLÓSI GÁBOR: *A debreceni jog- és államtudományi kar története (1914–1949)* (Debrecen: [szerzői kiadás] 2007) 60.

kívánatosnak (Buza, Csekey, Joó, Molnár). Mit gondolsz, kit lehetne mégis figyelembe venni – bár a pályázat formailag véget ért – tekintettel a nem várt haláleset által okozott nívumra.” Ki lehetne „*possibilis jelölt, olyan, akiben van annyi gerincez, hogy a magyar közjogot teljesen önálló iudiciummal prelegálja?*” – tette fel a kérdést. A levélben Haendel Vilmos néhány nevet is felvetett – Tomcsányi Móric, Egyed István, valamint barabási Kun József nevét –, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy kipuhatholja Concha professzor véleményét.²²² Noha Concha Győző válaszlevelét nem ismerjük, a debreceniek végül a Concha Győző tanítványa, egyúttal Tisza István bizalmi köréhez tartozó barabási Kun József tanszéki meghívása mellett döntöttek. Molnár Kálmánra – igaz, bizonytalan ideig tartó hadifogságban volt – nem tartottak igényt a debreceniek.

Molnár Kálmán végül a Szovjet-Oroszország és a Központi Hatalmak által megkötött breszt-litovszki békeszerződés után, 1918. május 31-én csererokkantként tért vissza a hadifogságból. Ambrus Istvánnak, a jogakadémia igazgatójának Szmrecsányi Lajos érsek támogatásával 1918 kora őszen pedig sikerült elérnie, hogy négyévi távollét után Molnár Kálmánt – mint oktatásban nélkülözhetlent – a további tényleges katonai szolgálat alól felmentsék.²²³

4.7. VISSZATÉRÉS EGERBE – VILÁGHÁBORÚS ÖSSZEOMLÁS ÉS FORRADALMAK

Az Egerbe visszatérő Molnár Kálmán négyesztendei távollét után 1918. június 10-étől ismétellen ellátta tanszéki teendőit. Még ugyanebben a hónapban Kassára is elutazott, hogy az ottani királyi jogakadémia közjogi tanszéke felől tájékozódjon. Erre a puhatolózásra érseki engedéllyel került sor, miként a kassai út során szerzett tapasztalatokról is az érsekhez küldött levelében számolt be. Ebből a beszámolóból derül fény arra, hogy miért is kívánt átkerülni Kassára. „*Kineveztetésem kérdése a kassai jogakadémiára nem csupán személyes kérdés, hanem a nemrég még hivatalosan katolikus jogakadémia veszélyeztetett katolikus jellegének kérdése*” – írta az érsekhez intézett úti jelentésben. A beszámolóból kiderült, hogy Kassa római katolikus püspöke, Fischer-Colbrie Ágoston különös jóindulattal támogatná kinevezését. A jogakadémia tanárainál tett látogatás után pedig az a benyomás alakult ki benne, hogy a közjogi tanszékre rajta kívül Csekey István, a kecskeméti református jogakadémia tanára lenne esélyes, igaz, első helyen a kassaiak Molnár Kálmánt jelölnék. Molnár Kálmánnak egyébként az volt a határozott érzése, hogy a kassai jogakadémiát a nem-katolikus vallású tanárok protestáns jogakadémiává próbálták átalakítani. Kassán akkoriban Molnár Kálmán beszámolója szerint a négy katolikus vallású tanár mellett két pro-

²²² Haendel Vilmos levele Concha Győzőnek. Debrecen, 1916. november 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/750.

²²³ HML 43. doboz. 19/1918/19. szám alatt, továbbá 76/1918/19. szám alatt. Molnár Kálmán 1918. szeptember 25-i levelében értesítette Szmrecsányi érseket arról, hogy a kultuszminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium közös bizottsága bizonytalan időre felmentette a katonai szolgálat alól. EFL 5695/1918. szám alatt.

testáns, továbbá egy zsidó vallású jogtanár is működött. Molnár Kálmán attól tartott, hogy amennyiben a közjogi tanszéket a református vallású Csekey Istvánnal töltik be, a tanári kar eddigi katolikus többsége szavazategyenlőségre „*sülyyedne*”, és az akadémia eddig „*faktikusan*” fenntartott katolikus jellege is „*veszendőbe*” menne. Noha jól érezte magát Egerben, két további szempont is Kassa mellett szólt. A kassai jogakadémia egyrésztől nagyszabású és modern könyvtárral rendelkezett, másrésztől a hallgatói létszám is magasabb volt Kassán, mint Egerben. Mindezekre a körülményekre tekintettel arra kérte Szmrecsányi érseket, támogassa a kultuszminisztériumnál a kassai kineveztetés ügyét.²²⁴ A folytatás azonban nem ismeretes. Annyi bizonyos, hogy Molnár Kálmán kassai kinevezése – már csak a világháborús összeomlás miatt is – lekerült a napirendről, így Egerben folytatta tovább oktatói pályafutását.

1918 júliusában ugyanakkor – miként ez a vidéken oktató egyetemi magántanároknál általában szokásos volt – „*Magyar jogforrástan*” címen kollégiumot hirdetett meg a budapesti tudományegyetem jogi fakultásán.²²⁵

A jogakadémia igazgatója az 1918. szeptember 15-i ülésen köszöntötte a hosszas kényszertávollét után visszatérő Molnár Kálmánt a tanári kar körében, kifejezve reményét, hogy „*a hazafias szellem s honszeretet, melyet a fogság tartama alatti sorozatos előadásaiiban a hazájuktól messze idegenbe elszakadt harcosok szívében élesztett, a joghallgató ifjúságban is fakassza és hevítse a hazaszeret lángjait*”.²²⁶

A hamarosan bekövetkező világháborús katonai és politikai összeomlás természetesen az Egri Érseki Joglyceum életét is felforgatta. Az 1918. október utolsó napjaiban győzedelmeskedő őszirózsás forradalom nemcsak a hallgatótársaságot, hanem a tanári kar tagjait is megérintette. Módly László jogtanárt 1918. november 12-én Heves vármegye kormánybiztosává nevezték ki, a polgárőri szolgálatot teljesítő joghallgatók távolléte miatt pedig egy időre az oktatást is szüneteltetni kellett. Az igazgató ugyanakkor a tanári kar felhatalmazása alapján az új idők szellemiségétől áthatott feliratban üdvözölte Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi minisztert. „*Az egri érseki joglyceum tanári kara, mely Nagyméltóságodban a független demokratikus Magyarországnak s a meggyőződéses elvhűségnek leglelkesebb harcosát ismerve mindenkor, kitartó készséggel s a rendíthetetlen hazafiságból fakadó lankadatlan buzgalommal törekszik arra, hogy a győzedelmes forradalom vívmányai s a független magyar államiség fennmaradásának legelső feltételei: a belső rend, nyugalom, megértés és jogtisztelet megóvassanak, s ily módon a consolidált viszonyok lehetővé tegyék, hogy az első magyar népkormány – hosszú századok jogos óhaját – a független keresztény [a „keresztény” jelzöt utóbb kihúzták – Sch. G.] Magyarország felvirágoztatását megvalósítsa*.”²²⁷ Molnár Kálmán ezekben a hetekben a jogakadémia képviselőtében többször is a fővárosba utazott. Egyrészt azért, hogy részt vehessen a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete közgyűlésén, másrészt pedig azért,

²²⁴ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Nagyvárad, 1918. június 24. EFL. 3614/1918. szám alatt.

²²⁵ Ambrus István levele Szentmiklósi Mártonnak. Eger, 1918. július 4. (fogalmazvány) HML 43. doboz. 3/1918/19. szám alatt.

²²⁶ Jegyzőkönyv a tanári kar 1918. szeptember 15-i I. rendkívüli üléséről. HML 43. doboz. 47/1918/19. szám alatt.

²²⁷ HML 43. doboz. 97/1918/19. szám alatt.

hogy beszámolhasson tanártársainak a főiskolai tanárok szabad szervezete létrejöttéről, akik rögvest meg is alakították a szervezet egri csoportját.²²⁸ Úgy tűnik, ez a kezdeményezés rokonszenves lehetett Molnár Kálmán számára. Utóbb, 1919 januárjában részt is vett a Főiskolai Tanárok Egyesülete (országos szövetsége) alakuló ülésén, február végén pedig egri tanártársai a szövetség állandó bizottságának a tagjává is megválasztották.²²⁹ 1919 március végén ugyanakkor – Módy László helyére – a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesületének választmányába is delegálták.²³⁰

Ebben a felfokozott időszakban viszonylag keveset foglalkozott tudományos kérdésekkel. Jogforrástani érdeklődését tükrözte ugyanakkor *Néptörvények* című tanulmánya, amelyet 1919. februárjában adott át közlésre a *Katholikus Szemle* számára, ám a közléstől a szerkesztőség a „terrorisztikus” viszonyokra hivatkozással elzárkózott.²³¹ A tanulmányt ennek következtében csak jóval később publikálhatta. De mi is a néptörvény? A néptörvény a kormány és a köztársasági elnök által egyetértőleg kijelentett és az Országos Törvénytárban kihirdetett államakaratot jelentette.²³² Alkotmányjogi szempontból a néptörvény figyelmen kívül hagyta a modern alkotmányosság egyik alapelvét, miszerint az államakaratnak csak olyan megnyilvánulása tekinthető törvénynek, „amely államakarat kimunkálása az állampolgárok közreműködésével történt”. A néptörvény nem vette figyelembe ezt az alapelvet – hiszen a néptörvényt nem a törvényhozó testület, hanem a Nemzeti Tanács felhatalmazása alapján a kormány alkotta meg –, aminek következtében „alkotmányos államban ilyen akaratkijelentések törvényeknek nem nevezhetők”.²³³ Arra is felhívta a figyelmet, hogy a néptörvény szóösszetételben a „nép” és a „törvény” szavakat helytelenül használták, miként a két kifejezés között sem érzékelhető belső kapcsolat, hiszen a néptörvényt nem a nép – egészen pontosan a népképviselő –, hanem a kormány alkotta meg.²³⁴ Véleménye szerint a néptörvény kifejezéssel szemben helyénvalóbb lett volna a szükségrendelet kifejezés használata, hiszen a kormány a szükségrendelet elnevezésű jogi normával ugyanazt a célt érheti el. „Érvényesülésüket szükségrendelet elnevezés mellett biztosítja a kormány rendelkezésére álló hatalom és erő, utólagos alkotmányos elbírálásuk pedig ügyis az összehívandó alkotmányos nemzeti képviselő feladata.”²³⁵ Kritikus észrevételeket tett a néptörvények által szabályozott tárgyköröket illetően is. A magyar alkotmány „őségi alaptétele”, hogy az alkotmány alapelveit, az alkotmányos polgári és politikai szabadságot kizárólag a nemzet részvételével alkotott törvények szabályozhatják. Ezzel szemben a néptörvény a nemzet megkérdése és hozzájárulása nélkül „sarkaiból forgatja ki” a törvényhozás szerve-

²²⁸ Jegyzőkönyv a tanári kar 1918. december 9-i III., továbbá december 30-i IV. rendkívüli üléséről.

²²⁹ HML 43. doboz. 142/1918/19, továbbá 162/1918/19. szám alatt.

²³⁰ Jegyzőkönyv a tanári kar 1919. január 24-i IV. rendes, továbbá 1919. február 28-i V. rendes üléséről. HML 43. doboz. 202/1918/19, továbbá 246/1918/19. szám alatt.

²³¹ Jegyzőkönyv a tanári kar 1919. március 31-i VI. rendes üléséről. HML 43. doboz. 281/1918/19. szám alatt.

²³² MOLNÁR Kálmán: „Néptörvény” in MOLNÁR (210. l.) 34.

²³³ MOLNÁR (231. l.) 37.

²³⁴ MOLNÁR (231. l.) 37–38.

²³⁵ MOLNÁR (231. l.) 39–40.

²³⁶ MOLNÁR (231. l.) 40.

zetét (1918. évi I. néptörvény), szorítja meg a polgári és politikai szabadságjogokat (1919. évi II., VII., és VIII. néptörvény), rendelkezik adók kivetéséről és beszedéséről (1918. évi VI. néptörvény). A polgári és politikai szabadságjogokat szabályozó 1918. évi I., II., III., valamint az 1919. évi III. néptörvényekkel szemben pedig azt a kritikát fogalmazta meg, hogy az idézett néptörvények a szabadságjogokat „a legszélsőségsébb elvi korlátlanóságban” iktatták be a törvénytárba, hiszen figyelmen kívül hagyták azt a körülményt, hogy a modern államot két nagy eszme tartja egyensúlyban: „a rend és a szabadság eszméje”. Ahol túltengenek az egyéni szabadságjogok, ott felbomlik az állami rend, ahol viszont túlteng az államhatalom, ott „lélek nélküli gépezetté, vagy egy fegyintézet szomorú lakóivá” alacsonyítják le az embereket. Aki egyiket sem akarja, annak a rend és szabadság közti helyes egyensúlyra kell törekednie.²³⁶ A néptörvényekről szóló írásában Molnár Kálmán az őszirózsás forradalom időszakának formai és tartalmi értelemben egyaránt kifogásolt jogalkotásáról fogalmazott meg kritikus véleményt. A néptörvényekkel szembeni fenntartásai leginkább abból fakadtak, hogy – miközben a törvényhozó testület működése a polgári demokratikus forradalom következtében ellehetetlenedett – ezt az új típusú jogforrást nem tartotta legitim jogforrásnak.

A választójogi kérdések iránti érdeklődésről tanúskodik viszont a *Budapesti Szemle* 1919. márciusi számában megjelenő, *Az arányos képviseleti választójogról* című tanulmánya, amely az 1918-as őszirózsás forradalom időszakának választójogi reformtörekvéseire, ezen belül is az arányos választójog intézményére reflektált. Molnár Kálmán véleménye szerint az arányos képviselet elvének megvalósításához olyan választási rendszer kidolgozására lenne szükség, amely a különleges magyar viszonyok számára a legmegfelelőbb, egyúttal alkalmazkodik a magyar választópolgárok mentalitásához.²³⁷ Rámutatott arra, hogy az arányos képviselet elve mellett a politikai pártok küzdenek egymással a szavazatokért, ebből következően a képviselőjelöltek személye bizonyos fokig háttérbe is szorul. Véleménye szerint a törvényhozó testület megalkotásánál nem azt a szempontot kell figyelembe venni, hogy az országban felbukkanó valamennyi pártárnyalatot a matematikai arányosság elve alapján képviselthez juttassák, hanem azt, hogy olyan törvényhozó szövet alkossanak, amely az állami közérdek komoly elbírálására, egyúttal az állam felvirágzásának előmozdítására alkalmas legyen.²³⁸ Az arányos képviselet alapján megválasztott törvényhozásban ugyanis nem az állami közérdek, hanem a pártok által megjelenített érdekképviselési elv az irányadó szempont. Úgy vélte, hogy az „*individualisztikus irányzatból*” táplálkozó arányos választói jog eszméje „*a széthúzó irányzatokat segíti*”, egyúttal megnehezíti az „*egészséges parlamentarizmus*” alapjául szolgáló erős többségi párt kialakulását, hovatovább a kisebbségi pártok ingatag koalícióit teszi rendszerint a kormányzat bázisává. Az arányos képviseleten alapuló választási rendszer előnyei közé sorolta ugyanakkor, hogy „*az általános választói jog tömeguralma mellett*” az intelligencia számára biztosítja azt a kisebbségi szerepet, amely az értelmiség számarányának megfelel. További előnye az arányos képviseleti választójognak, hogy a választá-

²³⁶ MOLNÁR (231. lj.) 45.

²³⁷ MOLNÁR Kálmán: „Az arányos képviseleti választójogról” *Budapesti Szemle* 1919/507. 176–198.

²³⁸ MOLNÁR (237. lj.).

si korrupciót erősen visszaszorítja, miként azt is a pozitívumok közé sorolta, hogy az arányos képviseleti választójog alkalmas a többségi rendszer mellett megmutatkozó igazságtalanságok megszüntetésére.²³⁹ A tanulmány tehát a külföldi tapasztalatokra is figyelemmel az arányos választójog legfontosabbnak tartott elvi kérdéseit tekintette át, rámutatva a rendszer előnyeire és hátrányaira. Molnár Kálmán nem foglalt egyértelműen állást az arányos választási rendszerrel szemben, de érzékelhetően több érvet sorakoztatott fel az arányos választójog ellen, mint amennyit mellette. A későbbiekben közzétett választójogi írásokban a stabil kormányzást lehetővé tevő többségi rendszer híveként már határozottan elutasító álláspontot képviselt az arányos választási rendszerrel szemben.

Időközben, 1919. március 21-én Magyarországon kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Ennek az időszaknak a nagyobb részét Molnár Kálmán a demarkációs vonalak mögött rekedt Nagyváradon töltötte. Április első napjaiban azonban még egészen bizonyosan Egerben tartózkodott. A tanári kar tagjai ugyanis bizalmas tanácskozáson ekkor vitatták meg, hogy csatlakozzanak-e a szociáldemokrata (szocialista) párthoz. Azt a döntést hozták, hogy a családos tanárok – biztonságuk érdekében – csatlakoznak a párthoz, míg a pap-tanárok és az egyedülálló tanárok, köztük Molnár Kálmán, nem írják alá a belépési nyilatkozatot.²⁴⁰ Ettől eltekintve a Tanácsköztársaság időszakára vonatkozólag semmiféle további információval nem rendelkezünk, valószínűleg azért, mert az idő nagyobb részét, mint említettük, Nagyváradon töltötte. A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei bukása után a jogakadémia tanári kara igazolóbizottságot küldött ki, amely a tanártársak 1918/1919-es forradalmak alatti magatartását volt hivatva „nemzeti és erkölcsi szempontból” megvizsgálni. A bizottság tagjai – Dambrowszky Imre, Csutorás László, Óriás Nándor és Székely István – az ekkor még mindig Nagyváradon tartózkodó Molnár Kálmán esetében megállapították, hogy „a kommunizmus idején tanúsított magatartása és cselekménye nemzeti és erkölcsi szempontból” igazoltnak tekintendő.²⁴¹ A tanári kar két tagját azonban, Altorjay Sándort és Pécsi Jenőt nem igazolták és velük szemben Szmracsányi Lajos érsek – a tanári kar indítványára – fegyelmi eljárást kezdeményezett. Az öt fős fegyelmi bizottságnak a Nagyváradról időközben Egerbe visszatérő Molnár Kálmán is a tagja lett. Miután Altorjay Sándor lemondott állásáról, vele szemben – az érsek indítványára – 1919. november 17-én megszüntették a fegyelmi eljárást. Pécsi Jenő ellenben – azt követően, hogy 1919. november 19-én a fegyelmi bizottság rosszallásra ítélte, egyúttal további jogakadémiai működését nemkívánatosnak tekintette – december folyamán beadta nyugdíjazási kérelmét, amit az érsek el is fogadott. A jogakadémia – lemondás folytán – két további tanáratól, Módly Lászlótól és Turtsányi Gyulától, Heves vármegye tisztii főorvosától is megvált az ősz folyamán. Altorjay Sándor távo-zása ugyanakkor Molnár Kálmán számára nem remélt lehetőséget tartogatott.

²³⁹ MOLNÁR (237. l.).

²⁴⁰ Csutorás László, Dambrowszky Imre, Székely István és Kele István tanárok együttes levele a tanári karhoz. Eger, 1919. szeptember 8. HML 44. doboz. 12/1919/20. szám alatt. Lásd még: Az Egri Érseki Joglyceum Évkönyve az 1918/19–1924/25. iskolai évekről. Eger, Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1925. 27.

²⁴¹ Jegyzőkönyv az egri érseki jogakadémia tanári karának határozatából kiküldött igazolóbizottság üléséről. Eger, 1919. szeptember 9. HML 44. doboz. 15/1919/20. szám alatt.

4.8. ÁTKERÜLÉS A JOGTÖRTÉNET-EGYHÁZJOGI TANSZÉKRE

Az üresedésben lévő tanszékek betöltésének joga a fenntartót illette meg. Szmrecsányi Lajos érsek 1919. november 16-i leiratában szólította fel a tanári kart, hogy az Altorjay Sándor lemondása folytán megüresedett jogtörténet-egyházjogi tanszék betöltésére vonatkozóan tegyenek előterjesztést a számára. Ám mielőtt még a tanári kar érdemben foglalkozhatott volna a kérdéssel, Molnár Kálmán levélben fordult az érsekhez, amelyben azt kérelmezte, hogy – a tanszék betöltését legfeljebb a tanév végéig függőben hagyva – tegye lehetővé számára a jogtörténet-egyházjogi tanszékre átkerülést. Kérését lelkiismereti okokkal támasztotta alá. Arra hivatkozott, hogy miután a gyökeresen átalakuló állami berendezkedésnek még a körvonalai sem láthatók, a magyar közjog tanáráként tanácstalanul áll az előtt a kérdés előtt, hogy milyen alkotmányjogot is kell majd a jövőben a tanítványaival megismertetnie. Noha egyelőre még az államforma kérdése sem dőlt el, de abban a – miként írta – nem várt esetben, amennyiben Magyarország jövődő államformája köztársaság lenne, nem óhajtana többé magyar közjogot tanítani. *„Nem akarnék köztársasági közjogász lenni, mert a köztársasági közjogot legfeljebb csak ismertetni tudnám, de nem tudnám teljesíteni a közjog tanárának azt a szent hivatását, hogy a közintézmények ismertetése mellett azok szeretetét és a hozzájuk való ragaszkodást is belecsepegtesse tanítványai szívébe.*” Ám akadt egy további aggálya is. Még ha marad is a monarchikus államforma, a közjogi változások nem biztos, hogy a jogfolytonosság követelményeinek a tiszteletben tartásával fognak bekövetkezni. Ebben az esetben pedig nem lenne képes olyan alkotmányjogot tanítani, *„amely a jogfolytonosság megakadása következtében [...] nem jog többé, hanem csupán tényleges állapot”.* Áthelyezését természetesen csak abban az esetben kérné a magyar közjog és politika tanszékéről a jogtörténet-egyházjogi tanszékre, amennyiben fenti aggályainak bármelyike beigazolódna. A levélben érintett *„nagy alkotmányjogi kérdések”* tisztázódásáig a megüresedett tanszék betöltésének az elhalasztását kérte a fenntartótól, miközben a helyettesítést készséggel elvállalta. Amennyiben a megüresedett tanszék betöltésének az elhalasztása nem lenne teljesíthető, úgy arra kérte az érseket, hogy helyezze át a jogtörténet-egyházjogi tanszékre, egyúttal a közjogi tanszéket tekintse megüresedettnek.²⁴²

Ebben a törekvésben Molnár Kálmán számíthatott kollégái támogatására. A tanári kar 1919. november 24-i ülésén ugyanis egyhangúan elhatározták, hogy az Altorjay Sándor távozásával megüresedő jogtörténet-egyházjogi tanszék betöltésének a tanév végéig történő elhalasztását javasolják Szmrecsányi Lajos érseknek. A helyettesi teendők ellátására pedig – cseppet sem meglepő módon – Molnár Kálmán megbízására tettek indítványt.²⁴³ A fenntartó másnapi leiratában már hozzá is járult a tanári kar előterjesztéseihez. Ez a döntés azonban csak átmeneti megoldást jelentett Molnár Kálmán számára. Néhány hónappal később, 1920. február 29-én ugyanis

²⁴² Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1919. november 17. EFL 3922/1919. szám alatt.

²⁴³ Jegyzőkönyv a tanári kar 1919. november 24-i III. rendes üléséről. HML 44. doboz. 128/1919/20. szám alatt.

kifejezetten arra kérte az érseket, hogy 1920. július 1-jei hatállyal helyezze át a jogtörténet-egyházjogi tanszékre. „*Úgy látszik, a jogfolytonosság kérdésében a kocka már el van vetve. A nemzetgyűlés nem helyezkedik a jogfolytonosság álláspontjára. Az utolsó szó ugyan még nincs kimondva, s nekem erős a hitem, hogy a próbálkozások ideje után a jogfolytonosság végül mégis helyre fog állítani – de jogakadémiánknak érdeke, hogy a tanszék ne maradjon tovább betöltetlenül.*” A konzekvenciákat levonva – miként írta –, fájó szívvel terjesztette elő áthelyezési kérelmét.²⁴⁴ Az áthelyezéssel kapcsolatban csupán azt kívánta megtudni, nem érinti-e majd hátrányosan az előmenetelét, hogy annak idején magyar közjogból szerezte meg az egyetemi magántanári képesítését. Az alkotmány- és jogtörténet ugyan „*teljesen rokon tárgy*” a magyar közjoggal, de formailag mégsem az a tárgy, amiből a képesítését szerezte. A kultuszminisztérium főiskolai főosztályától ugyan azt a jóindulatú felvilágosítást kapta, hogy nincs akadálya a jogtörténelem- és egyházjogi tanszékre történő átkerülésnek, ám a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik 1913-as rendelete azt mondta ki, hogy csak olyan nyilvános rendes jogtanár nevezhető ki a VI. fizetési osztályba – ez volt az a fizetési osztály, amely Molnár Kálmánt is megillette –, aki a szóban forgó szaktárgyból egyetemi magántanári képesítéssel rendelkezik. Az ellentmondásos helyzet feloldása érdekében Molnár Kálmán azt kérte az érsektől, ne elégedjen meg azzal, hogy az áthelyezés tényét a kultuszminisztérium egyszerű tudomásulvétellel nyugtázza, hanem jelentse ki hivatalosan, hogy Molnár Kálmán az egyházjog-jogtörténeti tanszéken a magyar közjogból szerzett magántanári képesítése alapján teljesen abban az elbírálásban és elbánásban részesül, amelyben azok a nyilvános rendes tanárok részesülnek, akiket szaktárgyukból képesítettek magántanárrá.

Szmrecsányi érsek ezúttal is jóindulatúan járt el. Levélben tájékozódott Haller István kultuszminiszternél, és miután megnyugtató választ kapott, hogy a tanszékcsere az előmenetel szempontjából nem fog hátránnyal járni, 1920. július 1-jei hatállyal Molnár Kálmánt a jogtörténet-egyházjogi tanszékre nevezte ki.²⁴⁵ Az új tanszéken az első félévben heti 5 órában *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, illetve heti 7 órában *Egyházjog* címmel tartott előadást. A második félévben heti 7 órában *Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre* címen hirdetett meg főkéllégiumot. Az 1923/24-es tanév II. félévében heti 6 órában – kivételesen – magyar közjogot is oktatott. A főkéllégiumok oktatásán kívül rendkívüli tantárgyként változatos tematikában tartott foglalkozásokat.²⁴⁶ Az előadások és gyakorlatok mellett egyre növekvő jelentőséget tulajdonított a hallgatók tudományos munkássága bátorításának. A tudományos pályatételekre érkező dolgozatokról mindig precíz és részletes szakvéleményt terjesztett a tanári kar elé. Egy-egy jól sikerült dolgozat kifejezett örömmel töltötte el. A hallgatók érdeklődését felkeltendő 1924 őszén 1 millió koronát

²⁴⁴ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1920. február 29. HML 44. doboz. 290/1919/20. szám alatt.

²⁴⁵ Szmrecsányi Lajos levele Ambrus Istvánnak. Eger, 1920. április 7. HML 44. doboz. 330/1919/20. szám alatt.

²⁴⁶ „Árpádkori büntetőjog”, „Árpádkori magánjog”, „A magyar-osztrák viszony története”, „A magyar nemzet történeti joga Nagymagyarország egész területéhez”, „Jogszálytan”.

ajánlott fel *A szent korona tanának kifejlődése és jelentősége közjogunkban* címen kiírandó pályatétel nyertesének.²⁴⁷

Molnár Kálmán tanszéki utódlása ugyanakkor nem tűnt egyszerű feladatnak. A megüresedett magyar közjogi tanszék betöltésére ugyanis egymást követően két pályázatot kellett kiírni. Az első pályázat eredményeként a tanári kar javaslatára a négy pályázó közül Szmrecsányi érsek a 64 éves Tilles Béla besztekerbányai ügyvédet, a város egykori polgármesterét nevezte ki a tanszékre, aki azonban a tanári eskü letételét követően lemondott állásáról. Újabb pályázat kiírása vált tehát szükségessé. A tanszékre ekkor már csupán ketten pályáztak: Horváth Barna, a jogbölcselet majdani professzora és Misik (utóbb Csepreghy) László. Mindketten fiatal pályakezdők voltak ekkoriban. A tanári kar – jobb híján – meddőnek tekintette a pályázatot, mert nem vállalhatták a felelősséget azért, hogy a katedrát olyan pályázóval töltsék be, akiből – miként fogalmaztak – idővel ugyan jó tanár válhat, de pillanatnyilag ebben az irányban semmiféle bizonyítékkal nem szolgált. A pályázókat túlon túl fiatalnak és tapasztalatlanak találta a tanári kar.²⁴⁸ Szmrecsányi érsek azonban nem hallgatott a tanári kar véleményére, és 1921. január 27-én Misik Lászlót nevezte ki a magyar közjog és politika tanszékére.²⁴⁹

A '67-es kiegészítés közjogi alapjaihoz ragaszkodó Molnár Kálmán tehát – nem azonosulva a kialakuló új hatalmi rendszernek a jogfolytonosság, ezen belül is az alaki jogfolytonosság követelményét figyelembe nem vevő közjogi törekvéseivel – demonstratív módon lemondott közjogi tanszékéről. Nem tekinthető véletlennek, hogy tudományos és publicisztikai munkásságának homlokterébe az 1918/1919-et követő negyed évszázadban a jogfolytonosság és ezzel összefüggésben a közjogi provizórium értelmezése került.

4.9. A JOGFOLYTONOSSÁG ÉRTELMEZÉSE

A jogfolytonosság fogalma alatt – fogalmazott Molnár Kálmán a visszaemlékezésekben – a hozzá nem értők csupán politikai, sőt érzelmi legitimizmust értettek.²⁵⁰ Ezzel szemben az általa elfogadott Deák Ferenc-i alapokon nyugvó jogfolytonosság az *1791. évi XII. tc.* rendelkezéseire figyelemmel azt jelentette, hogy „*a jogsabályok alkotása, változtatása vagy eltörlése csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők által eszközölhető*”. Ebből az következik, hogy kizárólag az erre feljogosított tényezők – az uralkodó, valamint a képviselőházból és főrendiházból álló, „*a szent korona egész testét reprezentáló*” törvényhozás – változtathatják meg az ország közjogi (alkotmányjogi) berendezkedését is. Az alaki jogfolytonosság követel-

²⁴⁷ Jegyzőkönyv a tanári kar 1924. december 16-i IV. rendes üléséről. HML 48. doboz. 116/1924/25. szám alatt. A Szent Korona-tan írásmódjánál az általam idézett szerzők írásmódját vettem figyelembe. Molnár Kálmán többféle írásmódját nem egységesítettem. Más esetekben viszont a következő formulát alkalmazom: a Szent Korona-tan.

²⁴⁸ Jegyzőkönyv a tanári kar 1921. január 21-i VII. rendkívüli üléséről. HML 45. doboz. 181/1920/21. szám alatt.

²⁴⁹ Jegyzőkönyv a tanári kar 1921. február 5-i VIII. rendkívüli üléséről. HML. 45. doboz. 191/1920/21. szám alatt.

²⁵⁰ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

ményéből ugyanakkor – miként ezt többször hangsúlyozta – nem következik a Habsburg-ház uralmának a visszaállítása, sőt még a monarchikus államforma fenntartása sem, hiszen az „alkotmányos törvényhozást” tartalmilag semmi sem köti.²⁵¹ Az államforma megváltoztatásának elvi lehetősége tehát benne rejtett az alaki jogfolytonosság eszmevilágában. Miként egyik 1919. december 6-i hírlapi vezércikkében is fogalmazott, a jogfolytonosság mellett az államforma kérdése csak másodrendű fontosságú kérdés lehet. *„A legbensőbb meggyőződéssel ragaszkodom a monarchikus államformához. De nem habozom kijelenteni, hogy a jogfolytonosság mellett még ez is csak másodrendű kérdés. És nyíltan bevallom, hogy inkább választanám a köztársaságot a jogfolytonosság alapján, mint a királyságot jogfolytonosság nélkül.”*²⁵²

A jogfolytonosság helyreállításának szükségességével az Egri Érseki Joglyceum tanári kara is azonosult, miként erről a hivatalába lépő Haller István kultuszminisztert köszöntő 1919. december 9-i felterjesztésük is tanúskodott. A pátosztól sem mentes szöveg már utalt a jogfolytonosság fontosságára: *„[...] a felborított jogrend helyreállításának s a keresztény Magyarország újjáépítésének nehéz munkájában Nagyméltóságodnak készséges, tántoríthatatlan és semmi nehézségtől vissza nem riadó napszamosai leszünk.”*²⁵³ Az 1919. december 17-i kari ülés pedig Molnár Kálmán javaslatára egyhangúan kimondta, hogy feliratot intéznenek a következő év januárjában megválasztandó nemzetgyűléshez, hogy a függőben lévő nagy alkotmányjogi kérdéseket a jogfolytonosság követelményének tiszteletben tartásával oldják meg. Elhatározták továbbá, hogy feliratukat azzal a felhívással küldik meg Heves vármegyének, Eger városának, a politikai pártoknak, valamint az egyetemeknek és jogakadémiáknak, hogy hasonló tartalmú felirattal forduljanak a nemzetgyűléshez. A felirat szövegezésével Molnár Kálmánt bízták meg.²⁵⁴ A feliratban – amelyet Haller István kultuszminiszteren keresztül kívántak a nemzetgyűlésnek benyújtani – arra kérték a törvényhozást, hogy a szükséges reformokat a jogfolytonosság szemmel tartásával valósítsák meg. A nemzetgyűlés tehát oly módon alapozza meg Magyarország új jogrendjét, hogy ahhoz ne tapadhasson a törvénytelen születés bélyege. *„Célunk jelenleg csak az, hogy a nemzetgyűlés figyelmét a jog folytonosságának szükségességére ráirányítsuk. Mi meg vagyunk győződve, hogy ha a nemzetgyűlés is úgy átérzi a kérdés fontosságát, mint mi, akkor minden nehézség dacára meg fogja találni a jogrend szempontjait kielégítő megoldást. De a nemzetgyűlés is legyen meggyőződve arról, hogy ha a valóságos és látszólagos nehézségek emlegetésével elaltatná lelkiismeretét, s új alkotmányunk alapjait a jogfolytonosság követelményeinek figyelmen kívül hagyásával rakná le – sok millió jogtisztelő magyar ember szívébe oltaná bele a nyugtalanságot, a gyenge jogi alapokon álló új intézményekkel szemben táplált bizalmatlanságot, s általában a bizalmatlanság nyomasztó érzését. [...] Amit a nemzetgyűlés alkot, annak ne hiányozzék a jogi alapja: új alkotmányjogunk körül a*

²⁵¹ MOLNÁR Kálmán: *A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja* (Eger: Egri Nyomda Rt. 1920) 4–5.

²⁵² MOLNÁR Kálmán: „Jogfolytonosság” *Egri Népiújság* 1919. december 6. 2. Lásd továbbá SZABÓ István: „Az államforma kérdése 1919/1920 fordulóján” in MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére* (Budapest: Gondolat 2006) 585–597.

²⁵³ HML 44. doboz. 161/1919/20. szám alatt.

²⁵⁴ Jegyzőkönyv a tanári kar 1919. december 17-i IV. rendes üléséről. HML 44. doboz. 236/1919/20. szám alatt.

*vitathatatlan jogszerűség fonjon fénylő glóriát.*²⁵⁵ A nemzetgyűlési irományokban és naplókban – jöllehet akkoriban több hasonló tartalmú feliratot is beterjesztettek – nem lelni a nyomát az Egri Érseki Joglyceum feliratának. Noha Haller kultuszminister 1919. december 28-i levelében elfogadta a jogakadémia felkérését, a jelek szerint elmulasztotta a felirat nemzetgyűlés elé terjesztését.

Az Egri Érseki Joglyceum nemzetgyűléshez intézett feliratának azonban volt egy komoly fogyatékosága, amennyiben a felirat hangsúlyozta ugyan a jogfolytonosság szükségességét, de annak szabatos tartalmát elmulasztotta meghatározni. Az a feliratról természetesen egyértelműen kiderült, hogy a jogfolytonosságot alapvetően a nemzetgyűlés által megalkotandó jogi normák legitimitása érdekében tartották fontos követelménynek, de miként erre Molnár Kálmán 1920. január 21-i dátummal ellátott, *„A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja”* című tanulmányában részletesen is rámutatott, az 1918. október 31-én megszakadt jogfolytonosság fogalma ennél jóval többet jelentett.²⁵⁶ A jogfolytonosság ugyanis azt jelentette, hogy – miként fentebb idéztük – a jogszabályok megalkotása, megváltoztatása, vagy eltörlése kizárólag az alkotmány értelmében erre hivatott tényezők által eszközölhető.²⁵⁷ Az alkotmánynak jogszerűen mindeztidáig meg nem változtatott alaptételei szerint pedig a magyar állam szuverén szervének a koronás királyból, valamint a főrendiházból és a képviselőházból álló – azaz a Szent Korona egész testét reprezentáló – törvényhozás tekintendő. Az 1918/19-es forradalmi események idején sikerült ugyan *„erőszakkal és terrorral”* a jogszerű szervek működését megakadályozni, ám azok jogi alapját már nem sikerült lerontani. Szigorúan jogi szempontból ugyanezekkel a jogalap nélküli és jogilag semmis rendelkezésekkel estek azonos elbírálás alá a jelenlegi kormányzat – a Huszár-kormány – rendelkezései is. Különbség csupán a politikai megítélés tekintetében mutatkozott.²⁵⁸ A hivatalban lévő kormányzat működésének ugyan hiányzik a jogalapja, törvényes megbízatással nem rendelkezik, miként arra sincs felhatalmazása, hogy az alkotmányos törvényekkel ellenkező, azokat egészben vagy részben hatálytalanító, felfüggesztő, vagy reformáló rendelkezéseket tegyen.²⁵⁹ A kormányzat jó szándékú rendelkezéseinek azonban *„hazafias indíttatásból”* és – hangsúlyozottan – *„önként”* engedelmeskedni kell, de minél inkább kívánatos a kormány által hirdetett irányvonal megszilárdulása, annál fájdalmasabban érezhető annak a biztonság, nyugalomnak és céltudatosságnak a hiánya, amit csak a jog belső ereje adhat meg. Ez az erő pedig csak a jogfolytonossághoz történő visszatérés által biztosítható.²⁶⁰ A kibontakozás fonalát Molnár Kálmán szerint az alkotmányszerű tényezőknek kell a kezükbe venniük, hiszen az alkotmány reformja csakis innen indulhat ki. A jogfolytonosság elve azonban nem jelenti a Habsburgok uralmának a visszaállítását, még csak a monarchikus államforma fenntartását sem. Az alkotmányos törvényhozásnak ugyanis semmi sem köti meg a kezét. *„Bármit határozzon is, az jog lesz.”* Ugyanak-

²⁵⁵ A tanári kar feliratát lásd HML 44. doboz. 185/1919/20. szám alatt.

²⁵⁶ MOLNÁR (251. l.).

²⁵⁷ MOLNÁR (251. l.) 4.

²⁵⁸ MOLNÁR (251. l.).

²⁵⁹ MOLNÁR (251. l.) 5.

²⁶⁰ MOLNÁR (251. l.).

kor az is igaz, hogy minden olyan rendelkezés nélkülözni fogja a jogalapot, ami az alkotmányos törvényhozás hozzájárulása nélkül érinti a fennálló jogrendet.²⁶¹ „*Jogi alapra csak a jogszerű szervek építhetik a magyar jövőt, amelyet a fényes magyar múlttal a jog folytonosságának kell összekapcsolni.*”²⁶² Mindezekből Molnár Kálmán azt a következtetést vonta le, hogy jogi értelemben változatlanul IV. Károly Magyarország uralkodója, ugyanakkor a király mellett az 1910. június 21-ére összehívott országgyűlés tekintendő a szuverén törvényhozás másik tényezőjének.

IV. Károly lemondásával kapcsolatban Molnár Kálmánnak az volt az álláspontja, hogy az 1918. november 13-i eckartsauai nyilatkozat – amelyben az uralkodó kijelentette, hogy lemond az állami ügyek vitelében való részvételéről – nem minősül érvényes trónlemondó nyilatkozatnak, hiszen azt a miniszterelnök nem ellenjegyezte, a törvényhozás pedig nem iktatta törvénye. Az uralkodói nyilatkozat tehát jogi értelemben „*nem létező, semmis, irreleváns*”. Ám még ha jogérvényesnek is minősülne a nyilatkozat, akkor sem lehetne arra a következtetésre jutni, hogy a Habsburg–Lotharingiai-család 1723-as Pragmatica Sanctióban szabályozott magyarországi uralkodása jogilag véget ért, illetve a nemzet szabad királyválasztó joga feléledt volna.²⁶³

A Pragmatica Sanctio értelmezésével összefüggésben Molnár Kálmán vitatta a „szabad királyválasztó” Kmety Károly álláspontját, aki a nemzet királyválasztó jogának a feléledését arra alapozta, hogy az osztrák császárság széthullása lehetetlenné tette „*az osztrák uralkodási méltóságnak és a magyar szent korona országainak*” Pragmatica Sanctióban feltételképpen megállapított elválaszthatatlan együttbirtoklását.²⁶⁴ Az 1910. június 21-ére összehívott országgyűlés mandátuma pedig még nem járt le, hiszen az 1915. évi IV. tc. értelmében a törvényhozás megbízatása a békekötést követő hatodik hónap végéig tart, márpedig Magyarország 1920. januárjában még nem kötötte meg a békét. Ennek viszont az a következménye, hogy az 1910. évi országgyűlésnek teljesen törvényes a jogalapja. Ezt a jogalapot, álláspontja szerint, nem szüntette meg a képviselőház 1918. november 16-i önfeloszlató határozata sem, egyrészt azért, mert a képviselőház „*terror*” hatása alatt állt, másrészt viszont a képviselőház nem is jogosult arra, hogy önmagát feloszlassa. Az országgyűlés mandátumát nem érinti az a körülmény sem, hogy a képviselőház önfeloszlatását követően a főrendiház úgy határozott, hogy a tanácskozásait berekeszti.²⁶⁵ Az „*alkotmányoszerű törvényhozás*” törvényes jogalapját a forradalmi változások, de még a küszöbön álló nemzetgyűlési választások sem szüntethetik meg. Jogszerűen amúgy is csak az országgyűlési képviselők megválasztásáról szóló 1918. évi XVII. tc. alapján lehetne a képviselőházi választásokat megtartani, törvényes országgyűlés ugyanis másféle jogi norma alapján, így a Friedrich-kormány választójogi rendeletei alapján nem

²⁶¹ MOLNÁR (251. l.).

²⁶² MOLNÁR (251. l.) 5–6.

²⁶³ MOLNÁR (251. l.) 6.

²⁶⁴ MOLNÁR (251. l.) 7. Lásd VARGYAI Gyula: *A legitimisták és szabad királyválasztók közjogi vitájáról az ellenforradalmi államban* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 35.] (Budapest: Tankönyvkiadó 1964); továbbá SZABÓ István: „A királyi trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon” *Iustum, Aequum, Salutare* 2006/1-2. 171–190.

²⁶⁵ MOLNÁR (251. l.) 11.

ülhet össze.²⁶⁶ A megválasztandó nemzetgyűlés jogi megítélését illetően tehát Molnár Kálmán azon a véleményen volt, hogy „*a jogalap nélküli kormány jogilag érvénytelen választási szabályzata alapján választandó nemzetgyűlés merőben nélkülöz minden jogi alapot*”.²⁶⁷ Ettől függetlenül a leendő nemzetgyűlésnek mégis két tényleges erőssége lesz: miután széles választójog alapján hívják össze, a lakosság egy része szerint ez a testület hivatottabb lesz a nemzet akaratának a kijelentésére, mint a szűk választójogi alapon megválasztott képviselőház, ugyanakkor a „*győztes entente*” azt hiszi, hogy a széles alapokra fektetett nemzetgyűlés biztosabb bázisa lesz a békekötésnek, mint a győztesek szemében „*diszkreditált*” országgyűlés. Határozzon tehát a nemzetgyűlés a békekötés felől, rendelkezzen az állami főhatalom ideiglenes gyakorlásáról, és alkossa meg a választási szabályzatot, amelynek alapján összeülhet a törvényes alkotmányozó országgyűlés. Ezek a döntések azonban nem fogják megnyugtanni Molnár Kálmán szerint azokat, akik „*a magyar jog alapján állva*” a nemzetgyűlés határozatait jogszerűnek és jogilag érvényesnek nem fogják elfogadni.²⁶⁸

Arra a kérdésre, hogy miként lehetne az imént vázolt felfogások közötti ellentétet és ellentmondásokat a legméltányosabban kiegyenlíteni, Molnár Kálmánnak az volt a véleménye, hogy miután a nemzetgyűlés a fenti határozatokat meghozta, össze kell hívni a törvényes alapokon álló, azaz az 1910-ben megválasztott országgyűlést. A régi országgyűlésnek pedig meg kell hoznia azt a „*hazafias áldozatot*”, hogy a nemzetgyűlés határozatait – hacsak „*a haza ügyének bűnös elárulása*” nem foglaltatik bennük – még akkor is elfogadja, ha azokat a „*normális*” állami élet és parlamenti viszonyok közepette elfogadhatatlannak tartaná.²⁶⁹ Véleménye szerint a régi országgyűlés tagjai mérlegelni fogják, hogy még a helytelen jogrend is jobb a jognélküliség „*rettegetes*” bizonytalanságánál. Ezenkívül is önmérsékletre fogja bírni a régi országgyűlés tagjait, hogy a széles alapokon megválasztott, bár jogalap nélküli nemzetgyűlés a tényleges nemzeti akaratot képviseli, amivel a régi országgyűlés nem helyezkedhet szembe. A régi országgyűlés feladata tehát ebben az összefüggésben nem lehet más, mint az, hogy lehetővé tegye az új jogrend kialakítását, illetve biztosítsa a jogszerűség alaki kellékeit.²⁷⁰ Ugyanakkor az uralkodó közreműködése sem hagyható figyelmen kívül a jogrend visszaállításánál, pontosabban mondva, annak új alapokra helyezésénél. Nyilvánvaló, hogy a király is tisztán látja a helyzetet, és „*józan megfontoltsággal és higgadtsággal*” mérlegeli a lehetőségeket. Bizonyára felismeri, hogy a nemzet számára azzal teszi a legnagyobb szolgálatot, ha szentesíti a trónöröklési törvényeket hatályon kívül helyező új törvényt, egyúttal lehetővé teszi azt, hogy a nemzet jogszerűen gyakorolja feléledő királyválasztó jogát. A trónöröklési jog törvényes úton történő hatályon kívül helyezése önmagában azonban nem elégséges, hiszen azt az uralkodó szabályszerű lemondásának, illetve a lemondás becikkelyezésének kell követnie.²⁷¹ Ez a

²⁶⁶ MOLNÁR (251. lj.) 12. A két világháború közötti választójoghoz lásd HOLLÓSI Gábor: „Országgyűlési választási rendszer és választójog a Horthy-kori Magyarországon” *Pro Publico Bono* 2015/2. 115–133.

²⁶⁷ MOLNÁR (251. lj.) 13–14.

²⁶⁸ MOLNÁR (251. lj.) 14.

²⁶⁹ MOLNÁR (251. lj.) 15.

²⁷⁰ MOLNÁR (251. lj.) 15–16, 18.

²⁷¹ MOLNÁR (251. lj.) 16–17.

konstrukció bizarr ugyan, ismerte el Molnár Kálmán, de a különleges helyzet különleges megoldási módokat kíván. Valóban bizarr helyzetet eredményezhet, hogy egy illegitim úton létrejött, illetve annak tekintett törvényhozó testületet egy másik, ám legitim úton létrejött törvényhozó testület legitímáljon.

A jogfolytonosság helyreállítása különösen amiatt fontos, mert jogfolytonosság nélkül nincs jog és nincs jogrend, sőt békés és nyugodt fejlődés sem.²⁷² A gyakorlati lépéseket illetően kiemelte, hogy a megválasztandó nemzetgyűlés ugyan közvetlenül nem állíthatja helyre a jogfolytonosságot, de közreműködhet annak visszaállításában, illetve a jogfolytonosság visszaállításának előkészítésében. Hangsúlyozta, a jogfolytonosság kérdése nem tekinthető másodrendű formai kérdésnek, mert a jogban maga a forma a lényeg. *„A jognak bizonyos formák között kell megjelennie, mert különben nem felelhet meg céljának, nem szolgálhat biztos zsinórmértékül.”*²⁷³

Molnár Kálmán alaki jogfolytonosságról vallott korai nézetei és érvei a formális jogi érvelés szempontjából akár még helytállóak is lehetnek volna, csakhogy a gyakorlati megvalósításnak nyomós kül- és belpolitikai akadályai voltak. A hangadó politikai pártoknak, valamint Horthy Miklós fővezérnek és környezetének nem állt érdekében és szándékában az alaki jogfolytonosság követelményeinek a figyelembevétele, nem is szólva arról, hogy az antant hatalmak a Habsburg-restaurációnak akarva-akaratlan megágyazó közjogi törekvéseket is elutasították. Ami pedig a jogfolytonosság gondolatát illeti, élesen szembekerültek egymással a jogfolytonosság különböző koncepcióinak – így az alaki és az anyagi (tartalmi) jogfolytonosságnak – a hívei. Arról pedig, hogy az 1920. január 25–26-i választásokat követően megalakuló nemzetgyűlés – a nemzeti szuverenitás kizárólagos törvényes letéteményesének nyilvánítva önmagát – miként is vélekedett, ha nem is a jogfolytonosság, hanem az alkotmányosság helyreállításáról, mindennél többet mondanak *az alkotmány helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. tc. rendelkezései*, illetve következményei.²⁷⁴ Molnár Kálmán alaki jogfolytonossági felfogásának ugyanakkor volt egy közvetlen belpolitikai jellegű üzenete is, nevezetesen az, hogy a nemzetgyűlés intézményét lényegében illegitimnek tekintette. A későbbiekben több ponton finomodott Molnár Kálmán jogfolytonossági koncepciója. Mindenesetre nem tekinthető véletlennek, hogy az Egri Érseki Joglyceum tanári karának 1920-as feliratát még csak szóra sem méltatták a nemzetgyűlésben.

A jogfolytonosság kérdését azonban a tanári kar nem vette le a napirendről. A második nemzetgyűlés megválasztását követő napon, 1922. május 29-én tartott tanári kari ülésen Molnár Kálmán azt indítványozta, hogy a jogfolytonosság helyreállítását szorgalmazó korábbi feliratukat terjesszék ismételten a nemzetgyűlés elé, és ezt mindaddig tegyék is meg, ameddig a jogfolytonosság helyre nem áll. Azt is javasolta, hogy a tanári kar ezúttal Apponyi Albertet kérje meg a felirat nemzetgyűlési be-terjesztésével. Indítványait tanártársai egyhangúan elfogadták.²⁷⁵ Az Apponyi Albert-

²⁷² MOLNÁR (251. lj.) 24.

²⁷³ MOLNÁR (251. lj.) 25–26.

²⁷⁴ Az 1920. évi I. tc. keletkezéséhez és értelmezéséhez lásd SZABÓ István: „Az alkotmányosság helyreállítása 1920-ban” in *Győri Tanulmányok* 1996/20. 496–503.

²⁷⁵ Jegyzőkönyv a tanári kar 1922. május 29-i V. rendes üléséről. HML 46. doboz. 312/1921/22. szám alatt.

nek szóló felkérő levélben a jogakadémia igazgatója maga is utalt arra, hogy az előző felirat sorsáról semmit sem tudnak. A felirat ismételt betérjesztését pedig azzal indokolta, hogy a jogfolytonosság még mindig nem állt helyre, „s az alkotmányjog szempontjából ma sem sokkal vagyunk tovább, mint 1920. év elején voltunk”.²⁷⁶ A feliratot 1922. július 2-án mutatták be a nemzetgyűlésnek, amely előzetes tárgyalásra és jelentéstételre a kérvényi bizottsághoz utalta azt.²⁷⁷ A kérvényi bizottság 1923. március 23-i javaslata alapján azonban a feliratot – természetesen mindenféle érdemi megjegyzés nélkül – az irattárban helyezték el.²⁷⁸

4.10. A JOGAKADÉMIÁK VÁLSÁGA ÉS A JOGI OKTATÁS REFORMJA

Az első világháborút követő években súlyos helyzetbe kerültek az egyházi fenntartású jogakadémiaik. Ezt több körülmény váltotta ki. A kormányzat mindenekelőtt komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a Csehszlovákiához került pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem, illetve a Romániához került kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem ideiglenes jelleggel Magyarországon nyerjen elhelyezést. Ezeknek a törekvéseknek az eredményeként kezdte meg működését a pécsi, illetve a szegedi tudományegyetem. A jogászképzést természetesen mindkét egyetemen beindították, aminek következtében immáron négyre emelkedett az egyetemi szintű hazai jog- és államtudományi fakultások száma. A világháborús összeomlást követően ugyanakkor az eperjesi evangélikus jogakadémia Miskolcra, a máramarosszigeti református jogakadémia pedig Hódmezővásárhelyre költözött át, miközben a sárospataki és a kecskeméti református jogakadémiaik is tovább folytatták működésüket. A jogakadémiai diáklétszám megcsappanása, valamint az egyetemi szintű jogászképzés terén tapasztalt túlképzés arra sarkallták a kultusz-kormányzatot, hogy – az anyagi támogatás csökkentésével, illetve megvonásával – elsorvasszák, illetve megszüntessék a felekezeti jogakadémiaikat.²⁷⁹ Bizonyos válságtünetek az Egri Érseki Joglyceumban is jelentkeztek. A tanerő tekintetében szembetűnő volt a fluktuáció, ugyanakkor hiány mutatkozott a kvalifikált, egyetemi magántanári címmel rendelkező oktatók számában is. Vass József kultuszminiszter már 1921. júliusában arról értesítette Szmrecsányi Lajos érseket, hogy a jogakadémia nem számíthat a továbbiakban a tanároknak juttatandó fizetés-kiegészítésre, illetve államsegélyre, egyúttal kilátásba helyezte a felekezeti jogakadémiaik megszüntetését is.²⁸⁰ Másfél évvel később, 1923. januárjában Klebelsberg Kunó kultuszminiszter az államsegély megvonásán kívül már egyenesen

²⁷⁶ Jegyzőkönyv a tanári kar 1922. május 29-i V. rendes üléséről. HML 46. doboz. 312/1921/22. szám alatt.

²⁷⁷ *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója I. kötet* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1922) 332.

²⁷⁸ *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója XI. kötet* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1923) 149.

²⁷⁹ LADÁNYI ANDOR: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944* (Budapest: Gondolat 2007) 48–49.

²⁸⁰ Vass József vallás- és közoktatási miniszter átirata Szmrecsányi Lajos érseknek. Bp., 1921. június 13. 112.184/IV. sz. alatt. EFL 2921/1921.

arra kérte az egri érseket, hogy szüntesse meg a jogakadémia működését.²⁸¹ A fenntartó mindkét alkalommal arra szólította fel a tanári kart, hogy készítsenek részletes előterjesztést a számára a kultuszminiszteri leiratokkal kapcsolatban. A tanári kar álláspontját tükröző előterjesztéseket mindkét alkalommal Molnár Kálmán állította össze.²⁸²

Az 1921-es kultuszminiszteri leirat az anyagi támogatás megvonását egyrésről az ország példátlanul súlyos pénzügyi helyzetével, másrésről viszont azzal indokolta, hogy a jogakadémiák fenntartása feleslegessé vált, hiszen az országban működő négy egyetemi szintű jog- és államtudományi kar a jogászképzés szükségleteit bőven kielégíti.²⁸³ A pénzügyi szempontokkal a tanári kar nem kívánt foglalkozni, mindössze arra hivatkoztak, hogy a költségvetésből a felekezeti jogakadémiák segélyezésére fordított összeg nem érte el egyetlen „*állami automobil*” évi üzemeltetési költségét sem. Ezzel szemben részletesen foglalkoztak a szakmai szempontokat közelebbről érintő kérdésekkel. Abból a feltevésből indultak ki, hogy amennyiben helytálló a kultuszminisztérium érvelése, miszerint a négy egyetemi szintű jogi fakultás kielégíti az ország igényeit, akkor a jogakadémiák fenntartása nemcsak felesleges, hanem „*jogászproletárképző*” intézményként egyenesen káros is volna.²⁸⁴ Csakhogy ez az érv megítélésük szerint több szempontból sem állta meg a helyét. Az állami közérdek szempontjából ugyanis nem lehet helytálló a kultuszminisztérium álláspontja. A tanári kar ezt alátámasztandó arra hivatkozott, hogy amit Magyarország a szerencsétlenül végződő világháború következtében elvesztett, azt nemzeti kultúrájának erejével és intenzív fejlesztésével kell visszaszereznie. Ám ez nem érhető el azzal, ha a felére-harmadára csonkított országban a kultúr intézmények számát szintén a felére-harmadára csökkentik. A tanári kar véleménye szerint inkább arra lenne szükség, hogy a „*harmadára csonkított országunk kultúráját minden erőnk megfeszítésével háromszorosra fokozzuk*”. Végzetes tévedés lenne ugyanis, ha a megcsonkított területű ország főiskoláinak a feladatát abban tűznék ki, hogy „*Csonkamagyarország*” szellemi szükségleteit elégítsék ki, hiszen ezzel szemben a történeti Magyarország szellemi egységét kell fenntartani, illetve annak szellemi szükségleteit kell kielégíteni. A „*megszállott*” területeken elő magyar ifjúság is szívesebben fog a magyarországi főiskolákon – így a jogakadémiákon – továbbtanulni, hacsak mesterségesen nem teszik számukra lehetetlenné ezt a természetes folyamatot. Miután az elcsatolt területeken eleve elvesztett három jogakadémia, a főiskolák terén nem szabad „*Csonkamagyarország*”-nak tovább zsugorodnia. A tanári kar úgy vélte, hogy a határszéli területeken működő főiskolákra különösen fontos hivatás vár, hiszen ezekben a városokban lehet csak igazán hazafias légkörben oktatni. Ezzel szemben igen káros lenne, ha a magyar ifjúságot „*a bűnös főváros kozmopolita légkörébe*” terelnék, ahol nagyon sok előfeltétele hiányzik annak, hogy testben és lélekben ép ifjúságot neveljenek.²⁸⁵

²⁸¹ Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter átirata Szemerecsányi Lajos érseknek. Bp., 1923. január 5. 2614-923-IV. sz. alatt. EFL 235/1923.

²⁸² Lásd HML 46. doboz. 5/1921/22. sz. alatt, továbbá HML 47. doboz 157/1922/23. sz. alatt.

²⁸³ HML 46. doboz. 5/1921/22. sz.

²⁸⁴ Lásd 283. lj.

²⁸⁵ Lásd 283. lj.

A jogászlétszámot illetően a tanári kar nem a jogászok, még csak nem is a jogi főiskolák számát, hanem a rossz jogászok és az ún. „*papíros jogászok*” – azaz a beiratkozott, de óralátogatási kötelezettség alól mentesített joghallgatók – létszámát tartotta magasnak. A legfőbb problémát tehát nem a jogászlétszám, hanem abban látták, hogy a jogi oktatás rendje lehetetlenné tette a jogakadémiák számára, hogy hivatásuknak megfeleljenek. Ennek évtizedekre visszanyúló okait egyrészt az egyetemeken túlszűfolttságában, másrészt pedig a nem-tanulási szabadságként értelmezett tan szabadság elvében látták. A nem-tanulási szabadság kialakulását a tanári kar elsősorban az egyetemi szintű jogi fakultások magas hallgatói létszámára vezette vissza. Az egyetemekre ugyanis állandóan olyan magas számban iratkoztak be a joghallgatók, amilyen számban már csak a tantermek szűkös befogadóképessége miatt sem voltak kiképezhetők. Ilyen körülmények mellett még a leglelkiesmeretesebb és legbuzgóbb tanár sem tudta ellenőrizni a hallgatók szorgalmát és előmenetelét. Az egyetemi joghallgatók pedig egyre magasabb arányban mellőzték az előadások látogatását, a kollokviumok letételét szintén elhanyagolták, miközben a jogi oktatás a beiratkozott hallgatók túlnyomó részével szemben a vizsgáztatásra korlátozódott. A jogakadémiák ideig-óráig ellenálltak ennek az iránynak, ám miután azt tapasztalták, hogy a szigor elől egyre több hallgató távozott a tudományegyetemek jog- és államtudományi karaira, kénytelenek voltak engedni a szigorból, hogy el ne néptelenedjenek a jogakadémiák. A jogi oktatás rendje óriási vétett az ifjúság ellen, mert kiölte belőlük a kötelességérzetet, egyúttal rászoktatta őket a kötelességek laza felfogására, illetve azok nem-teljesítésére. Ezt a folyamatot a kultuszminisztérium azon rendeletei tetőzték be, amelyek a világháborúban részt vett joghallgatókat a tanulmányok és a vizsgák letétele terén adott kedvezményekkel kárpótolták. Ilyen rendszer mellett szinte gyárilag készültek a jogi diplomák, megugrott a „*papíros jogászok*” száma, ellenben komoly jogászképzésről szó sem lehetett. A bajok forrása tehát a jogi oktatás abszurd rendjében keresendő, amelyen csakis a jogi oktatás gyökeres reformja segíthet. *„A jogi oktatás komolyságát vissza kell állítani. Ha majd megszűnik a papíros jogászság intézménye, ha majd minden jogász, hogy diplomához jusson, kénytelen lesz az előadásokat látogatni s előmeneteléről időnként beszámolni, ha majd az egyetemeken jogi karain nem lehet beiratkozva több joghallgató, mint amennyinek tisztességes kiképzését biztosítani lehet, akkor azt fogjuk látni, hogy Magyarországon jogi tanintézetekben nem felesleg, hanem hiány mutatkozik; azt fogjuk látni, hogy létező jogi főiskoláink alig képesek annyi jogvégezett embert produkálni, amennyi a közfunkciók ellátására szükséges.”* A jogi oktatás reformját a jogakadémiák megszüntetésével nem lehet kielégítően megvalósítani, mert a négy jogi fakultás nem bizonyul elegendőnek ahhoz, hogy a „*papíros jogászság*” intézményének megszünte után kellő számú és jól képzett jogászt neveljen.²⁸⁶

Az állami közérdekre vonatkozó szempontok után a tanári kar a katolikus érdekek alapján is körüljárta a jogászképzés kapcsán felmerülő kérdéseket. Álláspontjuk szerint a római katolikus egyháznak feltétlenül ragaszkodnia kell egyetlen világi képzést nyújtó főiskolájának a fenntartásához. A katolikus jogakadémia működése abból

²⁸⁶ Lásd 283. l. Lásd még M. K.: „Jogászképzés és a jogakadémiák” *Egri Népiújság*, 1923. március 13. 1.

a szempontból is szükséges, hogy katolikus vallású és katolikus szellemiségű tanárokkal lássa el az egyetemeket. Miután az állam és az egyház elválasztásának divatos jelszava amúgy is egyre jobban lazította azokat a kötelekeket, amelyek az egyházat az államhoz fűzték, a tanári kar szerint már jóformán csak a közoktatás és a közjótékonyosság jelenítették meg azokat a társadalmi tereket, ahol az egyház széles hatáskörrel dolgozhatott az elsősorban mégiscsak államinak tekinthető feladatok szolgálatában. A közoktatási kormányzat egyelőre nem vonta kétségbe a felekezetek azon jogát, hogy saját forrásaikra támaszkodva főiskolákat működtessenek, de ha a felekezetek megelégednek a számukra biztosított virtuális jogukkal és főiskoláik megszüntetésével ennek a jognak a gyakorlati alkalmazásától eltekintenek, akkor kétségessé válhat a jövőben ennek a virtuális jognak az ismételt felélesztése.²⁸⁷

Az Egeri Érseki Joglyceum fennmaradása mellett szolt továbbá közel kétszáz éves múltja, valamint az a körülmény is, miszerint Eger városa és társadalma számára egyaránt fontos a jogakadémia fennállása. A tanári kar elégedetten hivatkozott arra, hogy a jogakadémia a nehéz viszonyok közepette, „ezer mesterséges akadállyal” küzdve becsülettel igyekezett feladatának megfelelni. Az ifjúság is szívesen kereste fel Egert, amit az is bizonyított, hogy a miskolci evangélikus jogakadémia közelsége dacára, valamint a numerus clausus ellenére, amelynek következtében sok zsidó joghallgató felvételi kérelmét utasították el, az 1920/21-es tanévben 144 joghallgatót oktattak Egerben. A nyilatkozat végezetül részletes összeállításban érvelt a jogtanárok nagyobb erkölcsi és anyagi megbecsülése mellett, rámutatva arra, hogy ebben a helyzetben a fenntartónak is többletterheket kell magára vállalnia.²⁸⁸

A tanári kar „*kultúrfőlényre*” és „*bűnös Budapestre*” hivatkozó előterjesztése nem nélkülözte ugyan a korszak hivatalos, nemzeti konzervatív irányvonalát tükröző retorikai fordulatokat, de hangsúlyosnak mégiscsak a jogi oktatás reformjára irányuló gondolatok tekinthetők. Feltűnő ugyanakkor, hogy a jogi oktatásban mutatkozó válságtünetekért elsősorban a tudományegyetemek jog- és államtudományi fakultásait, valamint a reformok elodázása miatt az elmúlt évtizedek kultúrpolitikáját tették felelőssé.

Az 1921. július 5-i rendkívüli ülésen a tanári kar egyöntetűen támogatta Molnár Kálmán előterjesztését, amit rögvest továbbítottak is a fenntartó számára.²⁸⁹ Az 1921-es memorandum nyilvánvalóan elnyerte Szmrecsányi Lajos érsek tetszését, így nem tekinthető véletlennek, hogy 1923-ban ismételten Molnár Kálmán készítette elő a tanári kar nevében a fenntartóhoz eljuttatott részletes nyilatkozatot.

Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1923-ban a takarékosági okok mellett a magasabb államérdekre hivatkozással indokolta az egeri érsekhez intézett átiratában a felekezeti jogakadémiák megszüntetésének szükségességét. A magasabb államérdek a túltengő jogászképzés visszaszorítását jelentette. A jogakadémiák megszüntetésével ugyanis a kultuskormányzat azt a célt kívánta elérni, hogy az ifjúságot a jogi pályáktól a praktikus pályák felé terelje. Ezt a törekvést a tanári kar nemcsak célszerűtlennek, hanem szerény eredménnyel kecsegtetőnek is tekintette. Az ellenérvek felsora-

²⁸⁷ HML 46. doboz. 5/1921/22. sz.

²⁸⁸ Lásd 287. lj.

²⁸⁹ Jegyzőkönyv a tanári kar 1921. július 5-i I. rendkívüli üléséről. HML 46. doboz. 124/1921. szám alatt.

koztatása során a tanári kar sűrűn hivatkozott a korábbi felterjesztésben írottakra, miként a „*kultúrfölény*” biztosítására, „*Nagymagyarország*” jogászszükségleteinek a kielégítésére, a jogi oktatás reformjának fontosságára, valamint a felekezetek iskola-fenntartási jogának érvényesítésére.²⁹⁰ A kultuszminiszter álláspontjával ellentétben a tanári kar éppenséggel a jogakadémiák fenntartását tekintette magasabb államérdeknek. „*Követeli ezt elsősorban kultúrfölényünk fenntartásának, az egyetemi tanszékek megfelelő betöltésének, a jogtudomány intenzív művelésének, a jogi oktatás nélkülözhetetlen és komoly és alapos reformjának nemzeti érdeke.*” Az előterjesztés hangsúlyozta, hogy a jogakadémiák biztosították az egyetemi szintű jogi fakultásokon oktató tanárok 80%-át, ami már önmagában is egyértelmű jele és bizonyítéka a jogakadémiák szellemi kapacitásának. A jogakadémiák megszüntetése esetén ugyanakkor az egyetemi tanszékek vélhetően azoknak a jómódú embereknek az ölébe hullanak, akik megengedhették maguknak, hogy évek hosszú során át kizárólag a tudománnyal foglalkozzanak és céltudatos, komoly, tervszerű munkával készüljenek az egyetemi katedrára. Azon túlmenően, hogy ez nem tekinthető demokratikusnak, arra is hivatkoztak, hogy amennyiben ez a tendencia állandósulni fog, akkor az éppen a „*keresztény irányzat*”-tal kerül összeütközésbe.²⁹¹ Hogy ez a megjegyzés kikre is vonatkozott, az csak a későbbiekben derült ki.

Mindezen szempontok mellett a tanári kar álláspontja szerint a keresztény felekezetek számára önmagában is fontos a felekezeti jogakadémiák fenntartása. A protestánsok azért ragaszkodtak jogakadémiáikhoz, mert egyházi alkotmányuk szerint a világiaknak jelentős szerepük van az egyházkormányzásban, emiatt pedig kifejezetten szükséges a számukra, hogy „*vezető intelligenciájukat*” a jogtudományban, különösen az egyházjogban, felekezeti szellemben neveljék. Noha Magyarországon a katolikus autonómia szervezete még nem épült ki, a katolikus egyház szempontjából sem lehet közömbös, hogy a vezető szerepre hivatott „*katolikus intelligencia*” általános jogi és egyházjogi kiképzése milyen szellemben fog megvalósulni. A katolikus szellemiséget a jogirodalomban és az egyetemi tanszékeken jóformán csak azok képviselik, akik katolikus jogakadémiákról kerültek az egyetemi katedrákra. Arra a körülményre is figyelemmel kell lenni, hogy a felekezeti jogakadémiák megszüntetése esetén az egyetemeken a „*keresztény*” tanárok száma egyre jobban fog csökkenni. „*Szégyenkezve és restelkedve bár, de nem szabad elhallgatnunk, hogy a keresztény és elsősorban a katolikus intelligencia nem bír azzal a szívóssággal, nem tud azzal a kitartással és céltudatossággal törekedni távolabbi célok elérésére, mint azt a nem keresztény fajnál látjuk. Ha jogtanári katedra – és így megélhetést biztosító állás – nélkül, évekig tartó megfeszített és díjazatlan munkával lehet csak az egyetemi tanári katedrára előkészülni, akkor a tanszékeket fokozatosan a zsidó plutokraták fogják elfoglalni. Ez pedig az egyetemek és a jogirodalom szellemének elkereszténytelenedésére fog vezetni, s a magyar ifjúság jogász kiképzése főképpen ebben az idegen szellemben fog történni.*”²⁹²

²⁹⁰ HML 47. doboz 157/1922/23. sz. alatt.

²⁹¹ Lásd 290. lj.

²⁹² Lásd 290. lj.

A tanári kar előterjesztése köszönetét fejezte ki Szmrecsányi Lajos érseknek, hogy az államsegély megszüntetése miatt mutatkozó hiányokat a katolikus tanulmányi alapból kívánta pótolni, végezetül arra utaltak, hogy a jogakadémia fennmaradása esetén szükséges bizonyos később részletezendő reformok bevezetése, amelyek nemcsak a tudományos színvonalat, hanem a versenyképességet is biztosítják.²⁹³ A tanári kar 1923. január 31-i ülésén egyhangúan támogatták a Molnár Kálmán által összeállított előterjesztést.²⁹⁴ Az előterjesztés ezúttal sem mellőzte az előítéletes és emocionális érveket, amikor a „*zsidó plutokrácia*” veszélyeire hivatkozott, avagy amikor a protestáns-katolikus vetélkedésre utalva érvelt a katolikus szellemiségű jogakadémia további működtetése mellett.

Az Egri Érseki Joglyceumnak végül – az oktatást 1923 őszén megszüntető sárospataki református jogakadémiától eltérően – sikerült elkerülnie a bezárást jelentő legnagyobb veszedelemet. Anyagi helyzete is stabilizálódott, amennyiben az ország egyetlen katolikus jogakadémiájaként a fenntartó erőfeszítései mellett az egri főképtalan anyagi támogatására is számíthatott. A jogakadémia támogatását Eger városa is fontosnak tartotta. Molnár Kálmán töredékesen fennmaradt egykorú naplójegyzeteiben írt arról, hogy 1923 márciusában azt javasolta Trak Géza polgármesternek, hogy a jogakadémia fennmaradása érdekében Eger „*vezető férfitjainak*” részvételével hívjon össze értekezletet. A polgármester elfogadta a javaslatot, sőt, az érseket is felkereste, hogy a jogakadémia támogatása céljából évi 1 millió Koronát ajánljon fel a város részéről. Az érsek a felajánlást szívesen fogadta, de kijelentette, hogy nem fűz sok reményt a jogakadémia fennmaradásához, bár érsekségének legfájdalmasabb emléke lenne a közel 200 éves intézmény megszűnése.²⁹⁵ A polgármesternél tartott megbeszélésen megjelentek mindenesetre valamennyien a jogakadémia fenntartása mellett szólaltak fel, egyúttal anyagi áldozatokra is hajlandónak bizonyultak az intézmény megmentése érdekében.²⁹⁶ Utóbb a városi, majd a vármegyei közgyűlés is állást foglalt a jogakadémia fennmaradásának szükségessége mellett. A városi közgyűlés meg is bízta a polgármestert, hogy tárgyaljon a részletekről az intézmény fenntartójával.²⁹⁷

Molnár Kálmán a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete alelnökeként is kivette részét a jogakadémiák megmentésére tett erőfeszítésekből. Amikor az Egyesület, valamint a protestáns vallású nemzetgyűlési képviselők küldöttsége 1923 januárjában a felekezeti jogakadémiák további állami segítyezése, illetve működtetése érdekében felkereste Klebelsberg Kunó kultuszminisztert, az Egyesület képviselőjében Molnár Kálmán szólalt fel a tanácskozáson.²⁹⁸

²⁹³ Lásd 290. lj.

²⁹⁴ Jegyzőkönyv a tanári kar 1923. január 31-i IV. rendes üléséről. HML 47. doboz. 157/1922-23. szám alatt.

²⁹⁵ MOLNÁR Kálmán: „Napló” (Eger). Eger, 1923. március 1-i bejegyzés MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

²⁹⁶ MOLNÁR Kálmán: „Napló” (Eger). Eger, 1923. március 5-i bejegyzés MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

²⁹⁷ MOLNÁR Kálmán: „Napló” (Eger). Eger, 1923. március 17-i és március 20-i bejegyzés. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

²⁹⁸ A felekezeti jogakadémiák kérdése. Budapesti Hírlap, 1923. január 19. 4. Lásd továbbá BRUCKNER Győző: *A Miskolci Jogakadémia múltja és kultúr munkássága (1919–1944)* [Sajtó alá rendezte: NOVÁK István, Szerk.: DOBROSSY István – STIPTA István] (Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Miskolci Egyetem ÁJK 1996) 62–63.

4.11. TANSZÉKBETÖLTÉSI PRIORITÁSOK: SZAKMAI ALKALMASSÁG ÉS/VAGY EGYHÁZI ELKÖTELEZETTSÉG

Az Egri Érseki Joglyceum fenntartója meglehetősen szuverén módon töltötte be az üresedésben lévő tanszékeket. Amint ezt Molnár Kálmán esetében is láthattuk, Samassa József érsek fenntartotta magának a kinevezési jog szabadságát, bár kikérte a tanári kar véleményét, hogy kit látna szívesen a közjogi tanszék élén. A fenntartó általában megfontolta a tanári kar álláspályázatokkal kapcsolatos véleményét, ám előadódhattak olyan helyzetek, amikor nem találkoztak egymással a fenntartó és a tanári kar nézetei, illetve érdekei, ám ezekben az esetekben egészen nyilvánvalóan a fenntartó szándékai érvényesültek. A tanszékek betöltésekor többféle szempontból vizsgálták meg a pályázókat. A döntően világiakból álló tanári kar nyilvánvalóan a szakmai szempontokat tartotta elsődlegesnek, míg a fenntartó a katolikus érdekeket vette nyomatékosabban figyelembe. Az értékek és érdekek ütközéséből fakadó konfliktushelyzettel Molnár Kálmán akkor szembesült, amikor a tanári kar 1925-ben a nemzetgazdaságtan-pénzügytan-statisztika-államszámviteltan (röviden: nemzetgazdaságtan-statisztikai) tanszékére beérkezett pályázatokat értékelte, illetve rangsorolta. A helyzet annyiban sajátosan is alakult, hogy Molnár Kálmán a tanártársak többsége által támogatott véleménye miatt nemcsak a fenntartóval, hanem két tanártársával is szembekerült.

A nemzetgazdaságtan-statisztikai tanszékre beérkezett 11 pályázat értékelésére és rangsorolására a tanári kar 1925. január 27-én háromtagú jelölőbizottságot küldött ki. A bizottság elnök tisztét Molnár Kálmán töltötte be, a bizottság tagjai pedig Dambrovsky Imre és Óriás Nándor voltak.²⁹⁹ A jelölőbizottság jelentését Molnár Kálmán 1925. február 13-án terjesztette a tanári kar elé. A hármas jelölési szokásnak megfelelően első helyen Neubauer (utóbb Abay) Gyula,³⁰⁰ a dohányjövédéki központi igazgatóság pénzügyi titkára, a pécsi tudományegyetem majdani közgazdaságtan professzora, második helyen Gáspár János, harmadik helyen pedig Pálosi Ervin kinevezésére tettek javaslatot. A tanári kar Neubauer Gyula első helyen történő jelölését egyhangúan támogatta, ám Óriás Nándor – és az utóbb hozzá csatlakozó Urbán Gusztáv – különvéleményként Pálosi Ervint a második helyen, Gáspár Jánost viszont a harmadik helyen javasolta kinevezésre.

A tanári kar a jelölést követően a Molnár Kálmán által összeállított véleményes jelentést terjesztette fel Szmrecsányi Lajos érsek számára.³⁰¹ A jelentés már a bevezetőben hivatkozott arra, hogy a véleményező munkát nagymértékben megkönnyítette az a körülmény, hogy a kinevezésre első helyen javasolt 34 éves Neubauer Gyula messze kimagaslott a többi pályázó közül. Nyelvismerete és előadó-képessége mellett felszártnál is több szakmunkája tanúskodott arról, hogy a „*nagy olvasottsággal, széles látókörrrel, erős ítélőképességgel, önálló és kiforrott gondolkodással*” rendelkező

²⁹⁹ Jegyzőkönyv a tanári kar 1925. január 27-i V. rendes üléséről. HML 48. doboz. 157/1924/25. szám alatt.

³⁰⁰ Neubauer (Abay) Gyula (1891–1978) működéséhez lásd Sipos Béla: „Közgazdaságtan az Erzsébet Tudományegyetemen” in Nagy Ferencné (szerk.): *Per Aspera ad Astra. Megemlékezés a honfoglalás 1100. és az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözésének 75. évfordulójáról* (Pécs: JPTE 1997) 89–91, valamint BARCZA Tibor: „Ki volt Abay (Neubauer) Gyula” *Pécsi Szemle* 1998/3-4. 116–120.

³⁰¹ HML 48. doboz. 178/1924/25. szám alatt. Továbbá MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2423/15.

pályázó a közgazdaság-tudománynak elismert és értékes képviselője. *„Nagy szaktudása mellett állandóan előtűnik komoly keresztény életfelfogása.”* A tanári kar által második helyen javasolt 26 éves Gáspár János, orvostudor és államtudor, egyetemi tanársegéd a pályázat benyújtásáig csupán néhány cikket jelentetett meg a *Keresztény politika* című folyóiratban. *„A rendelkezésre álló támpontok azonban indokoltá teszik a tanári karnak azt a véleményét, hogy eredményesen fog működni azon a pályán, amelyre teljes ambícióval készült.”* A kinevezésre harmadik helyen javasolt 34 éves, több nyelven beszélő Pálosi Ervin közel 40 írása közül legfőképpen az orosz gazdasági viszonyokkal foglalkozó szakcikkek érdemeltek figyelmet. *„Cikkei határozott katolikus irányúak, de túlnyomó részük újságírói átlagcikk. Mégis feltehető, hogy ha a pályázó minden idejét a tudományos munkának szentelheti, a tudomány területén is eredményeket fog felmutathatni.”*³⁰²

A tanári kar többségével szemben különvéleménnyel élő Óriás Nándor utóbb külön beadványban tárta fel indokait az érseknek.³⁰³ A tanári kar által második helyen javasolt Gáspár Jánost egyrésztől fiatal kora, másrésztől pedig publikációinak csekély száma miatt nem támogatta. A pályázó korával összefüggésben hivatkozott a jogakadémia tanári karának egyik korábbi határozatára, amelyben leszögezték, hogy a 26 éves bírói korhatárt figyelembe véve, ennél fiatalabb tanárok működését nem tartják kívánatosnak a főiskolai tanszékeken. Márpedig Gáspár János a pályázat idején még nem is töltötte be a 26. életévét. Óriás Nándor méltánytalannak tartotta, hogy a mindössze négy dolgozatot becsatoló Gáspár Jánossal szemben a 38 publikációval rendelkező Pálosi Ervin a harmadik helyre szorult. Nézete szerint a joglyceum tanszékeinek a betöltésénél nem annyira az addig végzett tudományos tevékenység jutalmazását, hanem a pályázók addigi teljes – tudományos és társadalmi – működésének alapján a tőlük a jövőben remélhető tevékenységet kell irányadónyak tekinteni. Pálosi Ervin speciálisan katolikus témákat is érintő irodalmi működése és ebben megnyilvánuló *„egyházias érzülete”* oly nyomatékkal szólnak a pályázó mellett, hogy első helyen történő jelölését is készséggel kezdeményezte és támogatta volna, *„ha tudományban, rangban és korban egyaránt felettem álló kartársaim véleményének bizonyos határig deferálni ildomosnak nem tartottam volna”*. Ám miután a kar többsége Pálosival szemben Gáspárt előbbre sorolta, felmentettnek érezte magát a többségi véleménnyel szembeni lojalitás kötelezettsége alól, és *„az akadémia katolikus jellegére való tekintettel”* Pálosi Ervin kinevezését *„pro hic et nunc”* nagyobb örömmel köszöntené, mint *„a tudományos mélységben őt felülmúlni látszó”* Neubauer Gyula kinevezését. Óriás Nándor tisztában volt azzal, hogy álláspontja látszólag tudományellenes és félreértésekre adhat okot, de a joglyceum *„ma sokkal inkább, mint valaha”* elsősorban egyházi és csak másodsorban szakoktatási intézmény, amelynek a tudományos képzés mellett a katolikus jelleg az eddigiéknél fokozottabb mértékben kell kidomborítania. A katolikus szempontok hangsúlyosabb érvényesítése érdekében Óriás Nándor annyiban módosította korábbi álláspontját, hogy Pálosi Ervint már nem is a második, hanem egyenesen az első helyen javasolta kinevezésre.³⁰⁴

³⁰² Lásd 301. lj.

³⁰³ HML 48. doboz. 182/1924/25. szám alatt.

³⁰⁴ Lásd 303. lj.

Molnár Kálmán természetesen nem hagyhatta szó nélkül Óriás Nándor beadványát. Immáron nem egyszerűen arról volt szó, hogy a különvélemény megcserélte a második és a harmadik helyen jelölendő pályázók sorrendjét, hanem sokkal inkább arról, hogy a tanári kar többsége által harmadik helyre rangsorolt pályázót a különvélemény az első helyen jelölte. Álláspontját Molnár Kálmán a jogakadémia igazgatójához, illetve tanári karához intézett levelében foglalta össze.³⁰⁵ A hangsúlyt a tanári kar első helyezettjének, Neubauer Gyulának szakmai és világnézeti szempontokat egyaránt kielégítő alkalmasságára, valamint a tanszékek betöltésekor figyelembe veendő tudományos követelmények elsődlegességére helyezte. Rámutatott arra, hogy a tanári karnak semmi oka sem volt arra, hogy kétségbe vonja Neubauer Gyula katolikus érzületének és irányának a komolyságát, illetve mélységét. Dolgozatai ugyanis erősen kiforrott és védelemre nem szoruló világnézetéről tanúskodtak. Hasonlóképp szükségtelennek tartotta, hogy védekezzen azzal a beállítással szemben, mintha a tanári kar többségének nem lenne érzéke a joglyceum katolikus jellegéből folyó különleges követelményekkel szemben. Utalt arra is, hogy Óriás Nándor a tanári kar jelölő ülésén kifejezetten elismerte Neubauer tudományos túlsúlyát Pálosival szemben, s csak utólag és írásban fogalmazott úgy, hogy Neubauer tudományos mélysége úgy mond felülmúlni látszik Pálosi tudományos tevékenységét. Óriás Nándor álláspontjával szemben egy főiskolai tanszék betöltésekor mindenekelőtt az addigi és a jövőben várható tudományos működés veendő figyelembe. Emellett természetesen figyelembe vehető a tanszékre pályázó társadalmi tevékenysége is. Véleménye szerint ugyanis egy főiskolai tanár nagyon derekasan töltheti be hivatását anélkül is, hogy társadalmi tevékenységet folytatna, ellenben még a „*legüdvösebb és legérdemesebb*” társadalmi tevékenység is káros a főiskola szempontjából, ha az a tudományos tevékenység elhanyagolásához vezet. A társadalmi tevékenység csak kiegészítheti a tudományos tevékenységet. Óriás Nándor feltételezése pedig, miszerint Neubauer Gyula nem fog eléggé élénk társadalmi tevékenységet folytatni, mert tudósként a dolgozószobájába vonul vissza, Neubauer Gyula kinevezését erősíti, mert az Egri Érseki Joglyceumnak égetően szüksége van arra, hogy éppen ebben az irányban erősödjön meg.³⁰⁶

A fejleményekről tájékozódó Szmezsányi érseknek további információkra volt szüksége a Neubauer Gyula munkásságában kifejezésre jutó – a tanári kar előterjesztésében is hangsúlyozott – „*komoly keresztény életfelfogást*” illetően. A fenntartó kérésére adandó választ ezúttal is Molnár Kálmán fogalmazta meg.³⁰⁷ Véleménye szerint nem lenne méltó a tanszékre pályázó tudományos munkásságához, ha abból néhány kisebb jelentőségű részletet kiszakítva kívánnának érvelni „*keresztény gondolkodása*” mellett. Molnár Kálmán hangsúlyozta, hogy Neubauer nem „*konjunkktúra-ember*”, nem tartozik ahhoz az irányzathoz, amit „*keresztény kurzusnak*” neveznek. Egyáltalán nem igyekszik szakirodalmi munkásságában katolikus vonatkozású témákat keresni, s egyáltalán nem törekszik napirenden lévő vallási kérdések felől tüntetően állást foglalni. Tudományos munkásságának egyik legrokonszenvesebb vonásának éppen az, hogy elemzéseit nem terhelte olyan momentumokkal, amelyek nem

³⁰⁵ HML 48. doboz. 183/1924/25. szám alatt.

³⁰⁶ Lásd 305. lj.

³⁰⁷ HML 48. doboz. 191/1924/25. szám alatt. Lásd továbbá MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/17.

tartoznak oda, s amelyek a felvetett kérdések megoldásában nincsenek segítségére. Az olyan témák, mint a pénz válsága és a világgazdaság kérdései, ha tudományosan közelítenek hozzájuk, nem adhatnak módot arra, hogy belőlük „*a vallásos meggyőződést vagy irányzatot igazoló idézeteket vonjunk ki*”. Gazdasági kérdéseket ugyanakkor nagyon is lehet keresztény szellemben tárgyalni. „*A legelvontabb gazdasági fejtegetésekről is meg lehet állapítani, hogy szerzőjük lelkülete szocialista, radikális, ultra-liberális, zsidó, keresztény liberális, vagy konzervatív felfogással van-e telítve?*” A tanári karban az az összbenyomás alakult ki Neubauer Gyula tudományos működését illetően, hogy az általa képviselt irányvonal a „*keresztény liberális és józan konzervatív*” irányzatnak az a „*szerencsés keveréke*”, amely teljesen megfelel az Egri Érseki Joglyceum katolikus jellegének és szellemének.³⁰⁸ A Neubauer Gyula melletti érvek vélhetően az ellenkező hatást váltották ki Szmrecsányi Lajos érsekben, hiszen 1925. február 25-én a tanári kar többsége által harmadik helyen javasolt Pálosi Ervint³⁰⁹ nevezte ki a nemzetgazdaságtan-statisztikai tanszékre.³¹⁰ A Molnár Kálmán által képviselt szakmai szempontokat előtérbe helyező felfogás – a jelek szerint – vereséget szenvedett. A vereség súlyát növelte, hogy a tanári kar rangidős oktatójaként nem vették figyelembe a szakvéleményét. A pályázat sikertelenségéről Molnár Kálmán levélben tájékoztatta Neubauer Gyulát. „*Én a titkár urat személyesen nem ismerem, mert ittlétekor őszinte sajnálatomra nem voltam Egerben. De összes becsatolt munkáit végigolvastam, s jól esik tudomására adnom azt, hogy eddigi munkásságát nagyrabecsülöm, s nagyon sajnálom, hogy ezúttal nem jutott katedrához, s ezzel a komoly előtanulmányainak és egész lelkületének megfelelő nyugodt és zavartalan munkának ahhoz a lehetőségéhez, amelynek alapján eddigi értékes irodalmi munkásságának megfelelő folytatását méltán várhatnánk. Csak azt kívánom, hogy ez az eredménytelen kísérlet ne csökkentse munkakedvét. Önnek tanári katedrához kell jutnia!*”³¹¹

A Molnár Kálmán számára is kudarccal végződő Neubauer-ügy még hosszú évtizedek múltán is foglalkoztatta. Egyik Neubauer – akkor már Abay – Gyulához intézett levelében utalt vissza az Egerben történetekre. „*A figyelmemet a Te értékes egyéniségedre és munkásságodra a kb. negyedszázad előtti egri tanári pályázat keltette fel, amelynek kapcsán alkalmam nyílt addigi, már igen tekintélyes irodalmi munkásságodat áttekinteni bár személyesen még nem ismertelek. Nagyon rossz szemű tanárnak kellett volna lennem, ha előttem feküdt írásaidból nem következtettem volna arra az ívelő vonalra, amely (kapásból írom!) az egy lustrum előtti nagyszerű*

³⁰⁸ Lásd 307. lj.

³⁰⁹ Pálosi Ervin (1891–1941) tizenöt évig oktatott az Egri Érseki Joglyceumban, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem közgazdaság-tudományi kara gazdaságpolitikai tanszékének nyilvános rendes egyetemi tanárára nevezték ki.

³¹⁰ A szakirodalom is megerősíti azt az állítást, miszerint a kinevezéseknél a tanári kar véleményével szemben gyakrabban érvényesült a fenntartó álláspontja. Петó Ernő: *A jogakadémia a 20. században* [PhD-értekezés, kézirat] (Debrecen: DE 2003) 77.

³¹¹ Molnár Kálmán levele Neubauer Gyulának. Eger, 1925. február 27. Ezúton is köszönöm Neubauer (Abay) Gyula leányának és unokájának, Barczáné Abay Gerdának és Barcza Tibornak, hogy a levelet rendelkezésre bocsátotta.

*pécsi polémiához, s legutóbb akadémiai értekezésedhez vezetett.*³¹² A Neubauer-ügy ismételten bizonyította, hogy Molnár Kálmán helyesnek tartott álláspontja érvényesítése érdekében vállalta a konfliktushelyzeteket.

Az utolsó Egerben töltött hónapokban Molnár Kálmán tett még egy kísérletet, hogy a tanári állások betöltésénél addig követett eljárás új alapokra helyeződjön. A tanári kar 1925. április 28-i ülésén terjesztette elő erre vonatkozó indítványát, amelynek megvitatását azonban a következő ülésre halasztották.³¹³ Az eredetileg a fenntartó számára benyújtandó indítvány abból az alapgondolatból indult ki, hogy a jogakadémiai tanszékek betöltésénél megkívánt kvalifikációs feltételek nincsenek összhangban a főiskolai tanári funkció jelentőségével és minőségi követelményeivel, ebből következően pedig semmiféle garanciát nem nyújtanak a tanszékek jó betöltésére. Az egyetlen kvalifikációs feltétel – a jog-, vagy államtudományi tudorság megszerzése – az elmúlt fél évszázad során teljességgel devalválódott. A jog-, vagy államtudori diploma megléte ugyanis Molnár Kálmán véleménye szerint önmagában semmiféle támpontot sem nyújtott annak megítélésére, hogy annak birtokosa rendelkezik-e az eredményes jogtanári munkássághoz szükséges felkészültséggel. Ritka kivételnek számítottak azok a pályázók, akik „számbavehető” szakirodalmi munkásságot tudtak felmutatni. A tanári karnak gyakorta „szinte találomra” kellett kiválogatni azokat, akiket a tanári pályázatoknál szokásos hármás jelölésnél egyáltalán figyelembe vehetett. A tanszékek formai kvalifikáció alapján történő betöltését némiképp ellensúlyozta az az elvárás, hogy a kinevezett nyilvános rendkívüli jogtanároktól belátható időn belül – Egerben hét éven belül – elvárták az egyetemi magántanári képesítés megszerzését. Ám ezt a kikötést nem szankcionálták, vagy ha kilátásba is helyeztek szankciót, az csak nagyon nehezen volt végrehajtható. Ha ugyanis elmaradt a magántanári habilitáció, a kinevezett tanár akár évtizedeken keresztül is zavartalanul taníthatott tovább. Az Egri Érseki Joglyceumban ugyan papírforma szerint megüresedettnek tekintették az állást, ha valaki a rendelkezésre álló idő alatt nem szerezte meg az egyetemi magántanári képesítést, mégis nagyon nehéz és nagyon kínos volt ennek a szankciónak egy régóta működő jogtanárral szemben érvényt szerezni. Emiatt tehát éppenséggel a pályázókkal szemben kellett biztosítékokat keresni arra, hogy csak olyan pályázót nevezzenek ki jogtanárrá, aki „odiosus kényszer” nélkül is megszerzi az egyetemi magántanári képesítést. S ebben a tekintetben éppen az Egri Érseki Joglyceumban volt égető szükség a biztosítékokra, hiszen a protestáns jogakadémiákkal szemben, ahol a jogtanárok többsége rendelkezett egyetemi magántanári címmel, az egri jogakadémia nyolc oktatója közül mindössze ketten habilitáltak. A szakmai, illetve tudományos színvonal emelése érdekében Molnár Kálmán azt javasolta, hogy a tanári pályázati feltételek között az is szerepeljen, hogy minden pályázó köteles a betöltendő tanszék tárgyköréből szabadon választott témában félórás nyilvános próbaelőadást tartani. Ez alól mentességet élveznének az egyetemi magántanárok, továbbá mindazok, akiket a tanári kar szakirodalmi munkásságukra tekintettel a próbaelőadás megtartása alól felment,

³¹² Molnár Kálmán levele Abay Gyulának. Budapest, 1951. április 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8. (másolat). Az Abay Gyula hagyatékában fennmaradt eredeti levelet Barczáné Abay Gerda és Barcza Tibor bocsátotta rendelkezésre, amit ezúton is hálásan köszönök.

³¹³ HML 48. doboz. 265/1924/25. szám alatt.

végezetül azok is, akik már egy előző pályázat alkalmával sikeres próbaelőadást tartottak. Egy félórás előadás megtartása természetesen nem jelenthet maximális biztosítékot a pályázó alkalmasságát illetően, de erős támpontot nyújt ott, ahol semmi egyéb támpont nincs.³¹⁴

Az előterjesztést a tanári kar 1925. május 13-i ülése vitatta meg – a hozzászólásokat a jegyzőkönyv sajnos nem örökítette meg –, végül az indítványt levették a napirendről.³¹⁵ Ezen nincs is különösebb csodálkoznivaló, hiszen a pécsi közjogi katedra várományosaként Molnár Kálmán meglehetősen sarkos véleményt fogalmazott meg tanártársai többségéről, igaz, az egri érsekhez intézett 1925. december 31-i „búcsú- emlékiratában” már tapintatosabban fogalmazott ugyanerről a kérdésről.

4.12. KÖZÉLET – TÁRSADALMI ÉLET – MAGÁNÉLET

Az utolsó Egerben töltött esztendőkből Molnár Kálmán különösen aktív közéletet és társadalmi életet élt. Erre a mozgalmas korszakra a következőképp emlékezett vissza: „Ezekben az években tudományos munkásságomat több körülmény kedvezőtlenül befolyásolta. A jogrend megingatása által megzavart néplélek gyógyítása érdekében részt kellett vállalnom az egyesületi életben s a napi sajtóban. Hetenkint többször jelentek meg cikkeim az egri, s itt-ott a fővárosi lapokban és folyóiratokban, s a felburjánzott egyesületesi keretében több hazafias és szociális célú egyesület vezetése hárult rám.”³¹⁶ A jogakadémia 1918/19–1924/1925-ös Évkönyve hosszasan sorolta fel a Molnár Kálmán által betöltött közéleti, társadalmi tisztségeket: például a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete elnöke, a MOVE Hevesvármegyei főosztályának elnöke, a MOVE Sportegylet alelnöke, a Magyar Nemzeti Szövetség Eger város és vidéke körének elnöke, a Gárdonyi Géza Társaság alelnöke, a Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége Hevesvármegyei Csoportjának alelnöke, az Egri Műkedvelők Körének elnöke, az Egri Háztulajdonosok Szövetsége elnöke, az egri Tiszti Kaszinó ügyésze.³¹⁷ E felsorolásból eléggé egyértelműen kitűnik, hogy a szakmai, kulturális és érdekképviselői szervezetek mellett ez idő tájt jellemzően irredenta kötődésű politikai, illetve közéleti szerveződésekben is vállalt szerepet. Akkori politikai és világnézeti meggyőződésére utalnak egyébként a kari ülések számára tett előterjesztései is. Molnár Kálmán javaslatára a tanári kar 1919. november 24-én elhatározta, hogy testületileg jelenik meg a Nemzeti Hadsereg egri fogadása és üdvözlése alkalmából.³¹⁸ Szintén az ő indítványa alapján határozta el a tanári kar, hogy a Galilei Kör tagjait „egyszer s mindenkorra” kizárják a jogakadémiára történő felvételtől.³¹⁹

³¹⁴ Lásd 313. lj.

³¹⁵ Jegyzőkönyv a tanári kar 1925. május 13-i VIII. rendes üléséről. HML 48. doboz. 279/1924/25. szám alatt.

³¹⁶ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat

³¹⁷ Az Egri Érseki Joglyceum Évkönyve az 1918/19–1924/25. iskolai évekről. Eger, Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1925. 5.

³¹⁸ Jegyzőkönyv a tanári kar 1919. november 24-i III. rendes üléséről. HML 44. doboz. 128/1919/20. szám alatt.

³¹⁹ Jegyzőkönyv a tanári kar 1921. július 5-i I. rendkívüli üléséről. HML 46. doboz. 124/1921. szám alatt.

A tudományos munkásság kibontakozását – különösen az 1919 és 1922 közötti években – átmenetileg háttérbe szorító publicisztikai tevékenysége leginkább aktuális közjogi és politikai kérdések hírlapi megvitatására irányult. Cikkei magától értetődően tárgyalták a jogfolytonosság helyreállítását, a békeszerződés számára különösen fájó területi következményekkel járó dilemmáit, érintették az „*ősi alkotmány*” védelmét, propagálták a Területvédő Liga működését, továbbá kritikus és bántó felhangokkal elemezték az ún. zsidókérdést is.³²⁰ A zsidókérdéssel összefüggő – előítéletes, általánosító, kellőképp nem árnyalt – írások közé tartozott a „*Honfoglaló zsidók*” címmel 1919. őszén megjelent kétrészes cikke is. Véleménye szerint a zsidó emancipáció 1867-tel kezdődő korszaka az 1918/1919-es forradalmi esztendőben, „*az ezeréves magyar állam megdöntésével*”, illetve az annak romjain épülő „*új zsidó ochlokrácia*” – „csőcselékuralom” – megalakulásával érte el a csúcspontját.³²¹

Magánéletéről ugyanakkor kevés információ áll rendelkezésre. Molnár Kálmán nem alapított saját családot. Rendkívül későn, 74 éves korában nősült meg, ám erre természetesen nem az egri időszakban került sor, így házasságáról a későbbiekben esik szó. Családi életéről annyi mindenképp ismert, hogy 1922-ben Nagyváradról Egerbe költöztette idősödő szüleit, akiknek az ellátásáról halálukig gondoskodott. Egyedülálló lévén nagyvonalúan támogatta leánytestvérei családját is. A nősülés elmaradásáról ugyanakkor a visszaemlékezésekben a következőket írta. „*Nem búcsúzhatom el Egertől anélkül, hogy elmondanám, miért nem házasodtam itt meg. Hogy tölthettem Egerben, – ahol még a közös hadseregbeli idegen tisztak is mind megházasodtak – 19 évet anélkül, hogy megnősültem volna, amikor pedig egész életfelfogásom, szüleim és nővéreim mintaszerű és boldog házasságának vonzó példája szinte kizárták, hogy nőtlen maradjak. Hát bizony ezt is a világháborús veszteségszámlámra kell elkönyvelnem! Kötelességtudó ember létemre előbb az egyetemi magántanári képesítést akartam megszerezni, hogy, mint rendes tanárnak meglegyen a szilárd anyagi alapom. De amint ez meglett, katona lettem, s csak négy év múlva tértem vissza: testben-lélekben megtörve, elfásulva. Ilyen lelki állapotban mentem el Egerben 1918. novemberében a joghallgatók hagyományos Katalin-táncestélyére. Szibéria nyomorúsága után, Magyarország lezüllött helyzetében leírhatatlanul fájdalmas és visszataszító benyomást tett rám a Casino fényes bálterme, az önfelédten keringőző párok, s főképpen az új táncok szokatlansága, idegen tempója, no és a nők társaságában is polgárjogot nyert furcsa hang. Azok a lányok, akikkel a háború előtt én báloztam, már vagy férjhez mentek, vagy elmaradtak a bállokból. A felcseperedett új bálozó lányok pedig már bácsinak szólítottak. Nagyot fordult a világ körülöttem! És tudtam, hogy még több mint millió magyar hadifogoly sýnylódik Szibériában! Korán otthagytam a mulatságot, s nyomott hangulatban mentem haza. Nem bírtam elaludni, s reggelre tisztán állott előttem, hogy nem fogok megházasodni! Már ekkor világosan láttam, hogy az én életemben nem lesz többé nyuga-*

³²⁰ Publicisztikai munkásságához lásd *Molnár Kálmán egyetemi tanár összegyűjtött kisebb tanulmányai és cikkei I. kötet* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1932), továbbá MOLNÁR Kálmán: *Óvatosan a jelszavakkal. Molnár professzor, a zsidókérdés és a magyar ifjúság* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1934).

³²¹ M. K.: „Honfoglaló zsidók” *Egri Népiújság* 1919. november 8. 1, valamint november 9. 1–2.

lom és biztonság. És az elkövetkezendő nehéz idők megpróbáltatásai és szenvedései között, ebben a fejetetejére állított gyűlölködő világban független akartam maradni, hogy melléktekintet nélkül azt az utat járhassam, amit lelkiismeretem előír. Eredeti elgondolásaimmal, hajlamaimmal, testi-lelki adottságaimmal ellentétben nőtlen maradtam. Sic fata tulere! Ez lett a sorsom!”³²² Évekkel a visszaemlékezések megírását követően, 1954-ben készített egy feljegyzést „Szerelmem története” címmel, amelyben élete egyetlen nagy szerelmének állított emléket, akihez több mint három évtizedig tartó kölcsönös vonzalom fűzte. „Amikor harmincadik évemben (1910) *Veleg* harmadízben beszéltem, akkor már nemcsak éreztem, hanem tudtam is, hogy miniket Isten egymásnak teremtett és hogy mi külön-külön, egymás nélkül boldogok nem lehetünk. Ógyanúgy érzett.” Feleségül azonban nem vehette, mert férjes asszony volt. „Úgy gondoltuk, hogy a kérdések, maguktól majd megoldódnak.” A kérdések azonban nem oldódtak meg maguktól. Elfogadva a helyzetet éltek „egymásnak egymásért” harminchárom éven keresztül, „az Ó korai, váratlan haláláig”.³²³

A mozgalmas közélet és társadalmi élet mellett jutott valamelyest ideje a – saját kifejezését idézve – szórakozásra is. Molnár Kálmán hosszú időn keresztül kis noteszekbe jegyezte fel a háztartás vezetésével összefüggő kiadásait. A háztartás közvetlen költségei mellett pontosan feljegyezte az egyleti tagdíjakat, a jótékonyági adományokat, továbbá az újságokra és könyvekre, illetve az utazásra és a szórakozásra fordított összegeket is. Az 1913/14-es tanév szórakozási rovatában színházlátogatásról, bálózásról (jogászbál, jogászmaialis), matinéről, jour-ebédről, valamint kirándulásról (szüret, Disznófő) szóló bejegyzések szerepelnek. Az utazások között nagyváradi és budapesti utakat jegyzett fel.³²⁴ Egy évtizeddel később, az 1923/24-es tanévről szóló feljegyzések között vacsorákon, kirándulásokon, valamint bálokon (jogász-, jegyző-, műkedvelők álarcos bálja) való részvételeket örökített meg. Az úti-rovatban pedig miskolci, szegedi, kápolnai, valamint budapesti utazásokról tett említést.³²⁵

Molnár Kálmán alakja többször is felbukkan a gyermekkorát Egerben töltő Kozma Antal (1910–1990) visszaemlékezéseiben. A fiatal srácok, így a visszaemlékezés szerzője is, gyakran fociztak Eger „Tündérpart” nevű parkjában, amelynek közelében Molnár Kálmán is lakott. Az egyik történet szerint Molnár Kálmánnak többször is rá kellett szólnia a focizó gyerekekre, hogy ebéd után ne rúgják az ablaka alatt a labdát, mert idős szülei nem tudnak aludni. Miután sorozatos felszólításai eredménytelenek maradtak, egyik alkalommal megkaparintotta a focilabdát és a lakásába vitte. „*Utána behívott engem hozzájuk és azt mondta, hogy csak úgy adja vissza a labdát, ha szavamot adom, hogy ebéd után nem játszunk többé az ablakuk alatt. Mivel az ígéreteket becsületesen megtartottam, annyira megkedveltem, hogy évek múlva ennek a korrekt magatartásomnak köszönhettem hatékony segítségét a pécsi egyetemre történt felvételemnél.*”³²⁶ Erre a hatékony segítségre szüksége is volt, mert az 1920-ban be-

³²² Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

³²³ MOLNÁR Kálmán: „Szerelmem története” MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/9.

³²⁴ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/115.

³²⁵ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/13.

³²⁶ KOZMA Antal: *Az életem szeretni kell!* (A szerző kiadása, 1982) 12. Köszönettel tartozom Hamza Gábornak, hogy erre a visszaemlékezésre felhívta a figyelmemet.

vezetett numerus clausus rendelkezések miatt a zsidó származású Kozma Antalnak hazai továbbtanulási lehetőségei korlátozottak voltak.

4.13. BÚCSÚ EGERTŐL

Ezekben az Egri Érseki Joglyceum létét elbizonytalanító időkben nagyon is érthető, hogy az Egerhez fűződő szoros kötelékek ellenére örömmel fogadta el a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara meghívását a közjogi tanszék betöltésére. Noha a pécsiek már 1923-ban meghívták a Szegedre távozó Polner Ödön helyére, a pályázat kiírásához ragaszkodó kultuskormányzat miatt csak két évvel később, 1925. december 7-én nevezték ki a közjogi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanárává. A következő hónapban jelentette be hivatalosan Szmrecsányi Lajos érseknek, hogy a pécsi kinevezésre tekintettel lemond az egri katedráról. *„Azt a szellemet, amelyben az egri érseki jogakadémián működtem, nem azért vállaltam és hirdettem, mert ezt nekem a tanszéket adó Alma Mater előírta, – inkább azért pályáztam 19 évvel ezelőtt az érseki joglyceum tanszékére, s azért éreztem azon ott-hon magamat, mert mindig magaménak tudtam azt a szellemet, amelynek az egri érseki lyceumban természetesen uralkodni kell. Mint az állami egyetem tanára sem lehetek hát más, és mindig az maradok, aki és ami egri jogtanár koromban voltam”* – fogalmazott az érsekhez írott levélben.³²⁷ Válaszában Szmrecsányi érsek arról biztosította Molnár professzort, hogy miközben fájdalommal fogja nélkülözni 19 éven keresztül lankadatlan buzgalommal és legnagyobb megelégedéssel végzett munkáját, megnyugvással menti fel tanszékétől, mert teljes bizalommal van aziránt, hogy ígéretét, miszerint azt a szellemet, amelyet az egri jogakadémián képviselt, magával viszi a pécsi tudományegyetemre, *„férfias odaadással”* be fogja váltani.³²⁸

Molnár Kálmán irathagyatékában fennmaradt az Egri Érseki Joglyceumról szóló gondolatait összegző terjedelmes feljegyzés, amelyet 1925. december 31-én készített Szmrecsányi Lajos érsek számára.³²⁹ A feljegyzés abból indult ki, hogy a közvéleményben évek óta tapasztalható valamiféle jogászellenes hangulat, ami legfőképpen a jogászok magasnak tartott létszámát kifogásolta. Még ha lehetne is a létszámról vitatkozni, azt csak a felületes szemlélő állíthatta Molnár Kálmán szerint, hogy Magyarországon sok lenne a jogi főiskolák száma. Hiszen mindenki tudja, hogy amennyiben a jogi oktatás ismét komoly alapokra helyeződik, akkor a létező jogakadémiák a negyedrészt sem lesznek képesek kiképezni a jelenlegi joghallgatói létszámnak, és ez még *„csónka Magyarország”* szükségleteit sem fogja kielégíteni. Korábról ismert álláspontját megismételve határozottan állította, hogy Magyarországon nem a jogászok, hanem a *„papíros-jogász”*-ok száma magas. Nem a jogi főiskolák számát kell tehát csökkenteni, hanem a jogi oktatás reformját kell megvalósítani. Ennek kapcsán jegyezte meg, hogy

³²⁷ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1926. január 2. EFL 28/1926.

³²⁸ Szmrecsányi Lajos levele Molnár Kálmánnak. Eger, 1926. január 4. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6. (Molnár Kálmán másolata.)

³²⁹ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1925. december 31. (fogalmazvány) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/89.

– miként fogalmazott – fájó érzéssel szerzett arról tudomást, hogy miközben az egri főképtalan anyagi áldozatot vállalt az Egri Érseki Joglyceum fenntartása érdekében, teljesen azonosult a vidéki jogakadémiák működésének megszűntetését szorgalmazó kultuskormányzati állásponttal. Azzal a felfogással, miszerint kívánatos a jogi pályára lépők számának a csökkenése. A főképtalan csupán abból a megfontolásból vélte fenntartandónak az Egri Érseki Joglyceumot, mert a protestáns jogakadémiák mellett ez az egyetlen hazai katolikus jogakadémia. Miután a protestáns jogakadémiák tömegesen bocsátották ki a jogi képzettséggel ellátott ifjakat – érvelt a főképtalani határozat –, „a katholicizmusnak a háttérbe szorítás veszedelme nélkül elfoglalt állásaiból egyetlen tanácsos feladnia.” Ebből az érvelésből Molnár Kálmán szerint „a contrario” logikusan következik, hogy amennyiben a protestáns jogakadémiák befejeznék működésüket, úgy példájukat az ország egyetlen katolikus jogakadémiája is nyugodtan követhetné. Csakhogy véleménye szerint nem egészen erről van szó. A lényegét ugyanis Molnár Kálmán abban látta, hogy a protestantizmusnak sokkal kevesebb elvi aggálya volt az államosítás – jelen esetben a jogakadémiák működésének megszüntetése – ellen, mint a katholicizmusnak. Hasonló tapasztalatokat szerzett a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesületében is, ahol azt érzékelte, hogy a protestáns iskolafenntartók készségesen feladnák jogakadémiáikat, amennyiben ugyanezt tenné az egri érsek is.³³⁰ Ezzel a felfogással szemben Molnár Kálmán viszont úgy látta, hogy az Egri Érseki Joglyceumnak – mint világi tudományokkal foglalkozó egyetlen katolikus főiskolának – a fennállása elsőrendű érdeke a katholicizmusnak. Ebben rejlik ugyanis a gyakorlati bizonyítéka annak, hogy a katholicizmusnak Magyarországon jogában áll minden fokozatú iskolatípus fenntartása. Ugyanakkor arra is figyelemmel kell lenni, hogy a protestánsok – miközben „az oktatás állami monopolizálását nem nagyon perhorreskálják” – a közelmúltban megszüntetett sárospataki református jogakadémia mellett további két jogakadémiát is fenntartanak. Mindezzel együtt sem azért van szüksége a katholicizmusnak az egri jogi főiskolára, mert a protestáns felekezetek is rendelkeznek jogakadémiákkal, hanem ettől „mélyebben fekvő” okokból is. Kiemelten fontos szempontnak tartotta ugyanis, hogy a közéletet továbbra is katolikus szellem hassa át. Ezen a téren pedig nagy szolgálatot tehet az Egri Érseki Joglyceum. Nem kevésbé fontos célja a jogakadémia fennmaradásának, hogy nyugodt megélhetést biztosítson azok számára, akik az ifjúság katolikus szellemű tanítása mellett a magyar jogtudomány művelésére is hivatottak. Nem lehet nem észrevenni, hogy az egyetemek jogi katedráira katolikus vallású oktatók szinte kizárólag a katolikus jogakadémiákról kerültek át. Az egyetemeken oktató katolikus jogtanárok száma viszont állandón csökken, hiszen több a protestáns, mint a katolikus jogakadémia. S amennyiben a felekezeti jogi oktatás megszűnne, még nagyobb lenne az arányeltolódás egyrészt a katolikus, másrészt a protestáns és zsidó tanárok arányszámában. „Már pedig elsőrendű érdekünk, hogy az egyete-

³³⁰ Hogy ezt az észrevételét mire alapozhatta, töredékesen fennmaradt naplójegyzetei adnak rá választ. A Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete 1923. március 23-i ülésén Joó Gyula, a kecskeméti református jogakadémia professzora arról tartott előadást, hogy a református iskolafenntartók elhatározták a kecskeméti református jogakadémia fenntartását, ha az egri jogakadémia megmarad. Kecskemét városa pedig 5 tanszék anyagi finanszírozását vállalta. MOLNÁR Kálmán: „Napló” (Eger). Eger, 1923. március 23-i bejegyzés. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

mek tanszékein a katolikusok legalább országos arányszámnak megfelelő számban üljenek.” Magyarország négy működő tudományegyeteme közül a budapesti és a pécsi egyetemen érvényesült erőteljesen a katolikus szellemiség. Ennek megőrzésében pedig fontos szerep hárul az ország egyetlen katolikus fenntartású jogakadémiájára is.³³¹

Nézete szerint ugyanakkor két alapfeltétele volt annak, hogy a jogakadémia az alapítók intencióinak megfelelően – „*hazánknak és egyházunknak egyformán javára*” – tölthesse be a hivatását. Az alapfeltételek egyike annak az elvnek a kimondása, hogy a felekezeti jogakadémia oktatói az állami fenntartású intézmények oktatóival megegyező illetményt kapjanak. Miután a felekezeti iskolák tanerői ugyanazt a munkát végzik, mint az állami iskolák tanerői, teljesen jogosnak tartotta azt az igényt, hogy illetményük is azonos legyen. A jogakadémia eredményes működésének másik alapfeltétele pedig abban rejlett, hogy a tanárok kellően kvalifikáltak legyenek, vagyis egyetemi magántanári képesítésüket mielőbb megszerezzék. Sajnálatosnak tartotta, hogy az elmúlt időszakban az egri jogakadémia nyolc oktatója közül általában csak ketten-hárman rendelkeztek egyetemi magántanári képesítéssel. Ezzel szemben a korábban megszűnt királyi jogakadémiákon, illetve a még működő protestáns – evangélikus és református – jogakadémiákon kivétel nélkül habilitált jogtanárok oktattak. Az egri jogakadémia oktatói ugyanakkor nem érdemelnek szemrehányást, mert, ha el is tekintenek a világháború és a forradalmak tudományos elmélyedésre alkalmatlan légkörétől, az elmúlt évtizedben mindig voltak üresedésben álló tanszékek, ahol a szakanyagok oktatását helyettesítéssel kellett megoldani. Ez pedig tekintélyes többletóra-terhet jelentett a jogtanárok számára. Ilyen körülmények mellett természetesen nem lehetett habilitálni. Molnár Kálmán arra emlékeztette az érseket, hogy 1918 végén hét évi határidőt szabott meg a habilitációs munka benyújtásához. Ezt a „*bőven megsabott határt*” elsőrendű érdeke betartani a jogakadémiának, hiszen a jogtanárok minden nehézség nélkül teljesíteni tudják ezt a feltételt, amennyiben az üresedésben lévő tanszékeket betöltik, ezáltal pedig újból elmélyülhetnek komoly tanulmányaikban.³³²

Az eredményes működés biztosítása mellett Molnár Kálmán további lépések megtételét tartotta szükségesnek. Ezen lépések egyikét az igazgatói rendszer reformja jelentette. A joglyceumban hosszú időn keresztül érvényesülő kanonok-igazgatói rendszert ugyanis semmiképp sem tartotta fenntarthatónak. A kanonok-igazgató ugyanis nem részese a jogakadémia mindennapjainak és helyette az adminisztrációt az oktatási teendőkkel amúgy is megterhelt kari jegyző látta el. Saját tapasztalatból tudta, hogy kari jegyzőként mennyi energiát kellett az ügyintézésre fordítania. A jó adminisztráció garanciáját Molnár Kálmán abban látta, hogy a fenntartó a kar tagjai közül nevezze ki a kellő tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkező igazgatót, aki felett az egyházi felügyeletet a kinevezett kanonok-igazgató gyakorolná. Végezetül arra hívta fel az érsek figyelmét, hogy nagy jelentőségűnek tartaná, amennyiben valamiféle pénzügyi alap segítené elő a jogtanárok irodalmi munkáinak, mindenekelőtt habilitációs monográfiáinak a kiadását.³³³

³³¹ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1925. december 31. (fogalmazvány) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/89.

³³² Lásd 331. lj.

³³³ Lásd 331. lj.

A korábbi memorandumokhoz hasonlóan ez az emlékirat is arról tanúskodik, hogy Molnár Kálmánt behatóan foglalkoztatták az oktatáspolitikai kérdések. Igen pontosan érzékelte, hogy az egyházi fenntartású jogakadémiák, különösen az Egri Érseki Joglyceum, több szempontból is nehéz helyzetbe kerültek az első világháborút követően. A jogakadémiák, beleértve a felekezeti jogakadémiákat is, régóta elvesztették versenyképességüket a tudományegyetemek jog- és államtudományi karaival szemben. Megszüntetésüket paradox módon a nemzeti konzervatív értékrendet hirdető kultuskormányzat vetette fel. Az egri időszak oktatáspolitikai emlékiratai mindenesetre jó alapot biztosítottak Molnár Kálmán számára a jogi oktatás reformjáról szóló későbbi eszmefuttatások számára.

Az Egerből távozó Molnár Kálmán 1926. január 21-én köszönt el tanártársaitól. A búcsúzó professzor nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy Egerben jól érezte magát, mert mindvégig érezte azt a figyelmes gondoskodást, amellyel a fenntartó a tudományos kutatás szabadságát védelmébe vette, ugyanakkor mindig azt tapasztalta, hogy az egyház dogmái nem korlátozták a tudományos kutatás szabadságát, hiszen a dogmák olyan határ- és útjelző köveket jelentettek a számára, amelyek megkönnyítették az igazság kutatását.³³⁴ A tanári kar mellett bankettek sorozata búcsúztatta az Egerből távozó professzort. Az egri Koronában 1926. január 28-án rendezett banketten – Molnár Kálmán feljegyzései szerint – több mint százan vettek részt. A vármegye nevében Okolicsányi Imre alispán, a város nevében pedig Trak Géza polgármester tartották a köszöntő beszédeket.³³⁵ Válaszában Molnár Kálmán a Gondviselés ajándékának nevezte, hogy annak idején őt Egerbe vezérelte. *„26 éves koromban láttam meg először Eger városát, s rövid hetek alatt boldognak és otthonosnak éreztem magamat benne.”* Egri tartózkodásának 19 esztendeje után nehezebb szívvel vesz búcsút Egertől, mint annak idején szülővárosától, Nagyváradtól.³³⁶ Tiszteletére búcsúgyűlést tartott a Gárdonyi Társaság választmánya, valamint az Egri Műkedvelők Körének választmánya is.³³⁷ Szmrecsányi Lajos érsek búcsúében látta vendégül, tanártársai közül pedig többen családi körben is elköszöntek tőle.

A Pécsre távozó Molnár Kálmán az elkövetkező másfél évtizedben sem szakadt el az egri Alma Matertől. Az első Pécssett töltött esztendőben – ingázva a két város között – még visszajárt oktatni Egerbe.³³⁸ A jogakadémia újabb válságos korszakában – azt követően, hogy Egerből több minősített oktató is távozott – egykori egri, akkoriban már pécsi professzortársával, Óriás Nándorral együtt 1941 áprilisában felajánlotta, hogy a következő tanévtől kezdődően, amennyiben az érsektől megkapja a venia legendit, készséggel tartanak előadásokat Egerben.³³⁹ A fenntartó hozzájárulásáról Molnár Kálmán Ivánovich Emil igazgató útján értesült, így az 1941/42-es tanévben

³³⁴ Jegyzőkönyv a tanári kar 1926. január 21-i IV. rendes üléséről. HML 49. doboz. 160/1925/26. szám alatt. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/18.

³³⁵ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/18.

³³⁶ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/18.

³³⁷ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6.

³³⁸ PETŐ (310. lj.) 192.

³³⁹ Molnár Kálmán és Óriás Nándor levele Szmrecsányi Lajoshoz. Pécs, 1941. április 3. (fogalmazvány) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/20.

meg is hirdette a „Közjogunk alapvető kérdései”, illetve a „Közjogunk alapkérdései” című kurzusokat.³⁴⁰

Az Egri Érseki Joglyceum alapításának 200. évfordulója alkalmából 1940-ben megrendezett ünnepség alkalmával Molnár Kálmán *A jog és az egyház* címmel tartott előadást, amelyben egyrészt a jogakadémia további működése mellett érvelt, másrészt pedig kora rideg jogpozitivizmusával szemben az értékközpontú természetjog fontosságát emelte ki.³⁴¹ Előadásában arra figyelmeztetett, hogy komoly veszélyekkel jár, ha a pozitivisták jogfelfogás által kialakított „*formai jogrend*” eltávolodik az isteni igazságot szolgáló jogeszméktől. A jognak ugyanis tükröznie kell a hit, az erkölcs, az emberszeretet, a tekintély, valamint a becsület értékeit. Világszerte tapasztalható annak a jogérzéknek a hanyatlása, ami „*a vallás, erkölcs, becsület, humanizmus, eszmények talaján nőtt ki, s csak ilyen talajon virulhat*”.³⁴² Az eszményi jogrend helyett érvényesülő formai jogrend „*elvesztette az emberi természetét kiformaló isteni eredetének stigmáját és egyre jobban átcsúszik a száraz hatalmi alapra*”. Az állam parancsol, a polgár engedelmeskedik – idézte fel kora dermedtő valóságát.³⁴³ Ez a formai jogrend sokat elérhet ugyan, egyet azonban mindenképp leépít: „*az isten- és emberszeretettől fűtött emberséges embert*.” Ezt a katasztrófát pedig csak úgy lehet megelőzni, ha az isteni eredetű emberi természet jogeszméje kapcsolatot talál a létező formai jogrenddel. Meggyőződése szerint ez lenne a nagyszerű feladata az addig csak jelszóként érvényesülő „*keresztény reneszánsznak*” is.³⁴⁴ Molnár Kálmán jogbölcseleti kérdéseket érintő előadása politikai üzenetet is közvetített, hiszen határozottan elítélte, hogy az állami jogalkotás által létrehozott formai jogrend nem tükrözte az isteni igazságosságát és a természet rendjét.

Molnár Kálmán szoros egri kötődéseit jelzi, hogy a létesítendő egri jogakadémiai internátus számára 1943. nyarán 1 000 pengőt ajánlott fel.³⁴⁵ Végso búcsút akkor vett Egertől, a „*kismagyar Athéntől*”, amikor 1949-ben, két évszázadig tartó működés után, bezárultak a jogakadémia kapui. Minden biztonnal ekkor gépelte a „*Búcsú az egri jogakadémiától*” című, kiadásra már nem kerülő kéziratát. „*Rajongó szerelme és hűséges fia vagyok és maradok Eger városának s éppen ezért ma felnézve az egri várra és az egri líceum épületére, élesen és fájdalmasan nyilallnak szívembe a költő szavai: »Völgyben ül a gyáva kor s határa/Szűk köréből őse saslakára/Szédeleg ha néha felpillant.*»”³⁴⁶

³⁴⁰ Ivánovich Emil levele Molnár Kálmánnak. Eger, 1941. június 14. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/21., továbbá: Az Egri Érseki Joglyceum Évkönyve az 1941/42. akadémiai évről. Eger, Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1942. 50–51.

³⁴¹ MOLNÁR Kálmán: *A jog és az egyház. Különlenyomat az Egri Érseki Jogakadémia jubiláris évzáró-ünnepélyéről közzétett „Jelentés”-ből* (Eger: Egyházmegyei Szent János Nyomda 1941) 1–13.

³⁴² Lásd 341. lj.

³⁴³ Lásd 341. lj.

³⁴⁴ Lásd 341. lj. 8–9. Hasonló konklúzióra jutott az évekkel korábban közzétett „Jog és igazság” című tanulmányában, amikor arról írt, hogy a 19. század jogi pozitívizmusa nagy teherterheléssel állította a jogrendet azáltal, hogy a tételes jogot minden felső hatalomtól vagy eszménytől függetleníttette. MOLNÁR (52. lj.) 120.

³⁴⁵ Ivánovich Emil levele Molnár Kálmánnak. Eger, 1943. június 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/24.

³⁴⁶ MOLNÁR Kálmán: „Búcsú az egri érseki jogakadémiától” MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 675. Az idézet Kölcsey Ferenc: „Zrínyi dala” című verséből származik.

5. A „BÍDERMÁJER” VÁROSBAN – PÉCS (1926–1946)

5.1. A MAGYAR KÖZJOGI KATEDRA BETÖLTÉSE

Az Irk Alberthez intézett 1947-es levélben Molnár Kálmán a következőképp jellemezte Pécs városát, illetve társadalmát. *„Pécs: a józan nyárspolgárok, a díszpolgárok és díszpolgárjelöltek, az árral lojálisan együttúszó elnökök, társelnökök és díszelnökök városa, ahol a magyar temperamentumot sok-sok sváb, rác, sokác, bunyevác, vend, szlovén, horvát, olasz beütés hűtötte le és törte bele a hatalom quadrigájának vagy igásszekerének hámjába. A mindenkor gondviselésszerű hatalombirtokosok lelkes rajongóinak bidermájer városa ez. Ferenc Józseftől és Tisza Istvántól Horthyn és Gömbösön keresztül mindig a józan guvernementális politika megfontolt és elszánt rajongói, akiknek kormánytisztelő elszántságát csupán Szálasi Ferenc kelekótyasága volt képes kicsorbítani. Mindig émelgyős meghatottsággal néztem azt a termelékeny kölcsönhatást, ami a város és egyeteme között kifejlődött, s az egyetem központi vezéreszméjében, a büszkén és hangosan hirdetett »egyetempolitikában« nyerte meg mindig korszerű devizáját, – gyakorlatilag pedig a tömeges díszdoktori avatásokban (most, amint hallom: a habilitálásokban!) találta meg jól beváló eszközét. A szélsőségektől józanul tartózkodó (hacsak felülről másként nem irányítják!), az arany középszert, a ranglétrát, s az ansziennitást éberén őrző és védő elszántság eme tisztességes kollégiumát szeretettel őrzöm emlékemben, – a nekem annyira kedves vadvirágos Mecsekkel együtt.»³⁴⁷* Molnár Kálmán két évtizedet töltött az Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara professzoraként a mecsekalji városban. Ez az időszak az oktatói és a tudományos beérkezés időszakát jelentette a számára.

Az Erzsébet Tudományegyetem jogi fakultása első ízben 1923-ban, a tudományegyetem Pozsonyból – budapesti kitérővel – Pécsre költözését követően hívta meg Molnár Kálmánt a Polner Ödön Szegedre távozása folytán megüresedő közjog-politikai tanszékre. *„Ez a katedraváltozás azonban éppen nem ment simán”* – írta az évtizedekkel későbbi visszaemlékezések lapjain.³⁴⁸ A levéltári források egyértelműen alátámasztják a visszaemlékezésben írtakat. A közjog-politikai katedra betöltésének

³⁴⁷ Lásd 113. lj.

³⁴⁸ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat. Lásd még ÁDÁM Antal – BIHARI Ottó: „A közjog – alkotmányjog – államjog” in CSIZMADIA Andor (szerk.): *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből* (Pécs: k. n. 1980) 134. skk.

története azzal vette kezdetét, hogy 1923. október 12-én Késmárky István dékán a kari ülésen hivatalosan is bejelentette Polner professzor Szegedre távozását, aminek következtében gondoskodni kellett nemcsak a magyar közjog és a politika kollégiumának helyettesítés útján történő ellátásáról, hanem a megüresedő magyar közjog és politika tanszék betöltéséről is. A kar a helyettesítés kérdését átmenetileg megosztotta: a közjogi stúdiumok oktatását Vasváry Ferencre bízták, míg a politika előadására Faluhelyi Ferencet kérték fel. A tanszék betöltését előkészítő bizottságba ugyanakkor Falcsik Dezső, Mihálffy Ernő és Irk Albert professzorokat delegálták.³⁴⁹

A Vasváry Ferencsel utóbb kiegészült bizottság 1924. május 24-én terjesztette be jelentését a kari ülés számára.³⁵⁰ A bizottság álláspontja szerint az üresedésben lévő tanszékét az egyetemi autonómia gondolatát leginkább kifejező meghívás útján kell betölteni. A jelentés sorra vette mindazokat az egyetemi magántanárokat, illetve jogakadémiai tanárokat, akiknek a közjog-politikai munkásságát a meghívás során egyáltalán számításba vehették. Ennek alapján Csekey István, Egyed István, Joó Gyula, Krisztics Sándor, Maléter István, Molnár Kálmán, végezetül Eöttevényi Nagy Olivér tudományos működését mutatták be.

A jelentés az akkoriban az észtországi dorpati (ma: Tartu) egyetemen oktató Csekey István kapcsán kiemelte, hogy a magyar közjog körében, „*speciálisan a magyar pragmatica sanctio tárgyában*” széleskörű tudományos és publicisztikai munkásságot mondhat magáénak. Az igazságügyi minisztériumba szolgálatételre beosztott ítélőtáblai bíró, Egyed István működésével kapcsolatban pedig azt hangsúlyozta a jelentés, hogy tudományos munkássága „*alapjában véve inkább közigazgatási jogi jellegű*”, otthonosan is ezen a tudományterületen mozog. A bizottsági jelentés a hazai közjogi irodalom egyik kiváló alkotásának nevezte Joó Gyulának, a kecskeméti református jogakadémia professzorának – korábban már említett – *A magyar törvény fogalma és jogi természete* címmel 1908-ban és 1910-ben megjelent kétrészes monográfiáját, de nehezményezték, hogy a szerző nevével azóta a magyar közjogi irodalom nem találkozhatott. A székesfővárosi könyvtár munkatársában, a Concha Győző tanítványi köréhez tartozó Krisztics Sándorban ugyanakkor „*a magyar politikai tudománynak, emellett a magyar publicisztikának sokat ígérő munkását*” üdvözölték. A miskolci evangélikus jogakadémián oktató Maléter Istvánnak az athéni demokrácia kialakulását feldolgozó munkája kapcsán a bizottsági jelentés megjegyezte, hogy a kötet fejezeteit nemcsak a tudományos elmélyedés, hanem a publicisztikai könnyedség is jellemzi. Mindazonáltal nagy várakozásokat fűztek a munka folytatásához. A kassai királyi jogakadémia egykori professzorának, az akkoriban a Magyar Külügyi Társaság igazgatójaként tevékenykedő Eöttevényi Nagy Olivérnek a közjogi munkáit a bizottsági jelentés akként értékelte, hogy azok egyikénél sem tapasztaltak „*tudományos elmélyedést, történelmi vagy filozófiai megalapozást*”, hiszen könnyed modorban és közérthetően adták elő a „*készen talált*” anyagot.³⁵¹

³⁴⁹ Pécsi Egyetemi Levéltár. VIII. 101. A Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem (Pécs) iratai. Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek (a továbbiakban PEL). Az 1923. október 12-i I. rendes ülés jegyzőkönyve. A kandidáló bizottság utóbb Vasváry Ferenc professzorral egészült ki.

³⁵⁰ PEL. Az 1924. május 24-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁵¹ Lásd 350. lj.

A legrészletesebb jellemzést Molnár Kálmán tudományos munkássága kapta. A bizottsági jelentés mindenekelőtt nagy elismeréssel méltatta a *Kormányrendeletek* című monográfiát. A kisebb terjedelmű munkák közül pedig a döntvények jogi természetéről szóló „*éles jogászai analitikai képességéről tanúskodó*” tanulmányát emelték ki. Kissé elmarasztalták viszont a nemzetiségi kérdésről közvetlenül a világháború kirobbanása előtt írt tanulmányt. „*Szerzőnek ezen publicisztikai jellegű munkájának több megállapítása ma az emberiséget és azzal különösen minket magyarokat ért világgégés után anakronizmus számba jön.*” Noha a világháború és a hadifogság átmenetileg megakasztotta Molnár Kálmán tudományos munkásságának kibontakozását, a hazatérés után megjelent tanulmányok „*a pihentetett toll erejéről tesznek tanúságot*”. A jogfolytonosság lényegét és jelentőségét élesen megvilágító, *A jogfolytonosság követelményei* című írásában „*a közjogilag fegyelmezett magyar hazafi lelkének súlyos aggodalmait tükrözik vissza*”. A jelentés Molnár Kálmán egyik legjelesebb munkájaként számolt be a *Magyar közjog* című Egerben közzétett tankönyvről. „*Az anyag ökonomikus beosztásával, lényegesnek mindenütt világos kiemelésével, a történetileg jelenleg sajnosan látens alkotmányjogi energiák magyar fajszeretetből fakadó gondos kezelésével, a trianoni békeszerződés jelenleg érvényes közjogi vonatkozású matériájának pontos figyelembevételével, nélkülözhetetlen segédkönyve a közjogot tanuló jogász ifjúságnak.*”³⁵²

A bizottsági jelentés összegzése szerint az üresedésben lévő tanszék betöltésénél „*legkomolyabban*” Molnár Kálmán és Krisztics Sándor jöhetnek számításba. Ám tekintettel arra, hogy a karon kellőképpen meg nem indokolható módon a közjognak és a politikának nincs külön tanszéke, tanulmányi szempontból olyan szakember kinevezése tűnt indokoltnak, aki elsősorban a magyar közjog, nem pedig a politika művelője. Miután Krisztics Sándor munkássága a politikához, nem pedig a közjoghoz kötődik, „*e téren a versenyben*” elmarad a hosszú és eredményekben gazdag múlttal rendelkező Molnár Kálmán mögött. Mindezek alapján a bizottság azt vetette fel, hogy a közjog-politikai tanszékre tudományos és személyi minősültsége folytán Molnár Kálmán meghívása, egyúttal nyilvános rendes tanárrá történő kinevezése iránt tegyenek előterjesztést az Egyetemi Tanács útján a vallás- és közoktatásügyi miniszter számára. A bizottság javaslatát a kar egyhangúan támogatta.³⁵³

A tanszékre történő meghívás azonban mégsem következhetett be. Az 1924. szeptember 16-i kari ülésen mutatták ugyanis be a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 55320/1924. IV. ü. o. számú leiratát, amelyben a kultuszminisztérium még a nyár folyamán arról értesítette az Egyetemi Tanácsot, hogy a közjog-politikai tanszék meghívás útján történő betöltéséhez nem járul hozzá, egyúttal kívánatosnak tartaná a pályázat kiírását. A korszak egyetempolitikájával foglalkozó szakirodalom ezzel összefüggésben arra hívja fel a figyelmet, hogy Klebelsberg Kunó az egyetemi autonómia elvét kifejező meghívással szemben általában a kultuszminisztérium számára nagyobb mozgásteret biztosító pályáztatást preferálta. Pályázat esetében ugyanis az egyetem szokásosan nem egyetlen, hanem – rangsorban – három jelöltet java-

³⁵² Lásd 350. lj.

³⁵³ Lásd 350. lj.

solt a főhatóság számára kinevezésre.³⁵⁴ A pécsi jogi kar tehát kénytelen volt meghajolni a miniszteri óhaj előtt és szorgalmazta a pályázat mielőbbi kiírását. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 74610/1924. IV. ü. o. számú rendeletére kiírt pályázatra utóbb ötten nyújtották be pályázatukat: Molnár Kálmán, Samassa János, Egyed István, Krisztics Sándor, valamint Huszár Ferenc. A kar a jelölés megtételére ezúttal is a korábbival megegyező összetételű bizottságot küldte ki.³⁵⁵ Vasváry Ferenc a jelölőbizottság előadójaként az 1924. október 21-i kari ülésen „*tüzetesen ismertette*” a beérkezett pályázatokat – a részletek sajnos nem ismertek –, majd azt indítványozta, hogy a többi pályázó mellőzésével az üresedésben lévő közjog-politikai tanszékre Molnár Kálmánt *primo et unico loco* – első és egyedüli jelöltként – jelöljék. Noha Kérészy Zoltán azt indítványozta, hogy Krisztics Sándort jelöljék második helyen, a kari ülés végül egyhangúan támogatta Vasváry Ferenc előterjesztését.³⁵⁶

Az 1925. február 17-i kari ülésen Irk Albert dékán a kultuszminiszter 114. 240/1924. IV. ü. o. számú leirata alapján arról tájékoztatta a kari ülést, hogy a főhatóság a tanszék betöltése során a hármas jelöléshez ragaszkodik. A kar – ismételten meghajolva a főhatóság intenciója előtt – 1925. február 17-én újabb kandidáló bizottságot küldött ki.³⁵⁷ A bizottság javaslatait ezúttal is Vasváry Ferenc terjesztette az 1925. május 25-i kari ülés elé. A javaslat újszerűsége abban rejlett, hogy a jelölőbizottság a közjog-politikai tanszék kettéosztását vetette fel. A bizottság ugyanis azt indítványozta, hogy a közjog-politikai tanszék tárgyai közül a politikát ideiglenesen válasszák el a tanszéktől, egyúttal – ugyancsak ideiglenes jelleggel – kapcsolják össze az üresedésben álló jogbölcseleti tanszékkel. Az ily módon ideiglenes jelleggel egyesített jogbölcselet-politikai tanszékre pedig Krisztics Sándor meghívását indítványozták. Ami pedig az immáron önállóvá váló magyar közjogi tanszéket illeti, első helyen Molnár Kálmán, második helyen viszont Egyed István jelölésére tettek javaslatot. A harmadik helyen való jelöléstől kénytelenek voltak eltekinteni, miután a pályázatukat benyújtó Samassa János és Huszár Ferenc nem rendelkeztek egyetemi magántanári képesítéssel, ám ettől függetlenül sem merült fel olyan körülmény a személyükkel kapcsolatban, amely indokoltá tette volna jelölésüket. A kar „*beható eszmecsere*” után egyhangúan támogatta a bizottság javaslatait.³⁵⁸

Ezt a konstrukciót végre a kultuszminisztérium is elfogadta, így Klebelsberg Kunó előterjesztésére 1925. december 9-én nevezte ki az államfő Molnár Kálmánt a magyar közjogi tanszék élére nyilvános rendes tanári minőségben. Az újonnan kinevezett professzort az 1926. január 16-i kari ülésen Vasváry Ferenc dékán üdvözölte. Köszöntőjében hangsúlyozta, hogy Molnár Kálmán kinevezésével a kar régi vágya teljesült. A kari irattár tanúskodhat arról, hogy milyen „*szívós kitartással*” küzdött a kar a közjogi tanszék oly módon történő betöltéséért, amint az végül is bekövetkezett. „*Legyen – úgymond – ez a tanszékfoglalás a magyar jogtudomány és karunk történetében*

³⁵⁴ LADÁNYI Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája* (Budapest: Argumentum 2000) 101–102.

³⁵⁵ PEL. Az 1924. szeptember 16-i I. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁵⁶ PEL. Az 1924. október 21-i II. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁵⁷ PEL. Az 1925. február 17-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. A jelölőbizottság Mihálffy Ernő, Irk Albert, Kérészy Zoltán, valamint Vasváry Ferenc professzorokból állt.

³⁵⁸ PEL. Az 1925. május 25-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

*egy szebb jövő kezdete.*³⁵⁹ A dékáni köszöntést Molnár Kálmán „*meleg üdvözlő szavakkal*” viszonzta. Tudatában van annak, hogy kineveztetését hosszú küzdelem előzte meg, s különös öröm tölti el, hogy mindig is számíthatott a kar egyhangú támogatására. A maga részéről emiatt szüntelen munkával azon lesz, hogy ne csak a tanártársak bizalmát nyerje el, hanem barátságukat is megszerezze. Megfogadta ugyanakkor, hogy semmiféle munkától nem riad vissza, és minden igyekezetével azon lesz, hogy az iránta megnyilvánuló bizalmat és szeretetet utólag is kiérdemlje.³⁶⁰ Az elkövetkezendő évtizedek során Molnár Kálmán számos alkalommal bizonyította, hogy ezeket az ünnepélyes mondatokat nagyon is komolyan gondolta.

5.2. TANÓRÁK, TANÍTVÁNYOK, TUDOMÁNYOS PÁLYATÉTELEK

5.2.1. A KATEDRÁN

A pécsi tudományegyetemre történő átkerülés azzal is járt, hogy néhány évi önkéntes kihagyás után visszatérhetett az érdeklődéséhez legközelebb álló tudományág, a magyar közjog (alkotmányjog) oktatásához. Az egyetemi tanrendek alapján pontosan nyomon követhető, hogy Molnár professzor a Pécsen töltött évtizedek során milyen főkéllégiumokat, gyakorlatokat, szemináriumokat tartott, illetve vezetett. Heti óratar-tási kötelezettségét – nyilvános rendes egyetemi tanárként – 8 órában állapították meg. Ebből heti 5 óra jutott – mind az első, mind pedig a második félévben – a magyar közjog című főkéllégium oktatására. Óráit a saját könyvei alapján tartotta. A pécsi időszak elején, 1929-ben jelent meg korábbi művei összegzéseként vastos, *Magyar közjog* című kötete. Irodalmi hagyatékában megmaradt az egyik általa használt példány telis-tele kézírásos bejegyzéssel, javítással, pótlással és közjogi vonatkozású cikk-kivágattal. Tankönyve kiegészítéseképpen jelentette meg 1938-ban *Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években* című kötetét. Ennek előszavában hivatkozott arra, hogy „*az alkotmányjogi mozdulatlanság évtizede után*” bekövetkező nagy jelentőségű alkotmányjogi változások indokolták e „*könyvecske*” megírását. A közjogtudományi korpusz tulajdonképpen ezzel a monografikus kiegészítéssel vált teljessé. Visszatérve azonban az oktatáshoz, a közjogi főkéllégium, a közjogi gyakorlatok, illetve a második alapvizsgát letett hallgatók számára meghirdetett közjogi szeminárium mellett változatos témákban tartott, általában heti egy óra időkeretben foglalkozásokat. Leggyakrabban jogforrástani órákat hirdetett meg, de a magyar–horvát közjogi viszony történetéről, a magyar–osztrák közjogi kapcsolatok alakulásáról, a közjogi provizórium természetéről, a törvényhozás két kamarájának a szervezetéről és működéséről, a végrehajtó hatalom központi szerveiről és annak működéséről, az állampolgári jogokról és köteleiségekről, a kiegyezés időszakának törvényeiről, valamint a királyi alkotmányos helyzetéről szintén vezetett foglalkozásokat. A közjogi tan-

³⁵⁹ PEL. Az 1926. január 16-i V. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁶⁰ Lásd 359. lj.

széken az 1930-as évek végétől a Molnár Kálmán közreműködésével korábban habilitált egyetemi magántanárok – Zsedényi Béla és Bölöny József – is meghirdettek órákat.

De milyen professzor is volt valójában Molnár Kálmán? A pályatárs, Óriás Nándor szerint Molnár Kálmán – miként az Előszóban idéztük – önmagával szemben kérlelhetetlen, a hallgatók irányában pedig szigorú, ám a becsületes munkát örvendezve jutalmazó és lelkesíteni tudó professzor volt.³⁶¹ Molnár Kálmán hasonlóképp látta önmagát: „Szigorú censor voltam, s úgy Egerben, mint Pécsen én buktattam legtöbbet. Viszont a legtöbb jeles minősítést is én jegyeztem be. Tanártársaim ezért néha meg is csipkedtek, hogy minősítésemben szélsőséges vagyok. Pedig ez nem így volt.”³⁶² Viszsaemlékezéseiben ezt a szigorúságot a jogi pálya túlzásfokosságával indokolta. Saját szavajárását idézve, közérdeknek tartotta, hogy a joghallgatók komolytalan részét kiszorítsák a közéletből, ahol úgymond nagyon elhangoskodtak. Ezért amikor a hallgatók „alapos és lelkiismeretes” kikérdezése után erős kételyei támadtak a buktatás, vagy a kegyelmi átcsúsztatás felől, mindig a buktatás mellett döntött. Igaz, amikor az egyhangú, vagy kitűnő minősítés között ingadozott, akkor minden esetben a kitüntetés mellett foglalt állást. A kétféle minősítést ugyanis meggyőződése szerint keskeny vonal választotta el egymástól, miközben nagy buzditást érzett a komoly munka elismerésében és méltánylásában.³⁶³

A hallgatóság körében népszerű professzort tanári működése 25. évfordulója alkalmából tanítványai ünnepélyesen köszöntötték fel. A diákok nevében Schneider Béla III. éves joghallgató tartotta az ünnepi beszédet. „Molnár professzor életpályájában az ifjúság igazolva látja, hogy a valódi emberi nagyság az eszme és a tett fenséges szintézisének megtestesítője. Műveinek minden sora hazaszeretetet hirdet és ha szerzőjüket nézzük, az ott harcol a csaták mezején, bizonyosságot téve arról, hogy amit az ajk hirdet, a szív érzi és érte életet adni kész.”³⁶⁴ Válaszában Molnár Kálmán hálát adott az Istennek a sok jóért, amelyben részesítette, főképpen azért, hogy arra a pályára segítette, amely ifjúkora álma volt, és amelynél szebbet most sem tudna elképzelni magának. A professzor és a tanítványok kapcsolatáról pedig arra mutatott rá, hogy miután együtt élnek és együtt dolgoznak, kölcsönösen bírái egymásnak és ítéletükben bizony ritkán tévednek.³⁶⁵

Egykori hallgatói közül Csorba Győző, a jeles költő évtizedekkel későbbi beszélgetőkönyve idézte fel a név említése nélkül, de jól beazonosíthatóan Molnár Kálmán alakját. Csorba Győző nem volt különösképp elragadtatva a pécsi jogi kar oktatóitól. Legtöbbjüket megfáradt, szórakozott, rang- és címkorságban szenvedő emberként őrizte meg emlékezetében. Egyetlen kivétel akadt csupán: a közjog professzora, akit derék emberként és jó tudósként jellemezett. Ehhez csak annyit fűzött hozzá, hogy „[E]gyéb-

³⁶¹ ÓRIÁS (1. lj.) 168.

³⁶² Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

³⁶³ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

³⁶⁴ „Molnár Kálmán dr. egyetemi professzor tanári működésének 25 éves jubileuma” *Dunántúl* 1932. március 8. 3.

³⁶⁵ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

ként legitimista, tehát Ottó-barát”³⁶⁶ Egyik írásában Csorba Győző egy Molnár Kálmánnál lezajlott vizsga történetét is felidézte. „Egyik szeretett és tisztelt tanárom, tudományának szaktekintélye, önfegyelméről, kemény igazságosságáról, igen erős szociális érzékéről volt híres. Róla mesélték, hogy amikor egyik vizsgázó gróf Bethlen István akkori miniszterelnök ajánlólevelét nyújtotta át neki, a levelet elolvasván így szólt a hallgatóhoz: 'Őn bizonyára nagyszerűen tudja az anyagot, hogy a miniszterelnök úr támogatására érdemesítette.' Aztán amúgy istentigazában kiforgatta, és megbuktatta. Nos, ugyanez a professzor rendíthetetlen legitimista, Ottó 'örökös király' feltétlen híve volt.”³⁶⁷

Másokban is mély nyomokat hagyott a Molnár Kálmánnál letett vizsga emléke. Nagy Jenő, csehszlovákiai magyar író és szerkesztő, az első bécsi döntést követően a pécsi jogi karon nosztrifikáltatta Csehszlovákiában megszerzett jogi diplomáját. Magyar közjogról Molnár Kálmánnal kellett – nem túlon túl sikeresen végződő – vizsgát tennie. Nagy Jenő a pécsi egyetemet, a tanári kart és az előadások anyagát természetesen nem ismerte. A vizsgára tankönyvekből készült. „Már az első kérdésnél nem tudtunk megegyezni. A kérdés úgy hangzott, beszéljek az 1920. évi I. sz., alkotmányt módosító jogerős törvényről. Kifejtettem véleményemet. A professzor izgatottan dobolni kezdett az asztalon, de a vizsga sikere érdekében mély meggyőződéssel folytattam fejtegetésemet, melyhez nyomatékként, befejező mondatként még hozzátettem: az országban elenyésző kisebbségben levő királypártiak ugyan kétségbevonják e törvény jogszerűségét... 'Hogy kik ezek?' – kérdezte a vizsgáztatóm. Mondom: 'A legitimisták.' Molnár professzor újabb kérdése most már így hangzott: 'Megtudná-e mondani, jelölt úr – hangja, nem is kissé, gúnyos volt –, ki ezeknek az elenyésző kisebbségben levő legitimistáknak jogelméleti szakértője?' Válaszom rövid és határozott volt: 'Nem tudom!' Elnevette magát, majd ennyit szólt: 'Kár! Itt ül magával szemben!'

Krisztics professzortól később hallottam – nála jól sikerült a vizsgám –, hogy Molnár Óméltósága azt mondta: én a vizsgáját Pécsen az ő halálát jelző gyászlobogó kitűzése után tudnám csak letenni. Rövid, szabatos választ adtam a dékán úrnak: 'Hosszú életet kívánok Molnár Óméltóságának!' Érdekes, ma olykor már kicsit bánom, hogy nem próbálkoztam meg az 'isten' megkísértésével...”³⁶⁸

5.2.2. TUDOMÁNYOS PÁLYATÉTELEK

Molnár Kálmán a joghallgatók tudományos érdeklődésének felkeltése céljából egyedülálló módon saját forrásból finanszírozott tudományos pályázatokat, illetve pályá-

³⁶⁶ CSORBA Győző: *A város oldalában* (Pécs: Jelenkor 1991) 42.

³⁶⁷ CSORBA Győző: „A harmincas évek pécsi jogi karán” *Jelenkor* 1967/10. 870–871.

³⁶⁸ NAGY Jenő: „A vaskereskedő” *Irodalmi Szemle* 1990/1. 74–75. Ezzel szemben Vidor György, nyugalmazott pécsi jogtanácsos e sorok írójának azt mondta el, hogy egyetemi tanulmányainak egyik nagy élménye volt a Molnár Kálmánnál letett sikeres vizsga, amit az is emlékeztetésképpen tett, hogy névre szóló dedikációval ellátott különlenyomatot is kapott a professzor egyik munkájából. Saját elmondása szerint Bacher Vilmos, nyugalmazott budapesti ügyvédben is pozitív emlékeket hagyott a Molnár Kálmánnál letett magyar közjogi vizsga.

tételeket tűzött ki. A legelső pályatételt még Egerben hirdette meg,³⁶⁹ de ez a törekvés a pécsi időszakban bontakozott ki. Elsőként 1926 decemberében „*A szent korona tanának kifejlődése és jelentősége közjogunkban*” címen, egy érdeklődéséhez régóta közel álló téma kidolgozására ajánlott fel pályadíjként 1 millió Koronát.³⁷⁰ A következő évben 100 pengőt ajánlott fel „*A bíróságok jogalkotása*” című pályatételre beérkező „*viszonylag*” legjobb dolgozat szerzőjének.³⁷¹ A jelek szerint Molnár Kálmán nem elégítette ki, hogy kizárólag a saját tanszakával összefüggő pályatételeket javasoljon kidolgozásra, emiatt az elkövetkezendőkben további tudományterületekre terjesztette ki a pályatételek körét. Az 1928. február 27-i kari ülésen mutatta be erre irányuló javaslatát. Azt indítványozta, hogy a szaktárgyak körében felmerülő kérdések elemző átgondolása, a tudományos kutatás módszereinek megismertetése, valamint a tudomány művelésének megkedveltetése céljából a jog- és államtudományi kar évente annyi pályatételt tűzzön ki a hallgatóság számára, ahány betöltött tanszékkal a fakultás rendelkezik. A kitűzendő pályakérdéseket az érintett tanszékek professzorai határozhatják meg. Az esetlegesen ki nem osztott pályatételekből visszamaradó pénzeszeget ugyanakkor a legjobb pályatételek kinyomtatására lehetne fordítani. Amíg a pályatételek díjazására szánt összeg – tanszékenként 100-100 pengő – más forrásból nem áll a kar rendelkezésére, Molnár Kálmán fedezetül a saját jövedelmét ajánlotta fel.³⁷² Miután a jogi karon akkoriban tizenkét tanszék működött, évente 1 200 pengő pályatétel kiosztására nyílt lehetőség.

Molnár Kálmán 1931-ben újabb, immáron 1 000 pengős jutalomdíjat ajánlott fel. Annak érdekében, hogy az egyetemről távozó – tanulmányaikat sikerrel befejező – jogászok tudományos problémák iránti érdeklődése megmaradjon, lehetőséget kívánt biztosítani a számukra, hogy a magyar közjog (alkotmányjog) témakörében legalább négy nyomtatott ív terjedelmű pályamunkát nyújtsanak be. A pályadíjat a „*viszonylag legjobban*” munka kaphatja meg, de csak abban az esetben, amennyiben a pályamunka önmagában véve tudományos értékkel bír. Ennek megítélésére a kar tagjaiból alakult bizottság javaslata alapján maga a kar illetékes. A javaslattevő professzor azt is vállalta, hogy ameddig a jogi fakultás tanáráként működik, a pályadíjat az egyetem rendelkezésére fogja bocsátani.³⁷³ A tanári kar hálával fogadta Molnár Kálmán újabb felajánlását, amelyről – a jegyzőkönyvi kivonat felterjesztése mellett – a vallás- és közoktatásügyi minisztert is tájékoztatták. Molnár Kálmán hagyatékában olvasható az a levél, amelyben Klebelsberg Kunó kultuszminiszter nevében Szily Kálmán államtitkár fejezte ki köszönetét a pályatétel megtételéért.³⁷⁴ A jutalomdíj fedezetét egyébként az MTA által 1931-ben Molnár Kálmán számára megítélt Kornfeld Zsigmond-jutalom

³⁶⁹ Molnár Kálmán 1924-ben 1 millió koronát ajánlott fel „*A szent korona tanának kifejlődése és jelentősége közjogunkban*” címen kiírandó pályatétel nyertesének. Jegyzőkönyv a tanári kar 1924. december 16-i IV. rendes üléséről. HML. 48. doboz. 116/1924/25. szám alatt.

³⁷⁰ PEL. Az 1926. december 20-i IV. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁷¹ PEL. Az 1927. június 23-i X. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁷² PEL. Az 1928. február 27-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁷³ PEL. Az 1931. május 20-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁷⁴ Szily Kálmán levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1931. szeptember 14. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/37. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok.)

biztosította, amelyet a „Magyar közjog” elismeréseképp kapott.³⁷⁵ Molnár professzor ugyanis ebből finanszírozta a saját jutalomtételét – miként erről az Egyetemi Tanácsot is tájékoztatta.³⁷⁶ Az 1 000 pengős jutalomtételben utóbb egyetlen pályázó, Molnár Kálmán legkedveltebb tanítványa, Lajos Iván részesült, aki „A horvát kérdés” című munkájával pályázta meg a jutalomtételt. A bírálati jelentés szerint Lajos Iván pályaművét nyugodtan lehetne akár történelmi, vagy akár politikai jellegűnek is minősíteni, miközben a pályamunka a magyar közjog témaköréhez is kapcsolódott. „A magyar-horvát közjogi viszony történetének ismeretét kétségkívül hasznosan egészíti ki a szerző a viszony tényleges felbomlását követő legújabb fejlemények ismertetésével, s a magyar-horvát viszony jövőbeni alakulásának előkészítéséhez is sok figyelembe veendő támpontot nyújt.” Jóllehet a pályamű nem egészen felelt meg a pályázati feltételeknek, de miután szerzője értékes és hasznos munkát végzett, Molnár Kálmán azt a javaslatot tette, hogy az 1 000 pengős pályadíj összegét a nyomtatási költségek fedezésére segély címén adják ki.³⁷⁷ Faluhelyi Ferenc a bíráló bizottság elnökeként osztozott Molnár Kálmán véleményében, és ennek megfelelő indítványt tett a kari ülés számára, amely egyhangúan támogatta a nyomtatási segély odaitélését Lajos Iván számára.³⁷⁸

A pályatételek finanszírozása terén az idő múlásával némi változás következett be. Miután a gazdasági világválság időszakában a professzori jövedelmeket redukálták, a külső bevételi forrásokkal akkoriban szűkösen rendelkező Molnár Kálmán 1932 folyamán kénytelen volt felülvizsgálni a pályatételekkel kapcsolatos nagyvonalú, évi 2 200 pengőt igénylő felajánlását. Mielőtt azonban bejelentette volna kényszerű visszalépését, kéthavi fizetési előlegért fordult a kultuszminisztériumhoz, hogy legalább a folyamatban lévő pályatételeket gond nélkül kifizethesse. „Vis major következett be, amelyik lehetetlenné teszi ajánlatom további fenntartását” – írta a kultuszminisztériumnak címzett levelében.³⁷⁹ A főhatóság válasza nem ismert, annyi azonban bizonyos, hogy a 12 pályatétel megmentése érdekében a professzori kar tagjai ettől kezdve anyagilag is hozzájárultak a pályadíjakhoz. A kari ülések jegyzőkönyvei a korszak végéig dokumentálták a pályatételek – közöttük a Molnár Kálmánt közelebbről is érintő közjogi pályatételek – alakulását. Egyik 1934-ben megjelent kötete függelékében pedig Molnár Kálmán közzétette a közcélú – szociális, karitatív és oktatási – adományairól szóló kimutatását. Ebből az összeállításból kiderült, hogy az 1927–1932 közötti időszakban legalább 3 000 pengőt fordított kizárólag tudományos pályatételek finanszírozására.³⁸⁰

³⁷⁵ *Akadémiai Értesítő* 1931. május–szeptember. 187–189.

³⁷⁶ Kivonat a m. kir. Erzsébet tudományegyetem Tanácsának 1931. V. 29-i IX. rendes üléséről felvett jegyzőkönyvből. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/34. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok.)

³⁷⁷ Molnár Kálmán véleményes jelentése az 1931/32. tanév 1 000 pengős közjogi pályadíjára beérkezett pályamunkáról (Pécs, 1932. április 7.). MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/39. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok.)

³⁷⁸ PEL. Az 1932. május 18-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁷⁹ Molnár Kálmán levele a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak (Pécs, 1932. április 7.). MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/38. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok.)

³⁸⁰ MOLNÁR 1934 (320. l.) 62–64.

Egyik tisztelője, Arató Jenő, a pécsi ítélőtábla bírása a következő, sokatmondó bejegyzést írta naplójába Molnár Kálmán tudományos pályatételei kapcsán: „*Az egyetlen ember, ki nem csupán szóval hirdeti az ifjúság felkarolását, hanem maga is előveszi a pénztárcáját – ha ő nem lenne, vagy nem lenne olyan, mint amilyen, azt hiszem, a pécsi egyetemen ismeretlen lenne az a fogalom, tudományos pályázat.*”³⁸¹

5.2.3. TANÍTVÁNYOK

A visszaemlékezések pécsi korszakot felidézõ fejezetében Molnár Kálmán két tanítványát név szerint is megemlítette: „[...] a magyar Végzet szomorú láncszemének érzem tanári működésemet két legszebb kivirágzásának: az éppen olyan tehetséges, mint gerinces és meggyõzõdéses Lajos Ivánnak, és az elmélyedõen elemzõ elméleti tudóstípusú szerény ifjú mintaképének: Bacsó (Breuer) Lászlónak sokat ígérõ ifjúságuknak tavaszán történt tragikus elmúlását.”³⁸² A források azt bizonyítják, hogy Molnár Kálmán minden tőle telhetõt megtett legkiválóbb tanítványai pályafutásának egyengetése érdekében.

A pécsi tudományegyetem elsõ színjeles eredménnyel végzõ, sub auspiciis gubernatoris doktorrá avatott hallgatója, Lajos Iván (1906–1949?)³⁸³ esetében már hivatkoztunk az 1 000 pengõs könyvkiadási segély odaítélésére. Ám Molnár Kálmán ennél jóval többet is tett Lajos Iván érdekében. Az Országos Ösztöndíj Tanácson keresztül a bécsi Collegium Hungaricumba pályázó Lajos Ivánt 1928 tavaszán Molnár Kálmán meleg szavakkal ajánlotta a kar figyelmébe. A külföldi tanulmányút idején Lajos Iván nemcsak a magyar–osztrák, valamint a magyar–horvát kapcsolatok alakulását kutatta, hanem Hans Kelsen, a bécsi egyetem nemzetközi híró professzora óráit is látogatta.³⁸⁴ Ugyanebben az évben Molnár Kálmán tett jelentést a kari ülés számára a tanulmányait mindvégig kiválóan teljesítõ Lajos Iván sub auspiciis gubernatoris doktorrá avatása érdekében.³⁸⁵ A következõ esztendő tavaszán pedig az akkor Bécsben tartózkodó Lajos Ivánt elsõ helyen ajánlotta belföldi kutatási ösztöndíjra, különös tekintettel arra, hogy a pályázó működése „*az egyetemi tanári succrescentia szempontjából is szép reményekre jogosít.*”³⁸⁶ Írásos elõterjesztésében kiemelte, hogy a magyar köz-

³⁸¹ Arató Jenő naplója 1936–1937. Janus Pannonius Múzeum. Új- és Legújabb kori Történelmi Osztály. Adattár. A. 353.75.5.

³⁸² Lásd 10. l.j. Életrajzi vázlat.

³⁸³ Lajos Iván – köztisztviselõ, történész, külpolitikai szakíró. 1944-ben a németek Mauthausenbe deportálták, majd visszatérését követõen a kultuszminisztériumban helyezkedett el. Måig tisztázatlan körülmények között túnt el Magyarországról 1946-ban. Minden valószínûség szerint a Szovjetunióba hurcolták, s ott is hunyt el. Fõmûvei: A horvát kérdés (Pécs, 1932), IV. Károly élete és politikája (Pécs, 1935), Tanulmányok a világháború diplomáciájából (Pécs, 1938), Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében (Pécs, 1939). Mûködéséhez lásd MURÁNYI Gåbor: *Egy epizodista fõszerepe. Lajos Iván történelmi élete és halála* (Budapest: Noran 2006). Molnár Kálmán alakja feltûnik a Lajos Iván életérõl szóló, „Tépett tollú madár” címû dokumentumregényben is. Lásd FÜZES Jånos: *Tépett tollú madár* (Pécs: Alexandra 2005). A regény elõszavát Ádám Antal professzor írta.

³⁸⁴ PEL. Az 1928. április 24-i V. rendes ülés jegyzõkönyve.

³⁸⁵ PEL. Az 1928. június 21-i X. rendes ülés jegyzõkönyve.

³⁸⁶ PEL. Az 1929. április 22-i VII. rendkívüli ülés jegyzõkönyve.

jog egész területén megszerzett alapos tudása mellett „*az egyetemi katedrára termett*” Lajos Iván előszeretettel foglalkozott a magyar–horvát és a magyar–osztrák viszony alakulásán kívül a király nagykorúságának, valamint a főkegyúri jog alakulásának a kérdésével.³⁸⁷ Lajos Ivánnak azonban a kitűnő tanulmányi eredmények, a bel- és külföldi tanulmányutak, illetve ösztöndíjak ellenére sem sikerült tudományos pályán elhelyezkednie. Évekkel később Molnár Kálmán arra az elhatározásra jutott, hogy a jogi karnak magához Horthy Miklós kormányzóhoz kellene fordulnia a fakultás legkiválóbb eredménnyel végzett hallgatója érdekében. Krisztics Sándor dékánnak azonban az volt a véleménye, hogy a kérvényt inkább a kultuszminiszterhez, mintsem az államfőhöz kellene intézni. Molnár Kálmán és Irk Albert erre a felvetésre hosszasan számoltak be a Lajos Iván elhelyezkedése érdekében tett addigi – kielégítő eredményt nem hozó – erőfeszítéseikről. A tanári kar szótöbbséggel úgy határozott, hogy a kérvényt mégiscsak a kormányzóhoz kell felterjeszteni.³⁸⁸ Tavasz folyamán két további alkalommal is a kari ülés napirendjére került Lajos Iván ügye. A tanári kar végül – korábbi döntését megváltoztatva – amellettt döntött, hogy a kultuszminiszter számára tesznek előterjesztést Lajos Iván érdekében.³⁸⁹ Ugyanennek az évnek a végén Molnár Kálmán pedig azt indítványozta, hogy az egyetemi könyvtár ösztöndíjas gyakornokaként tevékenykedő Lajos Ivánt válasszák meg díjtalan tanársegédnek a magyar közjogi szeminárium mellé. Javaslatát a kar egyhangúan támogatta.³⁹⁰

A Lajos Ivánnál lényegesen fiatalabb Bacsó Lászlóra (1913–1938) Molnár Kálmán minden valószínűség szerint az 1935. évi közjogi pályatétel idején figyelhetett fel. A jogforrástani témában meghirdetett, *A kormányrendeleti jogalkotás határai a magyar közjogban* című pályatételre Bacsó László által benyújtott 159 oldalas munkáról készített bírálati jelentésben Molnár Kálmán az alábbiakat emelte ki. „*Habár szerző nem ad kész tanulmányt, de egyrésztől már abban, amit nyújt, bőségesen igazolja a tudományos munkára való rátermettségét, másrésztől a megadott vázlatot azt az alapos reményt kelti, hogy dolgozatát olyan tudományos munkává fogja kifejleszteni, amelyik messze meghaladja az egyetemi pályamunkával szemben támasztható igényeket, s amely a szakirodalomban számottevő helyet fog elfoglalni.*”³⁹¹ A következő évben Bacsó László külföldi tanulmányútra pályázott. Az ösztöndíjakra vonatkozóan Kérészy Zoltán tett előterjesztést a kari ülés számára. Bacsó Lászlóhoz érkezve a következőket emelte ki: „*A közjog professzora ajánló javaslatában azt a nyilatkozatot teszi, hogy 30 éves tanári működése alatt nem volt olyan tanítványa, aki a tudományos pályára alkalmasabbnak mutatkozott volna.*”³⁹² Nyilvánvalóan ez az ajánlás is közrejátszott abban, hogy az 1936/37-es tanévet Bacsó László az Országos Ösztöndíj Tanács támogatásával a bécsi Collegium Hungaricumban tölthette. A tanulmányait mindvégig kitűnő eredménnyel teljesítő joghallgató esetében

³⁸⁷ Molnár Kálmán 1929. április 15-i előterjesztését lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/29. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok.)

³⁸⁸ PEL. Az 1933. január 30-i V. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁸⁹ PEL. Az 1933. március 20-i VIII. rendkívüli, valamint az 1933. március 27-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁹⁰ PEL. Az 1933. december 13-i IV. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁹¹ PEL. Az 1935. május 15-i VI. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

³⁹² PEL. Az 1936. március 18-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve.

Molnár Kálmán tett jelentést a sub auspiciis gubernatoris doktorrá avatás iránti kérvényről, amelyet a kar ezúttal is egyhangúan támogatott.³⁹³ Az 1938 tavaszán újabb külföldi – bécsi – tanulmányútra pályázó Bacso Lászlóról egyenesen azt nyilatkozta, hogy őt tekinti tanári pályafutása legsikerültebb és legkiérleltebb gyümölcésének.³⁹⁴ Ugyanennek az évnek a nyarán Molnár Kálmán terjesztette elő Bacso László joggyakornoki kinevezése iránti indítványát, amelyet a kar ezúttal is pártfogolt.³⁹⁵ Bacso László tragikusan rövid életéből azonban már csak hónapok voltak hátra. Váratlan halála Molnár Kálmánt mélyen megrendítette: kiváló tanítványától, a magyar jövő nagy ígéretétől a *Dunántúl* című napilapban vett búcsút.³⁹⁶

5.2.4. MAGÁNTANÁRI HABILITÁCIÓK

A visszaemlékezésekben Molnár Kálmán azokról a nálánál jóval fiatalabb pályatársairól is megemlékezett, akiknek az egyetemi magántanári képesítés iránti eljárásában bírálóként működött közre. A memoár szerint öröm és büszkeség töltötte el, hogy annak idején részt vehetett Zsedényi Béla, Bölöny József, valamint Gálos László egyetemi magántanári képesítő eljárásában.

Zsedényi Béla (1894–1955), a miskolci evangélikus jogakadémia nyilvános rendkívüli tanára 1928-ban terjesztette be egyetemi magántanári képesítés iránti kérvényét.³⁹⁷ Miután az 1928. május 21-i kari ülés a személyi minősültség tekintetében egyhangúan minősítette a jelöltet, az érdemi bíráló előterjesztésére Molnár Kálmánt, valamint Krisztics Sándort kérték fel.³⁹⁸ A meglepően gyorsan elkészült bírálati jelentések felett az 1928. június 21-i kari ülés határozott. A bírálati jelentésben Molnár Kálmán kiemelte, hogy Zsedényi Béla irodalmi munkásságának kettős – közjogi és politikai – természetére tekintettel a jelölt által becsatolt tudományos dolgozatok egyaránt alkalmasak arra, hogy akár a magyar közjogból, akár pedig a politikából megadandó magántanári képesítés alapjául szolgáljanak. A felsőházi törvény (1926. évi XXII. tc.) megalkotását bemutató, valamint a felsőház szerkezetét érintő közjogi dolgozatainak legfőbb erényei között a bíráló Zsedényi Béla „*tősgyökeres magyar gondolkodását*” hangsúlyozta, amelyben „*a magyar jogalkotó géniusz visszhangzik*”. Zsedényinek nemcsak tudományos felkészültsége, hanem „*lelki adottsága*” is megvan ahhoz, vélekedett Molnár Kálmán, hogy magyar közjoggal foglalkozzon. Amennyiben a jelölt politikából, nem pedig magyar közjogból kérné a magántanári képesítést, azt is nyugodt szívvel ajánlhatja, mégpedig „*nemcsak a politika tárgykörébe vágó dolgozatai alapján, hanem többségben levő közjogi dolgozatai alapján is*”, miután közjogi mun-

³⁹³ PEL. Az 1937. május 25-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁹⁴ PEL. Az 1938. március 7-i VIII. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

³⁹⁵ PEL. Az 1938. június 21-i X. rendes ülés jegyzőkönyve.

³⁹⁶ MOLNÁR Kálmán: „Egy ifjú halálára” *Dunántúl* 1938. szeptember 29. 6.

³⁹⁷ Zsedényi Béla tudományos működéséhez lásd STIPTA István: „Zsedényi Béla alkotmányjogi nézetei” in Csiki Tamás (szerk.): *Tanulmányok Zsedényi Béla születésének 100. évfordulója tiszteletére* (Miskolc: Herman Ottó Múzeum 1995) 17–23.

³⁹⁸ PEL. Az 1928. május 21-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. 618/1927-28. szám alatt.

kái szintén tanúbizonyságot tesznek államtudományi elméleti képzettségéről.³⁹⁹ A kari ülés a kedvező bírálati jelentés nyomán a jelöltet magántanári kollokviumra bocsátotta, amelynek 1928. június 25-i letétele után politikából, nem pedig magyar közjogból, egyetemi magántanárrá nyilvánították.⁴⁰⁰

Az ügyvédi praxist folytató és tekintélyes közjogi munkássággal rendelkező Bölöny József (1903–1990) egyetemi magántanári képesítés iránti kérvényét 1937-ben tűzte napirendre a pécsi jogi fakultás. Miután a személyi minősültség tárgyában előterjesztett indítvány szerint „személyével szemben a legkisebb aggály sem merült fel”, Molnár Kálmán azt javasolta, hogy a kari ülés Bölöny József személyes minősültségét állapítsa meg, és tudományos munkásságának megbíráására rendeljen ki szaktanárokat. A kari ülés az előterjesztést egyhangúan elfogadta, és a jelölt tudományos műveinek megbíráására Faluhelyi Ferencet és – aligha meglepő módon – Molnár Kálmánt kérte fel.⁴⁰¹ Miközben Bölöny József tudományos érdeklődésének középpontjában a közjogi provizórium intézményeinek – ezen belül kiemelten a kormányzói jogkörnek – az elemző bemutatása állt, a magántanári képesítés alapjául a *Mentelmi jog* című kötetét nevezte meg. A bírálati jelentés a jelölt valamennyi szakirodalmi munkáját figyelembe vette, ám legbehatóbban mégiscsak a mentelmi jogot tárgyaló monográfiával foglalkozott. Molnár Kálmán arra mutatott rá, hogy a széleskörű szakirodalmi ismeretekkel, éber kritikai szellemmel, illetve gondolatközlői és írói készséggel rendelkező dolgozatok nemcsak a magyar közjog átfogó ismeretéről, hanem a jelölt alapos alkotmánytörténeti és államtudományi felkészültségéről is tanúskodnak. Mindezek kétségtelenné teszik, hogy Bölöny József képes a közjogtudomány művelésére és továbbfejlesztésére, csak engedjen magának időt arra, hogy tanulmányait – tartalmi és alaki értelemben – kiérlelje. Mindezek alapján Molnár Kálmán azt javasolta, hogy a mentelmi jogról szóló kötetet – természetesen a többi dolgozat figyelembevételével – a tanári kar fogadja el a magántanári képesítés alapjául, és ennek megfelelően bocsássa a jelöltet a magántanári kollokviumra, majd a magántanári próbaelőadásra.⁴⁰² Faluhelyi és Molnár professzorok érdemi jelentése alapján a kar Bölöny József tudományos működését a magántanári képesítés alapjául elfogadva a jelöltet magántanári kollokviumra bocsátotta, felmentve egyúttal a magántanári próbaelőadás megtartása alól. A kar a kollokvium letételét követően Bölöny Józsefet egyetemi magántanárrá minősítette, amelyet megerősítés céljából felterjesztett a kultuszminisztérium számára.⁴⁰³

A pécsi hittudományi főiskolán egyházjogot, egyháztörténelmet, valamint világi jogismereteket oktató Gálos László (1899–1968) egyetemi magántanári habilitációjára 1940-ben került sor. Miután a jelölt személyi minősültségét a kar egyhangúan megszavazta, a magántanári képesítés alapjául benyújtott *Az Egyház alkotmányának szerkezete és érintkezőpontja a világi alkotmányokkal* című monográfia elbírálásá-

³⁹⁹ Jelentése Dr. Molnár Kálmán egyetemi ny. r. tanárnak Dr. Zsedényi Béla habilitacionális kérelme tárgyában. Pécs, 1928. május 24. 9–10. Becsatolva az 1928. június 21-i X. rendes ülése jegyzőkönyvéhez.

⁴⁰⁰ PEL. Az 1928. június 25-i XI. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁰¹ PEL. Az 1937. április 22-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁰² Véleményes jelentése Dr. Molnár Kálmán egyetemi ny. r. tanárnak a magyar közjogból magántanári képesítést kérő Bölöny József Dr. ügyvéd irodalmi munkásságáról. Pécs, 1937. december 8. 10–11. Becsatolva a tanári kar 1938. június 21-i X. rendes ülése jegyzőkönyvéhez.

⁴⁰³ PEL. Az 1938. június 21-i X. rendes ülés jegyzőkönyve.

val Bozóky Gézá, valamint Molnár Kálmánt bízták meg.⁴⁰⁴ Molnár professzor felkérésében nemcsak az játszhatott szerepet, hogy annak idején Egerben éveken keresztül egyházjogot is oktatott, hanem az is, hogy tudományos publikációi az egyházjog területével is érintkeztek. A jelölt munkásságáról szóló érdemi bírálatában Molnár Kálmán kiemelte, hogy Gálos László eddigi tudományos munkásságával már kellőképp bizonyította rátermettségét az egyetemi magántanárságra. Emiatt felesleges is lenne a kollokvium letétele, valamint a próbaelőadás megtartása.⁴⁰⁵ Véleményét a kari ülés annyiban osztotta, amennyiben Gálos Lászlót a magántanári vizsga letétele alól felmentették, ám a magántanári próbaelőadást meg kellett tartania.⁴⁰⁶ Molnár Kálmán a későbbiekben támogatta Gálos Lászlónak a kolozsvári tudományegyetemre történő átkerülését, legalábbis erre utal Horváth Barna 1942. április 22-i naplóbejegyzése: „*Molnár Kálmán az egyházjogi tanszékre Gálos Lászlót ajánlja.*”⁴⁰⁷ Gálos László kolozsvári kinevezésére azonban nem került sor.

Az egyetemi magántanári képesítés megszerzését követően Zsedényi Béla és Bölöny József – mint fentebb említettük – egyaránt kivették a részüket a közjogi stúdiumok oktatásából. Nyilván ennek is köszönhető, hogy Molnár Kálmán az 1940/1941-es tanév folyamán előbb Bölöny, utóbb pedig Zsedényi egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címmel történő kitüntetését indítványozta. Bölöny József esetében a Molnár Kálmán és Faluhelyi Ferenc által 1941. április 23-án benyújtott előterjesztés kiemelte, hogy a közjog egész területét átfogó szakirodalmi tevékenységét nagy önállósággal, bátran, „*de mégis felelősséget érző módon konstruktív bírálattal végzi*”, miközben „*szilárdan áll ősi alkotmányunknak még most is legtöbb biztonságot nyújtó erős bástyáin*”.⁴⁰⁸ A kari ülés az előterjesztés megvitatása céljából bizottságot küldött ki, amelynek jelentése nyomán az 1941. június 17-i kari ülés támogatta Bölöny József nyilvános rendkívüli tanári címmel történő kitüntetését.⁴⁰⁹ Zsedényi Béla esetében Molnár Kálmán és Krisztics Sándor a kar 1941. május 21-i ülésén tett előterjesztést a nyilvános rendkívüli tanári cím adományozására,⁴¹⁰ amelyet utóbb szintén az 1941. június 17-i kari ülés hagyott jóvá.

Némiképp a társkarokon oktató kollégákhoz való viszonyra is rávilágít a bölcsészkaron 1931-ben habilitáló Fülep Lajos esete. Jóllehet a bölcsészkar meggyőző többséggel javasolta a művészetfilozófus Fülep Lajos – nem mellesleg a Baranya megyei Zengővárkony református lelkésze – számára az egyetemi magántanári cím megadását, az előterjesztést – ennek a rendes ügymenet szempontjából csupán formai jelentősége volt – a rektornak kellett benyújtania a kultuszminisztérium számára. Fülep és a habilitációt szorgalmazó Halasy-Nagy József leveleiből viszont az derül ki, hogy Bozóky Géza rektor és az egyetem prorektora, aki abban az évben Molnár Kálmán volt, a jelölt személyét érintő további tájékozódás céljából – a jelek szerint szándékoltan – lassította az

⁴⁰⁴ PEL. Az 1940. február 19-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁰⁵ Véleményes jelentése Dr. Molnár Kálmán egyetemi ny. r. tanárnak az egyházjogból magántanári képesítést kérő Dr. Gálos László teológiai tanár irodalmi munkásságáról. Pécs, 1940. március 24. 6. Becsatolva az 1940. május 30-i IX. rendes ülés jegyzőkönyvéhez.

⁴⁰⁶ PEL. Az 1940. május 30-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁰⁷ Horváth Barna naplója. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 5909/40.

⁴⁰⁸ PEL. Az 1941. április 23-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁰⁹ PEL. Az 1941. június 17-i X. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴¹⁰ PEL. Az 1941. május 21-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve.

eljárást. Ennek okát a rektor és a prorektor úgymond „*ultrakatholicizmusában*” vélték megtalálni. Halasy-Nagy meg volt arról győződve, hogy – miként Ravasz László református püspökhöz intézett leveléből kiderül –, a kinevezés körüli huzavonát, azaz Bozók és Molnár „*klerikális aknamunkáját*”, nyilvánvalóan Fülep református lelképásztor mivolta váltotta ki. A rektor és a prorektor számára elítélendő körülménynek számíthatott továbbá az is – vélekedett Halasy-Nagy –, hogy Fülep a Tanácsköztársaság idején katedrát vállalt a pesti tudományegyetemen.⁴¹¹ Fülep Lajos barátjához, Elek Artúr műkritikushoz intézett levelében szintén arról írt, hogy a „*két ádáz klerikális*” mindent elkövetett, hogy a habilitációt „*teljesen elgáncsolja*”.⁴¹² Végül, ha késedelmesen is, de megszerezte Fülep Lajos a pécsi Tudományegyetemen az egyetemi magántanári címet.

5.3. A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA SZÁMÁRA FELAJÁNLOTT PÁLYATÉTELEK

5.3.1. A KIRÁLYI FŐKEGYÚRI JOG

A joghallgatók, illetve a már végzett jogászok számára kiírt pályatételek mellett Molnár Kálmán merész elhatározással az MTA számára is javasolt tudományos pályatételeket. A királyi főkegyúri jog fejlődését bemutatandó első tudományos pályatételre 1927-ben tett javaslatot. E téma tudományos érdeklődéséhez meglehetősen közel állt. Miként az akadémia főtitkárához, Balogh Jenőhöz intézett levelében fogalmazott, a magyar közjog szerény munkásaként aggódva figyelte azokat a jelenségeket, amelyek a magyar király főkegyúri jogának fokozatos elhomályosításához vezethetnek.⁴¹³ Aggodalommal követte „*a magyar közjog tételeit tervszerűen negligáló vagy elhomályosító*” irodalmi megnyilvánulásokat, amelyekkel szemben a magyar közjogi álláspont nem részesült kellő védelemben. „*Terve vettem, hogy az e téren a magyar jogtörténészekre vagy közjogászokra háramló feladatnak elvégzésére magam teszek kísérletet.*” Miután a maga elé tűzött feladat első részének az elvégzése, a Mária Terézia uralkodása óta felgyülemlett levéltári anyag összegyűjtése, hosszabb időre eltéríténé kitűzött munkaprogramjától, azzal a kérdéssel fordult a főtitkárhoz, hogy lát-e lehetőséget egy erre irányuló pályatétel kitűzésére. Molnár professzor a pályatételre a következő címet javasolta: „*Ismertessék a magyar király főkegyúri joga körül Mária Terézia óta kialakult gyakorlat (Fraknői Vilmos: A magyar király kegyúri joga Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bpest, 1895. című művének folytatásaképpen). Fejtsék ki a főkegyúri jog jogalapja, tartalma, s a magyar közjog idevágó szabályai.*” A pályatétel honorálására ugyanakkor készséggel ajánlott fel 1 000 pengő pályadíjat.⁴¹⁴ Válaszlevelében Balogh Jenő arra utalt, hogy

⁴¹¹ Halasy-Nagy József levele Ravasz Lászlónak. H. n., é. n. in *Fülep Lajos levelezése III. 1931–1938* [Szerk.: F. CSANAK Dóra] (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont 1995) 27.

⁴¹² Fülep Lajos levele Elek Artúrnak. Zengővárkony 1931. február 27. in *FÜLEP* (411. lj.) 33.

⁴¹³ Molnár Kálmán levele Balogh Jenőnek. Pécs, 1927. november 5. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 1005/1928.

⁴¹⁴ Molnár Kálmán a pályatételre a Magyar Földhitelintézetben állíttatott ki 1 000 pengő értékben takarékbetétkönyvet az MTA számára.

semmi kétsége sincs afelől, hogy a II. osztály, valamint az összes ülés és a következő évi nagygyűlés készséggel határozza el a jutalomtétel kiírását. A jutalomtétel végleges szövegének a megállapítása ugyanakkor a nagygyűlési osztályülés hatáskörébe tartozik.⁴¹⁵ Az akadémia főtitkára a Molnár Kálmán által felajánlott jutalomtételről utóbb levélben értesítette a II. osztály titkárát. Balogh Jenő ebben a levélben arról tájékoztatta Lukinich Imrét, hogy a maga részéről nem látja akadályát annak, hogy a jutalomtételt az MTA felvegye a pályadíjak közé.⁴¹⁶ A jutalomtétel kiírását az akadémia illetékes szervei valóban támogatták, így a pályázati kiírás – az eredetihez képest némileg módosított szövegezésben – meg is jelent az *Akadémiai Értesítő*ben. „*Fejtsék ki a főkegyúri jog jogalapja, tartalma és a magyar közjog idevágó szabályai. Ismertetni kell a magyar király főkegyúri joga körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot.*” A beadási határnapot 1929. szeptember 30-án állapították meg. A leendő pályázók tudomására hozták, hogy a jutalmat csak „*abszolút becsű*” munkának fogják kiadni.⁴¹⁷ A jutalomtételre az első esztendőben nem érkezett pályamunka. A következő évben sem. A jutalomtételről a II. osztály számára 1930 decemberében jelentést tevő Concha Győző és Kollányi Ferenc egybehangzó véleménye szerint a pályázat mindeztidáig „*a dolog természetében rejlő nehézségek*” miatt maradt meddő. Egyetlen potenciális pályázó bukkan csak fel, az akkoriban közel 70 esztendős Csorba Ferenc, nyugalmazott államtitkár személyében, aki „*A királyi kegyúri jog és a mai helyzet*” című 1929-ben, valamint „*A királyi kegyúri jog igazi mivolta*” című 1930-ban megjelent tanulmányai alapján kívánt az MTA-tól megbízást nyerni a pályatétel átfogó kidolgozására. Concha Győzőnek és Kollányi Ferencnek azonban az volt az egybehangzó véleménye, hogy Csorba Ferenc „*iratai*” úgymond az „*aktuális politikai publicisztika*” körébe tartoznak, nem is érintkeznek a kiírt jutalomtétel témakörével, így nem javasolták Csorba Ferenc kérelmének a támogatását.⁴¹⁸

A jutalomtétel ismételt közzétételének utóbb meglett a foganatja, hiszen 1931-ben négy pályamunka is készült. A II. osztály ezúttal is Concha Győzőt és Kollányi Ferencet bízta meg a bírálatok elkészítésével, akik 1932. január 29-i jelentésükben arról tájékoztatták az akadémiát, hogy egyik pályázónak sem sikerült a kitűzött pályatételt tudományos szempontból kielégítő módon megoldania. „*Nem akarunk azonban lemondani a reményről, hogy a királyi kegyúri jog nagyjelentőségű problémája végre jogtörténelmünk valamelyik erre hivatott művelőjének érdeklődését és munkakedvét is fel fogja kelteni, s azért arra vagyunk bátrak kérni a Tekintetes Osztályt, méltóztassék a pályatétel újabb kitűzését lehetővé tenni.*”⁴¹⁹ Az újfent meghirdetett jutalomtétel határnapjáig, 1933. szeptember 30-áig két pályamunka érkezett az akadémiára. A pályamunkák értékelésére eredetileg K. Kováts Gyulát, Erdélyi Lászlót és

⁴¹⁵ Balogh Jenő levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1927. november 18. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 1781/1927.

⁴¹⁶ Balogh Jenő levele Lukinich Imrének. Bp., 1927. november 18. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1256. A II. osztály iratai (1925–1934). 80/1927.

⁴¹⁷ *Akadémiai Értesítő* 1928. június–július. 146.

⁴¹⁸ Concha Győző és Kollányi Ferenc jelentése a Molnár Kálmán-jutalomtételről. Bp., 1930. december 22. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1256. A II. osztály iratai (1925–1934). 56/1930.

⁴¹⁹ „Jelentés a Molnár Kálmán egyet. tanár adományából hirdetett jutalomtételről” *Akadémiai Értesítő* 1932. május–szeptember. 177.

Polner Ödönt kívánták megbízni, ám K. Kováts és Polner visszalépése miatt Eckhart Ferenc felkérése mellett döntöttek. A külön-külön elkészített bírálatok nem mindenben mutattak összhangot. Erdélyi László az egyik pályamunkát alkalmasnak találta arra, hogy szerzőjét az akadémia bízza meg „a nagyarányúnak tervezett alapvető, abszolút becsű munka elkészítésével”, Eckhart Ferenc azonban úgy vélte, hogy a pályamunka szerzőjének lehet ugyan jogászai képzettsége, de a kidolgozott tétel azt bizonyította, hogy „hiányzik belőle a történelmi kritika és a módszer ismerete”, emiatt viszont nem csatlakozhatott Erdélyi László javaslatához.⁴²⁰ Döntőbíróként utóbb Holub Józsefet kérték fel, aki rövid bírálatában Eckhart Ferenc véleményét támogatta.⁴²¹

Az *Akadémiai Értesítő*ben ismételtelen megjelentetett jutalomtétel határnapjáig, 1934. szeptember 30-áig mindössze egyetlen pályamunka érkezett be. Az elmúlt évi pályázók egyike küldte be javított és rövidített pályamunkáját. A tanulmányt azonban még ebben a módosított formában sem tartották jutalomra méltónak. Bírálatában Eckhart Ferenc arra hivatkozott, hogy a pályamunka a kitűzött kérdés megoldását egyetlen lépéssel sem vitte előbbre, miután szerzője nem rendelkezik megfelelő egyházi jogi és történelmi előképzettséggel.⁴²² Teljes mértékben csatlakozott ehhez a véleményhez a pályamunka másik bírálója, Polner Ödön is. Meglátása szerint a pályamunka ahelyett, hogy jogtudományi és történettudományi szempontok szerint tárgyalná a kitűzött pályatételt, teológiai alapokon közelít a megválaszolandó kérdésekhez.⁴²³ A benyújtott pályamű annak ellenére sem lehet abszolút értékű, hogy szerzője kifejezetten arra emlékeztette bírálóját, hogy emberi mű ilyen értéket nem képviselhet, hiszen az „abszolút érték csupán Istennél van”. Ezzel az igazsággal – zárta bírálatát Polner professzor – az akadémia is tisztában van, „de midőn pályázatában mégis abszolút becsű munkát ír elő, emberi mértékkel kívánja a pályamunkákat megbírálni”, ami a szóban forgó munkáról nem mondható el.⁴²⁴

Három esztendő elteltével, 1937. december 30-án újabb pályamunka érkezett a jutalomtételre. Az eddigi szokástól eltérően azonban nem jelíges, hanem névvel ellátott dolgozatot küldtek be bírálatra. A pályamunkát Csizmadia Andor, Győr városának 27 éves aljegyzője, a pécsi tudományegyetem majdani magyar állam- és jogtörténet professzora készítette. A pályamunkáról szóló bírálat elkészítésére ezúttal Polner Ödönt kérték fel, aki a bírálati jelentés megküldését követően egy korábban a részéről fel nem merült szempontra hívta fel Voinovich Gézának, az akadémia főtitkárának a figyelmét. „Miután nem tartom kizártnak, hogy protestáns voltomnál fogva és azért, mert a pályázó e kérdésben egyszer nyilvánított nézetemet, engem is megnevezve, helyteleníti, elfogult vagyok, bár igyekeztem nem az lenni, indokoltnak látszik, hogy a dologhoz még két római katolikus bíráló is hozzászóljon.”⁴²⁵ A főtitkár elfogadta Polner professzor érveit. A bírálatot a fenti sorok kíséretében azzal a kéréssel további-

⁴²⁰ „Jelentés a Molnár Kálmán-jutalomról” *Akadémiai Értesítő* 1934. április–szeptember. 189, 196.

⁴²¹ Lásd 420. lj. 197.

⁴²² „Jelentés a Molnár Kálmán-jutalomról” *Akadémiai Értesítő* 1935. április–szeptember. 231.

⁴²³ Ez amiatt lehetséges, mert a pályamunka szerzője, Koleszár Andor Sátoraljaújhelyen működött katolikus papként.

⁴²⁴ Lásd 423. lj. 232, 238.

⁴²⁵ Polner Ödön levele Voinovich Gézának. Szeged, 1938. március 18. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 282/1938.

totta Szandtner Pálhoz, az MTA Jogtudományi Bizottságának a tagjához, hogy készíten jelentést a Csizmadia-féle dolgozatról.⁴²⁶ Szandtner professzor a pályamunka át tanulmányozása után teljes mértékben csatlakozott Polner Ödön véleményéhez, így a bírálata a kettejük aláírásával jelent meg az *Akadémiai Értesítő*ben.⁴²⁷ A jelentés arra mutatott rá, hogy a pályamunka formailag megfelelt ugyan a kívánalmaknak, ám a főkegyúri jog jogalapjának és a magyar közjog vonatkozó szabályainak a bemutatásával foglalkozó részek tartalmi szempontból már nem kielégítőek. A király főkegyúri joga körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot feldolgozó fejezeteket ugyanakkor a bírálati jelentés a dolgozat sikerültebb, elismerésre méltó részeinek tartotta. A pályamunkát azonban a maga egészében mégsem tekintették olyan abszolút becsű munkának, amelynek a pályatétel kiadható lett volna.⁴²⁸

A kudarc egyáltalán nem szegte Csizmadia Andor kedvét, hiszen a következő évben – átdolgozott és kiegészített formában – ismételten benyújtotta pályamunkáját. A bírálati jelentés elkészítése ezúttal is Polner Ödönre és Szandtner Pálra hárult. A jelentés befejezése előtt Polner Ödön aziránt érdeklődött Voinovich Gézánál, vajon részesíthető-e szorgalmi díjban a pályadíj ki nem adása esetén a pályázó, vagy esetleg megkaphatja-e a díj egy részét olyan feltétel mellett, hogy a teljes pályadíjat abban az esetben nyerheti csak el, ha munkáját megfelelően kiegészítve ismételten bemutatja?⁴²⁹ Voinovich Géza válaszából kiderült, hogy a végső határozat „*teljesen a bíráló javaslatától függ*”.⁴³⁰ Polner Ödön ennek megfelelően véglegesítette 42(!) nyomtatott oldal terjedelmű, lábjegyzetekkel bőségesen ellátott bírálati jelentését. Összefoglaló véleménye szerint a pályadíj még ennek az átdolgozott pályamunkának sem adható ki. „*A pályázó jelenlegi munkája alaposabban foglalkozik a kérdéssel, mint előbbi pályaműve, de még mindig nem éri el azt a fokot, amely valamely munka akadémiai megkoszorúzásához szükséges.*” Alapos átdolgozás, valamint nagyobb elmélyülés esetén azonban a pályázó „*talán még megkaphatja a jutalmat*”.⁴³¹ A jelentésből tehát az derült ki, hogy Polner Ödön végül még az általa felvetett ún. szorgalmi díj megítélésétől is visszalépett.

A terjedelmes és elmélyült bírálati jelentés olvastán Voinovich Gézának frappáns ötlete támadt: mi lenne, ha maga Polner Ödön dolgozna ki a mindezidáig eredménytelen pályatételt? Elgondolásáról levélben tájékoztatta Polner professzort. A remekbeszabott bírálat olvasása során ötlött eszébe az a gondolat – fogalmazott Voinovich –, hogy voltaképpen a bírálati jelentés szerzőjét kellene felkérni a pályatétel kidolgozására, aminek a nagyobbik részével a bírálati jelentés megírásával lényegében már el is készült. Lukinich osztálytitkár is helyeselné ezt az elképzelést, de előzetesen mégis-

⁴²⁶ Voinovich Géza levele Szandtner Pálhoz. Bp., 1938. március 22. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 282/1938.

⁴²⁷ Szandtner Pál levele Voinovich Gézának. Bp., 1938. április 4. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 282/1938.

⁴²⁸ „Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról” *Akadémiai Értesítő* 1938. január–május. 57–63.

⁴²⁹ Polner Ödön levele Voinovich Gézának. Szeged, 1940. február 15. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 137/1940.

⁴³⁰ Voinovich Géza levele Polner Ödönnek. Bp., 1940. február 17. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 137/1940.

⁴³¹ *Akadémiai Értesítő* 1940. január–április. 203.

csak szeretnék megtudni, mit szól ehhez a gondolathoz maga az érintett? „Nagyon jó volna, ha ez a fontos kérdés komoly tárgyalásban meg volna írva” – summázta Voinovich a puhatolózó levelet.⁴³² A főtítkári felvetésre Polner Ödön kitérő választ adott. „Az a gondolat, hogy a szóban forgó kérdés megoldását magam kíséreljem meg, nem idegen tőlem. Megvalósításának azonban két nehézsége van. Az egyik tárgyi, a másik alanyi.”⁴³³ Ami a tárgyi nehézséget illeti, bírálati jelentése tartalmazott ugyan a megoldás felé vezető szempontokat, de ezek nem elégségesek. A kérdéskör további vizsgálatokat igényelne, amit korára tekintettel – Polner Ödön ekkoriban 75 éves volt – nehezen tudna véghez vinni. (Polner Ödön egyébként 1961-ben 96 éves korában hunyt el.) Az alanyi nehézséggel kapcsolatban pedig arra hivatkozott, hogy „fonák helyzetbe” kerülne, amennyiben a pályakérdésre beérkező pályamunkák több éven keresztül bírálójaként most ő maga fogna hozzá a pályatétel kidolgozásához, mert esetlegesen kitenné magát annak a vádnak, hogy bírálatában nem mindig volt tárgyilagos. Néhány feltétel teljesülése esetén azonban mégis elvállalná a pályatétel kidolgozását. A Molnár Kálmán-féle jutalom egyik részét Csizmadia Andornak kell odaadni a pályatételben kívánt történelmi fejlődésre vonatkozó adatok összegyűjtéséért és ismertetéséért, a jutalom másik részét pedig a Csizmadia Andor által összeállított történelmi anyag kiadására kell fordítani, amennyiben a bírálatban jelzett irányokban a pályázó kiigazítja azt. Személyes hozzájárulás gyanánt pedig a jutalomtól függetlenül dolgozná ki – a meglévő történeti anyag alapján – a pályatétel jogi vonatkozásait. „A kérdésben a végleges elhatározást fenntartom magamnak későbbre” – összegezte gondolatait.⁴³⁴ Polner Ödön végül nem írta meg a pályamunkát, s függetlenül attól, hogy az elkövetkező években az *Akadémiai Értesítő* obligát módon közzétette a királyi főkegyúri jog alakulásának feldolgozására irányuló pályatételt, további pályamunkákat már senki sem készített el, vagy küldött be az akadémiának bírálatra.

Molnár Kálmán hagyatékában olvasható annak a levélnek a másolata, amelyet az akadémiai bíráló bizottság egyik korábbi tagja, Erdélyi László 1942-ben intézett hozzá. Ebben a levélben Erdélyi professzor Csizmadia Andor vesszőfutása miatt súlyosan elmarasztalta a bírálati jelentés készítőit. „Valóságos emberkínzás, amit néhány szórágó tudós művelt a bírálatokban. Ahelyett, hogy köszönettel vették volna Csizmadia szép nagy pályaművét, Polner bemutatta rajta a vivisectio minden vagdosását, mintha minden akadémiai pályamű és jutalmazott munka tökéletes volna s még akarattal sem lehetne kifogásokat találni.” Az iparkodást buzdítani kell, nem pedig zaklatásokkal tönkretenni. „Én Csizmadiát nem ismerem, sohasem láttam, de pályaművét ajánlottam, mert relatíve a legjobb minden más hasonló műnél. Könnyű lett volna kijavítani és megjutalmazni.” A szakirodalom – zárta sorait Erdélyi László – sokat nyert volna vele.⁴³⁵

⁴³² Voinovich Géza levele Polner Ödönhöz. Bp., 1940. április 10. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtítkári Hivatal iratai. 232/1940.

⁴³³ Polner Ödön levele Voinovich Gézának. Szeged, 1940. április 13. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtítkári Hivatal iratai. 232/1940.

⁴³⁴ Lásd 433. lj.

⁴³⁵ Erdélyi László levele Molnár Kálmánnak. Zalaapáti, 1942. október 21. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

5.3.2. A KÖZÖSSÉGI ESZME ÉRVÉNYESÜLÉSI TERÜLETEI

A királyi főkegyúri jog alakulásának feltárására irányuló jutalomtétel kudarca nem lankasztotta Molnár Kálmán lelkesedését. Ellenkezőleg. További pályatételek kiírásán törte a fejét, míg nem – 1940 decemberében – megszületett az újabb elgondolás. Voinovich Géza főtitkárhoz intézett leveleiben előbb felvetette, utóbb a főtitkár kérésére kellő részletességgel meg is indokolta az új pályatételek kiírására tett javaslatait. Molnár Kálmán mindenekelőtt arra kérte a főtitkárt, hogy az akadémia illetékes szerveivel beszélje meg, hajlandóak-e „*a jogfejlődés új irányainak a magyar múlttal való kapcsolatát kidomborítandó*” pályatételeket kitűzni az alábbi témakörökben:

1. A közösségi eszme a magyar alkotmányfejlődésben,
2. A közösségi eszme a magyar magánjog kialakulásában, és végül
3. A közösségi eszme a magyar büntetőjog kialakulásában.

Amennyiben az MTA részéről fogadókészség mutatkozik a pályatételek kiírására, Molnár Kálmán azonnal befizet 3 000 pengőt az akadémia folyószámlájára a pályadíjak fedezésére.⁴³⁶ Voinovich főtitkár köszönettel vette az újabb felajánlást, de azért óvatosan fogalmazott. Miként írta, nem képzeli, hogy a pályatételek elfogadásának és kitűzésének akadálya lehetne, mindazonáltal az akadémia ügyrendje értelmében az összes ülés elé kell terjesztenie a javaslatokat.⁴³⁷ Ezzel egyidejűleg Kolosváry Bálint-hoz, a Jogtudományi Bizottság tagjához is levelet intézett, amelyben egyenesen az iránt érdeklődött, alkalmasak-e egyáltalán Molnár Kálmán témafelvetései arra, hogy akadémiai pályatételként hirdessék meg azokat?⁴³⁸

Kolosváry Bálint aprólékosan kidolgozott válasza aligha nyugtatta meg a főtitkárt. A Molnár Kálmán által felvetett tételszövegezést ugyanis nem tartotta sem szerencsésnek, sem pedig alkalmasnak arra, hogy azokat az akadémia égisze alatt meghirdessék. „*A tétételek annyira homályosak, hogy a kitűzésnek sem célját, sem a megoldandó problémák mivoltát kellő megvilágításba nem helyezik, s tán lehetőséget nyújtanak arra, hogy Akadémiánkat a feladat meg nem értéséről tanúskodó próbálkozásokkal árásszák el.*” A közösségi eszme magánjogi, illetve büntetőjogi érvényesülését – miként magát a közösségi eszmét is – igen kétes értékű tárgymegjelölésnek tartotta, hiszen önmagában már az is kétséges, hogy mit lehet, és mit kell közösségi eszme fogalma alatt érteni. Lehet, hogy Molnár Kálmán alkotmányjogi vonatkozásban arra a „*jogtörténeti processusra*” gondolt, amely III. Endre királyi tanácsával indult meg és távolodott lépésről lépésre a patriarchális és autokrata államszervezettől a 19. század parlamentarizmusa felé. Magánjogi vonatkozásban ugyanakkor a közösségi eszme fejlődése éppen fordított utat járt be, amennyiben „*az egyéni tulajdonjog*

⁴³⁶ Molnár Kálmán levele Voinovich Gézának. Pécs, 1940. december 23. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.

⁴³⁷ Voinovich Géza levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1940. december 30. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 610/1940.

⁴³⁸ Voinovich Géza levele Kolosváry Bálintnak. Bp., 1940. december 30. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 610/1940.

kialakulása felé mutat a különböző községi kötelekekből való fokozatos kibontakozás útján”. Ám az is lehetséges – vélekedett –, hogy a tétel megfogalmazásával „az újszerű socializálás tulajdonellenes jelenségei” lebeghettek Molnár Kálmán lelki szemei előtt. A leghomályosabbnak azonban a közösségi eszme büntetőjogi vonatkozásait tartotta. A pályázónak feltehetően arról kell majd értekeznie – találgatott –, hogy „miképpen szorult vissza a magánmegtorlás és a compositionális rendszer, illetőleg felfogás, azzal az előretörő gondolattal szemben, hogy a büntetés a közrend elleni lázadás, azaz a ’közösség’ elleni sérelmek megtorlása, és nem közvetlenül a sértett egyéni sérelmének elhárítására, vagy megelőzésére irányul”. Kolosváry Bálint végül is azt javasolta, hogy az MTA arra hivatkozással, hogy pillanatnyilag nem illeszkedik a programjába, hárítsa el ebben a formában a pályatételeket.⁴³⁹ Az akadémia főtítkárának természetesen diplomatikus módon kellett a fenntartásokról Molnár Kálmánt tájékoztatnia. Levelében – Kolosváry Bálint érvelésére támaszkodva – arról tájékoztatta Molnár professzort, hogy a II. osztály szakembereinek a véleménye szerint az általa javasolt pályatételek megfogalmazása „némileg homályos” és nem világítanak rá sem a kitűzés céljára, sem pedig a megoldandó problémák mivoltára. Ennél fogva arra kérte Molnár Kálmánt, hogy fogalmazza meg részletesebben a pályatételeket, így meg lehet óvni az esetleges tévutaktól és félreértésektől a pályázni kívánókat.⁴⁴⁰ Az akadémia tehát a nyomós ellenérvek dacára is hajlott a pályatételek befogadására, csak bizonyos pontosításokat kívánt meg a szövegezést illetően.

Molnár Kálmán – feljegyzései szerint – biztos volt abban, hogy a háttérben Eckhart Ferenc akadékoskodhatott a pályatételek kiírása körül. „Képelem, milyen kínos volt szegény világosfejű Voinovich Gézának idemáolni és szignálni ezt az újabb Eckhart Ferenc féle fölényes sületlenséget.” Úgy látszik – folytatta –, Eckhart Ferenc számára nem volt elég, hogy „A magyar történetírás új útjai” című kötetben közzétett „fölényes és cinikus handabandájára” annak idején rámutatott. „Ezt akarta az Akadémia cégjelzésével visszatorolni, s annyit valóban sikerült elérnie, hogy megakadályozta e fontos probléma komoly megtárgyalását. De a nyegle tudálékosság akkor se tudomány, ha az Akadémia ellenjegyzí.”⁴⁴¹

Voinovich Géza kérésének mindazonáltal Molnár Kálmán eleget tett és részletesen beszámolt a témaválasztás indokairól. A közösségi eszmét, fogalmazott, lépten-nyomon úgy tüntetik fel Magyarországon, „mint valami olyan állam- és jogrendezési új alap gondolatot, amelyet egy jobb világ megalapozása érdekében nekünk nyugati nagy szomszédunktól át kell vennünk”. Ez a beállítás viszont egyrészt elfogultságról, másrészt viszont „magyar múltunk ősi intézményeinek” nem ismeréséről tanúskodik. Az eredeti magyar jogfejlődés ugyanis a közösségi eszmét mindig sokkal szélesebb keretekben érvényesítette, mint a hűbéri és patrimonális „germán államoknak” meglehetősen individualista irányzata. A közösségi eszmének a „bűvköre” hatotta át az alkotmányjog, a büntetőjog, de még az ősiségi birtokrend, vagy az ági öröklés révén

⁴³⁹ Kolosváry Bálint levele Voinovich Gézának. Bp., 1941. január 3. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtítkári Hivatal iratai. 15/1941.

⁴⁴⁰ Voinovich Géza levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1941. január 9. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtítkári Hivatal iratai. 15/1941.

⁴⁴¹ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

a magánjog fejlődését is a 19. század közepéig. Fő törekvése a fogalmi tisztázáson kívül mindenekelőtt arra irányult, hogy erre a jellegzetességre erőteljesen mutassanak rá. További célja pedig az, hogy „amikor a közösségi gondolatnak a világ új berendezésénél kétségkívül nagyobb szerep fog jutni, akkor mi a szükséges reformokat nem annyira idegen eszmék recipiálásával tervezgessük, mint inkább magyar múltunk tanúságai alapján, a magyar közjogi gondolkodás felélesztésével, régi intézményeink szellemében keressük a megoldásokat”. Meglátása szerint az állam- és jogrend két sarokpont, a közösség és az egyén között forog. „Más szóval: a rend és szabadság körül.” E kettőt jól kiegyensúlyozni igen nehéz feladat. Különböző korszakokban hol erre, hol arra billent a mérleg serpenyője. Levelét azzal zárta, hogy az általa megjelölt pályatételek címéhez egyáltalán nem ragaszkodik – ezt a későbbiek során is hangsúlyozta –, a világos és körültekintőbb megfogalmazást pedig örömmel fogadja el.⁴⁴² Molnár Kálmán tehát úgy látta, hogy az individualizmussal szembenálló közösségi eszme egyáltalán nem tekinthető német importterméknek, hiszen a közösségi eszme gondolata a magyar jogfejlődésben is kimutatható. E felvetés egyértelműen jelzi, hogy Molnár Kálmán részéről a pályatételek háttérében – a német (nemzeti szocialista) hatás ellensúlyozására irányuló – politikai és ideológiai természetű megfontolások is húzódhattak. Mellesleg azt a gondolatot, miszerint a közösségi eszme nem külföldi importtermék, egyik dékáni beszédében is hangsúlyozta. A közösségi eszmét idealizáló ünnepi beszéd az első világháborús hősök tiszteletére hangzott el 1942 tavaszán. „A magyar hőst, s e hősök nemzetét mindig a közösségi eszme inspirálta nagy tettekre. Az a közösségi gondolat, amelyet nekünk soha nem kellett idegenből kölcsönöznünk, mert hosszú évszázadokon át éppen mi adtunk abból gyakorlati leckét a nemesre fogékony más nemzeteknek. Miként állami életünknek és berendezkedésünknek ez a gondolat volt a sarkpontja, úgy sok-sok nehéz küzdelmünket és háborúnkat is eszmények szolgálatában küzdöttük végig, egyszer a glóriás vérpadig, máskor a haretéri hősi halálig.”⁴⁴³

Molnár Kálmán érvei kevésbé győzték meg Kolosváry Bálintot a pályatételek kiírásának szükségességéről, de miután az akadémia lényegében már zöld utat biztosított a pályatételek kiírása számára, a hangsúly ettől kezdve a pályatételek szabatos megfogalmazására helyeződött. Lukinich osztálytitkár sürgette is Kolosváry professzornál a Molnár-féle pályatételek megszövegezése felőli döntést, hogy a pályatételeket az elnökség kellő időben közzétehesse. Kérte egyúttal, hogy esetleg Molnár Kálmánnal egyetértésben hozzák a főtítkári hivatal tudomására a pályatételek szövegét.⁴⁴⁴ Válaszában Kolosváry Bálint jelezte, hogy a szövegezt „kényes kérdésnek” tartja, és a felelősséget nem szívesen vállalja, mert Molnár Kálmán intencióit a főtítkárhoz intézett levele után is homályosnak tartja. „Legjobbnak vélném, ha nagyjából

⁴⁴²Molnár Kálmán levele Voinovich Gézának. [Pécs, 1941. január 9. után.] MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtítkári Hivatal iratai. 15/1941.

⁴⁴³„Tanévzáró beszéd a hősökéről” (1942. május 30.) in MOLNÁR Kálmán: *Dékáni beszédek. Különlenyomat a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem 1941–42. tanévi irataiból* 31. szám. (Pécs: Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1942) 13.

⁴⁴⁴Lukinich Imre levele Kolosváry Bálintnak. Bp., 1941. február 14. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1226. A Jogtudományi Bizottság iratai 1935–1944. 270/1941.

maradnának a tételek úgy, ahogyan ő rögzítette, s legfeljebb egy pár szóban lehetne 'kommentárt' fűzni hozzájuk tisztán az ő elgondolásai szerint." Molnár Kálmán hozzájárulásához természetesen ragaszkodni kell. Kolosváry Bálint a következő „kommentárt” javasolta magyarázatképp a pályatételekhez: „A pályatételek kitűzője a jogfejlődés azoknak a jelenségeinek vizsgálatára gondol, melyeknél a közösségi eszme az alapgondolat és amelyeknél a közösség érdekei nyomulnak a magánérdek biztosításával szemben előtérbe.” Egyebekben továbbra sem jósolt sok sikert a pályázatoknak.⁴⁴⁵ Végül hosszas fejtörés és egyeztetés után született döntés a közösségi eszme megnyilvánulási területeit érintő pályatételek szövege felől:

1. A közösségi eszme érvényesülése a magyar alkotmányjog történelmi kifejlődésében,
2. A közösségi eszme érvényesülése a magyar büntetőjog történelmi kifejlődésében, és végül
3. A közösségi eszme érvénysülése a magyar magánjog történelmi kifejlődésében.

Magyarázatképpen pedig a Kolosváry Bálint által javasolt kommentárt fűzték a pályatételekhez.⁴⁴⁶ Az *Akadémiai Értesítő*ben megjelenő pályázati felhívás 1942. december 31-ig várta a közösségi eszme érvényesülését feldolgozó pályamunkák megküldését. A megadott határnapi csupán egyetlen, a közösségi eszme érvényesülésének magánjogi vonatkozásait feltáró dolgozat érkezett meg. A II. osztály 1943. január 11-i zárt ülése Szladits Károlyt és Kolosváry Bálintot kérte fel a pályamunka bírálatára.⁴⁴⁷ Molnár Kálmánt a főtitkári hivatal értesítette a pályamunka elkészültéről. E levél nem maradt fenn, Molnár Kálmán válaszlevele azonban igen. „Egészében osztom azt, amit velem közölsz. Nekem a legkevésbé sem volt szándékomban, hogy a pályatétel fogalmazásával a szerző szempontjait befolyásoljam, én csak választ akarok arra a kérdésre, hogy a közösségi gondolat mennyiben befolyásolta a magyar jogfejlődést a különböző jogágakban?” Örömmel látta, hogy van érdeklődés a pályatétel iránt. Különösen örült annak a minősítésnek, miszerint a pályamunka – ezt az előzetes véleményt nyilván a hozzá intézett levélben olvasta – „nagyon okos, gondolkodó főre vall”. Helyes gondolatnak tartotta ugyanakkor, hogy a pályázónak megbízást adjanak a kérdés kidolgozására, miként a pályatételek módosított szövegben történő újbóli kitűzésével is egyetértett. A pályatétel felől meghozandó határozatra pedig a „legkisebb befolyást” sem kívánja gyakorolni, miután teljesen közömbös körülménynek tartotta, hogy ki biztosította a pályadíj összegét.⁴⁴⁸ A tavasz folyamán nyilvánosságra kerülő bírálati jelentések mindazonáltal nem javasolták a pályadíj odaitélését. Szladits Károly jelentése elismeréssel állapította meg, hogy a dolgozatot önállóan gondolko-

⁴⁴⁵ Kolosváry Bálint levele Lukinich Imrének. Bp., 1941. február 16. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.

⁴⁴⁶ *Akadémiai Értesítő* 1942. január–május. 108–109.

⁴⁴⁷ Jegyzőkönyv az MTA II. Osztályának 1943. január 11-i zárt üléséről. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 82/1943.

⁴⁴⁸ Molnár Kálmán levele a Főtitkári Hivatalnak. Pécs, 1943. február 3. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 157/1943.

dó és társadalombölcseleti kérdésekben világosan látó pályázó készítette. Kiemelte a szerző szellemi önállóságát, amelyet „*a divatos szövegekkel szemben tanúsít*”. Nem vált a közösségi eszme „*bálványimádójává*”, nem engedte magát a közösségi gondolkodás „*etatisztikus*” túlzásaiba vinni, hanem „*bölcs mérséklettel méri mind a közösségi, mind az egyéniségi eszmének jelentőségét a társadalom helyes szerkezete szempontjából*”. Mindazonáltal a pályázó félreértette a kérdésfeltevést, emiatt Szladits professzor a pályatétel újbóli – módosított szövegezésű – kitűzését látna célravezetőnek. Szövegszerű javaslattal is élt: „*A közösségi eszme érvényesülése a mai magyar magánjogban, különösen: a közjog térfoglalása a magánjog rovására és a közösségi szempontok befolyása a magánjogi intézmények tartalmára.*”⁴⁴⁹ Bírálati jelentésében Kolosváry Bálint szintén azon a véleményen volt, hogy jóllehet a pályázó „*kétségtelenül gondolkozó fő és éles kritikai képességről tesz tanúságot*”, a kitűzött feladatot nem oldotta meg, mert magához a feltett kérdéshez téves – filozofikus – irányból közelített. Összességében Kolosváry professzor is úgy vélte, hogy a pályatételt a Szladits Károly által javasolt új szövegezésben ismételten közzé kell tenni.⁴⁵⁰ A bírálati jelentések készítői tehát továbbra is úgy látták, hogy nem eléggé szabatos a pályatételek megfogalmazása.

Az *Akadémiai Értesítő*ben a Szladits Károly által javasolt kiegészítéssel ismételten közzétett pályatételekhez az elmúlt évből megismert magyarázatot is hozzáfűzték: „*a jogfejlődés azon jelenségei vizsgálandók, melyeknél a közösségi eszme az alapgondolat és a közösség érdekei nyomulnak előtérbe a magánérdek biztosításával szemben.*”⁴⁵¹ Az 1943. december 31-i határnapig három pályamunkát küldtek meg. A II. osztály 1944. január 17-i zárt ülésén a korábbi bírálókon kívül Tomcsányi Móriczot is felkérték, ami azt jelentette, hogy legalább az egyik pályamunka a közösségi eszme alkotmányjogi vonatkozásait vizsgálta.⁴⁵² Az akadémia – Magyarország fokozatos hadszíntérré válása miatt – csak megkésve foglalkozott a pályatételekkel. A bírálati jelentések lappanganak, mindössze az 1944. november 9-i nagygyűlési jegyzőkönyv áll rendelkezésre. Ezek szerint a pályadíjakat – sem a magánjogit, sem pedig a közjogit – nem javasolták kiosztásra, ellenben a két magánjogi pályázó számára 500-500 pengő szorgalmi jutalom odaitélését helyezték kilátásba.⁴⁵³ Ezen az ülésen Molnár Kálmán semmiképpen sem lehetett jelen, hiszen ekkor már hetek óta a nyilas karhatalom internáltjaként a nagykanizsai gyűjtőtáborban tartózkodott. Az 1945-ös felszabadulás után újjászerveződő MTA a jutalomtételeket ismételten napirendjére tűzte. Ily módon a Molnár Kálmán-féle jutalomtételeket is áttekintették. Az 1945. május 30-i nagygyűlés jóváhagyta az elmúlt év novemberében hozott döntéseket, amennyiben a magánjogi pályatételek szerzőit – Czigliányi Aladárt és Kelemen Lászlót⁴⁵⁴ –

⁴⁴⁹ „Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról” *Akadémiai Értesítő* 1943. január–május. 109–112.

⁴⁵⁰ Lásd 449. lj. 112–118.

⁴⁵¹ *Akadémiai Értesítő* 1943. január–május. 150.

⁴⁵² Jegyzőkönyv az MTA II. Osztályának 1944. január 17-i zárt üléséről. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 82/1944.

⁴⁵³ Jegyzőkönyv az MTA 1944. november 9-én tartott nagygyűlési osztály- és összes üléséről. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K 1482. Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1939–1944.

⁴⁵⁴ Lásd KELEMEN László: „A közösségi gondolat a magánjogban” in ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos (szerk.): *Emlékkönyv dr. viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenéves év-*

jutalomban részesítették.⁴⁵⁵ A továbbiakban viszont nincs nyoma annak, hogy akár a király főkegyúri jogát, akár a közösségi eszme érvényesülését érintő pályatételekkel bárki is foglalkozott volna. Az 1945-ben bekövetkezett politikai és társadalmi változások lényegében okafogyottá is tették ezeket a pályatégeket.

Az MTA javára felajánlott pályatételek összességükben nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Ezt nemcsak az okozta, hogy a pályadíjakat egyetlen alkalommal sem osztották ki – szorgalmi jutalmat is mindössze két pályázó kapott –, hanem az is, hogy a pályatételek kidolgozását kevesen vállalták. Molnár Kálmán kezdeményezését ugyanakkor – miként ez a háttérlevelezés alapján is érzékelhető – kellemetlen mellékszövegek is kísérték. Ez természetesen azzal is összefügghetett, hogy a pályatételek politikai és világnézeti szempontból egyaránt kényes kérdéseket vetettek fel. Az idő múlásával Molnár Kálmán is érzékelte, hogy a pályatételek kiírása körül valamiféle változtatásra lenne szükség. Ennek érdekében azt javasolta Voinovich főtitkárnak, hogy az általa a pályatételek finanszírozása céljából rendelkezésére bocsátott 3 000 pengőt az MTA az elkövetkezőkben teljesen szabadon megjelölendő pályatételek jutalmazására használja fel.⁴⁵⁶ Erre azonban már nem került sor.

5.4. A KARI AUTONÓMIA ÉLÉN

5.4.1. A KARI ÜLÉS TAGJA

Molnár Kálmán két évtizedig volt tagja az egyetemi autonómiát megtestesítő kari ülésnek. Szakmai, egyetempolitikai és közéleti kérdésekben gyakorta nyilvánított véleményt, legyen szó a jogi oktatás reformjáról, tudományos pályatégekről, magántanári habilitációkról, tehetséges diákok felkarolásáról, szélsőjobboldali diákmozgalmak elleni fellépésről, avagy a túlbujánzó díszdoktori címadományozások visszاسzórítására irányuló törekvésekről.

Az utóbbi kérdés, a díszdoktori kitüntetések körüli anomáliák kiküszöbölése, hosszú időszakon keresztül foglalkoztatta Molnár Kálmánt, akit különösen az töltött el aggodalommal, hogy a pécsi tudományegyetem aktív politikusoknak is adományozott díszdoktori címet – 1927-ben Bethlen István miniszterelnököt avatták díszdoktorrá –, ugyanakkor a tudományegyetem Sopronban működő evangélikus teológiai kara feltűnően sok díszdoktorát avatott fel. Az 1927. március 9-i kari ülésen Molnár Kálmán azt indítványozta, hogy az Egyetemi Tanács a díszdoktori cím adományozását csak olyan személy részére javasolja, aki erre kimagasló tudományos munkásságával szerzett érdemet, vagy aki az egyetemen végzett tudományos munka előfeltételeinek megteremtéséhez, illetve ennek a munkának a megkönnyítéséhez jelentős mértékben hozzájárult. Arra is javaslatot tett, hogy az Egyetemi Tanács „*aktív kormányférfiak*” díszdoktorrá avatását mellőzze. Az indítvány további pontjai az Egyetemi Tanács és a

fordulójára (Budapest: Stephaneum Nyomda 1942) 234–246.

⁴⁵⁵ Jegyzőkönyv az MTA 1945. évi nagygyűlésének május 30-án tartott összes üléséről. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1483. Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1945–1949.

⁴⁵⁶ Molnár Kálmán levele Voinovich Gézának. Pécs, 1942. május 31. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 6218/8.

„kebelbeli karok” díszdoktorrá avatás előkészítésével kapcsolatos eljárási kérdéseire vonatkoztak. Ezzel összefüggésben kívánatosnak tartotta, hogy egyik kar se forduljon a másik karhoz azzal a kéréssel, hogy a megkeresett kar valakinek a díszdoktorrá avatása iránt javaslatot terjesszen elő. Az indokok között arra hivatkozott, hogy a díszdoktori cím csak akkor rendelkezik azzal a „nimbuszal”, amivel rendelkeznie kell, ha azt csak kivételesen és nem tömegesen adják meg. Felvetette, hogy miután a díszdoktori cím „tudományos grádus”, közéleti vagy más érdemek elismerésére az Egyetemi Tanács ne díszdoktori címet, hanem egyéb kitüntetést adományozzon. Az egyetem ugyanis csak abban az esetben felelhet meg hivatásának, amennyiben távol tartja magát a napi politikától. Az aktív kormányférfiak díszdoktorrá avatásának ugyanis „politikai melléke” van. „Ezzel szemben a tudományos érdemek objektív mérlegelése nem látszik megnyugtatóan biztosítottnak.” A kari ülésen egyetértés mutatkozott Molnár Kálmán indítványa körül, mindössze az aktív kormányférfiaknak adományozandó díszdoktori cím tekintetében bontakozott ki vita, míg végül Bozóky Géza javaslatára azt a megoldást fogadták el, hogy az Egyetemi Tanács aktív kormányférfiak díszdoktorrá avatását „lehetőleg” mellőzni fogja.⁴⁵⁷ Ezzel az eredeti indítvány méregfogát kihúzták, és így továbbra is lehetségessé vált aktív politikusok díszdoktorrá avatása.

Az elkövetkező évek során Molnár Kálmán többször visszatért a díszdoktori címadoományozások problematikájára. Az 1929. március 13-i kari ülésen a soproni evangélikus teológiai kar gyakorlatát tette szóvá. Arra hivatkozott, hogy miközben az egyetem fennállása óta a jogi, orvosi és bölcséleti kar együttesen nem adományozott ötnél több díszdoktori címet, addig az evangélikus teológiai kar egyetlen év alatt 12 új díszdoktorra avatott fel. Noha felekezeti szempontok nem befolyásolták, mégis rá kellett mutatnia arra, hogy az Erzsébet Tudományegyetemet a túlnyomórészt katolikus Dunántúl egyetemeként tartották számon. A kultuszminisztérium is többször utalt arra, hogy a pécsi egyetem csak akkor működhet és virágozhat, ha az „érdekeltektől” éppen olyan szeretettel és elszántsággal sorakozik fel mögötte, amint ezt a debreceni Tisza István Tudományegyetem mögé felsorakozó „erős protestáns falanx” teszi. Ebből a szempontból pedig furcsa lehet az optikája annak a ténynek, hogy az Erzsébet Tudományegyetem 17 díszdoktora között 12 protestáns egyházi méltóság foglal helyet. Az evangélikus teológiai kar álláspontját, miszerint az általuk adományozott díszdoktori cím egyrészt kevesebbet jelent, mint az Egyetemi Tanács által adományozott díszdoktori cím, másrészt a teológiai kar díszdoktorait nem is az egyetem székhelyén, hanem Sopronban avatják fel, Molnár Kálmán nem tartotta elfogadhatónak, hiszen csak egyféle díszdoktori cím lehetséges. Véleményét a kari ülés ezúttal is egyöntetűen támogatta.⁴⁵⁸ Az evangélikus teológiai kar az „ellentét elsímítása” érdekében elhatározta, hogy az Erzsébet Tudományegyetem kiadványaiban a teológiai tiszteletbeli doktorokat nem az egyetem tiszteletbeli doktorai között, hanem a soproni evangélikus teológiai kar számára fenntartott fejezetben közlik „a teológiai kar doktorai” megnevezéssel.⁴⁵⁹ Az ügy ezzel még nem jutott nyugvópontra, hiszen Molnár Kálmán még az 1934. április 30-i ülésen is szóvá tette, hogy az evangélikus teológiai

⁴⁵⁷ PEL. Az 1927. március 9-i III. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

⁴⁵⁸ PEL. Az 1929. március 13-i VI. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

⁴⁵⁹ PEL. Az 1929. május 1-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

karon folytatott tömeges díszdoktorrá avatások a tudományegyetem legjelentősebb kitüntetésének a devalválódásához vezethetnek.⁴⁶⁰

A legnagyobb visszhangot 1936 tavaszán Gömbös Gyula miniszterelnök díszdoktorrá avatásának a terve váltotta ki. A visszaemlékezések lapjain Molnár Kálmán a következőket írta erről az esetről: „*A tudomány embereinek a halandzsá-politika szekerébe fogása ellen határozott lépést tettünk akkor, amikor a Gömbös Gyulának díszdoktorrá avatásával szembehelyezkedtünk. A pécsi jogi kar, ahonnan a javaslatnak kiindulni kellett volna teljes egyhangúsággal utasította vissza a neki szánt szegyenletes szerepet. Ezért a fővárosi lapokban is személy szerint engem tettek felelőssé.*” Az ügy háttérében a bölcsészettudományi kar megmentése húzódtott. A kar dékánja, Halasy-Nagy József ezt az általa is szerencsétlennek tartott kezdeményezést utóbb azzal magyarázta visszaemlékezéseiben, hogy a szorongatott helyzetben lévő bölcsészkar Prinz Gyula rektor javaslatára a miniszterelnöknek adandó bölcsészeti díszdoktori címmel kívánt megmenekülni a fenyegető – ám évekkel később mégis bekövetkező – bezárástól.⁴⁶¹ A jogi fakultás az 1936. május 16-i ülésen vitatta meg a Gömbös Gyula bölcséleti díszdoktorrá történő avatásáról szóló – a bölcsészettudományi kar által kezdeményezett – rektori átiratot. A kari ülés az állásfoglalás kialakítása céljából öttagú bizottságot küldött ki, amely rövid tanácskozás után Molnár Kálmán útján terjesztette elő egyhangúan elfogadott álláspontját a kari ülés számára. Ebből kiderül, hogy a bölcsészkar elmulasztotta előzetesen tájékoztatni az Egyetemi Tanácsot, ami alapján a társkarok kialakíthatták volna előzetes véleményüket. Az Egyetemi Tanács leirata kész helyzet elé állította a kart, hiszen a bölcsészkar nem csupán tervezte, hanem immáron el is határozta a miniszterelnök díszdoktorrá avatását. Az egyetem rektora ráadásul a sajtót is értesítette a díszdoktorrá avatásról. A jogi fakultás álláspontja viszont az 1927. március 9-i kari ülésen elfogadott határozat óta nem változott. Ezt az álláspontot az azóta történt események „erősen igazolták”. Ezen túlmenően arra is hivatkoztak, hogy a miniszterelnök díszdoktorrá avatására vonatkozó javaslat az egyetemi autonómia szellemét sértő módon „bukkant fel”. Az egyetem tanárai előtt ugyanis köztudomású, hogy a javaslat nem az egyetem köreiből származott. „*Pártpolitikai tényezők kezdeményezték azt, amelyek az egyetem állásfoglalásának provokálásával kívánják pártpolitikai céljaikat szolgálni.*” Az egyetemet pusztán csak eszköznek tekintették. A jogi kar meg volt győződve arról, hogy a miniszterelnöknek sejtelve sincs az egész tervről, amúgy pedig a nemzeti egység gondolatának szószólójaként nem is járulna hozzá ahhoz, hogy a pártpolitikának az egyetemre történő behurcolásával az intézmény egysége és „*nagy nemzeti célokat szolgáló harmonikus munkássága megbéníttassék*”. Mindezekre tekintettel a jogi fakultás nem látott lehetőségét arra, hogy a bölcsészkar kezdeményezésével érdemben foglalkozzon. A bizottság előterjesztését a kari ülés egyhangúan elfogadta.⁴⁶² Noha a jogi kar ellenállásáról hírek szivárogtak ki, az Egyetemi Tanács – miként a sajtó fogalmazott – a legnagyobb örömmel járult hozzá ahhoz, hogy a miniszterel-

⁴⁶⁰ PEL. Az 1934. április 30-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁶¹ HALASY-NAGY JÓZSEF: „Summa vitae. Önéletrajzi vázlat” in HALASY-NAGY JÓZSEF: *Az erkölcsi élet* [Szerk.: DEÁK TAMÁS – LACZKÓ SÁNDOR – VARGA TAMÁS] (Kolozsvár – Szeged: Pro Philosophia 2002) 395–396.

⁴⁶² PEL. Az 1936. május 16-i IV. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

nököt honoris causa doktorrá avassák fel.⁴⁶³ A díszdoktori cím adományozása végül Gömbös Gyula elhatalmasodó betegsége, majd halála miatt lekerült a napirendről.

A megüresedő tanszékek betöltése, illetve annak előkészítése a kari autonómia hatáskörébe tartozott. Nem történt ez másként Ereky István 1943-ban bekövetkezett halála után sem. A karnak gondoskodni kellett a közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék utódlásáról. A tanszékek betöltése általában komoly háttérmunkával járt. Sok követ mozgattak meg egy-egy esélyesnek tartott jelölt érdekében. Nem volt ez másként a közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék esetében sem, jóllehet, az 1944/45-ös összeomlás miatt végül nem került sor a tanszék betöltésére. A tanszékbetöltési kísérlet történetével azonban mégis foglalkoznunk kell, mert a jelöltek egyike, a Magyar-iskolához tartozó jeles közigazgatási eljárásjogász, Valló József (1913–1976), Molnár Kálmán unokaöccse volt. Magyary Zoltán minden tőle telhetőt igyekezett megtenni tehetséges tanítványa érdekében. Sürgősen kapcsolatba lépett a pécsi jogászprofesszorokkal, köztük természetesen Molnár Kálmánnal is. Magyary levelezés-hagyatékában fellelhetők – Valló József Magyary Zoltánhoz intézett levelei között – a Molnár Kálmán által a tanszékbetöltéssel kapcsolatosan írt levelek is. A tanszék betöltésére 1944 tavaszán írták ki a pályázatot. A mozgólódások természetesen már jóval korábban megkezdődtek. A tanszékre ketten tűntek igazán esélyesnek: Tóth József (1897–1980), az Egri Érseki Joglyceum tanára, egyúttal a pécsi tudományegyetem magántanára, és az akkoriban köztisztviselőként dolgozó Valló József, a budapesti tudományegyetem magántanára. Mindkettejüknek voltak támogatói Pécsen. Felreppent ugyanakkor az a minden alapot nélkülöző hír, hogy Molnár Kálmán nem az unokaöccsét, hanem Tóth Józsefet favorizálja. Magyary Zoltán tüstént Molnár Kálmánhoz fordult bizalmas tájékoztatásért.⁴⁶⁴ Válaszlevelében Molnár Kálmán igyekezett tisztázni a számára cseppet sem egyszerű helyzetet. „[...] *leveled nagyon meglepett, mert arra aztán igazán nem voltam felkészülve, hogy Valló József ügye nálam szoruljon támogatásra*” – kezdte levelét. Helyénvalónak tartotta ugyanakkor, hogy a tanszékre aspiráló személyről alkotott véleményét megossza Magyaryval. Valló Józsefről azt a jellemzést adta, hogy kevés hozzá hasonló egyetemi katedrúra termett ifjú van az országban, akár a szellemi adottságait, akár a szorgalmát veszi figyelembe. „*Amennyire egy nagybácsitól objektív megállapítás kitelik, én úgy ítélem meg, hogy Valló József, mint szakember, – úgy látóköreinek szélessége, mint tanulmányainak elmélyítettségét tekintve – jóval felette áll Tóth Józsefnek.*” Unokaöccsét ezen túlmenően finom lelkű, szimpatikus, szerény, komoly, mélyen érző, kiegyensúlyozott fiatalemberként jellemezte. „*Különösen becsülöm benne, hogy komoly munkával kialakított iránya és meggyőződése van, s úgy hiszem, hogy soha sem lesz belőle szélkakas.*” Mindezek következtében pedig nagy örömet és megnyugvást jelentene a számára, ha őt a közelében tudhatná. Tóth Józsefet ugyanakkor igen nagyra becsülte. „*Látom, milyen jó irányban alakítja az ifjúság lelkiületét, értékelem 15 évi tanári munkásságát, agilitását, s az egri jogakadémia fenntartásáért folytatott keserves és hálát nem termő fáradozásait.*” Mindezzel együtt úgy látta, hogy Valló József ügye

⁴⁶³ „Gömbös Gyula a pécsi egyetem bölcsészeti fakultásának díszdoktora” *Budapesti Hírlap* 1936. május 21.

⁴⁶⁴ Magyary Zoltán levele Molnár Kálmánnak. Budapest, 1944. február 14. (másolat) ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék, Magyary-archívum.

Pécsett nem állt rosszul. Unokaöccsének azonban volt két „defektusa”. Az egyik hátrány fiatal korában, a másik hátrány pedig abban rejlett, hogy a nagybátyját Molnár Kálmánnak hívták. Ebben az összetett és kényes helyzetben Molnár Kálmán a maga számára egyetlen utat talált járhatónak. *„Mérlegelem tehát, hogy meddig szólhatok bele a tanszék betöltésének az ügyébe, úgy, hogy a közérdeket és az igazságot szolgáljam és pedig nemcsak nepotizmus nélkül, hanem annak látszata nélkül is, mert a látszat sokszor vérlázítóbb, mint maga a tény, – s másrészt más érdemes aspiráns igazságtalan kisebbitése nélkül.*”⁴⁶⁵ A pályázat kiírásának idején Molnár Kálmán már tudta, miként fog cselekedni. *„A körülmények – most inkább, mint bármikor – arra kényszerítenek, hogy az elintézésről – érdekeltség címén – kivonjam magamat. Az a meggyőződésem, hogy ezzel szolgálom legjobban a Jóska ügyét.*”⁴⁶⁶ Ezt az egyetlen megoldást tartotta morálisan vállalhatónak. Úgy tűnik, Valló József is megértette Molnár Kálmán etikai aggályait. 1944. június eleji pécsi útjáról visszatérve, miután nagybátyja minden egyes kollégájának bemutatta, a következő beszámolót küldte Magyarynak. Molnár Kálmán *„mint már vagy két hónapja meggyőződtem róla, szívemen viseli az ügyemet és mind objektív, mind szubjektív szempontból engem kíván a katedrán látni*”. Ám ezzel együtt sem fog részt venni a kari ülésben a szavazáson. Sőt, ezentúl egyik pécsi kollégájával sem hajlandó érdemben tárgyalni a tanszék betöltéséről. Ezt a magatartást Valló József a Magyar Zoltánhoz intézett levélben korrektnek nevezte.⁴⁶⁷ A pályázók közül végül 1944 szeptemberében többszöri szavazás után első helyen Tóth József, második helyen Valló József, harmadik helyen pedig Mihálffy Antal, osztálytanácsos kinevezésére tettek javaslatot. A tanszék betöltésére azonban a felgyorsuló események miatt már nem került sor.

5.4.2. A DÉKÁNI CIKLUSOK

Tanártársai bizalmából Molnár Kálmán kétszer töltötte be a dékáni tisztséget: az 1929/30-as tanévben, valamint az 1941/42-es tanévben. Az első választás alkalmával még bizonyos tartózkodás érezhető a személyével szemben, hiszen a hat támogató szavazat mellett négyen üres lapot adtak le. A megválasztás után tartott beszédében Molnár Kálmán kiemelte, hogy dékánként az a törekvése, hogy a jogi fakultás *„az egyetem keretében azt a pozíciót foglalja el, amely azt mindenképpen és a tanári kar irodalmi működése révén is méltán megilleti*”.⁴⁶⁸ A dékánválasztás hónapjában, 1929 júniusában Molnár Kálmán a pécsi egyetemi tanárok baráti összejövetelén – nyilván nem véletlenül – az egyetemi autonómiával kapcsolatos gondolatait osztotta meg professzortársaival. Az egyetemi autonómia annyira hozzátar-

⁴⁶⁵ Molnár Kálmán levele Magyar Zoltánnak. Pécs, 1944. február 15. ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék, Magyar-archívum.

⁴⁶⁶ Molnár Kálmán levele Magyar Zoltánnak. Pécs, 1944. május 17. ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék, Magyar-archívum.

⁴⁶⁷ Valló József levele Magyar Zoltánnak. Budapest, 1944. június 4. ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék, Magyar-archívum.

⁴⁶⁸ PEL. Az 1929. június 1-i VIII. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

tozik az egyetem lényegéhez, hogy „*betegség tünete*” annak a kérdésnek a felvetése, hogy rendelkezik-e egyáltalán az egyetem autonómiával. S amennyiben fel is vetődik ez a kérdés, akkor inkább ténykérdés ez, mintsem jogkérdés, mert ha az egyetemi tanárok többségének van „*súly és gerince*”, akkor igenis létezik egyetemi autonómia. Ha pedig az imént felsorolt előfeltételek hiányoznak, akkor felesleges erre a kérdésre szót fecsérelni. „*Ilyenkor ugyanis a baj nem az, hogy az egyetemnek nincs autonómiája, hanem az, hogy az egyetemnek nincs létjogosultsága.*” A bajok gyökere nagyon mélyen fekszik, hiszen nemcsak az egyetemi rendszer beteg, hanem az az ország is, amelyben az egyetemi gondolat „*csődöt mondott*”.⁴⁶⁹

Molnár Kálmán első dékáni ciklusa idején szerezte meg az egyetemi magántanári képesítését politikából Zsedényi Béla, büntető eljárási jogból Auer György, valamint római jogból az egykori egri tanártárs, Óriás Nándor is. Egy további folyamódó, Szende Péter Pál esetében végül nem indították meg a magántanári képesítési eljárást, mert a kari ülés álláspontja szerint a jelölt a vallását illetően megtévesztette a fakultást: katolikusnak vallotta magát, miközben az izraelita felekezet tagja volt, igaz, utóbb ismét a katolikus hitre tért át. A kar egyhangú álláspontja szerint Szende Péter Pál emiatt a „*ködösítés*” miatt személyileg nem alkalmas a magántanárságra.⁴⁷⁰

A dékáni ciklus idején indítványozta Molnár Kálmán a szemináriumi könyvtárak egységesítését. Javaslatára szerint a 13 szemináriumi könyvtárat három-négy szakcsoportra osztva lenne célszerű egységes igazgatás alá helyezni. A javaslat részletes kidolgozására a kari ülés bizottságot küldött ki.⁴⁷¹

1929 novemberében tett látogatást Hans Kelsen a pécsi tudományegyetem jog- és államtudományi karán. Ebből az alkalomból tartotta, az utóbb nyomtatásban is megjelenő, *A szuverenitás fogalmának változásai* című előadást.⁴⁷² A kar dékánjaként Molnár Kálmán látta vendégül a nemzetközi híru alkotmányjogászt.⁴⁷³

A második dékáni ciklus jóval zaklatottabb időszakra esett, hiszen 1941 nyarán, a II. világháborúba történő felelőtlen bekapcsolódás időszakában választották meg a következő tanév dékánjává.⁴⁷⁴ A dékánna történő megválasztást annak ellenére sem kívánta elfogadni, hogy meggyőző többséget kapott, hiszen a leadott 15 szavazatból 14-en voksoltak mellette. Előre elkészített beadványban érvelt a visszautasítás mellett, hozzátéve, hogy amennyiben ellenérvei dacára is ragaszkodnak a személyéhez, elvállalja a dékáni megbízatást. Esetleges dékáni működését Molnár Kálmán három területen mérlegelte: egyrészt a gondjaira bízott ifjúság, másrészt a fakultás, harmadrészt pedig a főfelügyeleti jogot gyakorló kormány vonatkozásában.

Az egyetemi ifjúság kapcsán arra hivatkozott, hogy bár a politikát tanári működé-

⁴⁶⁹ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/256.

⁴⁷⁰ PEL. Az 1931. január 27-i V. rendes ülés jegyzőkönyve, továbbá „A jog- és államtudományi kar 1923–1951” in CSIZMADIA (348. l.) 40–41.

⁴⁷¹ PEL. Az 1930. április 28-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁷² Hans Kelsen: *A szuverenitás fogalmának változásai* [Az Erzsébet Egyetem Barátai Tudományos Szövetsége Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai] (Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Bizománya 1931).

⁴⁷³ Kérészy Zoltán levele Molnár Kálmánnak. Pécs, 1929. november 22. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms. 6218/3.

⁴⁷⁴ PEL. Az 1941. június 4-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve.

sétől távol tudta tartani, mégis éreznie kellett, hogy a hallgatóság a nemzet sorsdöntő kérdéseiben olyan érzelmi szempontok befolyása alatt állt, amelyek az ő tárgyilagos álláspontjával kereszteződtek. Gyakran tapasztalta, hogy a hallgatóság a nézeteivel nem rokonszenvezett. A tanári érvek súlyát és a tanári álláspont objektív helyességét érezték ugyan, de szubjektív értelemben más irányban tájékozódtak. Molnár Kálmán a hallgatóság komolyságának erős bizonyítékát látta abban, hogy ez az ellentét a személye ellen irányuló türelmetlenségben vagy tiszteletlenségben sohasem nyilvánult meg, sőt mindig is érezte a hallgatóság részéről irányába megnyilvánuló bizalmat. Úgy vélte tehát, hogy dékánként az egyetemi ifjúság részéről számítana legkevésbé nehézségekre. *„Mégis olyan időket élünk, amikor a közvéleménygyártás fejlett technikája a tömegeknek és az ifjúságnak gyors hangulathullámszát teszi lehetővé, s így nem tartom teljesen kizártnak, hogy ebből az irányból is nehézségek torlódnak netaláni dékáni működésem elé, mert meggyőződésem, hogy [...] a feladatom a vezetés, nem pedig a sodródás olyan irányok felé, amelyeknek behódolva időtálló nagy értékeket áldozunk fel a pillanatnyi nyugalom vagy enyhülés kétes értékű előnyeinek kedvéért.”*

A karhoz való viszonyát illetően ugyanakkor azon az állásponton volt, hogy a dékáni tisztséget csak addig viselheti, ameddig a kari akaratért a felelősséget személyesen is vállalhatja, akár a kormánnyal, akár a *„józan közvéleménnyel”* szemben. Eddigi tapasztalatai alapján úgy érezte, hogy nem lesz akadálya *„az összhangzatos együttműködésnek”*. A részletkérdésekben pedig könnyű a felfogások összeegyeztetése. Ezzel kapcsolatban két további szempontot vetett fel: az egyetem zavartalan működése érdekében érvényt kell szerezni a törvény által is elrendelt *„helybenlakási kötelezettségnek”*, továbbá a hallgatóságnak és a karnak egyaránt az az érdeke, hogy a reggel 8-ra kitűzött szigorlatok déli 1-ig mindenképp véget érjenek.

Az egyetem és a kormányzat kapcsolata tekintetében Molnár Kálmán azt a diagnózist állította fel, hogy csak addig tudja betölteni a dékáni tisztséget, ameddig a kormány főfelügyeleti joga mellett képes érvényesülni az egyetemi autonómia elve, hiszen *„az a lélek, ami az egyetemet élte, csak az egyetemi autonómia keretében bontakozhatik ki, s főképpen az egyetemek újabban sokat hangoztatott nevelő, jellemképző szerepe csak az autonómia keretében érvényesülhet”*.⁴⁷⁵

Időskori feljegyzéseiben Molnár Kálmán a következő magyarázatot fűzte a fenti beadványhoz. Miután a tanárok egy része nem lakott Pécsen, jellemzően hetente csak másfél napot töltöttek az egyetemen. Emiatt az is előfordult, hogy a szigorlatok este fél tízkor értek véget, amit a hallgatók joggal sérelmeztek. *„A huzavona az én előterjesztésem tárgyában azzal végződött, hogy végre is rábírtak előterjesztésem és lemondásom visszavonására.”* Amit négy-öt dékánnak korábban nem sikerült megoldania azt sajnos Molnár Kálmánnak sem sikerült orvosolnia. A visszaélések tehát folytatódtak. *„Az én felszólításaim és kéréseim is papírkosárba kerültek.”*⁴⁷⁶

A kari ülés tagjai 1941 nyarán az ellenérvek dacára is ragaszkodtak Molnár Kálmán személyéhez, aki a dékáni megbízatást – előzetes ígéretének megfelelően – elfogad-

⁴⁷⁵ PEL. Az 1941. június 4-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁷⁶ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

ta. A második dékáni ciklus idején távozott a karról a közellátási államtitkárrá kinevezett Weis István, illetve a szegedi tudományegyetem bölcsészettudományi karára átkerülő Bognár Cecil. A jogi fakultásra került viszont a megszűnt bölcsészettudományi karról Salacz Gábor, a jeles egyháztörténész, akinek a feladatai közé tartozott a kötelező történelem kollégium megtartása.⁴⁷⁷ Krisztics Sándor professzor ugyanakkor 1942 tavaszán terjesztette elő a karon létesítendő Magyar Szociográfiai Intézet felállítását célzó javaslatát.⁴⁷⁸ Az Intézet a következő tanévben meg is kezdte a működését. Ugyanebben az időszakban került vissza Pécsre az egykori Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtárából 1921 folyamán szerb hadizsákmányként a szabadkai jogi fakultásra hurcolt mintegy 14 000 kötet is.⁴⁷⁹

Az 1941. szeptember 23-i tanévnyitó dékáni beszéd hűen tükrözte Molnár Kálmán humanista meggyőződését. A tanévnyitóban mindenekelőtt és mindenekfelett a felebaráti szeretet, valamint az emberi méltóság fontosságát emelte ki. Mindig és minden körülmények között embernek, emberséges embernek kell lenni – figyelmeztette Arany János gondolatai nyomán a hallgatóságot.⁴⁸⁰ Jótanácsként pedig azt adta útravalóul, hogy tanuljanak meg gondolkodni és gondolkodva ítéletet alkotni, mert „*embervoltunknak*” ez a követelménye. Olyan tanácsot sohasem adna az ifjúságnak, hogy ne politizáljon, hiszen ez azt jelentené, hogy ne érdeklődjenek hazájuk, nemzetük sorsa iránt. Ám mielőtt valamilyen szervezet tagjául szegődnének, alaposan tájékozódjanak, és „*komoly megfontolás*” előzze meg a döntést. Ne engedje magát az ifjúság megtéveszteni a propaganda hírverésétől, hiszen minél többet ígérnek a hangzottatott jelszavak, annál aggályosabban kell mérlegelni azok komolyságát, vajon igazolható-e erkölcsileg a kitűzött cél? Vajon megvalósítható-e egyáltalán a kívánatos cél a tisztességes emberek által igénybe vehető eszközökkel?⁴⁸¹ Óvakodni kell az egyoldalúságtól is. „*Ne dugják be a füleiket az érvek elől*” – figyelmeztette hallgatóságot. Ne csupán egyetlen könyv, vagy hírlap alapján alkossanak véleményt az őket érdeklő tudományos, vagy politikai kérdésekről. „*Amilyen komikus és nevetséges a tudományos életben az unius libri doctor, ugyanolyan veszedelmes a politikai közéletben az egyoldalú pártelfogultság megszálottja, akinek nincsenek gátlásai, aki bizonyos politikai varázsigék ráolvasásával minden létező, vagy még felmerülő problémát tévedhetetlenül azonnal meg tud oldani.*”⁴⁸² Ne legyenek olyan bírák, akik már akkor készek az ítélettel, mielőtt a másik felet meghallgatták volna! Igyekezzenek ugyanak-

⁴⁷⁷ PEL. Az 1942. január 22-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. Salacz Gábor egyetemi elhelyezkedése érdekében Molnár Kálmán már a korábbiakban is fellépett. Erre utal Szeffü Gyula Salacz Gáborhoz intézett levele, amelyből kiderül, hogy Molnár Kálmán felkereste Szily Kálmán államtitkárt, akitől ígéretet kapott Salacz Gábor támogatását illetően. Lásd Szeffü Gyula levele Salacz Gábornak. Budapest, [1940.] december 6. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. P. 1389 – 2b – No. 21.

⁴⁷⁸ PEL. Az 1942. március 17-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve.

⁴⁷⁹ PEL. Az 1942. február 24-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. Krisztics Sándor jelentette a karnak, hogy a szabadkai jogi fakultásról 1941. október 18-án 7 393 mű, 13 895 kötetben került át a pécsi jogi karra. Lásd továbbá POHÁNKA ÉVA: „Egy jogi »szakkönyvtár« múltja – A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtára” in KAJTÁR István – POHÁNKA ÉVA (szerk.): *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923* (Pécs: PTE ÁJK 2009) 270–272.

⁴⁸⁰ „Dékáni tanévnyitó beszéd” (1941. szeptember 23.) in MOLNÁR (443. l.) 4–5.

⁴⁸¹ Lásd 480. l. 6.

⁴⁸² Lásd 480. l. 7.

kor a középszerűség fölé emelkedni. Nagy tévedés azt gondolni, hogy a közösségi élet előnyére válik az, ha a közösségi munkát „*emberszabású gépek*” végzik. Az egyéniség nem kizárólag a vezetők kiváltsága, hiszen valamennyien emberek vagyunk, s „*embermódra*” akarunk élni. Ennek kapcsán utalt arra, hogy alig létezhet tévesebb és veszedelmesebb jelszó az „*elég egy okos ember*”-nél!⁴⁸³

A tanévnyitó beszéd ékes bizonyítéka Molnár Kálmán szókimondó, autonóm egyéniségének. A már a saját korában nagy visszhangot kiváltott „*elég egy okos ember*” kijelentés, amelyre a dékáni beszéd során hivatkozott, Gömbös Gyulától származott. A néhai miniszterelnök egyik 1932-ben tartott beszédében hivatkozott arra, hogy szerinte túlon túl sok az okos ember ebben az országban. Ha valaki házat akar építeni, akkor ahhoz elegendő egyetlen mérnök, egyetlen pallér, valamint 25 munkás. Ebből a hírhedtté vált mondatból akkoriban az ellenzéki politikusok és az ellenzéki sajtó Gömbös Gyula diktatórikus törekvéseire következtetett.⁴⁸⁴

A dékáni tanévnyitóra az országos napisajtó is felfigyelt, legalábbis erre utal, hogy az *Újság* című szabadelvű napilap több írása is méltatta Molnár Kálmán beszédét. Jánossy Gábor az örök emberiség – az aeternum humanum – melletti bátor kiállás miatt üdvözölte a dékáni tanévnyitó beszédet. „*Ez a hang, ez a szózat, ez az intellektus, a legnemesebb, a legtisztább emberiség hangja*”, amely a magyar humanisták „*örökragyogású szellemeinek*”, a Kossuth Lajosok, Kölcsey Ferencek, Széchenyi Istvánok, Wesselényiek, Eötvös Józsefek, Szalay Lászlók, Csengery Antalok, Deák Ferencek s társaik világfelfogását idézi fel.⁴⁸⁵

Molnár Kálmán második dékáni ciklusának nyugtalan körülményeire utalnak ugyanakkor azok a pécsi tudományegyetem lezajlott zsidóellenes diákszavargások, amelyek néhány napra magát az oktatást is megbénították. A jogi karon rendezett tüntetést 1941. november 25-én a orvosok kezdeményezték. (Molnár Kálmán feljegyzései szerint konspiratív módon, a jogi karon az orvosi kar hallgatói, míg az orvosi karon a jogi kar hallgatói tüntettek.) A jogi fakultáson történekről Molnár Kálmán az Egyetemi Tanács ülésén számolt be.⁴⁸⁶ A részleteket pedig az egyetem rektorához, Vargha Damjánhoz intézett átiratban rögzítette. Ezek szerint 1941. november 25-én nagy tüntető tömeg tört be a jogi kar épületének II. emeletére és hangoskodva ismételték „*a zsidók elleni tüntetések ismert szólamait*”. Követelték, hogy a zsidók viseljék az ún. zsidójelvényt, és amikor Molnár Kálmán csendre intette, illetve távozásra szólította fel őket, az „*idegen rendbontók*” azt kezdték kiabálni, hogy Molnár Kálmán is tegye fel a zsidójelvényt. Az egyik rendbontó, mint utóbb kiderült, az orvostudományi kar hallgatója, nemcsak a tüntetőket izgatta, hanem Molnár Kálmánt is inzultálta.⁴⁸⁷ A Molnár Kálmánt inzultáló orvostanhallgató, Baracs Ernő három héttel a történet után személyesen kért bocsánatot tőle. Nem sokkal ezután Baracs Ernő szülei is felke-

⁴⁸³ Lásd 480. ljt.

⁴⁸⁴ GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép* (Budapest: Vince 2001) 239, továbbá GERGELY Jenő (szerk.): *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása. Antal István sajtófőnök emlékiratai* (Budapest: Palatinus 2004) 171.

⁴⁸⁵ JÁNOSY Gábor: „Vox humanitatis” *Újság* 1941. október 1. 3.

⁴⁸⁶ PEL. Az Egyetemi Tanács 1941. december 3-i II. rendes ülésének jegyzőkönyve.

⁴⁸⁷ Molnár Kálmán átirata Vargha Damján rektornak. Pécs, 1941. december 15. PEL Jog- és Államtudományi Kar. Iktatott anyagok. 318/1941-42. d. sz.

resték Molnár Kálmánt. Az édesapa Baracs Ernőt „*alapos atyai fenyítékben*” részesítette, és arra kötelezte, hogy azonnal lépjen ki a Turul Bajtársi Szövetségből.⁴⁸⁸ Az Egyetemi Tanács 1942. január 28-án tűzte napirendre Baracs Ernő orvostanhallgató fegyelmi ügyét. A rendbontások és zavargások miatt felelősségre vont hallgatót rektori megrovásban részesítették.⁴⁸⁹

A történetek mélységesen megrázták Molnár Kálmánt. Két héttel a zavargások után *Mit várunk az Emerikánás ifjútól?* címen ünnepi beszédet tartott a szívéhez és felfogásához közelálló katolikus ifjúsági szervezet, az Emerikána Alta Ripa kongregációjának karácsonyi ünnepélyén. Véleménye szerint az Emerikánás fiatalok legtöbbször a magyar ifjúság elitgárdájához tartozott, így a jövőt nyugodtan lehet rájuk alapozni.⁴⁹⁰ Az ifjúság barátjaként arról is beszélt, hogy általában megérti a fiatalok kilengéseit. Megérti, ha meggondolatlanul, vagy „*túlradó szenvedélyességgel*” lépik át azokat a korlátokat, amelyeket a fegyelmi szabályok előírnak. Ilyenkor kiszabható ugyan a „*lélektisztító*” penitencia, ami az érintett ifjú iránti szereteten mit sem változtat.⁴⁹¹ Ám a megértésnek is van határa, ami nem más, mint a „*lelki hitványság*”. „*Rossz ember az, aki felebarátjának szándékosan felesleges fájdalmat okoz. Vagy beteg, vagy züllött lelkű hitvány ember az, aki embertársának testi vagy lelki szenvedésében örömet leli, abban gyönyörködik.*”⁴⁹² A világháború borzalmaira utalva hangsúlyozta, hogy nem a „*tökéletesített halálgépek*”-et tartja a legpusztítóbb eszközöknek, hiszen a lelkek megmérgezése – a legszemérmertlenebb hazug propaganda, a sötét cinizmus, s az összes eszmények lejáratása – még ennél is több kárt okoz.⁴⁹³ S ezek ellen kell legfőképp védekezni. Az egészséges lelkű, elmélyülten vallásos, izzóan hazafias, öntudatos és aktív Emerikánás ifjúságnak ebben lehet nagy szerepe. „*Töltsék meg a lelküket szeretettel, s irtsák ki abból a nemtelen indulatokat, elsősorban a gyűlölködést.*” S ha a zavarkeltésre alapított fővárosi csöcselék időnként meg is jelenik Pécsen, ez ne térítse el őket komoly programjuktól és jövőt építő munkásságuktól. „*Ne szegődjenek oda katilináris alakok*”⁴⁹⁴ *nemzetrontó céljainak, ha nem is a szolgálatába, de legalább is fedezőivé, hogy amazok a tanáraik által szeretett és féltett ifjúság háta mögé bújva, ilyen fedezékből próbálhassák meg a lelkek megzavarását, a belső rend megbontását.*”⁴⁹⁵ Befejezésül arra utalt, hogy megérti, sőt bizonyos fokokig még értékeli is a „*zsványbecsület*” érzelmeit. Megérti, ha azok, akik zsványkodnak, vonakodnak társaikat megnevezni. Ám zsványbecsületről az egyetemi zavargásokkal kapcsolatban nem lehet szó. „*Az egyetemi ifjúság komoly, dolgozni akaró részének nincs lelki, illetőleg büntársi kapcsolata az exisztenciájukat időnkénti rendzavarásra építő elemekkel,*

⁴⁸⁸ Molnár Kálmán levele Vargha Damján rektornak. Pécs, 1942. január 26. PEL Jog- és Államtudományi Kar. Iktatott anyagok. 318-1/1941-42. d. sz.

⁴⁸⁹ PEL. Az Egyetemi Tanács 1942. január 28-i III. rendes ülésének jegyzőkönyve.

⁴⁹⁰ MOLNÁR Kálmán: *Mit várunk az Emerikánás ifjútól?* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1941) 5.

⁴⁹¹ Lásd MOLNÁR (490. l.) 7–8.

⁴⁹² MOLNÁR (490. l.) 8–9.

⁴⁹³ MOLNÁR (490. l.) 9–10.

⁴⁹⁴ „katilináris alakok” – utalás Lucius Sergius Catilina (i. e. 108–62), római hadvezérre és politikusra, aki társaival együtt összeesküvést szervezett Róma ellen.

⁴⁹⁵ MOLNÁR (490. l.) 10–11.

*a fővárosi csőcselék borzalmas célkitűzéseivel. [...] Ismétlem: öntudatos és aktív, nemzeti szellemű, komoly ifjúságra van szükségünk!*⁴⁹⁶

Az eset pikantériájához tartozik, hogy a november végi jogi kari diákszavargás főkolomposai közé tartozó Baracs Ernő szintén tagja volt az Emerikának. Az egyesület küldöttsége 1942. január 26-án fel is kereste Molnár Kálmánt, akit arról biztosítottak, hogy Baracs Ernő magatartását ők maguk is elítélték, egyúttal megígérték, hogy a jövőben minden igyekezetük azon lesz, hogy megtévedt társuk magatartása kifogástalan legyen. Hangsúlyozták továbbá, hogy az egyetemi rend fenntartásában az egyetemi hatóságuk számíthatnak az Emerikánások közreműködésére. A diákküldöttségnek Molnár Kálmán azt válaszolta, hogy méltányolja kollegialitásukat, egyúttal azzal a kéréssel fordult a fegyelmi bizottsághoz, hogy Baracs Ernő megkomolyodásának reményében ne hozzon súlyos következményekkel járó ítéletet.⁴⁹⁷

A *Mit várunk az Emerikánás ifjútól* című beszéd nyomtatott változatát Molnár Kálmán sok kollégájának és tisztelőjének küldte meg. A hozzá intézett válaszok azt mutatják, hogy az előadás üzenetét többen nagyon is pontosan megértették. Professzortársának, Bozóky Gézának a véleménye szerint az előadás *„minden sora a leg-tisztább katolikum. Soha tán nem volt nagyobb szükség, mint ma, hogy ilyen elveket hangsúlyozzunk, midőn az egész világ elfordult ezektől az elvektől s vakon rohan az örvény felé”*.⁴⁹⁸ A téli szabadságát a Mátrában töltő Csekey István pedig – miként írta – *„kézről-kézre”* adta a beszédet az ott üdülő kollégáknak. *„Öröm tudnom, hogy mi nem változtunk világnézetileg”* – zárta sorait.⁴⁹⁹ Géfin Gyula, szombathelyi teológiai szemináriumi rektortól is elismerő levelet kapott. *„A jó Isten áldja meg Méltóságodat, hogy nagy tudásával élére áll a magyar ifjúság elitjének és e sötét s álmissások által félrevezetett nemzedék korában utat mutat a Világ Világosságához, a nemzet jövőjének megmentésére.”*⁵⁰⁰

A második dékáni ciklust az 1942. június 19-i kari ülésen értékelő beszédében Molnár Kálmán a hangsúlyt nem az elért eredményekre, hanem a kor zaklatottságára helyezte. Nem a végzett munka volt nehezebb a rendesnél, hanem az a *„fojtó légkör”*, amiben a munkát végezni kellett. *„A nemzetünkért és magyar fajtánkért, a mi szeretett ifjúságunk lelki egyensúlyáért, teherbíró-képességéért és boldogabb jövőjéért viselt marcangoló aggodalmak évét zárjuk most le.”*⁵⁰¹

⁴⁹⁶ MOLNÁR (490. l.) 15.

⁴⁹⁷ Molnár Kálmán levele Vargha Damjának. Pécs, 1942. január 26. PEL Jog- és Államtudományi Kar. Iktatott anyagok. 318-1/1941-42. d. sz. Az Emerikána pécsi működését átfogóan Rozs András dolgozta fel: Rozs András: „A Foederatio Emericana Pécssett (A katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók bajtársi egyesületének pécsi tevékenysége 1923–1944)” *Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat* 1991/1–2. 200–216.

⁴⁹⁸ Bozóky Géza levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1941. december 27. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/165.

⁴⁹⁹ Csekey István levele Molnár Kálmánnak. Galyatető, 1942. január 18. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/177.

⁵⁰⁰ Géfin Gyula levele Molnár Kálmánnak. Szombathely, 1942. január 9. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/191.

⁵⁰¹ PEL. Az 1942. június 19-i X. rendes ülés jegyzőkönyve.

5.5. A PÉCSI KORSZAK TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGÁNAK FŐIRÁNYAI

A Pécssett töltött évtizedek Molnár Kálmán szakirodalmi működésének és publicisztikai munkásságának termékeny időszakát jelentették. A korábbi munkák összegzéseként megjelenő *Magyar közjog* című vaskos összefoglaló,⁵⁰² utóbb annak monografikus kiegészítése,⁵⁰³ válogatott tanulmányait és hírlapi cikkeit egybegyűjtő kötetei,⁵⁰⁴ önálló kiadványként közzétett – nem ritkán polemikus célzattal írt – dolgozatai,⁵⁰⁵ valamint a folyóiratokban és hírlapokban megjelenő publicisztikák fémjelzik ennek a korszaknak gazdag termését. A közjogi vonatkozású művek főmotívumai közül a jogfolytonosság, valamint a kettős jogrend elmélete, továbbá a főkegyúri jog értelmezése emelkednek ki. Miután közjogi nézeteit nemcsak önállóan megjelenő tanulmányokban tette közzé, hiszen azok a *Magyar közjog* 1929-es kiadásának különböző fejezeteiben is visszaköszöntenek, a viták egy része a vaskos közjogi összefoglaló megjelenése után bontakozott ki.⁵⁰⁶ Molnár Kálmán polemikus dolgozatai ugyanakkor – a korábban említett témák mellett – a jogi oktatás reformját,⁵⁰⁷ valamint a magyar alkotmányfejlődés útját is érintették.⁵⁰⁸ Írásait még a vitapartnerek által is elismert dogmatikai szigorúság, igényesség és következetesség, valamint mélyre hatoló történelmi, illetve alkotmánytörténeti megalapozottság jellemezte.⁵⁰⁹

5.5.1. AZ ALAKI JOGFOLYTONOSSÁG ELMÉLETI TOVÁBBFEJLESZTÉSE

Molnár Kálmán két világháború közötti közjogi munkásságának egyik központi kérdését a jogfolytonosság, ezen belül is az alakí jogfolytonosság értelmezése jelentette.⁵¹⁰ Miként visszaemlékezéseiben is fogalmazott: „*További tudományos és irodalmi munkásságom központja és vezérgondolata az időtől a jogfolytonosság lett, ami alatt a hozzá nem értők, sőt bizony még egyes ún. szakemberek is csupán legitimizmust, itt-*

⁵⁰² MOLNÁR Kálmán: *Magyar Közjog* (Pécs: Danubia 31929). Egyik tanítványa, Világosi György, vastagsága miatt a misekönyvhöz hasonlította a Magyar közjog c. könyvet. Lásd M. MESTER Katalin: *Kinyílik a rózsza, kihajt a levél. Dr. Világosi György ügyvéd életútja a Don-kanyar és 1956 tükrében* (Devecser: Püski 2003) 30.

⁵⁰³ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években* (Pécs: Danubia 1938).

⁵⁰⁴ Molnár Kálmán *egyetemi tanár összegyűjtött tanulmányai és cikkei I-II.* (Pécs: 1932–1933).

⁵⁰⁵ Pl. MOLNÁR Kálmán: *A magyar jogszemlélet nehány alapvonása* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1932); MOLNÁR 1934 (320. l.).

⁵⁰⁶ A „Magyar közjog” megjelenését követő vitákat Kardos József foglalta össze. Lásd KARDOS József: *A szentkorona-tan története 1919–1944* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1985) 99–107.

⁵⁰⁷ MOLNÁR Kálmán: *Néhány szó a jogi oktatás reformjához* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1932); MOLNÁR Kálmán: *Még néhány szó a jogi oktatás reformjához* (Eger: Érseki Jogliceumi Könyvnyomda 1932).

⁵⁰⁸ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1931).

⁵⁰⁹ ZSEDÉNYI Béla: *Molnár Kálmán Magyar Közjoga* (Miskolc: ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája 1931) 5–8.

⁵¹⁰ MOLNÁR (502. l.) 720–743.

ott éppen csak politikai, sőt érzelmi (szentimentális) legitimizmust értettek.⁵¹¹ Az alaki jogfolytonosság követelményét megfellebbezhetetlen kiindulási, illetve igazodási pontnak tekintő közjogi nézeteit elsőként – a korábbiakban idézett – *A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja* című, Egerben közzétett röpiratában foglalta össze. Későbbi közjogi munkáiban, polemikus dolgozataiban és természetesen a tankönyvként funkcionáló közjogi összefoglalóban is megerősítette alaki jogfolytonossági koncepcióját. „*A jogfolytonosság lényege az, hogy a jogszabályok alkotása, változtatása és eltörlése csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők által eszközölhető, amint ezt már az 1791: XII. tc. félremagyarázást kizáró világossággal leszögezett: A törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának joga Magyarországon a törvényesen megkoronázott királyt és az országgyűlésre törvényesen összesereglett karokat és rendeket közösen illeti meg, s másképp nem gyakorolható.*”⁵¹² E megingathatatlan tétel fenntartása mellett azonban az idő múlásával tovább kellett fejlesztenie az alaki jogfolytonossági koncepciót. Az 1920-as évek közjogi (alkotmányjogi) törekvései, valamint a mindezeket tükröző törvényhozási aktusok ugyanis eléggé nyilvánvalóvá tették, hogy a kormányzati tényezők a maguk részéről a jogfolytonosságot lényegében helyreállítottak tekintették. Ha nem is alaki, de anyagi (tartalmi) értelemben. A közjogi irodalomban is megjelentek természetesen olyan nézetek, amelyek elismerték ugyan, hogy az alaki jogfolytonosság az akkori idők kényszerhelyzete miatt formálisan megszakadt, ám miután az 1920-ban megválasztott nemzetgyűlés „*alkotmány szellemét*” tükröző törvényeit „*a jogi közmeggyőződésen alapuló szokásjog legalizálta*”, az anyagi (tartalmi) értelemben vett jogfolytonosság helyreállítottak tekinthető.⁵¹³ Azaz nem lehetett elvonatkoztatni az 1920 óta lefektetett közjogi alapokon nyugvó jogrendtől, illetve az ahhoz való viszonyulástól. Mindezek a körülmények az alaki jogfolytonosság korrekcióját, pontosítását, illetve továbbfejlesztését igényelték. Ennek a felismerésnek a hatására alkotta meg Molnár Kálmán a „*kettős jogrend*” elméletét, amelyet elsőként *Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium* címen 1926-ban közzétett írásában foglalt össze. Jogfolytonossági nézeteit utóbb *A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége* című 1927-es előadásában, a *Magyar közjog 1929-es kiadásában*, valamint *A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége* címmel 1930-ban a Szent István Akadémián tartott székfoglaló előadásában erősítette meg. Lényegében ugyanezen munkák alapján rekonstruálhatók Molnár Kálmán főkegyúri jogról, valamint Szent Korona-tanról vallott nézetei is.

Az alaki jogfolytonosság kapcsán Molnár Kálmán *Az Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium* címen közzétett tanulmányban az elmélet továbbfejlesztését előmozdító következtetéseket vont le. Mindenekelőtt amellet foglalt állást, hogy a jogfolytonosság kérdése csakis az írott jogfejlődéssel szemben vetődhet fel, miután kizárólag az írott jogfejlődés alkotja a szabályokat, ugyanis a szokásjogot nem alkotják,

⁵¹¹ Lásd 10. Életrajzi vázlat.

⁵¹² MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium* (Pécs: Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomda 1926) 8.

⁵¹³ TOMCSÁNYI Móríc: *Magyarország közjoga* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1932) 354–357.

hiszen a szokásjog úgymond felbukkan, előáll, illetve terem. Amikor az írott jogfejlődés folytonossága megszakad és a régi rend romjain új rend keletkezik, ezt a kezdetekben jogalappal nem rendelkező új rendet a jogi közmeggyőződés – vagyis a szokásjog – szentesítheti, igaz, ezzel a jogfolytonosság elszakadt fonala kapcsolódott össze. Az így létrejövő új rend nem a régien alapszik. *„Itt nem a jognak a folytonosságáról, csupán az időbeli folytatásáról beszélhetünk.”* Ezt követően arra a korábbiakban is hangoztatott szempontra hivatkozott, miszerint a jogfolytonosság a jogalkotásnak merőben alaki kérdése, aminek a jogszabály tartalmához semmiféle köze sincs.⁵¹⁴ A jogfolytonosság Magyarországon az 1918-as forradalom következtében szakadt meg és azt a forradalmi *„ré muralom”* megszűnése után sem lehetett helyreállítani. A jogrendben tehát egyfajta vacuum keletkezett. Ám ha nem is működhetnek az államhatalom jogszerű főszervei, maga az államélet nem állhat meg, hiszen *„a naponkint felmerülő szükségletek kielégítést, a jogkérdések megoldást követelnek”*.⁵¹⁵ Az a szerv pedig, amely ebben az állami szükséghelyzetben az államhatalmat magához ragadva képes az állam szétesését megakadályozni, *„nem vét az alkotmány ellen, nem sérti meg azt, még ha nem is a jog strikt normái szerint cselekszik”*. Ennek az új szükségbeli szervnek a működése mindaddig nem jogellenes, ameddig *„nem gátolja a nálánál erősebb joggal bíró olyan szervnek a működését, amely az ő munkáját egyébként elvégezhetné, és nem mellőz olyan jogszabályokat, amelyek érvényesülésének egyébként nem volna akadálya”*.⁵¹⁶ Amennyiben a *„szurrogát szerv”* azt tűzi ki működése céljából, hogy a jogszerű szervek útjából elhárítsa az akadályokat, egyúttal előkészítse, hogy a jogszerű szervek a hatalmat ismételten a kezükbe vehessék, akkor ennek működését a jogszerűség szempontjából nem lehet kifogásolni.⁵¹⁷ Molnár Kálmán álláspontja szerint ezen az alapon vette kezébe a hatalmat a kormány 1919. augusztus 7-én, utóbb pedig az 1920-ban megválasztott nemzetgyűlés is.⁵¹⁸ Ezeknek a szurrogát szerveknek az átmeneti működése idején természetszerűleg vetődött fel az állami életnyilvánulások jogszerűségének a kérdése, hiszen figyelembe kellett venni egyrészt a jogszerűség minden kellékével létrejött, jogszerűen hatályon kívül nem helyezett, ám érvényesülni nem tudó ősi alkotmányjogot, másrészt viszont érvényesültek azok a jogalkotásnak nem az alkotmányban előírt rendje szerint keletkezett szabályok, amelyekhez viszont maga az élet igazodott.⁵¹⁹ A közjogi provizórium időszakában az ősi alkotmányjog érvényesülni nem tudó szabályai e felfogás szerint mindaddig jogszabályok maradnak, ameddig azok érvényét az alkotmányszerű törvényhozás, vagy szokásjogi úton az erre irányuló jogi közmeggyőződés meg nem szünteti.⁵²⁰ Nehezebben eldönthető kérdés viszont, hogy az érvényesülő jogszabályokon alapuló új rend vajon jogi rendnek tekinthető-e, vagy sem. Miután ezeket a szabályokat nem alkotmányszerű törvényhozó szerv alkotta, írott jognak nem tekinthetők,

⁵¹⁴ MOLNÁR (512. l.) 9.

⁵¹⁵ MOLNÁR (512. l.) 10.

⁵¹⁶ MOLNÁR (512. l.).

⁵¹⁷ MOLNÁR (512. l.).

⁵¹⁸ MOLNÁR (512. l.) 11.

⁵¹⁹ MOLNÁR (512. l.) 15.

⁵²⁰ MOLNÁR (512. l.) 17.

de kérdéses, vajon szokás útján nem nyertek-e jogalapot?⁵²¹ Molnár Kálmán úgy vélte, hogy a közjogi provizórium jogrendje a jogi közmeggyőződést tükröző szokásjog által nyert jogalapot, illetve elismerést. „Mindenki érezte, hogy a régi jogot minden átmenet nélkül momentán visszaállítani nem lehet, mindenki belátta, hogy addig is, míg ez lehetségessé válik, valami rendet mégis kell teremteni, s az általánosan elismert szükséghelyzet hamar kiváltotta az új rendet joggá emelő közmeggyőződést.”⁵²² Az alkotmányszerű törvényhozó szerv helyett működő nemzetgyűléssel szemben ugyanakkor bizonyos korlátozások érvényesülnek. A nemzetgyűlés egyrészt ideiglenes jelleggel csak addig működik, amíg megteremtődik a lehetősége a régi alkotmányos jogrend visszaállításának, másrészt viszont csak olyan irányú tevékenységre kapott szokásjogi felhatalmazást, amely a régi jogrend visszaállítására, nem pedig annak lerombolására irányul. A provizórikus jogrendet jogi kötelező erővel felruházó szokás nem törvényrontó, hanem törvénytöltő szokásnak minősül.⁵²³ Molnár Kálmán álláspontja szerint a nemzetgyűlés nem tekinthető szuverénnek, mert egyrészt ideiglenes jellegű, másrészt viszont nem rendelkezik korlátlan akarat-elhatározási szabadsággal.⁵²⁴ Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy Magyarországon két közjogi jogrend alakult ki, pontosabban két közjogi jogrend létezett egymás mellett: a vis major miatt átmenetileg érvényesülni nem tudó ősi alkotmányos jogrend és a hétköznapokban érvényesülő ideiglenes és rendkívüli jogrend, amelynek viszont az a hivatása, hogy a jogi anarchiát elkerülve elősegítse a rendes mederbe való visszatérés útját.⁵²⁵ Ebből következően a provizórikus jogrend is valóságos jogrendnek, a nemzet szokásjogi megnyilvánulásán alapuló, szurrogát jogrendnek minősül, amelynek az állampolgárok mindaddig engedelmességgel tartoznak, ameddig ez a jogrend az ősi alkotmányos jogrend visszaállításának az útját, azaz a jogfolytonosság helyreállítását egyengeti.⁵²⁶

Molnár Kálmánt természetesen az a kérdés is foglalkoztatta, hogy milyen gyakorlati lépések szükségesek a jogfolytonosság következetes helyreállítása érdekében.⁵²⁷ A jogfolytonosság helyreállításához vezető út kiindulópontját a törvényes király uralkodói jogainak visszaállításában látta, hiszen törvényes király nélkül nincs jogfolytonosság.⁵²⁸ Arra nézve pedig, hogy ki tekintendő törvényes uralkodónak, az 1723. évi II. tc. adja meg a választ. Molnár Kálmán nem hagyott kétséget afelől, hogy – a név említése nélkül – Habsburg Ottót tekintette Magyarország törvényes uralkodójának.⁵²⁹ Molnár Kálmán azt is egyértelműen jelentette ki, hogy a magyar alkotmányjog nem ismeri a trónfosztás lehetőségét, hiszen a király személye szent és sérthetetlen.⁵³⁰

⁵²¹ MOLNÁR (512. lj.) 17–18.

⁵²² MOLNÁR (512. lj.) 21.

⁵²³ MOLNÁR (512. lj.) 23–24.

⁵²⁴ MOLNÁR (512. lj.) 26.

⁵²⁵ MOLNÁR (512. lj.).

⁵²⁶ MOLNÁR (512. lj.) 28–29.

⁵²⁷ MOLNÁR Kálmán: *A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége* (Pécs: Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1930).

⁵²⁸ MOLNÁR (527. lj.) 30.

⁵²⁹ „*Királyunk most tölti be életének 18-ik évét, s így abban a korban van, amelyben dicső elődei közül nem egy már személyesen gyakorolta királyi hatalmát.*” MOLNÁR (527. lj.) 36.

⁵³⁰ IV. Károly trónfosztása kapcsán utóbb az az anekdotikus hír terjedt el Pécssett, hogy Molnár Kálmán az

Mindazonáltal érvényesülhet erőszak a joggal szemben. Az erőszak meggátolhatja a jog érvényesülését, de arra sohasem lehet képes, hogy a jogot eltörölje, vagy hatályon kívül helyezze. Korábbi nézeteit felidézve hivatkozott arra, hogy szükséghelyzetben a jogszerű szervek akadályoztatása idején kiegészítő (szurrogát) szervek akadályozhatják meg az állam szétesését. Az így létrejövő provizórikus jogrend pedig egészen addig fog érvényesülni, amíg a törvény által kijelölt király nem veheti át az őt megillető hatalmat.⁵³¹

A jogfolytonosság helyreállításának másik fontos tényezője a törvényhozó testület működésének helyreállításában rejlik. Molnár Kálmán ezzel kapcsolatban három lehetőséget mérlegelt: egyrészt az 1910-es országgyűlés összehívásának lehetőségét, másrészt az országgyűlési képviselők választásáról szóló *1918. évi XVII. tc.* alapján esetlegesen összeülő országgyűlés megválasztásának lehetőségét, harmadrészt viszont úgy látta, hogy akár még a közjogi provizórium kétkamarássá átalakuló törvényhozó testületének közreműködése mellett is helyreállítható a jogfolytonosság.⁵³²

Az alaki jogfolytonossági elmélet továbbfejlesztése során tehát maga az alaptétel nem sérült meg. Molnár Kálmán továbbra is úgy látta, hogy az alaki jogfolytonosság nem állt helyre Magyarországon és célként változatlanul az alaki jogfolytonosság helyreállítását tekintette. Változás annyiban következett be, amennyiben a kettős jogrend elméletével az átmenetileg érvényesülni nem tudó „ősi” alkotmányos jogrend mellett elismerte az 1920 óta létrejött provizórikus jogrend szokásjogi alapú érvényét, még ha az alakiságok terén áthidalhatatlannak tűnő fenntartásai maradtak is.

Molnár Kálmán továbbfejlesztett jogfolytonossági koncepcióját Polner Ödön több alkalommal is megbírálta. Azzal ugyan egyetértett, hogy az alkotmányos jogrend alapja végső soron a szokásjog, ám vitatta, hogy a közmegegyezés a Molnár Kálmán által említett korlátozásokra irányult volna. Az *1920. évi I. tc.*, valamint a nemzetgyűlés által elfogadott további törvények ugyanis nem tekintendők olyan átmeneti törvényeknek, amelyek csak addig maradnak hatályban, ameddig a régi alkotmányos jogrend nem áll helyre. Az erre irányuló magyarázatokat erőszakoltnak és önkényesnek tekintette, hiszen a nemzetgyűlés összehívását elhatározó rendeletekben nyoma sincs annak, hogy a nemzetgyűlést korlátozott hatáskörrel kívánták volna felruházni. A nemzetgyűlést a közmegegyezés által minden korlátozás nélkül elfogadva, a nemzeti szuverenitást képviselő szervként választották meg.⁵³³ Vitatta továbbá, hogy az *1920. évi I. tc.*-nek a régi alkotmány változatlan helyreállítása lett volna a célja, hiszen a törvény indokolása általában tett említést az alkotmányosság helyreállításáról, vagyis arról, hogy az ország ügyeit „*ismét népi képviselői szerv intézze s nem*

uralkodó trónfosztása óta csak ollóval nyírta a szakállát, mert megesküdött, hogy addig nem fog borotválkozni, amíg a Habsburgok vissza nem térnek a trónra. Lásd RÓBERT László: *Zsidónak születni* (Budapest: T-Twins 1994) 60.

⁵³¹ MOLNÁR (527. lj.) 32.

⁵³² MOLNÁR (527. lj.) 32. skk.

⁵³³ POLNER Ödön: „Jelenlegi alkotmányos jogrendünk ideiglenességének kérdése” *Jogállam* 1931/1–2. 81–83. Csekey István, Egyed István és Zsedényi Béla szintén a szokásjogban látta az 1920 óta kialakult provizórium jogalapját. Lásd BÖLÖNY József: *Ideiglenes államjogi berendezkedésünk jogalapja* (Budapest: Viktória Nyomda 1938) 31.

különféle néven nevezett és önmagukat megalkotott kormányok".⁵³⁴ Az alkotmányosság tehát a nemzetgyűlés összehívásával lényegében helyre állt. A nemzetgyűlés – összegezte álláspontját – „nemcsak ideiglenes, kiegészítő jogrend megalkotására és csak a régi alkotmány változatlan visszaállíthatásának előkészítésére jogosult, hanem jogosult olyan intézkedések megtételére is, melyek a régi alkotmányon végleges módosítást tesznek”.⁵³⁵ Egyik további tanulmányában pedig arra mutatott rá, hogy az 1920-ban, majd 1922-ben megválasztott nemzetgyűlések a kétségkívül ideiglenes jelleggel megalkotott kormányzói álláson kívül lényegében minden további alkotmányjogi kérdést rendeztek. „Megoldották az államforma kérdését, visszaállították a királyságot s megnyitották az útját annak, hogy az, ami régen volt, nemzeti legyen; megalkották az új választójogi törvényt s megreformálták a régi országgyűlés felsőházát; mindez pedig nem tabula rasa, nem papírgyártmány újonnan kigondolt teóriák alapján, hanem a gyakorlati lehetőség által adott módon visszatérés a múlthoz.”⁵³⁶ Az „*ősi jogrend*” tehát Polner Ödön szerint helyreállott, a szakadás folytán keletkezett seb begyógyult, még akkor is, ha az 1920. évi I. tc. és a későbbiekben elfogadott törvények által hangsúlyozottan nem módosított intézmények mindegyike nem is kezdte meg a működését.⁵³⁷

Polner Ödön ellenvetéseire adott válaszában Molnár Kálmán lényegében korábbi nézeteit erősítette meg a közjogi provizórium jogalapját illetően. Változatlanul azt vallotta, hogy az 1920. évi I. tc. nem tekinthető a provizórikus jogrend jogalapjának, hiszen továbbra is fennáll az a kérdés, vajon mi a jogalapja az „*új közjogi rend*” alapszabályát megalkotó nemzetgyűlésnek, hiszen az önmagát a szuverenitás letéteményesének tekintő nemzetgyűlés „*nem lehet atyja és fia önmagának*”.⁵³⁸ Molnár Kálmán továbbra is úgy vélte, hogy az 1920-ban megválasztott nemzetgyűlés nem tekinthető az alkotmányjog keretei között megalakult törvényhozó szervnek.⁵³⁹ Korábbi álláspontjának megfelelően ugyanakkor változatlanul a szokásjogban látta az „*új rend alapját*”.⁵⁴⁰

Molnár Kálmán szerint tehát a szokásjog biztosította a provizórikus jogrend legitimitását, miközben a provizórikus jogrend alapjait lerakó nemzetgyűlést nem tekintet-

⁵³⁴ POLNER (533. lj.) 85.

⁵³⁵ POLNER (533. lj.) 89.

⁵³⁶ POLNER Ödön: „Jogfolytonosság és ideiglenes alkotmány” *Jogállam* 1931/3–4. 146.

⁵³⁷ POLNER (536. lj.) 150. Egyed Istvánnak ugyanakkor az alaki jogfolytonosságról az volt a véleménye, hogy annak csak úgy lehet komoly értéke, ha nemcsak formáság, amelyet könnyen félre lehet lökni, „hanem ha a jogi korlátozás erkölcsi elvet takar, az alkotmányhoz való ragaszkodás és a szerves fejlődés elvét, a rombolás helyett a továbbépítés szellemét”. Az anyagi jogfolytonosság kapcsán pedig arra hivatkozott, hogy az anyagi jogfolytonosság nem az alkotmány betűihez, hanem az alkotmányban évszázadokon át felhalmozott értékekhez való ragaszkodást jelenti. „Ragaszkodást jelent például a királysági államformához, az alkotmányos kormányzathoz, az országgyűlési intézményhez, a kétkamarás rendszerhez, az önkormányzathoz, az állampolgári szabadságjogokhoz, a nemzetiségek jogainak elismeréséhez, a független bírászkodáshoz, az alaki jogfolytonossághoz, alkotmányunk biztosítékaihoz. Ezek az intézmények több-kevesebb folytonossággal végigkísérték alkotmányfejlődésünket s így az azokról való lemondás múltunk megtagadása lenne.” EGYED István: *A mi alkotmányunk* (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1943) 48–50.

⁵³⁸ MOLNÁR (505. lj.) 63.

⁵³⁹ MOLNÁR (505. lj.) 65.

⁵⁴⁰ MOLNÁR (505. lj.) 71.

te alkotmányosan létrejött törvényhozó testületnek. Olyan *modus vivendire* volt tehát szükség, amely a nem alkotmányosan létrejött nemzetgyűlés által megalkotott törvények legitimitását biztosította. Ezt a *modus vivendit* Molnár Kálmán a jogi közmegegyezést kifejezésre juttató szokásjogban találta meg.

A szokásjogi felfogást ugyanakkor többen is vitatták. A bírálók közé tartozott Türi Béla, esztergomi kanonok, nemzetgyűlési képviselő, aki az *1920. évi I. tc.* nemzetgyűlési tárgyalása idején a törvényjavaslat előadói tisztét töltötte be. A szokásjogi koncepcióval szembeni ellenérveit a *Nemzeti Újság*ban tette közzé. A jogfolytonosság kérdését áttekintő vezércikk a közjogi provizórium jogszerűségét Molnár Kálmánnal ellentétben nem a szokásjogra, hanem a szükségjogra vezette vissza. A szükségjog ugyanis nemcsak elégséges, hanem a szokásjognál erősebb jogalapot is biztosított a provizórikus jogrend számára, amint erre az *1920. évi I. tc.* is utalt. Az alkotmányosság helyreállításáról rendelkező törvény az ideiglenes törvényhozó szerv megteremtésének és szükségességének okaira éppúgy hivatkozott, mint ahogyan az elérendő célt – az alkotmányosság és a jogfolytonosság helyreállítását – is megnevezte. A jogi meggyőződés, illetve a nemzet hallgatólagos hozzájárulása, azaz a szokásjog erősíti ugyan a jogszerűséget, de magának a jogszerűségnek a gyökere a szükségjogban keresendő. A jogalkotó nem is volt ráutalva a szokásjogra, hiszen nyugodtan támaszkodhatott az írott jogra, amikor az írott jogalkotás folytonosságának a kérdésével szembesült.⁵⁴¹ Türi Béla álláspontja szerint tehát a provizórikus jogrend nem alkotmányellenes, hanem alkotmányyszerű módon jött létre, hiszen a jogszerűséget a szükséghelyzetben megalkotott szükségjog biztosította.

Válaszcikkében Molnár Kálmán továbbra is a provizórikus jogrend szokásjogi megalapozása mellett érvelt. A szükségjogi koncepciót már csak amiatt sem tartotta elfogadhatónak, mert a magyar alkotmányjog a szükségjogot soha, semmilyen formában nem ismerte el. A magyar alkotmány ismeri a szükséghelyzetet, ismeri az állami végszükséget, amelynek fennállása esetén a kormány kénytelen a jog formai sérelme árán biztosítani az állam érdekeit, ám ezeket a lépéseket a kormány sohasem teheti meg a szükségjogra támaszkodva, hiszen a magyar közjog a jogalkotás rendes menetén kívül más, „*szükségbeli*” jogalkotási módot, vagy szükségjog megalkotására hivatott szervet nem ismer. A magyar közjogban tehát nincs szükségjog. Olyan szükséghelyzet azonban előállhat, amelyben elkerülhetetlen, indokolt és menthető a kormány jogsértése. Ebben az esetben a parlament utólagosan oldja fel a kormányt a jogsértés következményei alól. A provizórikus jogrend ugyanakkor az *1920. évi I. tc.* írott jogi alapjára sem helyezhető, „*mert hiszen éppen az a kérdés, hogy az alkotmány rendes formáin kívül létrejött 1920. évi I. tc.-nek mi a jogalapja?*” A magyar jogfelfogás szerint, érvelt Molnár Kálmán, a jog kétféle lehet: írott jog (törvény stb.), vagy nem írott jog (szokásjog). A közjog harmadik lehetőséget nem ismer. Miután a közjogi provizórium nem az írott jogalkotás szabályai szerint jött létre, jogi alapja csakis a szokásjog lehet. Ebből viszont az következik, hogy a közjogi provizórium alapja a szokásjog, vagy „*egyáltalán nem jog az*”.⁵⁴²

⁵⁴¹ Türi Béla: „Jogfolytonosság” *Nemzeti Újság* 1929. június 28. 1–2.

⁵⁴² MOLNÁR Kálmán: „Szükséges jogsértés vagy szükségjog?” *Nemzeti Újság* 1929. július 6. 1–2.

A provizórikus jogrend szokásjogi megalapozását legitimista oldalról is bírálat érte. Bölöny József felfogása szerint ugyanis a szokásjog már csak amiatt sem tekinthető az ideiglenes államjogi berendezkedés jogalapjának, mert a szokásjog nem ellenkezhet az alkotmány alapintézményeivel. A magyar közjogi hagyomány ugyan a szokásjogot törvénytárgy, törvényrontó és törvénypótló erővel ruházta fel, de a szokásjog az alkotmány alapintézményeit nem módosíthatja és nem is helyezheti hatályon kívül. Ez a megszorítás a törvényhozás szervére és az államformára is vonatkozik. A provizórikus jogrend jogalapját illetően Bölöny József azok véleményét osztotta, akik a szükséghelyzet által életre hívott szükségjogban látták az ideiglenes államjogi berendezkedés jogalapját. Az így létrejövő szükségjog pedig addig hatályos, ameddig a szükséghelyzet fennáll, amúgy pedig csak azokat a szabályokat ruházta fel jogi erővel, amelyeket a szükséghelyzet „*parancsoló ereje*” indokol és megkíván.⁵⁴³

Molnár Kálmán kettős jogrendről szóló elméletet ugyanakkor Szontagh Vilmos, a miskolci evangélikus jogakadémia professzora a tartalmi jogfolytonosság platformjáról bírálta. Véleménye szerint egymással ellentétes rendelkezések egyidejűleg és egyazon helyen „*a realitások világába tartozó jogrendet nem képezhetnek*”. Amelyik rendelkezés ugyanis akár időlegesen, akár véglegesen nem tud érvényesülni, illetve hatályosulni, az ennek következtében egyszerűen megszűnt jog lenni, és a későbbiekben is csak a hatályosulással, illetve a hatályosulás lehetőségével válhat joggá. „*Két jogrend egy helyen és egy időben, jogi lehetetlenség.*” Nem beszélhetünk tehát kettős jogrendről, viszont léteznek olyan törekvések, amelyek a hatályukat veszített jogi rendelkezéseket kívánják hatályukba visszahelyezni. „*Ez azonban csak politikum, – de nem jogi való helyzet.*”⁵⁴⁴ A vitába bekapcsolódó Zsedényi Béla szerint viszont teljesen sikertelen volt Szontagh Vilmos igyekezete, hogy a kettős jogrend elméletét megcáfolja. Szontagh professzor ugyanis a tartalmi jogfolytonosság alapján áll és éppen ez tekinthető az általa megfogalmazott kritika egyik alapvető tévedésének.⁵⁴⁵ A tartalmi jogfolytonosság híveként ugyanis „*természetesen tagadja, hogy a jogfolytonosság a jogalkalmazásnak merő alaki kérdése volna s tagadja a kettős jogrendről szóló elmélet helyességét is*”.⁵⁴⁶

Szontagh Vilmosnak adott válaszában Molnár Kálmán kijelentette, hogy sohasem gondolta azt, hogy egyidejűleg két jogrend lenne hatályban. Ennek éppen az ellenkezőjét állította, nevezetesen azt, hogy az egyik jogrend érvényesül (hatályosul), a másik azonban nyugszik. Ezzel együtt az volt a véleménye, hogy a magyar alkotmányban két érvényes jogrend létezett egymás mellett.⁵⁴⁷ Molnár Kálmán tehát különbséget tett érvényes és hatályos jogrend között. A provizórikus jogrend felfogása szerint nemcsak érvényes, hanem hatályos is, míg a nyugvó jogrend csupán érvényes, ellenben nem hatályos.

⁵⁴³ BÖLÖNY JÓZSEF: *Ideiglenes államjogi berendezésünk jogalapja* (Budapest: Viktória Nyomda 1938) 41–42.

⁵⁴⁴ SZONTAGH VILMOS: *Közjogi problémáink szuverenitásunk szempontjából. Szélgjegyzetek Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanár „Magyar közjog”-ában foglalt fejtegetésekhez és megállapításokhoz* (Miskolc: ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája 1930) 38–39.

⁵⁴⁵ ZSEDÉNYI (509. l.) 29.

⁵⁴⁶ ZSEDÉNYI (509. l.).

⁵⁴⁷ MOLNÁR (505. l.) 39–40.

5.5.2. A KIRÁLYI FŐKEGYÚRI JOG ÉRTELMEZÉSE

Az alaki jogfolytonosság, valamint a közjogi provizórium értelmezéséhez hasonló markáns álláspontot képviselt Molnár Kálmán a királyi főkegyúri joggal kapcsolatban is. Ismételten egy olyan kérdéstről volt szó, amely közjogi tekintetben állította szembe az 1920 óta érvényesülő hivatalos felfogással.

Nézete szerint az egyházak körüli felségjogok (*jura circa sacra*) közé tartozó államhatalmi jogosítványoktól élesen meg kell különböztetni azokat az egyházhatalmi jogosítványokat, amelyeket az apostoli magyar király egyházi – pápai – felhatalmazás alapján gyakorolt a magyar katolikus egyház vonatkozásában.⁵⁴⁸ Ez utóbbi jogosítványokat tekintette a főkegyúri jogok körébe tartozóknak. Míg a főkegyúri jog aktív rendelkezési jogot biztosított bizonyos szervezési, kinevezési stb. kérdésekben az uralkodó számára, addig az egyház – tágabban egyházak – körüli felségjogokban az ellenőrző és felügyelő jogkör domborodott ki. A két szuverén jogrend – az egyházjog és a magyar közjog – alapján kifejlődött főkegyúri jog fogalma alatt Molnár Kálmán azoknak az egyházhatalmi jogosítványoknak az összességét értette, amelyeket a koronás apostoli király pápai kiváltság alapján, valamint „*az emberi emlékezetet messze meghaladó időn át érvényesült jogszokásra*” támaszkodva gyakorol az egyházjogi szabályok és a releváns magyar jogszabályok szerint. A főkegyúri jog alanya pedig nem más, mint a katolikus egyház közreműködésével „*ősi*” szokás és rituálé szerint megkoronázott apostoli magyar király.⁵⁴⁹ Miután a főkegyúri jog a magyar uralkodó személyes és átruházhatatlan joga, a főkegyúri jog gyakorlása – miként ezt az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. tc. 13. §-a általánosságban rögzítette is – nem illeti meg Magyarország kormányzóját.⁵⁵⁰ A törvényhozás kizárólag pápai hozzájárulással ruházhatta volna át a főkegyúri jog gyakorlását az államfői tisztséget betöltő kormányzóra. Azaz a kormányzó pápai felhatalmazás nélkül még abban az esetben sem gyakorolhatta volna a főkegyúri jogot, amennyiben az 1920. évi I. tc. 13. §-a az erre vonatkozó tilalmat nem is mondta volna ki.⁵⁵¹ A főkegyúri jog körébe tartozó jogosítványok gyakorlása mindazonáltal eredményesebb lehetne, amennyiben rendeződne az évtizedek óta napirenden lévő katolikus autonómia ügye. Ebben az esetben ugyanis az államfő a katolikus autonómia intézményrendszerén keresztül gyakorolhatná főkegyúri jogait.⁵⁵²

Molnár Kálmán szerint IV. Károly nem mondott le az apostoli magyar királyként megillető főkegyúri jogairól. Félreértések származtak viszont abból, hogy a svájci emigrációban élő egykori uralkodó 1920. január 25-i nyilatkozatában lemondott arról

⁵⁴⁸ MOLNÁR (502. lj.) 628.

⁵⁴⁹ MOLNÁR (502. lj.) 644. skk.

⁵⁵⁰ MOLNÁR (502. lj.) A korabeli szakirodalomban mindazonáltal időről időre felvetődött, hogy ruházzák fel a főkegyúri jogok gyakorlásával a református vallású kormányzót. Lásd pl. CSEKEY István: „A kormányzói jogkör kiterjesztése” *Magyar Szemle* 1937/Január. 14. Csekey véleménye szerint ugyanis sem jogtörténeti, sem pedig alkotmányjogi szempontból nem indokolható, hogy a kormányzót kizárják a főkegyúri jog gyakorlásából.

⁵⁵¹ Szabó István: „A királyi főkegyúri jog kérdése a két világháború közötti Magyarországon” *Iustum Aequum Salutare* 2010/1. 112.

⁵⁵² MOLNÁR (502. lj.) 645–646.

a kegyúri jogról, amely az egyházi javadalmak körül „*Ausztria–Magyarország*” különböző helyein megillette.⁵⁵³ A nyilatkozattal kapcsolatban Molnár Kálmán arra hívta fel a figyelmet, hogy a hatályos kánonjogi kódex azon rendelkezése, amelyre IV. Károly az 1920-as nyilatkozatban is hivatkozott, kizárólag az uralkodó – javarészt Csehszlovákia területén lévő – magánbirtokaival kapcsolatos magánkegyúri jogaira vonatkozott. Azaz a nyilatkozatnak Magyarország szempontjából nem volt különösebb jelentősége. A lemondás teljességgel független a IV. Károlyt magyar királyként megillető főkegyúri jogkörtől, hiszen a nyilatkozatban kizárólag a magánuradalmával kapcsolatos magánkegyúri jogok gyakorlásáról mondott le.⁵⁵⁴

Az 1920 után érvényesülő hivatalos magyar álláspont szerint ugyanakkor a főkegyúri jog nem személyhez fűződő jogosítvány, hanem a Szent Koronát, azaz a magyar államot megillető jogosítvány.⁵⁵⁵ Magyarország kormányzóját a főkegyúri jogok körében a főpapok kinevezésének a joga nem illette meg, hiszen ezt a jogosítványt a katolikus egyházfő 1920-at követően ténylegesen fenntartotta a maga számára. A Szentzsék a magyar uralkodók főpap-kinevezési (prezentálási) jogát egyébként formálisan sohasem ismerte el, a gyakorlatban azonban évszázadok óta tudomásul vette.⁵⁵⁶ A főkegyúri jogosítványokhoz tartozó további személyi, szervezeti, illetve anyagi természetű jogosultságok körében viszont lényegében már az 1848-as polgári átalakulást követően a vallás- és közoktatásügyi minisztériumon keresztül született döntés. A főkegyúri jogok gyakorlásának rendezetlensége a főpapi kinevezések körül kisebb feszültségekhez is vezetett a Szentzsék és a magyar állam között az 1920-as évek első felében. Az ellentéteket az 1927-ben a magyar állam és a Szentzsék között létrejött – *intesa simplicem*nek, azaz egyszerű magállapodásnak nevezett – részleges egyezmény oldotta fel. A megállapodás értelmében a joghatósággal rendelkező főpapokat, miként az érsekeket, megyéspüspököket, valamint a pannonhalmi főapátot a Szentzsék nevezi ki. A kinevezést megelőzőleg azonban a magyar kormányzat nem hivatalos úton a Szentzséket tájékoztatja azokról a személyekről, akiket alkalmasnak tart a kinevezésre. Amennyiben a Szentzsék választása más személyre esne, a Szentzsék tájékozik a magyar kormányznál, hogy van-e politikai szempontból kifogása a Szentzsék jelöltjével szemben.⁵⁵⁷ Azaz miközben a Szentzsék a gyakorlatban szinte maradéktalanul érvényesíthette személyi elképzeléseit a katolikus főpapi kinevezések tekintetében, szimbolikus jelentőségű diplomáciai gesztust tett a magyar kormányzat számára.

Molnár Kálmán főkegyúri jogról vallott nézetei kapcsán Szontagh Vilmos mindegyikre rá mutatott rá, hogy az uralkodói felségjogok körébe tartozó főkegyúri jog nem egyházhatalmi, hanem államhatalmi jogosítványnak tekintendő, vagyis a főkegyúri jog lényegében az állami szuverenitás körébe tartozó jogosítvány. Véleménye szerint ugyanis minden olyan jogosítvány államhatalmi jogosítványnak tekintendő, ame-

⁵⁵³ MOLNÁR Kálmán: „Lemondott-e IV. Károly a királyi főkegyúri jogról?” *Katholikus Szemle* 1934./3. 134.

⁵⁵⁴ MOLNÁR (553. lj.) 136.

⁵⁵⁵ GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945* (Budapest: Pannonica 1999) 20.

⁵⁵⁶ GERGELY (555. lj.). Gergely Jenő arra is rámutatott, hogy az 1918-ban hatályba lépő Codex Iuris Canonici nem ismerte el a főkegyúri jogot, hovatovább törvénytelennek minősítette a világi hatalom beleszólását a pápa főpap-kinevezési jogába.

⁵⁵⁷ GERGELY (555. lj.) 24–26.

lyet az állami szervek ebben a minőségükben szereztek. Kétségtelen ténynek tartotta, hogy a magyar uralkodók a főkegyúri jogban foglalt jogositványokat magyar királyi közhatalmi minőségükben, illetve annak révén szereztek. Ennek az uralkodó által gyakorolt közhatalomnak a forrása pedig maga a nemzet.⁵⁵⁸

A vitába bekapcsolódó Zsedényi Béla a főkegyúri jog alanyát illetően ugyanakkor azt állította, hogy miután az ország törvényes királlyal – *rex legitimus* – nem rendelkezik, a kormányzót pedig a főkegyúri jog gyakorlása nem illeti meg, a főkegyúri jog gyakorlásával kapcsolatban *vacuum juris* – joghézag – állt elő. Amennyiben a magyar jog ismerné a fenntartott felségjogok fogalmát, továbbá a főkegyúri jog is e jogosultságok közé tartozna, abban az esetben nem keletkezne joghézag, mert *rex legitimus* hiányában a főkegyúri jog sem lenne gyakorolható. Miután a magyar király minden joga átruházott természetű – hiszen „*minden jog forrása a nemzet*” – a főkegyúri jog sem tekinthető a szó szoros értelmében vett fenntartott felségjognak. Ennélfogva a Zsedényi Béla által is államhatalmi jogositványként értelmezett főkegyúri jog gyakorlása tekintetében valóságos joghézag állt elő.⁵⁵⁹ A joghézagból mindazonáltal szokásjogi alapon, vagy szokásjogi megerősítés által új jog is fakadhat, s ennek az új helyzetnek a kialakulásánál a nemzetközi helyzetnek, így a Szentszéknek is döntő szerepe lehet.⁵⁶⁰ Zsedényi nem tartotta igazolhatónak, hogy a főkegyúri jog az államforma esetleges megváltozása esetén „*közvetlenül és természetesen*” elenyészne.⁵⁶¹ Állítását azzal támasztotta alá, hogy jöllehet a főkegyúri jog egyházi eredetű, az mégsem egyházhatalmi, hanem államhatalmi jogositványa az uralkodónak, amiből viszont azt a következtetést vonta le, hogy az államforma esetleges megváltozása esetén a főkegyúri jog a magyar államra szállna vissza.

A főkegyúri jogról folytatott polémia Zsedényi Béla bekapcsolódásával annyiban érdekes fordulatot is vett, hogy ettől kezdve Molnár Kálmán főkegyúri jogról hirdett nézetei kapcsán már Zsedényi és Szontagh is vitatkoztak egymással. A felmerülő vitapontokban Molnár Kálmán korábbi nézeteit tartotta fenn, illetve erősítette meg. Ennek értelmében továbbra is igazoltnak látta, hogy a magyar király főkegyúri jogának a gyökerei a kánonjogig nyúlnak vissza. A főkegyúri jog a pápa adománya folytán illette meg a magyar királyt.⁵⁶² A nemzet tehát nem lehet a főkegyúri jog forrása, ennél fogva az egyházzal ellenkező módon nem is rendelkezhet vele. A főkegyúri jog alanya ugyanakkor csakis az a személy lehet, aki ezt a jogot az egyház fejétől kapta. Ezt a jogkört a magyar király, mégpedig a szent koronával megkoronázott magyar király gyakorolhatja. „*A magyar állam csak az ő királyi szervének közvetí-*

⁵⁵⁸ SZONTAGH (544. lj.) 11. Boleratzky Lóránd értesülései szerint a vita során Szontagh Vilmosban még az is felmerült, hogy párbajra hívja ki Molnár Kálmánt, amiről Bruckner Győzőnek, a miskolci jogakadémia igazgatójának végül sikerült lebeszélnie Szontagh professzort. Lásd BOLERATZKY Lóránd: „Kiegészítés Szabó Istvánnak a pécsi egyetemi tanárokról az előző számban írt könyvismertetésével kapcsolatban” *Iustum Aequum Salutare* 2011/2. 204.

⁵⁵⁹ ZSEDÉNYI (509. lj.) 24–25. A legitimista felfogású Bölöny József álláspontja szerint ugyanakkor a főkegyúri jogot nemcsak a *rex legitimus*, hanem a *rex haereditarius*, azaz az örökös király is gyakorolhatja, hiszen e jogosultság érvénye nem feltételezi a koronázás megtörténtét. Bölöny József: *Királyi hatalom és kormányzói jogkör* (Budapest: Viktória Nyomda 1933) 102.

⁵⁶⁰ ZSEDÉNYI (509. lj.) 24–25.

⁵⁶¹ ZSEDÉNYI (509. lj.) 25.

⁵⁶² MOLNÁR (505. lj.) 43.

tésével jutott a főkegyúri joggal kapcsolatba, amely jog tehát nem az állam révén illeti meg az uralkodót, hanem a joggal megadómányozott apostoli királya révén illeti meg a magyar államot.⁵⁶³ Amennyiben a főkegyúri jog alanya, jelen esetben a magyar uralkodó, a jog gyakorlásában akadályozva lenne, ezt a jogot nem ruházhatja át másra, hiszen annak vissza kell szállnia eredeti birtokosára. Miután a főkegyúri jog a magyar államnak nem olyan joga, amellyel a szuverenitásból következően korlátlanul rendelkezhetne, az az állítás sem igazolható, hogy a főkegyúri jog a magyar állam bármilyen államfőjét (például köztársasági elnökét) megilletné.⁵⁶⁴ Összességében tehát változatlanul úgy látta, hogy amennyiben a főkegyúri jog vonatkozásában a két szuverenitás egymásmelletti érvényesülése rejt is magában bizonyos nehézségeket, „*az ezeréves gyakorlat*” ezt a kérdést megoldotta, mert olyan *modus procedendit* teremtett, amely mellett mind a katolikus egyház, mind a magyar állam legfőbb érdekei a kölcsönös megértés és önmérséklet révén érvényesülni tudtak.⁵⁶⁵

A főkegyúri jogról szóló polémia nemcsak annak tisztázása miatt tűnt fontosnak, hogy személy szerint kit is illetett meg a főkegyúri jog körébe tartozó főpap-kinevezési jog gyakorlása – azaz ki tekintendő a főkegyúri jog alanyának –, hanem amiatt is, mert az állami szuverenitás teljességének, vagy korlátozott mivoltának a problematikájára is rámutatott.

5.5.3. GONDOLATOK A SZENT KORONA-TANRÓL

A Szent Korona-tan kiemelt szerepet töltött be a főhatalom értelmezésével összefüggő két világháború közötti politikai és közjogi diskurzusokban.⁵⁶⁶ Az organikus állameszméhez is kapcsolódó Szent Korona-tan értelmezési kereteinek rugalmasságára utalt ugyanakkor az a paradoxon, hogy az egymástól távolálló közjogi nézeteket hirdető legitimisták és szabad királyválasztók érveik alátámasztásakor egyaránt hivatkoztak a Szent Korona-tanra. Ebben a tágas értelmezési térben helyezkedtek el Molnár Kálmán nézetei is. A Szent Korona-tan lényegét abban látta – miként egyik 1927-ben tartott előadásában fogalmazott –, hogy „*az állami főhatalom megnyilvánulása, az állami akarat szuverén kijelentése sem egyedül a király által, sem egyedül a népképviselői szerv által nem történhetik, hanem csupán a kettőnek egyformán nélkülözhetetlen közreműködésével juthat kifejezésre*”. Úgy, ahogyan azt az 1791. évi XII. tc. rendelkezései is rögzítették. Azaz az állami szuverenitás teljessége a Szent Korona-tan értelmében az uralkodót és a törvényhozást együttesen illeti meg.⁵⁶⁷ Ha pedig vis major következtében nem működhetnek az államhatalom jogszerű főszervei – továbbá nem érvényesülhet a maga egészében „*az alkotmányszerű*

⁵⁶³ MOLNÁR (505. lj.) 49.

⁵⁶⁴ MOLNÁR (505. lj.) 49–50.

⁵⁶⁵ MOLNÁR (505. lj.) 61.

⁵⁶⁶ Lásd KARDOS (506. lj.), továbbá EGRESI Katalin: „A köztársasági eszme és a Szent Korona-tan a magyar politikai gondolkodásban a két világháború között” in FEITL István (szerk.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében* (Budapest: Napvilág 2007) 240–272.

⁵⁶⁷ MOLNÁR Kálmán: *A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége* (Pécs: Dunántúli Egyetemi Nyomdája 1927) 9.

jogrend” –, az államéletnek a Szent Korona-tanból következően is folytatódnia kell. „Ilyenkor az életképes organizmus egészséges vagy legalább is munkaképes sejtjei átveszik a megbénult szervek munkáját, s ha nem biztosíthatják is az egészséges államélet friss és rendszeres vérkeringését, mégis a beteg állam életfunkcióit segítenek ellátni addig, míg az államélet kiforrja magából a kóroanyagot, míg általtörli magát a külső és belső akadályokon, s ismét beléjuthat az alkotmányserű jogrend egészséges mederébe.” Nem következik be alkotmányserítés, ha mindaz, ami ebben a kényserhelyzetben az alkotmány szabályaitól eltérő módon történik az ideiglenesség és a szükségbeliség jellegét ölti magára.⁵⁶⁸ Molnár Kálmán úgy vélte, hogy az adott közjogi körülményekre tekintettel a Szent Korona-tannak jóval nagyobb az eszmei jelentősége, mint bármikor a történelem folyamán. „A szent korona tan értelmében a szent korona magát az államot jelentette. Ma több ennél. Ma az állam: Csonkamagyarország. A szent korona: az ezeréves Magyarország.” Amíg a provizórikus jogrend alkotmánya a Szent Korona jogszerű szerveit helyettesítő kisegítő szervektől származott, addig a Szent Korona alkotmányának az „ezer év vérevel és verejtékével megalakított, megvédett és megszentelt ősi magyar alkotmány” felel meg.⁵⁶⁹

Molnár Kálmán *A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége* című tanulmányában szintén amellet érvelt, hogy a jogfolytonosság helyreállítása során a Szent Korona-tan jelöli ki a kibontakozásnak azt az útját, amely megfelel az „ezeréves” alkotmányfejlődés szellemiségének. „A szent korona tan központjában a törvényhozó szerv áll, amely egyesíti magában és felbonthatatlanul egymáshoz fűzi a magyar állam szuverén akaratképzésének két főtenyezőjét”: az uralkodót, mégpedig „a törvényesen megkoronázott királyt”, valamint az országgyűlést, pontosabban „az országgyűlésre törvényesen összesereglett államtagokat”.⁵⁷⁰

Az 1930. évi XXXIV. tc. elfogadása, amelynek értelmében az állami bíróságok a bírói hatalmat az államot megtestesítő „Magyar Szent Korona” nevében gyakorolták, újabb lehetőséget biztosított Molnár Kálmán számára, hogy a Szent Koronáról, valamint a Szent Korona-tanról vallott nézeteit összefoglalja. A Szent Korona jelentőségét természetesen nem az ékszer külső csillogása biztosítja, hanem az, hogy a Szent Koronát „a magyar állam megtestesítőjeként s az államhatalom egészének szuverén birtokosaként tekintették”, míg a koronázásban a hatalomnak a nemzettől az uralkodóra történő átruházása nyert kifejezést.⁵⁷¹ A Szent Korona-tanból kibontakozó jogtételek közül Molnár Kálmán azt tartotta a legfontosabbnak, hogy maga az állami szuverenitás a Szent Korona egész testét, „annak fejét (király) és tagjait (országgyűlés)” egységbe fogó törvényhozó szervben jelentkezik és hatályosul. Az államhatalom a Szent Korona fent említett két tényezője között egyenlő arányban és oly módon oszlik meg, hogy önmagában sem az uralkodó, sem pedig a törvényhozás nem fejezheti ki az állam szuverén akaratát. Nézeteit Werbőczytól származó gondolattal támasztotta alá: a Szent Korona két tényezője, mármint az uralkodó és a törvényhozás, annyira szorosan függ

⁵⁶⁸ MOLNÁR (567. l.) 10–11.

⁵⁶⁹ MOLNÁR (567. l.) 13–14.

⁵⁷⁰ MOLNÁR (527. l.) 29.

⁵⁷¹ MOLNÁR Kálmán: „A Szent Korona jegyében” *Dunántúl* 1931. február 1. 1.

össze egymással, hogy egyiket a másiktól különválasztani és elszakítani nem lehet.⁵⁷² Amíg a Szent Korona-tan a múltban a fejedelmi abszolutizmussal szemben, addig a jelenben a népuralom túlkapasáival szemben nyújt védelmet. Molnár Kálmán ellenezte az általános választójog bevezetését, mert úgy vélte, hogy ez az intézmény a demagóg eszmeáramlatok számára kedvez. A Szent Korona-tan helyes útmutatása azonban megóv a veszélyektől, egyúttal pedig a helyes közjogi irányt is jelzi.⁵⁷³

A Szent Koronát, illetve a Szent Korona-tant Molnár Kálmán nemcsak a jogfolytonosság és az alkotmányosság helyreállításának szükségességével, hanem a területi revíziós törekvések igazolásával is összefüggésbe hozta, miközben a választójog kiterjesztésével szembeni érvként is hivatkozott rá.

Molnár Kálmán polemikus írásai közül a Szent Korona-tan értelmezéséhez is kapcsolódott az *Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya* című tanulmánya,⁵⁷⁴ amelyben az általa jó nevű történetíróként aposztrofált Eckhart Ferenc *Jog és alkotmánytörténet* címen közzétett, a magyar alkotmány- és jogfejlődés útját szellemtörténeti megközelítés alapján bemutató, szakmai és politikai vihart egyaránt kiváló tanulmányának egyes megállapításait vonta kétségbe.⁵⁷⁵ A vitába bekapcsolódó közjogászok leginkább azt vetették Eckhart Ferenc szemére, hogy nem méltatta kellőképp a magyar alkotmányfejlődés sok évszázados múltját, intézményeit és hagyományait, ezen belül pedig jószerint hallgatott a Szent Korona-tanról is. Mindezek következtében – Tomcsányi Móricz gondolatait idézve – Eckhart Ferenc írása megbolygatta a magyar közjog egyes főtételeit is, „*amelyek történeti alkotmányunknál fogva a jogtörténeti tényekre támaszkodnak*”.⁵⁷⁶ Molnár Kálmán a maga részéről szintén fontosnak tartotta, hogy véleményt nyilvánítson a kibontakozó és elmérgesedő Eckhart-vitában. Elhatározásáról a következőket írta Concha Győzőhöz intézett levelében: „*Most megint kizökkentem a munkáimból. Eckhart Ferencnek sok port felkavart cikke zökkentett ki. Ehhez akarok reflexiókat írni. Mert ámbár teljesen helytelennek tartom az Eckhartal szemben megindított hangulatkeltő nyilatkozatok árját, de magam is azt hiszem, hogy objektíve sok szó fér ahhoz, amit Eckhart írt, s ezeknek az objektív észrevételeimnek akarok hangot adni.*”⁵⁷⁷ A magyar alkotmányfejlődés egyediségét hirdető Molnár Kálmán egyrészről azt kifogásolta, hogy Eckhart Ferenc kétségbe vonta a magyar alkotmányfejlődés ezeréves múltját, másrészről viszont azoknak a szerzőknek – Marczali Henriknek, Dékány Istvánnak – az álláspontját is vitatta, akik Eckharthoz hasonlóan elhomályosították a Szent Korona-tan közjogi jelentőségét. Eckhart professzor részéről kifejezetten nehezményezte, hogy tanulmányában a Szent Korona-tant szinte teljességgel

⁵⁷² MOLNÁR (571. l.) 2.

⁵⁷³ MOLNÁR (571. l.).

⁵⁷⁴ MOLNÁR (508. l.).

⁵⁷⁵ ECKHART FERENC: „Jog és alkotmánytörténet” in HÓMAN Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai* (Budapest: 1931) 269–320. Az Eckhart-vitához lásd KARDOS (506. l.), valamint TÓTH Zoltán József: *Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez* (Budapest: Szent István Társulat 2007) című kötetét.

⁵⁷⁶ TOMCSÁNYI MÓRICZ: „A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete” *Magyar Jogi Szemle* 1931. április. 161.

⁵⁷⁷ Molnár Kálmán levele Concha Győzőhöz. Pécs, 1931. március 12. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/476.

negligálta.⁵⁷⁸ Molnár Kálmán szándéka elsősorban arra irányult, hogy a tudományos rendszerként felfogott Szent Korona-tan alkotmánytörténeti jelentőségét hangsúlyozza. Ennek megfelelően történeti korszakok szerint mutatta be a Szent Korona-tan fejlődését és jelentését. Régről ismert álláspontja szerint a Szent Koronában az állam és annak szuverenitása öltött testet. „*Ennek a szent koronában megtestesült szuverén államnak reprezentánsa a szent korona egész teste, (totum corpus sacrae coronae), vagyis a törvényhozó szerv, amely egyesíti magában a szent korona tagjait (membra sacrae regni coronae), vagyis az államtagok képviselőjét (parlament), és a szent korona fejét (caput sacrae coronae), vagyis a törvényt szentesítő koronás királyt.*”⁵⁷⁹

Molnár Kálmán ugyanakkor azt is nehezményezte, hogy Eckhart Ferenc nem ismerte fel, illetve nem méltányolta kellőképp a magyar jogfejlődés határozott közjogias irányát. Véleménye szerint ugyanis Eckhart professzor minden alap nélkül állította azt, hogy a rendi alkotmány korának felfogása semmivel sem volt közjogiasabb irányú Magyarországon, mint másutt.⁵⁸⁰ Molnár Kálmán ennek éppen az ellenkezőjét vallotta, nevezetesen azt, hogy a hazai jogfejlődésben nagyobb nyomatékkal volt jelen a közjogias irány, mint a velünk szomszédos államokban. Ennek igazolásaként hivatkozott a „*germán hűbéri és patrimoniális*”, valamint a Szent Korona-tanon alapuló magyar államfelfogás közötti különbségre. További példaként a lengyel és a magyar jogfejlődés, illetve jogfelfogás közötti különbségre utalt. „*Talán mégis csak van különbség a magyar és a lengyel jogfejlődés között, amely utóbbiban a közakarattal szemben a szabadosság a liberum vetoban kapott intézményes biztosítékot, ami aztán a lengyel állam sírásójává vált.*”⁵⁸¹ Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy az évszázados osztrák–magyar államkapcsolatok miatt idegen gondolatok – miként a fejedelmi abszolútizmus – is belopódtak a magyar közjogba, „*amely a szent koronán nyugvó államszervezet tisztultabb eszmekörét megfertőzte*”.⁵⁸² Az Eckhart Ferenc által képviselt iránnyal szemben úgy vélte, hogy nem vehető az alkotmánytörténészek és a közjogászok szemére, ha büszkeséggel tekintenek a magyar alkotmány ezer évére, vagy ha erőteljesen domborítják ki a magyar jogi gondolkodás emelkedettebbnek tartott közjogias irányát.⁵⁸³

A közjogászok részéről érkező kritikákat Eckhart Ferenc utóbb azzal háritotta el, hogy a hatályos magyar közjogról és annak tételeiről egyetlen sort sem írt, csupán a közjogászok helytelen alkotmánytörténeti szemléletét tette szóvá.⁵⁸⁴ A Szent Korona-tanról pedig – frappáns válaszként – egy évtizeddel később külön monográfiát tett közzé.

Régi szokása szerint Molnár Kálmán ezúttal is számos tiszteletpéldányt postázott kollégáinak és pályatársainak. A köszönőlevelek többnyire udvarias egyetértésükről biztosították Molnár Kálmánt. A kassai királyi jogakadémia egykori közjogász-professzora, Eöttevényi (Nagy) Olivér állítása szerint nagy élvezettel olvasta az Eckhart Ferenc „*lehetetlen álláspontját*” oly alaposan és meggyőzően bíráló tanulmányt.⁵⁸⁵

⁵⁷⁸ MOLNÁR (508. l.) 27.

⁵⁷⁹ MOLNÁR (508. l.) 50.

⁵⁸⁰ MOLNÁR (508. l.) 51.

⁵⁸¹ MOLNÁR (508. l.) 51.

⁵⁸² MOLNÁR (508. l.) 54.

⁵⁸³ MOLNÁR (508. l.) 59.

⁵⁸⁴ ECKHART Ferenc: „A magyar alkotmányfejlődés” *Magyar Jogi Szemle* 1931. május. 202.

⁵⁸⁵ Eöttevényi Olivér levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1931. április 15. (másolat) MTA Könyvtára Kézirattára,

A romanista Személyi Kálmán köszönőleveléből pedig az is kiderült, hogy maga Eckhart Ferenc is elismerően nyilatkozott Molnár Kálmán tanulmányáról.⁵⁸⁶ Stolpa József, igazságügyi államtitkár ugyanakkor bizonyos volt abban, hogy Molnár tanulmányát minden komoly jogász őszinte örömmel fogja üdvözölni, hiszen „*kemény jogászi dialektikával áll elébe a jogtudomány területére mind gyakrabban átkalandozó történészek egyoldalú és fölényes értékítéleteinek*”. Úgy vélte, hogy itt volt az ideje bebizonyítani azt, hogy „*a jogtudomány megszentelt berkeibe csak a jogi disciplinák finom köszörűkövein alaposan kicsiszolt speciális jogászi ítélőképességgel szabad belépni*”.⁵⁸⁷ A kormányzati körökhöz tartozó Stolpa József véleménye amiatt külön is érdekes, mert Hóman Bálint kultuszminiszter másféle nézőpontból szemlélte a történeteket. Hóman ugyanis az Eckhart-tanulmány által kiváltott ellentmondásoknak a gyökerét egyrészt a „*térszűke miatt előállt kifejezésbeli fogyatékosagra és nem eléggé részletező okfejtésre*”, másrészt pedig a „*jogászi és történeti felfogás alapvető különbségeire*” vezette vissza. „*Nem tudom, helyesen látom-e – folytatódik a Molnár Kálmánhoz intézett köszönőlevél –, de az eddig olvasottakból úgy látom, hogy Ti jogászok bizonyos idegességgel veszitek tudomásul, mikor a történész ténybeli adatok alapján valamely jogintézményünk fejlődéséről az eddigtől eltérő képet rajzol. Mintha a történeti megállapításoktól a jogintézmények presztízsét féltétek*.”⁵⁸⁸ Pedig nincs olyan történész, aki arra vállalkozna, hogy az intézmények értékét vagy jelentőségét kétségbe vonná. Úgy vélte továbbá, hogy a történészek az eredet kérdésének és a fejlődés korábbi menetének tisztításával csak megerősítik a magyar jogfejlődés „*speciálisan nemzeti karakterébe*” vetett meggyőződést. Hóman a külföldi intézmények átvételét sem utasította el, hiszen a magyar nemzet életerejének és alkotóképességének legnyilvánvalóbb bizonyítékai közé tartozónak tekintette az „*egészséges idegen intézmények*” akceptálását és az „*új talajnak*” megfelelő, „*speciálisan magyar*” intézményekké történő átforgatását. Az idegen hatásban tehát nem kell és nem is szabad „*nemzetietlen rugókat és forradalmi megnyilvánulásokat*” keresni.⁵⁸⁹ Az állítás igazolásaként saját kutatásai alapján az idegen intézményi gyökerekkel rendelkező, ám a magyar szellem legnagyobb alkotásai közé sorolt nemesi vármegyére hivatkozott. Hóman Bálint nemcsak amiatt tartotta fontosnak, hogy álláspontját Molnár Kálmánnal megismertesse, mert Eckhart Ferenc tanulmánya az általa szerkesztett kötetben jelent meg, hanem amiatt is, mert Molnár Kálmán polemikus írását tartotta az addig megjelent bírálatok közül „*a legkomolyabb készültségűnek és leginkább történeti értékűnek*”.⁵⁹⁰

Molnár Kálmán az Eckhart-vita lecsengését követően is foglalkozott – miként erről a későbbiek során szó is esik majd – a Szent Korona-tannal és a magyar jogszemlélet idealisztikus, egyúttal markánsan közjogiasnak tartott irányultságával.

Ms 6218/8.

⁵⁸⁶ Személyi Kálmán levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1931. május 15. (másolat) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

⁵⁸⁷ Stolpa József levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1931. április 15. (másolat) MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

⁵⁸⁸ Hóman Bálint levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1931. április 15. (másolat) OSZK Kézirattár, Levellestár. Fond 15/1860.

⁵⁸⁹ Lásd 588. lj.

⁵⁹⁰ Lásd 588. lj.

5.5.4. A MAGYAR KÖZJOG (1929) FOGADTATÁSA

A *Magyar közjog* címen közzétett összefoglaló hűvös bírálóban és lelkes elismerésben egyaránt részesült.⁵⁹¹ A szélsőséges megítélést jelzi, hogy amíg a *Jogtudományi Közlöny* névtelenül megjelenő szemlecikke legitimista propagandamunkának minősítette a munkát, addig az MTA a tekintélyes Kornfeld Zsigmond-jutalomban részesítette azt.

A *Magyar közjogról* a *Jogtudományi Közlöny*ben megjelenő rövidke írás maliciózan arra hivatkozott, hogy Molnár Kálmán teljes joggal érezhetett ellenszenvet a tankönyv megnevezéssel szemben, hiszen azt a közjogi munkát, amely még mindig száz oldal szentel a trónbetöltés, a *pragmatica sanctio*, és a koronázás részletkérdéseinek, aligha lehet tankönyvnek nevezni. A névtelen szerző gunyoros megjegyzése szerint azt talán még Pécselt sem várják el a joghallgatóktól, hogy a Habsburg–Lotharingiai uralkodóháznak a kötet függelékében közzétett családfáját is megtanulják. A közjogi tankönyvek – összegezte véleményét a recenzens – nem arra valók, hogy akár legitimista, akár anti-legitimista propagandát terjesszenek.⁵⁹²

Az MTA tekintélyes, 2 000 pengővel járó Kornfeld Zsigmond-jutalmát ugyanakkor az az 1928 és 1930 között megjelent tudományos munka kaphatta meg, amelyik „tudományos jelentőségénél fogva a jutalomra méltónak mutatkozik”. A jelentéstételre kiküldött bizottság egyhangú véleménye szerint az 1931. évi jutalomra Molnár Kálmán *Magyar közjoga* volt a legméltóbb. A mű célját a bizottság abban látta, hogy „a százados, jogilag ma is érvényes és az ideiglenes, tényleg fennálló magyar alkotmányt, mind e két részének egybekapcsolásával” feltüntesse, továbbá „érvényességi és tételességi oldaluk viszonyát” meghatározza. A közjogot a maga teljességében kritikai igénnyel feldolgozó kézikönyv jellemzőjeként a rendszerességet és a következetességet emelték ki. A bírálati jelentés szerint mindössze egyetlen ponton, a főkegyúri jog kérdésében mutatkozott „bizonyos ingadozás és következetlenség”, de nem oly mértékben, hogy az csökkentené a mű értékét.⁵⁹³ A bizottsági jelentés Concha Győző részletes írásos véleménye alapján készült.⁵⁹⁴ Molnár Kálmán utóbb levélben mondott köszönetet Concha Győzőnek a Kornfeld Zsigmond-jutalom odaítéléséért.⁵⁹⁵

A *Magyar közjog* átfogó jellegű értékelése ugyanakkor Zsedényi Béla nevéhez fűződött, aki 1931-ben kiadott munkájában nemcsak a kötetet méltatta, hanem már a köz-

⁵⁹¹ A szakirodalom természetesen a „Magyar közjog” korábbi kiadására is felfigyelt. A közjogi dogmatizmus magyarországi meghonosítójának, Nagy Ernőnek emléket állító 1926-ban megjelent nagy ívű tanulmányában Csekey István a legutóbbi esztendő közjogi irodalmának áttekintése során elemezte a Nagy Ernő módszertani rendszerét követő szerzők – Kmety Károly, Tomcsányi Móricz, Faluhelyi Ferenc és természetesen Molnár Kálmán – közjogi összefoglalóit. Csekey véleménye szerint e művek közül dogmatikai szempontból Molnár Kálmán munkája tekinthető a legértékesebbnek. Lásd CSEKEY István: *Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya* [Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új Folyam, XVII. kötet.] (Budapest: Franklin-Társulat bizománya 1926). 194.

⁵⁹² „Magyar közjog” *Jogtudományi Közlöny* 1929. július 15. 139.

⁵⁹³ „Jelentés a báró Kornfeld Zsigmond-jutalom odaítélése tárgyában” *Akadémiai Értesítő* 1931. május-szeptember. 186–188.

⁵⁹⁴ MTA KK. RAL. K. 1256. A II. osztály iratai (1925–1934). 23/1931.

⁵⁹⁵ Molnár Kálmán levele Concha Győzőnek. Pécs, 1931. május 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/478.

jogi összefoglaló kapcsán kibontakozó tudományos polémiákra is reflektált. Zsedényi Béla mindenekelőtt azt emelte ki, hogy a magyar közjogra vonatkozó joganyagot világos rendszerezésben tárgyaló kötet meghaladta a Nagy Ernő által hazánkban a 19-20. század fordulóján meghonosított jogdogmatikai módszert. „Közjogírásunk új iránya [...] még ha megmarad is a főelvként lefektetett jogdogmatikai módszer alapjain, sőt a dinamikus szemlélet bekapcsolásával egyben ennek természetszerű tökéletesítésére is fog törekedni, a történelmi, politikai, bölcséleti és főképp nemzetközi jogi háttér erősebb és alaposabb kidolgozásától sem zárkozhat el többé.” Molnár Kálmán közjogi összefoglalója már ebben a „dinamikus szemlélet” által meghatározott új irányban halad.⁵⁹⁶ A jogdogmatikai módszer alkalmazását ugyanakkor a kötet beosztása, tárgyalási rendje, a „precíz fogalom meghatározásokra való törekvés”, valamint a logikusan kidolgozott jogi konstrukciók igazolják.⁵⁹⁷ A kézikönyv további erényei közé sorolta, hogy az aktuális közjogi problémákat valósággal megeleveníti, hiszen arra hívja fel a figyelmet, hogy a modern közjogi problémák nemcsak a gyakorlati politika, hanem az elméleti tudomány kérdései is egyúttal. Azt is örvendetesnek tartotta, hogy Molnár Kálmán az elméleti konstrukciók kialakítása során olyan forrásokat is felhasznált – törvényjavaslatok indokolását, parlamenti tárgyalások anyagait, politikusi nyilatkozatokat stb. –, amelyeket a korábbi közjogi munkák addig csak elvétve aknáztak ki.⁵⁹⁸ Zsedényi Béla szerint helyes döntés volt Molnár Kálmán részéről a tankönyv megnevezés mellőzése is, amennyiben a kötet meghaladta a hétköznapi értelemben vett tankönyv műfaji kereteit, hiszen bizonyos közjogi kérdéseket szinte monografikus mélységben tárgyalta.⁵⁹⁹ A kötet ismertetése során – miként erről a korábbiakban már szó esett – két kérdéssel, a főkegyúri joggal, illetve a kettős jogrend elméletével behatóbban is foglalkozott. Összegzésként Zsedényi Béla annak a reményének adott hangot, hogy a *Magyar közjogban* felvetett aktuális kérdések élénk és komoly érdeklődésre tartanak majd számot az új magyar közjogírásban.

5.5.5. TÖPRENGÉSEK A VÁLASZTÓJOGRÓL ÉS A PARLAMENTARIZMUSRÓL

A választási rendszer alakulását élénk figyelemmel követte a két világháború közötti közjogtudomány. Az érdeklődést csak fokozhatta, hogy az 1919 és 1925 közötti rendeleti szintű szabályozást követően ismételten törvényekben szabályozták a választási rendszerrel összefüggő alapkérdéseket. Előbb az *1925. évi XXVI. tc.*, utóbb az *1938. évi XIX. tc.* rögzítette az országgyűlési képviselők választására irányadó előírásokat.

Molnár Kálmán a választójoggal összefüggésben elsősorban a választási rendszerben érvényesülő arányos képviselet elvét bírálta.⁶⁰⁰ Az arányos képviselettel szemben

⁵⁹⁶ ZSEDÉNYI (509. l.) 5–6.

⁵⁹⁷ ZSEDÉNYI (509. l.) 6.

⁵⁹⁸ ZSEDÉNYI (509. l.) 6–7.

⁵⁹⁹ ZSEDÉNYI (509. l.) 7.

⁶⁰⁰ Az *1925. évi XXVI. tc.* szerint 199 képviselőt egyéni választókerületben, további 46 képviselőt pedig 11 lajstromos választókerületben választottak meg. Az *1938. évi XIX. tc.* értelmében ugyanakkor 135 képv.

– a többségi rendszer híveként – korábban megfogalmazott fenntartásai az idő múlásával határozott elutasítássá formálódtak át. Véleménye szerint a törvényhozó testület megalkotásánál nem azt kell szem előtt tartani, hogy minden pártárnyalat matematikai pontossággal kiszámított képviselőhöz jusson, hanem annak a szempontnak kell érvényesülnie, hogy olyan törvényhozó testület alakulhasson meg, amely az állami közérdek előmozdítására leginkább alkalmas. Az arányos képviselő mellett ugyanis nem az állami közérdek az irányadó szempont, hiszen ebben a rendszerben az érdekképviselő egyik változata valósul meg, amit megfelelő korlátok mellett az önkormányzati képviselő megválasztásánál akár még érvényesíteni is lehetne. Molnár Kálmán szerint az arányos választójog nyers formában jeleníti meg a szerteágazó egyéni és osztályérdekeket, miközben az összefogó erőket gyengíti, a széthúzó irányzatokat viszont erősíti. „Az arányos választójog által mesterségesen osztályokra tagolt társadalom érdekképviselőit a parlamentben alig lesz lehetséges a nemzeti érdekek közös nevezőjére hozni, s olyan lesz az így létrejövő osztályparlament helyzete, mint volt a bibliai toronyépítőké a bábéli nyelvzavar után: a különböző osztályérdekek nyelvén beszélő képviselők nem fogják egymást megérteni.” Az ily módon létrejövő parlamentet teljesen alkalmatlannak tartotta a közérdek szolgálatára. Az általános választójogot lépésről lépésre bevezető, egyúttal az arányos képviselő elvétől ódzkodó Anglia példájára hivatkozva állította, hogy az ország sorsának helyes intézése nem matematikai képletek alapján dől el. A hazai viszonyokra tekintettel ugyanakkor olyan választójogot tartana jónak, amely a törvényhozó testületet – az arányos képviselő mellőzésével – ismételten a közjó és a közérdek szolgálatába állító nemzeti képviselővé átalakítaná át.⁶⁰¹ Az arányos képviselővel szemben arra az ellenérvre is hivatkozott egyik további, szintén 1925-ben publikált cikkében, hogy az a pártrendszer egyéni és osztályérdekek alapján történő felaprózódásához vezethet, ami viszont magát a parlamentarizmust ássa alá. A parlamentáris működésnek ott vannak meg az előfeltételei, ahol a kormányzásban egymást felváltani képes komoly és tekintélyes pártok állnak egymással szemben. Ahol viszont a pártok elaprózódnak, ott nagyon nehezen születhet meg a kormányzat biztos támpontjául szolgáló többségi párt.⁶⁰²

Molnár Kálmán szerint az általános választójog „állambontó méreganyaga” is veszélyezteti a parlamentarizmust. „Amint a görög mitológiában Kronosz felfalta gyermekeit, akiktől hatalmát féltette, úgy falja fel az általános választójogra támaszkodó mohó tömeguralom az ő elfajult szülőanyját: az eredetileg valódi állami képességek és magas erkölcsi minősültség pilléreire felépített parlamentárismust.” A parlamentáris rendszert mindenesetre orvosolhatónak tartotta, miként arról is meg volt győződve, hogy Magyarországon nem mutatkozik hajlandóság arra, hogy a kormányzat állandósításával és törvényhozástól való függetlenítésével újra vissza-

selőt egyéni, 125 képviselőt pedig lajstromos választókerületben választottak meg. Lásd BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)* (Budapest: Korona 1999) 232.

⁶⁰¹ MOLNÁR Kálmán: „Arányos képviselő” *Nemzeti Újság* 1925. április 3. 1–2.

⁶⁰² MOLNÁR Kálmán: „Kis pártok” *Nemzeti Újság* 1925. április 30. 1–2. Egyik későbbi hírlapi cikkében is arra az érvre hivatkozott az arányos képviselői választójoggal szemben, hogy ebben a rendszerben a közérdek csak a pártérdekeken keresztül érvényesülhet, pontosabban a pártérdek megelőzi a közérdeket. „Első a pártérdek, azután jön a közérdek.” Lásd MOLNÁR Kálmán: „Választójogi biztosítékok” *8 Órai Újság* 1936. december 2. 5.

térjenek az 1848-ban „*oly nagy örömmel elhagyott rosszemlékű régi kormányrendszerhez*”. Mindezt azért hangsúlyozta, mert szilárd meggyőződése szerint a parlamentarizmus bukása esetén nem jöhet más, csak a vízözön.⁶⁰³

Ezeknek a meglehetősen szkeptikus hangvételű írásoknak a megjelenése idején az 1925. évi XXVI. tc. rendelkezései szerint a képviselői helyek nem egészen 20%-át (18,77%) töltötték be az arányos képviselet alapján, tehát az arányos képviselet eléggé visszafogottan érvényesült. Lényeges változásokat idézett ugyanakkor elő az 1938. évi XIX. tc. az arányos képviselet terén, hiszen a képviselőházi mandátumoknak már közel 50%-át (48,07%) az arányos képviselet alapján szereztek meg. Az arányos képviselet érvényesülését növelő törvényi változások és a szélsőjobb oldali pártok megerősödésével járó 1939. évi országgyűlési választások nyilvánvalóan fokozták Molnár Kálmánban az arányos képviselettel szembeni fenntartásokat.

A parlamentarizmust érintő aggodalmainak ugyanakkor a *Jelenkor*ban közzétett esszékben is hangot adott. Ezek közé tartozott *A népképviseletől az érdekképviseletig* című írás is, amelynek alap gondolata szerint a népképviseleti rendszer 1848-ban lefektetett alapjait gyökeresen ingatták meg az arányos képviselet számára egyre szélesebb érvényesülési teret biztosító választójogi rendelkezések. A népképviseleti rendszer alapján megválasztott és a nemzeti érdekeket szolgáló képviselőkkel szemben ugyanis az arányos képviselet alapján megválasztott képviselők a saját pártjaik érdekeit képviselik a törvényhozásban.⁶⁰⁴ Az egyéni választókerületben megválasztott képviselő tehát alkalmasabb az egyetemes érdekek képviseletére, mint a pártlajstromon bekerülő képviselő. Az arányos rendszerrel szemben felhozott további ellenérve szerint az arányos képviselet az éretlen és felforgató kisebbségek számára is biztosítja a parlamenti érvényesülést, ami viszont erőteljesen csökkentheti a parlamentarizmusba vetett bizalmat.⁶⁰⁵ Egy ilyen félrecsúszott és beteg érdekképviseleti rendszer mellett megítélése szerint sokkal jobb egy olyan érdekképviseleti rendszer, amely nem burkoltan, hanem egyenesen és őszintén valósítja meg azt. „*Ha egyszer a társadalom egészséges szervezetet nyer a hivatásrendekben, nincs okunk idegenkedni attól, hogy ezeket a szervezeteket az állam is igénybe vegye abból a célból, hogy az állampolgárok alkotmányos közreműködése az államokarat kijelentésében és az államélet irányításában a hivatásrendek közreműködésével történjék.*” Ennek csakis abban az esetben lehet reális esélye, ha a hivatásrendeket valóságos autonómiával ruházzák fel és vezetésük az adott foglalkozási ágban érdemes munkát végzők kezébe kerül. Különben a „*Potemkin-autonómiák*” színpalái mögött ugyanazok fognak hangoskodni, akik a parlamentarizmust a közvélemény szemében lejáratták.⁶⁰⁶ Molnár Kálmán tehát úgy látta, hogy az autonóm hivatásrendi alapon megszervezett törvényhozás lenne képes korrigálni a hitelét veszítő parlamentarizmust.

Almásy József, a Központi Papnevelő Intézet rektor-helyettese, a folyóirat szerkesztőbizottsági tagja nem osztotta Molnár Kálmán aggodalmait.⁶⁰⁷ Válaszcikkében

⁶⁰³ Lásd MOLNÁR Kálmán: „A parlamentarizmus szanalása” *Dunántúl* 1928. május 31. 2, valamint június 12. 1.

⁶⁰⁴ MOLNÁR Kálmán: „A népképviseletől az érdekképviseletig” *Jelenkor* 1941. március 1. 1.

⁶⁰⁵ MOLNÁR (604. l.) 2.

⁶⁰⁶ MOLNÁR (604. l.).

⁶⁰⁷ ALMÁSY József: „A népképviseleti rendszer hibái” *Jelenkor* 1941. április 15. 5–6.

arra emlékeztetett, hogy a Molnár Kálmán nézeteire is nyilvánvalóan hatást gyakorló pápai körlevél, a XI. Piusz pápa által 1931-ben kibocsátott Quadragesimo Anno nem érintette a törvényhozó hatalom reformját, a rendiséget – hivatásrendiséget – pedig csak a társadalom megszervezése céljából, az államhatalom túlzásainak ellensúlyozására, az etatista tendenciákkal szemben és a társadalom autonómiája érdekében ajánlja. Mindamellett Almásy József nem látta olyan sötétben a magyar parlamentarizmus helyzetét, mint amilyen komor színekkel azt Molnár Kálmán ecsetelte. Véleménye szerint a magyarországi népképviselési rendszer fogyatékoságait a dualizmus korában kell keresni, hiszen nem alakult ki egészséges pártélet Magyarországon. Az Ausztriához fűződő közjogi kapcsolat megszűnte után viszont hosszabb és nyugodtabb időszakra lett volna szükség ahhoz, hogy igazi parlamentáris közgondolkodás bontakozhasson ki hazánkban. Azaz nem lehet a magyar népképviselési rendszer felett ítélni, amikor az a maga egészében még ki sem fejlődött. *„Tragikus volna, ha le kellene mondanunk róla, mielőtt igazán megvalósíthatnánk volna.”* A pártharcokat sem ítélte ugyanakkor olyan végzetesnek. *„Pártok nélkül korlátlanná válik a hatalom, mert a szabad politikai véleményalkotás csak teljes terrorral fojtható el.”* Ha a törvényhozó testületben nem lesznek pártok, akkor a hivatásrendiség csak a diktatúra leplezését szolgálhatja. A parlamentarizmusra Almásy József véleménye szerint csakis azok a pártok jelentenek veszélyt, amelyek a nemzeti önkormányzat megszüntetését akarják. Ha ezek túlságosan megerősödnek, akkor indokolt lehet a népképviselési rendszer hangsúlyozottan ideiglenes jellegű felfüggesztése. A hivatásrendi törvényhozást mindazonáltal nem tartotta képesnek arra, hogy a nemzeti önkormányzat rendszerét megóvja. Összességében tehát úgy vélte, hogy bölcsőbb lenne a parlamentarizmus hibáit kijavítani, mintsem magát a parlamentarizmust feladni, hogy minél erősebben állhassa a harcot a nemzeti önkormányzat ellenségeivel szemben.⁶⁰⁸

Molnár Kálmán a második világháború időszakában jól érzékelhetően azok véleményét osztotta, akik szerint a parlamentarizmus válságba jutott Magyarországon. Jóval korábban, a weimari Németországban és a fasiszta hatalomátvétel előtti Olaszországban, továbbá jó néhány közép-kelet-európai államban különböző gazdasági, társadalmi, politikai és ideológiai okok valóban válságba juttatták a parlamentarizmust. Németországban és Olaszországban a nemzeti szocialista, illetve a fasiszta diktatúra időszakában számolták fel a parlamentarizmust, de erőteljesen korlátozták a parlamentáris kereteket a tekintélyelvű, illetve autoriter átalakulás útjára lépő közép-kelet-európai államokban is.⁶⁰⁹ A parlamentarizmus válságából való kilábalást ugyanakkor Molnár Kálmán nem egy autoriter, tekintélyelvű fordulattól, hanem a parlamentarizmust konszolidáló hivatásrendiségtől várta. A hivatásrendi elemek mindazonáltal a magyar törvényhozás szervezetébe is beépültek, hiszen a *felsőház felállításáról szóló 1926. évi XII. tc.* már felsőházi tagsághoz juttatta a különböző érdekképviseléseket is. Molnár Kálmán azonban nem a felsőház, hanem a képviselőház hivatásrendi átalakításának lehetőségére gondolt, jóllehet konkrétumokat nem említett meg. Felve-

⁶⁰⁸ ALMÁSY (607. l.).

⁶⁰⁹ A két világháború közötti időszakban 17 európai államban alakult ki totális diktatúra, diktatúra, tekintélyelvű és az utóbbihoz közelálló politikai rendszer. Lásd ORMOS Mária: *A történelem vonatán. Európa és Magyarország a 20. században* (Budapest: Múlt és Jövő 2005) 169–170.

tése formai szempontból megegyezett a Teleki Pál miniszterelnök által 1940/1941 fordulóján szorgalmazott „alkotmányreform” egyik elemével, nevezetesen azzal, hogy a képviselőházba a pártok és vármegyék képviselői mellett a hivatásrendek küldötteit is képviselőnek kell juttatni.⁶¹⁰ De vajon ténylegesen az arányos választójog juttatta válságba a parlamentarizmust Magyarországon? S válságba került-e egyáltalán a parlamentarizmus? Magyarországon kétségkívül nem működött, nem működhetett a klasszikus értelemben vett parlamentáris kormányforma a két világháború közötti időszakban, már csak amiatt sem, mert – az Almásy József által felhozott okokon túlmenően – a választási rendszer gyakorlatilag lehetetlenné tette a mindenkori kormánypárt választások útján történő lecserélését. Azaz nem az eleve korlátozott mértékben és a bikameralizmus keretei között a képviselőházi választások során érvényesülő arányos képviselet, hanem a választási rendszer egésze, valamint a korszak közjogi környezete korlátozta a parlamentarizmus érvényesülését. A választási rendszerbe részlegesen beépülő arányos képviselet ahhoz kétségkívül hozzájárult, hogy valamelyest felaprózódjon a pártrendszer, aminek következtében 1939-ben a parlamentarizmus értékeit tagadó, hungarista-nemzetiszocialista eszmeiséget hirdető pártok is bekerültek a képviselőházba, ám ez a kormánypárt és a kormányzás stabilitását, bármilyen politikát kövessen is a kormányzat, közvetlenül nem veszélyeztette. A parlamentáris értékek hordozói mindazonáltal a politikai térből mind inkább kiszoruló liberális és demokrata pártok képviselőiből kerültek ki. A népképviselőre és a korlátozott parlamentarizmusra nézve a reális veszélyt az 1930-as és 1940-es évek fordulóján nem annyira az arányos választójog, mint inkább a végrehajtó hatalom mozgásterét növelő felhatalmazási törvények és a kormányzati körökben is felerősödő tekintélyelvű törekvések jelentették.⁶¹¹

A parlamentarizmus kérdéseire kapcsolódott Molnár Kálmán a *Parlamentii illem* című tanulmánya is, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy a parlamenti működés komolyságának nélkülözhetetlen feltételei közé tartozik – a szólásszabadság biztosítása mellett – a társadalmi illemet és a Ház méltóságát sértő kifejezésektől, nyilatkozatoktól és cselekményektől való tartózkodás is. A házszabályi rendelkezések módosításával, a kimondottan durván illemsértő cselekvések és kifejezések megtorlásával a működés rendjét és a Ház tekintélyét ugyan biztosítani lehet, ám „*az ízléstelenséget a parlamentből az emberi lehetőség határáig csak az irthatja ki, ha a választók törvényhozói minőségükkel bíró komoly embereket küldenek a parlamentbe*”.⁶¹² Állítását Benjamin Disraeli egyik bon mot-jával támasztotta alá: „*Ha egyszer megszűnnek a gentlemaneket küldeni a parlamentbe, akkor ez a birodalom veszve van*.”⁶¹³ A parlamenti munka zavartalanságának és méltóságának Molnár Kálmán szerint két nélkü-

⁶¹⁰ SZALAI Miklós: „Újrendiség és korporativizmus a magyar politikai gondolkodásban (1931–1944)” *Múltunk* 2002/1. 99–100.

⁶¹¹ A parlamentarizmust illetően a kortársak közül Egyed István is azt a véleményt osztotta, miszerint a parlamentáris kereteket mindenképp meg kell őrizni, hogy azok a válságos idők elmúltával és a „*nemzeti önkormányzat megerősítésével új tartalommal telhessenek meg és a parlamentarizmus mielőbb ismét teljes erővel folytathassa örök hivatását*”. Lásd EGYED István: *A parlamentarizmus sorsa* [Az Országos Nemzeti Klub kiadványai 53.] (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1942) 29.

⁶¹² MOLNÁR Kálmán: „A parlamenti illem” *Katholikus Szemle* 1922/3. (március) 136.

⁶¹³ MOLNÁR (612. l.).

lőzhetetlen előfeltétele van: a házelnök pártatlansága, valamint a parlament tagjainak fegyelmezettsége, mindenekelőtt önfegyelme. Amennyiben kívánatos a parlamentarizmus fenntartása, úgy a parlamentáris rend fenntartásának is kívánatosnak kell lennie. Ez pedig úgy érhető el, hogy a hangsúlyozottan pártatlan házelnök intézkedéseit a képviselők „*minden körülmények között*” tiszteletben tartják és biztosítják.⁶¹⁴

5.5.6. A JOGI OKTATÁS REFORMJA – OKTATÁSPOLITIKAI ÍRÁSOK

Molnár Kálmán oktatáspolitikai kérdések iránti érdeklődését már az egri időszakban készített memorandumok is igazolták. Ugyanerről tanúskodnak a jogi oktatás reformjáról szóló különböző folyóiratokban és napilapokban megjelenő szakcikkek,⁶¹⁵ de részben ide tartoztak a tanszabadság korlátozását levetővé tevő *1920. évi XXV. tc.*-ről – az ún. numerus clausus törvényről – szóló később ismertető írások is.⁶¹⁶

A jogi oktatás reformjával foglalkozó pályatársai többségétől eltérően Molnár Kálmánt nem annyira az oktató tanterv megalkotása, hanem az óraszám megállapítása, illetve a vizsgatárgyak kijelölése, azaz a jogi oktatás belső strukturális alapkérdései foglalkoztatták, hanem érdeklődését sokkal inkább a jogi oktatással összefüggő oktatáspolitikai, illetve társadalompolitikai kérdések váltották ki. Miként a *Nehány szó a jogi oktatás reformjához* című 1932-ben megjelenő füzetében fogalmazott, „*csupán a jogi oktatás sikerességének néhány gyakorlati előfeltételével, az útban álló akadályok megemlékezésével s elhárításuk módjának megjelölésével*” kíván foglalkozni.⁶¹⁷

A vitairat közzétételének időzítése nem volt véletlenszerű. A kultuszminisztérium felkérésére ugyanis Magyar Zoltán 1931-ben készítette el a jog- és államtudományi karok, továbbá a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjéről, valamint a doktorátus reformjáról szóló szabályzattervezetet. A tervezetet véleményezésre megküldték a jog- és államtudományi karok számára is. A pécsi jogi fakultás a véleményezés elkészítése céljából három fő bizottságot küldött ki. A bizottság egyik tagja Molnár Kálmán volt. A tervezetről szóló jelentést 1932 márciusában vitatták meg. Noha a jelentés az elvi jelentőségű reformokkal, miként a doktorátus tudományos fokozattá tételével és az in absentia hallgatás visszaszorításával egyetértett, a jogi oktatás reformját nem tartotta időszerűnek.⁶¹⁸ A kultuszminisztérium felszólítására a pécsi jogi kar 1932 májusában ismételt megvitatta a tervezetet. A véleményezés céljából pedig új összetételű bizottságot küldtek ki. A kari ülés által elfogadott bizottsági jelentés a jog- és államtudományi oktatás átfogó reformját továbbra sem tartotta időszerűnek – ehhez a véleményhez a későbbiekben is tartották magukat –, így a jogászképzésnek a tervezetben foglaltakhoz képest szűkebb keresztmetszetű reformját javasolták csupán.⁶¹⁹

⁶¹⁴ MOLNÁR (612. lj.) 141.

⁶¹⁵ Lásd pl. M. K. (286. lj.) 1, valamint MOLNÁR Kálmán: „A jogi oktatás reformja és a tanszabadság” *Jogtudományi Közlemény* 1926/április 15. 66–67.

⁶¹⁶ MOLNÁR 1934 (320. lj.).

⁶¹⁷ MOLNÁR *Nehány szó* (507. lj.) 5.

⁶¹⁸ LADÁNYI (279. lj.) 61–62.

⁶¹⁹ LADÁNYI (279. lj.) 63–64.

Mindezek után Molnár Kálmán fontosnak tartotta, hogy a jogi oktatás reformjával összefüggő gondolatait közzétegye. A *Nehány szó a jogi oktatás reformjához* címmel megjelent vitáit kiindulópontja akár kihívónak is tűnhetett, hiszen égbekiáltó bűnnek minősítette a jogi oktatás írott szabályainak ellenére kialakult „lélekmérgező” gyakorlatot. Vajon mire gondolhatott? Arra az erkölcstelen és helytelen gyakorlatra utalt, amely destruáló és demoralizáló hatást gyakorolt a joghallgatók lelkére, jogérzetére, jogtisztelétére és kötelességtudására.⁶²⁰ „*Felülünk a katedrára, s logikai és retorikai mesterfogásokkal magyarázzuk az ifjúságnak a jog fogalmát: hangsúlyozzuk, hogy a jogszabály az állam parancsa, amelynek mindenki engedelmeskedni köteles, – s az ifjúság a hátunk mögött összezenet, mert azt látja, hogy éppen mi vagyunk azok, akik a tanulmányi szabályzatot, – amit beiktatásuk alkalmával kezükbe adunk, – semmi- be se vesszük. Szóval – a katedráról – azt tanítjuk, hogy a jogszabálynak engedelmeskedni kell, naponkinti cselekedeteinkkel pedig kiáltva hirdetjük ennek ellenkező- jét, vagyis azt, hogy a jogszabályt nem kell komolyan venni, annak általában nem kell engedelmeskedni.*” A praxis felől kiindulva a jogi oktatás reformját nemcsak szükségesnek és időszerűnek, hanem legalább egy negyed évszázaddal elkésztetnek is tartotta.⁶²¹ Javaslati ennek az ellentmondásos helyzetnek a feloldására irányultak.

A jogi oktatás eredményességének legelső feltételét abban látta, hogy a joghallgatók az egyetemi tanulmányok folytatására felkészültek legyenek, hiszen amennyiben nem sikerül a „*selejtes elemeket*” kiszűrni a jogi karokról, akkor csődöt fog mondani minden jó szándék és reformtörekvés. Molnár Kálmán azokkal értett egyet, akik szerint a középiskolákból kikerülő joghallgatók meglehetősen hiányos történelmi, földrajzi, helyesírási és latin ismeretekkel rendelkeztek. Ezek a hiányosságok – miként ezt jó néhány példával illusztrálta is – rendre kiütözköztek az egyetemi vizsgák alkalmával. „*Csinálhatunk bármilyen reformot, nincs az a tanár, aki ilyen előképzettséggel s ilyen szellemi képességekkel bíró ifjaktól jogászt nevel.*”⁶²² A statisztikai adatok összevetéséből ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy a vidéki egyetemekkel szemben a budapesti egyetemre arányaiban kevesebb elégséges érettségivel rendelkező joghallgatót vettek fel, vagyis a budapesti egyetemre komolyabb előképzettséggel rendelkező joghallgatók iratkoztak be, mint a vidéki egyetemekre. A megoldást nem a vizsgaszigor növelésében látta, hiszen nem várható el az egyetemi oktatóktól, hogy olyan hallgatók tömegével bajlódják, akik képtelenek és éretlenek a felsőfokú tanulmányokra.⁶²³ A szigorlatoztató professzornak sem lehet feladata, hogy „*istenítéletet*” tartson azok felett, akik javarészt maguk is áldozatai annak a „*bűnös könnyelműségnek*”, amely számukra a szigorlathoz vezető utat megnyitotta.⁶²⁴ A megoldást Molnár Kálmán az elégségesen érettekkal szemben alkalmazandó szóbeli felvételi vizsga bevezetésében látta, amelyen elsősorban a középiskolák meghívott tanárai kérdeznének, magáról a felvételen pedig az illetékes kar kiküldött tanárai döntenének.⁶²⁵

⁶²⁰ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 3.

⁶²¹ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 3–4.

⁶²² MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 9.

⁶²³ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 14.

⁶²⁴ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 14.

⁶²⁵ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 14–15.

A sikeres jogi oktatás következő alapfeltételének a „*papíros jogászság*” vissza-szorítását tekintette. Az óralátogatási kötelezettség alól mentesített ún. mezei jogászok kérdésével már az egri időszakban a Szmrecsányi Lajos érsek számára készített emlékiratokban is foglalkozott. Molnár Kálmán úgy látta, hogy a mezei jogászok a gyakorlatban privilegizált helyzetbe kerültek, hiszen a jogászképzést szabályozó előírásokkal szemben az óralátogatási és egyéb kötelezettségeiket pontosan teljesítő joghallgatók rovására nagyobb számban jutottak diplomához, illetve álláslehetőséghez. Mindezt igazságtalannak és méltánytalannak tartotta. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a mezei jogászokra sem lehet egyféleképp tekinteni. A mezei jogászok egyik csoportja, bár megtehetné, kerüli „*az egyetemen éjt nappallá tevő, fáradtságos munkával megalapozó tudást szerző társaik*” példáját. Ehelyett a társadalmi élet nyújtotta örömeknek hódoltak, és jó összeköttetések révén, akár gyenge minősítésű diplomával a tarsolyukban, bizton számíthatnak állásra.⁶²⁶ Létezett azonban a mezei jogászoknak egy másik csoportja, akik sanyarú gazdasági körülményeik miatt váltak „*papíros jogásszá*”. „*Akik nem tudják előteremteni az egyetemi városban való tartózkodás költségeit, s akiket családjuk szegénysége kényszerít az egyetemi tanulmányokat lehetetlenné tevő kenyérkeresetre.*”⁶²⁷ A tanügyi hatóságok azonban miattuk tolerálták a „*papíros jogászság*” hallgatólagosan tudomásul vett intézményét. Ezt az állapotot Molnár Kálmán, bármennyire átérezte a szociális helyzet nyomorúságait, nem tudta elfogadni. Egyrészt amiatt, mert a túlképzés következtében még a kiválóan képzett jogászok egy része sem tud elhelyezkedni, nemhogy azok, akiket szánalomból és kellő tudás nélkül juttattak diplomához, másrészt pedig amiatt, mert a mezei jogászság intézményének fenntartása azt a hitet erősítené, hogy a jogszabályokat nem kell megtartani, illetve azokat következmények nélkül figyelmen kívül lehet hagyni. „*Ilyen útravalóval bocsátjuk azután a közfunkciók végzéséhez az egyetemről kiléptő ifjainkat.*”⁶²⁸ Ugyanakkor a jogtanárok is tartoznak azzal saját reputációjuknak, komolyságuknak és hitelüknek, hogy a fennálló „*szégyenteljes*” helyzet megváltoztatását sürgősen követeljék. Miután az állam engedelmességet követel polgáraitól, a polgárok is joggal követelhetik az államtól, hogy ne tartson fenn és ne tűrjön olyan rendszert, „*amely becsületes embereket évenként több száz hamis bizonyítvány kiállítására kényszerít*”, avagy nem minősül-e hamisnak a leckekönyv aláírása és az előadások látogatásának tanúsítása a mezei jogászok esetében?⁶²⁹ Tekintettel arra, hogy az „*illetékes körök*” még nem szánták rá magukat a mezei jogászság megszüntetésére, Molnár Kálmán a helyzet orvoslása érdekében egy közvetítő indítványt tett. Abból a több évtizedes gyakorlatból kiindulva, hogy a közfunkciók ellátásához szükséges jogi képzettség az egyetemi előadások hallgatása nélkül is megszerezhető, a jogászki képzés újfajta bifurkációját vetette fel. „*Csináljunk egy tanulmányi és vizsgarendet az egyetemen tanuló effektív jogászok számára, és egy külön vizsgarendet a tanfolyam hallgatása nélkül vizsgázók számára.*”⁶³⁰ Ez természetesen a tényleges

⁶²⁶ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 17–18.

⁶²⁷ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 18.

⁶²⁸ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 19–20.

⁶²⁹ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 21.

⁶³⁰ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 22–23.

joghallgatók számára bizonyos kedvezményeket, a mezei jogászok számára viszont feszezebb követelményeket jelentene. Aki előadások hallgatása nélküli „*autodidakta jogász*” kíván lenni, az vállalja az ezzel járó következményeket is.⁶³¹ A tanulmányi és vizsgarend átgondolásával összefüggésben az in absentia készült doktori értekezésekkel kapcsolatban is voltak javaslatai. Véleménye szerint a doktori disszertációk két vonatkozásban is devalváltak a diploma értékét. Az elértéktelenedés egyik oka a doktori értekezések adás-vételében, másik oka pedig a doktori értekezések alacsony tudományos színvonalában keresendő.⁶³² A megoldást a nyilvánosság biztosításában látta. Ennek érdekében a szükséges számban kinyomtatott doktori értekezéseket meg kell küldeni a szakkönyvtárak és a jogi fakultások számára, miközben a jogi karoknak is kell juttatniuk egymásnak az elfogadott doktori értekezések jegyzékét.⁶³³ A jogi oktatás reformjának harmadik pillére a tanári illetményekre vonatkozott. Azt javasolta ugyanis, hogy a tanári tandíjostalék megváltásaképp az állam fizessen meghatározott értékű tandíjkárpótlást, amely összegnek függetlennek kell lennie a beiratkozott hallgatói létszámtól. „*Ez a javaslat részletes indoklásra nem szorul.*”⁶³⁴ Pedig talán nem ártott volna a felvetés részletesebb indokolása, hiszen az áldatlan helyzet kialakulásáért – nem is annyira burkolt formában – az anyagilag érdekelt, illetve érdekeltnek tartott jogtanárokat is felelőssé tette.

A *Nehány szó a jogi oktatás reformjához* című röpiratot Molnár Kálmán ezúttal is sok kollégájának küldte meg. A visszajelzések részben megerősítették a röpiratban foglalt megállapításokat. Rövid köszönőlevelében Csekey István mindenben egyetértett Molnár Kálmánnal. „*Bár dűlőre lehetne már közelebről juttatni a mai szégyenletes és minden komolyság nélkül szűkölködő helyzetet.*”⁶³⁵ Haendel Vilmos „bizalmas” jelzésű terjedelmes levélben reflektált Molnár Kálmán felvetéseire. A jogi oktatást sújtó bajok legfőbb okának a vizsgák színvonalának hihetetlen mértékű súlyyodását tartotta, amit szerinte – egyebek mellett – a titkos vizsgák, a zárt szigorlatok, valamint a négyszemközti kollokviumok váltottak ki. Molnár Kálmán munkáját kitűnő diagnózisnak tartotta, bár amiatt sajnálkozott, hogy a röpirat nem mutatott rá a kérdéskör „*legfeketébb oldalára*”, amelyről a „*publikum beszél*”. Ez pedig az a köztudomású, de legtöbbször ki nem mondott gyanúsítás, hogy a „*diplomagyárak fennállásának, a jogi szanatóriumok virágzásának, az abszolút tudatlan jelöltek átbocsátásának, a diplomás pályák elproletárosodásának eredő oka tulajdonképpen a tanári pénzvágy*”. Haendel szerint kíméletlenül meg kell akadályozni az „*oda nem való selejtes elemek térfoglalását*” – Debrecenben a „*salakot*” már fel sem vették –, továbbá feltétlenül meg kell szüntetni az összefüggést a vizsgák eredménye és a tanári anyagi érdekek között. „*Már csak azért is* – tette hozzá –, *hogy megmentjük magunkat a sanda gyanútól.*” A maga részéről hajlandó is lenne lemondani mindenféle vizsgadíjról, ha ez országszerte megtörténik. Legyen világos „*urbi et orbi, hogy itt a kraj-*

⁶³¹ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 23.

⁶³² MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 26.

⁶³³ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 27–28.

⁶³⁴ MOLNÁR *Nehány szó* (507. l.) 30.

⁶³⁵ Csekey István levele Molnár Kálmánnak. Szeged, 1932. december 18. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/176.

cár nem határoz”.⁶³⁶ Molnár Kálmán pécsi tanártársa, Kérészy Zoltán, az egyházjog és jogtörténet professzora szintén egyetértett a röpiratban foglaltakkal. *„Különösen helyeslem, hogy a mai erkölcstelen gyakorlattal bátran szembe szállsz (: in absentia hallgatás, szigorlati értekezések adásvétele s alacsony színvonala stb.). Fájdalom, a mai korrupció világban az általunk, kevesek által képviselt e puritán irányzat diadalra juttatásához kevés reményünk lehet.*”⁶³⁷ Kiss Albert, szegedi romanista professzor ugyanakkor már egy kis feddésben is részesítette Molnár Kálmánt szókimondása miatt. *„Hosszú évek alatt, mióta ezekkel a kérdésekkel foglalkozom, megerősödik bennem a gondolat, hogy bármilyen rendszer mellett is a jó tanár eredményt tud elérni. Rajtunk tanárokon fordul meg minden! És sajnos azt nagyon nehéz elérni, hogy csak jó tanárok üljenek a tanszékeken. Ezt természetesen csak magunk között mondhatjuk, nem kívánatos, hogy ilyen megjegyzések a nyilvánosságra jussanak. Így gondolkodva, helyedben mellőztem volna a tanárok anyagi érdekelttségére vonatkozó megjegyzést.*” A továbbiakban arra hivatkozott, hogy noha a szegedi egyetemen fordult elő az elégségesek legnagyobb százaléka, *„olyan gyenge és kiáltó tudatlanságra mutató feleleteket*”, mint amelyenekre Molnár Kálmán utalt, Szegeden eddig nem tapasztalt.⁶³⁸ Kiss Alberthez hasonlóan Kuncz Ödönnek, a kereskedelmi és váltójog professzorának is az volt a véleménye, hogy minden a jó tanáron és a tehetséges hallgatón múlik. *„Ha ezek megvannak, minden szabályzat jó; ha nincsenek – hiába ott minden reform.*”⁶³⁹ Marton Géza, debreceni romanista professzor pedig arról írt Molnár Kálmánhoz intézett köszönőlevelében, hogy szinte tapsolt magában, annyira egyetértett a röpiratban olvasottakkal. *„Igazad van! Magam is hangoztattam, hogy közéletünk sok bajainak egyik alapforrása az a vakmerően erkölcstelen ’lélekmérgező’ rendszer, amelyet nálunk jogi oktatásnak hívnak.*”⁶⁴⁰ A tanulmányi és vizsgarend bifurkációjával kapcsolatban felvetett gondolatokat Moór Gyula, a jogbölcselet professzora *„ideáliter szépnek*” találta ugyan, de a gyakorlati alkalmazással szemben már aggályai voltak.⁶⁴¹ Szehlo Zoltántól, a miskolci evangélikus jogakadémia romanista professzorától pedig az a rezignált válasz érkezett, hogy amennyiben valaki elég idővel, pénzzel és türelemmel rendelkezik, *„akkor nincs az a hatalom, mely megakadályozza azt, hogy az illető doctor legyen.”*⁶⁴²

A *Néhány szó a jogi oktatás reformjához* egykorú fogadtatását mutatja, hogy a Pesti Napló hasábjain, Tápay-Szabó László, a jeles publicista, egyetemi magánta-

⁶³⁶ Haendel Vilmos levele Molnár Kálmánnak. Debrecen, 1932. szeptember 18. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/193.

⁶³⁷ Kérészy Zoltán levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1932. augusztus 28. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/198.

⁶³⁸ Kiss Albert levele Molnár Kálmánnak. Szeged, 1932. október 24. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/199.

⁶³⁹ Kuncz Ödön levele Molnár Kálmánnak. Szigetszentmiklós, 1932. július 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/202.

⁶⁴⁰ Marton Géza levele Molnár Kálmánnak. Debrecen, 1932. július 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/206.

⁶⁴¹ Moór Gyula levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1932. július 22. Marton Géza levele Molnár Kálmánnak. Debrecen, 1932. július 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/216.

⁶⁴² Szehlo Zoltán levele Molnár Kálmánnak. Miskolc, 1932. július 24. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/238.

nár és művelődéstörténész cikksorozatban reflektált a röpiratra.⁶⁴³ A sajtóvisszhang vezette Molnár Kálmánt arra, hogy még ugyanabban az évben közzétegyen egy újabb, részben a korábbi vitákat bizonyos kérdéseit, így a joghallgatók alkalmasságának megítélését is tisztázó, rövidebb terjedelmű tanulmányt.⁶⁴⁴

Az előzmények ismeretében egyáltalán nem tűnik meglepőnek, hogy az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszus alkalmából Molnár Kálmán felkérést kapott, hogy *A jogi felsőoktatás speciális kérdései* témakörében tartson referátumot. Miközben az előadás, illetve a korábban közzétett röpirat tartalmi értelemben fedte egymást, az előadás stílusa már sokkal visszafogottabb volt, mint ami annak idején a röpiratot jellemezte. Az 1936-os előadás – a jogtanárok anyagi érdekeltségétől eltekintve – hasonló alapkérdéseket járt körül, mint az 1932-es vitákat. Előadását azzal a felvétellel kezdte, amivel utóbb áttekintését zárta: csakis olyan szabályokat érdemes megalkotni, amelyek gyakorlati alkalmazásának az előfeltételei adottak, továbbá amelyeket végre is lehet és végre is akarnak hajtani.⁶⁴⁵ Ezúttal is rámutatott a tényleges, effektív joghallgatók és a „*papíros jogászok*” eltérő helyzetére, miként megismételte a tényleges jogászok és a mezei jogászok számára külön-külön létesítendő tanulmányi és vizsgarendre irányuló korábbi javaslatát.⁶⁴⁶ Némiképp módosult azonban Molnár Kálmán véleménye a „selejteztést” illetően. Korábban az elégséges eredménnyel érettségizettek számára az egyetemi felvételi vizsga bevezetésének lehetőségét vetette fel. Ezt a gondolatot azonban időközben elvetette. A felvételi vizsgával ellentétben már sokkal megbízhatóbb és helyesebb eljárásnak tartotta a joghallgatók első vizsgaeredményeik alapján történő megrostálását. Ezt a célt szolgálnák az alapvizsgák, hiszen az itt elért eredmények alapján ki kell derülnie a legalapvetőbb hiányosságoknak.⁶⁴⁷ Az előadás érdemi részét a doktori címmel kapcsolatos gondolatokkal zárta. Úgy vélte, hogy a doktori cím semmiképp sem igazolhatja a tanulmányok végeztével megszerezhető diploma tudományos fokát. Az egyetem ugyanis már nem igazol „*tudományos grádust*”, miként a doktori diplomának „*archaikus szavait*” sem értelmezik már szó szerint. A tudomány embere nem is szorul diplomára, mert a könyvnyomtatás feltalálása és a sajtószabadság érvényesülése óta „*a tudós csak maga állíthatja ki a maga valódi doktori diplomáját*”.⁶⁴⁸ A doktori címmel szemben ugyanakkor a „*képesítő oklevél*” fontosságát hangsúlyozta. Javasolta, hogy a jövőben a képesítő oklevél valós értékének növelése érdekében ne doktori értekezést kívánjanak meg, hanem vezessenek be írásbeli kollokviumot azokhoz a tárgyakhoz, amelyek ezt megkívánják, avagy lehetővé teszik.⁶⁴⁹ Noha a kormányzat az 1936. évi Országos Felső-

⁶⁴³ Lásd Selejtes elemek (Pesti Napló, 1932. július 22. 4.), Devalvált diplomák (Pesti Napló, 1932. július 26. 6.), Mezei jogászok (Pesti Napló, 1932. augusztus 3. 4.)

⁶⁴⁴ MOLNÁR *Még néhány szó* (507. lj.).

⁶⁴⁵ MOLNÁR Kálmán: „A jogi felsőoktatás speciális kérdései” in *A magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai*. II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály. [Közzéteszi: HÓMAN Bálint. Szerk.: MÁRTONFFY Károly] (Budapest: 1937) 67.

⁶⁴⁶ MOLNÁR (645. lj.) 70–75.

⁶⁴⁷ MOLNÁR (645. lj.) 76–77.

⁶⁴⁸ MOLNÁR (645. lj.) 80.

⁶⁴⁹ MOLNÁR (645. lj.) 81.

oktatási Kongresszust követő években is szorgalmazta a jogi oktatás átfogó reformját, érdemi előrelépés ezen a téren már nem történt.⁶⁵⁰

Molnár Kálmán *Kívánatosak-e felekezeti egyetemek?* című írása, amely Bangha Béla folyóiratában, a *Magyar Kultúrában* jelent meg, szintén érintkezett az oktatáspolitikai területével, miközben határozottan állást foglalt a diktatórikus átalakulással és hatalomgyakorlással szemben. A napisajtóban 1933-ban felreppent az a szinte azon nyomban megcáfolt hír, miszerint „illetékes körök” a pécsi egyetemet katolikus, a debreceni egyetemet pedig protestáns egyetemként kívánják átszervezni. A felmerült javaslatot Molnár Kálmán az egyetemi eszme alapján vizsgálta meg. Az egyetemi fogalmazott cikke bevezetőjében, a tanulás és a tanítás szabadságán alapul. Az egyetemi gondolat szempontjából az egyetem állami, vagy felekezeti jellege pedig annyit jelent, hogy vajon az előbbi, avagy az utóbbi nyújt-e nagyobb garanciát a tudomány szabadságának biztosítása szempontjából?⁶⁵¹ A 19. század szabadelvű ideológiája szerint az állam biztosíthatja a tudomány szabadságát. De vajon az új államalakulatok korában, amikor új próféták, új világnézetek alapján, új világot akarnak teremteni, képes-e még a kipellengérezett és megtagadott szabadelvűség az egyetemi szabadság biztosítására? „Vajjon az új államtípusok: az orosz, az olasz vagy éppen a német példák láttára nem kell-e újabb megfontolás tárgyává tennünk, hogy a tudomány szabadságának nagy elvét s a rajta nyugvó egyetemi gondolatot, milyen formában lehet a jövő számára biztosabban átmenteni.”⁶⁵² Molnár Kálmán szerint Magyarországnak is éppen elég oka lenne arra, hogy a világháborút követő forradalmi idők tanulságait ezen a téren is levonja. A kialakult helyzetben, „a bizonytalanság fojtó légkörében” a tudomány szabadságának elvét, az egyetemi gondolatot több oldalról is meg kell erősíteni.⁶⁵³ A felekezetek nagy állandóságot mutató értékes eszmevilágára alapozva az egyházi egyetemek az egyetemi gondolatot abban az esetben is biztosíthatják, ha az állami egyetemek „nagyon elcsenevészesedett” autonómiája a tudomány szabadságának fenntartására és megvédésére már nem lenne képes.⁶⁵⁴ A tudomány szabadsága ugyanis a felekezeti egyetemeken soha sem lehet olyan veszélynek kitéve, mint az állami egyetemeken, ha az állam olyan alapokon rendezkedne be, amelyek elhalványítanák az emberi szabadság szempontjait. Az érintett vallásfelekezetek „lényegük feladása nélkül” sohasem hagyhatják figyelmen kívül az emberi méltóságnak és az ember öncélúságának azt az alapgondolatát, amellyel éppen ők termékenyítették meg a népek eszmevilágát. Az egyház ugyanakkor amiatt sem lehet annyira veszélyes a szabadságra, mint „a tömegszeszély kiszámíthatatlanságán himbálódzó állam”, mert az egyház nem fizikai erőre – szuronyra, ágyúra, csendőrré és rohamcsapatokra – támaszkodik, hanem a lelkekre, és az az egyház, amely elnyomná az egyén természetes és ésszerű szabadságát, hamar elvesztené a lelkek feletti uralmát, hatástalanná válna és megsemmisülne.⁶⁵⁵ „A tudománynak az állam által épített várai

⁶⁵⁰ LADÁNYI (279. lj.) 82.

⁶⁵¹ MOLNÁR Kálmán: „Kívánatosak-e felekezeti egyetemek?” *Magyar Kultúra* 1933/I. 481.

⁶⁵² MOLNÁR (651. lj.).

⁶⁵³ MOLNÁR (651. lj.) 482.

⁶⁵⁴ MOLNÁR (651. lj.).

⁶⁵⁵ MOLNÁR (651. lj.) 482–483.

*mellett tehát jó, ha vannak olyan erődei is, amelyeknek biztonsága és háborítatlansága mellett az egyházak nem könnyen letiporható tekintélye és az egyházaknak a hatalom túlkapásaival szembeállni kész erkölcsi bátorsága áll őrt.*⁶⁵⁶ Molnár Kálmán úgy vélte, hogy a tudomány szabadságának szempontjából kedvezőbb lenne a helyzet Németországban – tegyük hozzá: a náci Németországban –, ha léteznének olyan egyetemek is, amelyeknek kuratóriumai felett azoknak a püspököknek a szelleme lebeg, akiknek bátor megnyilatkozásai az egész világ tiszteletét és elismerését kiváltják.⁶⁵⁷ Az állam és a „megbízható” felekezetek szabad versenyétől a tudomány területén is csak jó eredmények várhatók, úgy az egyesek, mint az állam javára. A felekezeti oktatás pedig olyan mély gyökerekkel rendelkezik Magyarországon, hogy nemcsak kockázatosnak, hanem indokolatlannak és méltánytalannak is látszik az egyetemi oktatás új keletű monopolizálása.⁶⁵⁸ Molnár Kálmán erőteljesen idealisztikus véleménye szerint tehát a történelmileg beágyazott egyházak, illetve a felekezeti egyetemek nyújthatnak garanciát az állami beavatkozással, illetve a diktatórikus hatalomgyakorlással szemben nemcsak a tudományos szabadság, hanem az emberi szabadság védelme érdekében is. A cikkből eléggé egyértelműen kiderült, hogy Molnár Kálmán álláspontja szerint Magyarországra, pontosabban a magyar államra is jótékony hatást gyakorolhatnának a felekezeti egyetemek, hiszen hazánkat is azon államok közé sorolta, ahol elsorvadt az állami egyetemek autonómiája. Talán bizony éppen a magyar államot elmarasztaló kritikus hang miatt tartotta fontosnak a folyóirat szerkesztősége lábjegyzetben megjegyezni, hogy a cikknek nem minden állításával értenek egyet.⁶⁵⁹

5.6. A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA

A tudományos pályafutás csúcspontját, egyúttal a szakmai megbecsülés vitathatatlan jelét az MTA levelező tagjává történő megválasztás ténye juttatta kifejezésre. Molnár Kálmánt pálya-, illetve professzortársai – Polner Ödön, Ereky István, Holub József és Irk Albert – ajánlották 1942-ben az MTA II. osztálya „A” alosztálya levelező tagjává.⁶⁶⁰ A háttérben zajló eseményekről a fennmaradt levelezés alapján szerezhetünk tudomást. A levelező taggá történő ajánlást, a hazai közjogtudomány nesztora, Polner Ödön kezdeményezte. Legalábbis erre utal Lukinich Imréhez, a II. osztály titkárához 1942. február 27-én intézett levele. Polner Ödön ahhoz a feltételhez kötötte Molnár Kálmán ajánlását, hogy az 1941-ben levelező taggá ajánlott, de akkor meg nem választott Heller Erik és Balás P. Elemér nem kap 1942-ben jelölést, mert az esélyeiket Molnár Kálmán ajánlásával nem kívánta rontani.⁶⁶¹ Erre a visszalépésre végül nem került sor, miután Heller Eriket és Balás P. Elemért 1942-ben nem jelölték: mindkettejüket a következő

⁶⁵⁶ MOLNÁR (651. lj.) 483.

⁶⁵⁷ MOLNÁR (651. lj.).

⁶⁵⁸ MOLNÁR (651. lj.) 483.

⁶⁵⁹ MOLNÁR (651. lj.) 481.

⁶⁶⁰ Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1942-ben. Kéziratul. Bp., 1942. 41–42.

⁶⁶¹ Polner Ödön levele Lukinich Imrének (Szeged, 1942. február 27.). MTA Könyvtára Kézirattára. Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban MTA KK. RAL.). K. 1259. A II. osztály iratai 1940–1942. 56/1942.

esztendőben, 1943-ban jelölték és választották meg az MTA levelező tagjává. Molnár Kálmán akadémikusi jelöléséről Polner Ödön egyik Kolosváry Bálinthoz intézett levelében is szó esett. „*Ő ugyan fontos kérdésekben velem ellentétes elvi álláspontot foglal el, mégis érdemesnek tartom őt az akadémiai tagságra és ezért már régebbi szándékom, hogy őt ajánljam.*”⁶⁶² A felfogásbeli nézetkülönbség – aminek meglétét a korábbi viták ékesen igazolják – tehát nem lehet akadálya az akadémiai tagságnak.

Az 1942. évi tagajánlások feletti szavazást a II. osztály 1942. május 12-i nagygyűlésének zárt ülésén tartották meg. Az a tagjelölt lehetett a továbbjutó, aki a szavazatoknak legalább a kétharmadát megszerezte. A szavazás eredményeként rendes tagnak Moór Gyulát (43:8 arányban), levelező tagnak Gajzágó Lászlót (41:10 arányban), valamint Molnár Kálmánt (40:9 arányban) javasolták az összes ülés tagválasztó nagygyűlése számára.⁶⁶³ Az MTA 1942. május 15-i összes ülésének tagválasztó nagygyűlésén szavaztak az osztályok jelöltjeiről. A II. osztály „A” alosztályába – meglepetést nem keltve – a II. osztály által javasolt tagokat választották meg: rendes taggá Moór Gyulát (37:5 arányban), levelező taggá Gajzágó Lászlót (36:9 arányban), valamint Molnár Kálmánt (32:10 arányban).⁶⁶⁴ Érdekes ugyanakkor, hogy Molnár Kálmán ajánlói közül csak Polner Ödön és Ereky István vett részt személyesen a tagválasztó nagygyűlésen, míg a Pécsett élő Irk Albert és Holub József távol maradtak.

A választás eredményéről hivatalosan Molnár Kálmán az MTA főtitkára, Voinovich Géza útján értesült. A főtitkár levele arra is emlékeztette, hogy az MTA alapszabályai értelmében minden újonnan megválasztott tag köteles egy éven belül székfoglaló előadást tartani. Ekkor állítják ki az új akadémikusok számára az akadémiai jogaik gyakorlásához szükséges oklevelet is.⁶⁶⁵ Válaszában Molnár Kálmán arról biztosította a főtitkárt, hogy az akadémia munkájában készséggel vesz részt, ami pedig a székfoglalót illeti, „*az előírt határidőben*” jelentkezni fog.⁶⁶⁶ Lukinich Imre osztálytitkár nem sokat késlekedve, 1942. május 29-i levelében már az iránt érdeklődött, hogy mikorra tervezi a székfoglaló előadás megtartását.⁶⁶⁷ Molnár Kálmán azonban egészségi állapotára, dékáni teendőire, valamint vele élő 87 éves, beteg édesanyjára hivatkozással csakis arra tehetett ígéretet, hogy „*az előírt időn belül*” jelentkezni fog nála.⁶⁶⁸ Az osztálytitkárt nem igazán nyugtatták meg ezek a sorok. Azzal a kéréssel fordult Molnár professzorhoz, hogy lehetőség szerint a következő év márciusában, vagy áprilisában tartsa meg a székfoglaló előadást. „*Kívánatos volna ugyanis, hogy az 1943. évi nagygyűlés előtt tartsad meg a székfoglalódat, hogy módodban legyen a választásokon alkotmányos jogaidat gyakorolni.*”⁶⁶⁹ Erre a javaslatra Molnár Kálmántól az a

⁶⁶² Polner Ödön levele Kolosváry Bálintnak. Szeged, 1942. február 21. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1226. A Jogtudományi Bizottság iratai 1935–1944. 286/1942.

⁶⁶³ MTA KK. RAL. K. 1535. II. osztály. Zárt ülések jegyzőkönyvei 1929–1946.

⁶⁶⁴ MTA KK. RAL. K. 1482. Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1939–1944.

⁶⁶⁵ Voinovich Géza levele Molnár Kálmánnak. Budapest, 1942. május. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 248/1942.

⁶⁶⁶ Molnár Kálmán levele Voinovich Gézának. Pécs, 1942. május 31. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 248/1942.

⁶⁶⁷ Lukinich Imre levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1942. május 29. MTA KK. RAL. K. 1259. A II. osztály iratai 1940–1942. 95/1942.

⁶⁶⁸ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1942. június 7. Uo. 113/1942.

⁶⁶⁹ Lukinich Imre levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1942. június 10. Uo. 117/1942.

válasz érkezett, hogy április folyamán szándékozik az előadást megtartani.⁶⁷⁰ A székfoglaló időpontjáról ennek ellenére nem sikerült megállapodni. Amikor Lukinich Imre 1943. februárjában az április 19-i dátumot javasolva az előadás pontos címét szeretete volna megtudni, Molnár Kálmán újabb halasztást kért. *„Úgy testileg, mint lelkileg nélkülözöm a nyugodt munka lehetőségének előfeltételeit, s jelenleg még terminust sem tudok mondani. Amint lehet, azonnal jelentkezni fogok.*⁶⁷¹ Az előadás időpontja tehát továbbra sem körvonalazódott. A nyár folyamán kiderült, hogy tovább csúszik a székfoglaló megtartása. Lukinich júliusi levele ugyanis – amelyet a balatonfüredi gyógykezelésen tartózkodó Molnár professzor eleve megkésve vehetett kézhez – már decemberről, sőt, a következő év februárjáról tett említést.⁶⁷² Molnár Kálmán válasza sem volt biztató. *„Sajnos most sem tudok végleges választ adni. Sok egyéb bajom mellett a szükséges könyveket se tudom beszerezni, ami szintén hátráltatja munkámat. De azért remélem, hogy a kora tavasszal megtarthatom a székfoglalómat. Sőt a decemberi terminust is feljegyeztem, bár nem bízom abban, hogy erre jelentkezhetem”* – írta Lukinich Imrének 1943 augusztusában.⁶⁷³

A székfoglaló előadás időpontjában és témájában végül 1944 elején született megállapodás. Január folyamán Molnár Kálmán jelezte – egyelőre még a cím megnevezése nélkül –, hogy lehetőség szerint húsvét előtt szeretné megtartani a székfoglalót.⁶⁷⁴ Hamarosan a címet is megadta: *„A magyar király törvényki hirdetési joga.*⁶⁷⁵ Egyik további leveléből derül ki, hogy a székfoglaló témájául szolgáló öt nyomtatott ív terjedelmű kézirat egyik részletét kívánja felolvasni.⁶⁷⁶ Lukinich ettől a perspektívától egy kissé megrettent. Molnárnak küldött leveleiben nemcsak az előadás időpontját – 1944. március 13-át – közölte, hanem megpróbálta arra is rávenni, hogy a székfoglaló időtartama lehetőség szerint ne haladja meg a 40 percet, végül pedig – többszöri levélváltás után – arra kérte őt, hogy a székfoglaló semmiképpen se tartson tovább 50 percnél, mert *„hallgatóink türelmetlenek szoktak lenni egy bizonyos idő után.”*⁶⁷⁷ Válaszában Molnár professzor megnyugtatta, hogy az engedélyezett időt egyetlen perccel sem fogja túllépni.⁶⁷⁸ Végül *„A magyar király törvényki hirdetési joga történeti kialakulásában”* címmel 1944. március 13-án megtartott székfoglaló előadás rendben lezajlott. A felolvasó ülésen a II. osztály mintegy 20 tagja mellett József királyi herceg, az MTA elnöke is megjelent.⁶⁷⁹

⁶⁷⁰ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1942. június 17. Uo. 106/1942.

⁶⁷¹ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1943. február 12. MTA KK. RAL. K. 1260. A II. osztály iratai 1943–1949. 44/1943.

⁶⁷² Lukinich Imre levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1943. július 21. Uo. 18/1943.

⁶⁷³ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1943. augusztus 13. OSZK Kézirattár, Fond 116/1125.

⁶⁷⁴ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1944. január 23. OSZK Kézirattár, Fond 116/1125.

⁶⁷⁵ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1944. február 2. MTA KK. RAL. K. 1260. A II. osztály iratai 1943–1949. 6/1944.

⁶⁷⁶ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1944. február 7. Uo. 8/1944.

⁶⁷⁷ Lukinich Imre levelei Molnár Kálmánnak. Bp., 1944. február 11., továbbá március 3. Uo. 18/1944., továbbá 23/1944.

⁶⁷⁸ Molnár Kálmán levele Lukinich Imrének. Pécs, 1944. március 3. OSZK Kézirattár, Fond 116/1125.

⁶⁷⁹ Jegyzőkönyv az MTA II. osztályának 1944. március 13-án tartott felolvasó üléséről. MTA KK. RAL. K. 1535. A II. osztály felolvasó üléseinek jegyzőkönyve 1923–1946. Lásd még „A jogélet eseményei” *Magyar Jogi Szemle* 1944. május 1. 307–308.

A székfoglaló előadás – illetve az annak nyomán készült tanulmány – két nagyobb részből állt.⁶⁸⁰ A felolvasásra kerülő első rész a rendi korszak törvényki hirdetési gyakorlatát tekintette át, míg a második rész a törvényki hirdetés szabályozásában az 1848-as, majd az 1867-es „*alkotmányreform*” következtében beállott változásokat elemezte.

Az előadás kiindulópontja szerint minden jogintézmény fejlődését csak a saját kora gondolatvilágának tükrében lehet megfelelően értékelni. Ennek megfelelően a régi törvények fogalmi elemeit is annak a kornak az eszmekörébe – jelen esetben a Szent Korona-tan gondolatvilágába – kell behelyezni, amelyben a törvény alkotmányjogi fogalma kialakult. Werbőczy a törvényhozó tevékenység két mozzanatát különböztette meg: a törvényhozó akarat belső kinyilvánítását, valamint a bensőleg kialakult akaratnak kifelé történő tekintélyi kijelentését. Míg a törvényhozási folyamatban a Szent Korona feje és tagjai teljesen egyenjogúak, addig a törvény-ki hirdetési jog a Szent Korona fejét, vagyis az uralkodót illeti meg. Ebből az elgondolásból kétféle törvényfogalom bontakozott ki: az alkotmányszerű törvényé és az alaki törvényé. Amikor Werbőczy megállapította, hogy a törvény „*fejedelmi végzemény*” alakjában jelenik meg, akkor ebből az a következtetés is levonható, hogy amit az uralkodó törvényként hirdet ki, az „*alakilag törvény*”, amely „*a király tekintélyére támaszkodva engedelmességet követel*”. Amikor viszont alkotmányjogunk azt írja elő, hogy az uralkodó kizárólag a Szent Korona fejének és tagjainak egybehangzó akaratát jelentheti ki törvényként, akkor ebben az esetben az „*alkotmányszerű törvény*” fogalma jelentkezik, amelynek mindenki engedelmességgel tartozik. Az uralkodó által kihirdetett alaki törvénynek tehát alkotmányszerű törvénynek kell lennie. Amíg az alkotmányszerűen létrejött törvéynél a szentesítésre, addig az alakszerű törvéynél a kihirdetésre helyeződött a hangsúly. A törvény kihirdetése két mozzanatból állt: az uralkodó kihirdetési parancsából, illetve a kihirdetési parancs foganatosításából. Az előbbi aktus a királyi felségjogok közé tartozott, az utóbbi pedig az állami szervek végrehajtó tevékenységére vonatkozott.

A törvény kihirdetése kezdetben a királyi kancellár, utóbb a kancellária feladatkörébe tartozott, később a törvényhatóságok – mindenekelőtt a vármegyék – útján történt a törvény kihirdetése. A kihirdetés jogi tartalmának alakulását ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolta a magyar jogfejlődés szokásjogi jellege. „*Az a körülmény ugyanis, hogy jogintézményeinket a szokásjog alakította ki és fejlesztette tovább, nem csak a jogalkotás külsőleges (eljárási), hanem a szokásjogi alapon kialakult jogrend szabályainak belső tartalmára és a fogalmi elemek egymásközi kapcsolatára is éreztette hatását.*” A törvények mindazonáltal nem szabályozták a vármegyék törvényki hirdetési körüli kötelezettségeit és jogosultságait. Az idevágó irányelvekre az alkotmányjog szelleméből lehetett következtetni. A Szent Korona egységéből szükségképpen következett az a közjogi szabály, miszerint a vármegye köteles a törvényt kihirdetni, a törvény helyességét azonban nem bírálhatta felül, hanem köteles volt azt alkalmazásba venni. A Szent Korona-tanának azonban az is az alapvető téte-

⁶⁸⁰ A székfoglaló előadás kéziratát lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/247. Nyomtatásban megjelent MOLNÁR (10. l.) 31–86.

lei közé tartozott, hogy a királyi szentesítés kizárólag az országgyűlés által kinyilvánított nemzeti akaratot emelhetette törvényerőre. A mohácsi vést követő időkben ugyanakkor mind gyakrabban fordult elő, hogy az uralkodó a szentesítés végett előterjesztett végzéseken módosításokat eszközölt. A vármegyék viszont nem ismerték el az alkotmány szellemének figyelmen kívül hagyásával hozott formai törvények kötelező erejét.

A vármegyei kihirdetés mellett már a 16. században egyes törvényeink elrendelték, hogy a törvények szövegét az országgyűlésen is fel kell olvasni. Egységes gyakorlat azonban az 1526 utáni zűrzavaros állapotban nem alakulhatott ki. Míg János király egyik-másik törvényét felolvasták és kihírdették az országgyűlésen, addig a Habsburg uralkodók nem így jártak el: a törvények bemutatása elmaradt az országgyűléseken. Ez tette lehetővé, hogy a törvényeket ne az országgyűlés által előterjesztett szövegében, hanem ettől kisebb-nagyobb mértékben eltérő szövegváltozattal szentesítsék. A 17. század folyamán a törvényekben azonban gyakorta nem az összhangba olvadt nemzeti akarat jutott kifejezésre, hanem a törvényhozás tényezőinek taktikai ügyeskedése segítette hozzá a törvényi formához azokat az uralkodói akarat-kijelentéseket, amelyek nem megnyugvást, hanem ellenállást váltottak ki. Alkotmányjogi értelemben vett változás a 18. században következett be. *„A szabadságharcok elülnek, a király és az ország közötti közeledés és megértés jelei mutatkoznak.”*

A fenti változás összefüggött a rendi törvényhozásnak egy olyan sajátosságával is, amely a Szent Korona-tanának alap gondolatával állt kapcsolatban. Az uralkodónak és az országgyűlésnek a törvényalkotó munkában való szoros összefonódása abban is kifejezésre jutott, hogy az államakarat kialakulása a szuverén akaratképzés főtényezőinél nem külön-külön ment végbe, hanem elejétől végig közös munkában, folyamatos egymásra hatással alakítják ki a közakaratot. Ennek alapján alakult ki a Szent Korona-tant kifejező egyenjogúság és elválaszthatatlan összefonódás jegyében a törvényalkotás menetrendje. A törvény formai értelemben azt követően jött létre, miután a király által szentesített törvényt a királyi kancellária megküldte az országgyűlésnek. Az alaki törvényerő tehát – mutatott rá Molnár Kálmán – a királyi kancelláriai szétküldéshez fűződött. A törvényeket végrehajtó vármegyékben történő kihirdetés csakis a törvények helyi alkalmazásba vételének volt az előfeltétele. A kialakuló új gyakorlat a törvényhozás két tényezőjének együttműködését kiterjesztette a törvényhozási munka utolsó mozzanataira: a szentesítésre, valamint a kihirdetésre. A szentesített törvények országgyűlésen történő ünnepélyes bemutatása a 18. század folyamán alkotmányjogi szokássá erősödött. Olyannyira, hogy a törvény alkotmányos létrejöttének előfeltételévé vált. Az országgyűlés előtti bemutatás jelentősége egyrészt abban rejlett, hogy jelezte és megállapította a törvényhozási tényezők részakaratainak egységbe olvadását, másrészt pedig kinyilvánította a törvényhozás két tényezőjének az egymás közt kialakított és összehangolt akaratát. Az országgyűlés törvényhozási munkája tehát nem ért véget az országos határozat királyi szentesítésre történő felterjesztésével, hanem a szentesített törvény kihirdetése is az országgyűlés közreműködésével történt.

A székfoglaló előadás megtartása után Kornis Gyula, a II. osztály osztályelnöke nyújtotta át a tagságról kiállított oklevelet Molnár Kálmánnak, aki az osztályelnök

üdvözlő beszédét utóbb életútja gyönyörű emlékeként őrizte meg saját visszaemlékezéseiben.⁶⁸¹ Akadémikusként azonban mindössze néhány esztendő állt rendelkezésére, hogy a tudós társaság munkájában részt vehessen, hiszen az MTA 1949-es át szervezésekor – amiről a későbbiekben esik szó – levelező tagságát a semmitmondó tanácskozó tagsággá átminősítve a tudományos élet perifériájára szorult.

5.7. TÁRSADALMI ÉLET – KÖZÉLET – MAGÁNÉLET

Visszaemlékezéseiben Molnár Kálmán arról írt, hogy azzal a határozott szándékkal érkezett Pécsre, hogy Egerrel ellentétben nem hagyja magát befogni „*az egyesület-esdi és a társadalmi élet jármába*”, hanem egészen a tanári és tudományos munkának fog élni.⁶⁸² Ehhez az elhatározásához többé-kevésbé sikerült is tartania magát. A korábbiakhoz képest valamelyest kevesebb társadalmi szervezetben vállalt aktív közreműködést, de egyes szerepvállalásai – miként a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete tanárelnöki tisztségének a betöltése – komoly visszhangot váltottak ki.

A pécsi időszakból fennmaradt „háztartási naplók” alapján ugyanakkor pontosan követhető, miféle társadalmi, szociális és egyházi szervezeteknek nyújtott alkalmanként vagy rendszeresen kisebb-nagyobb anyagi támogatást. Az 1935/36-os évben az alábbi egyesületeket és intézményeket támogatta: Emericana, Stefánia Egyesület, Jászói Premontrei Baráti Kör, Pécsi Zenekedvelők Egyesülete, Gyóni Géza Irodalmi Társaság, Magyar Nők Szent Korona Szövetsége, Tüdőbeteg-gondozó, Mária-gyüdi templom, Debrecen – csapókerti templom.⁶⁸³ Ezen kívül jó néhány tudományos, kulturális és közéleti szervezetnek is a tagja volt: Magyar Nemzeti Szövetség, Felsőoktatási Egyesület, Pécsi Nemzeti Casino, Janus Pannonius Társaság, Revíziós Liga, Magyar Történelmi Társulat, Magyar Jogászegylet, Nemzeti Összetartás Társaskör, Minerva Társaság, Katholikus Kör, Szent István Akadémia.

Molnár Kálmán nevét széles körben tette ismertté, hogy a belgiumi emigrációban élő Habsburg Ottó (1912–2011) számára 1932 nyarán magyar közjogi előadássorozatot tartott. Így írt erről a visszaemlékezések lapjain: „*A Szent István Akadémián székfoglalómat »A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége« címmel 1930-ban tartottam meg. Apponyi Albert gróf előre közölte, hogy előadásomat meghallgatja, s utána bizalmasan óhajt velem beszélni. Ülés után nagy meglepetésemre azt kérdezte tőlem: vállalnám-e, hogy kimenjek Belgiumba a királyi családhoz, hogy Ottó királyt rendszeres előadások kapcsán a magyar alkotmányjoggal megismertessem? Én örömmel vállalkoztam, s ő azt felelte, hogy előterjesztést tesz ez irányban a királynénak: »Választásunk a legitimista nagytanácsban azért esett tanár úrra, mert munkáiból láttuk, hogy a Habsburgok hibáit és tévedéseit mindenütt leplezetlenül feltárja, s nekünk ez kell! Mindent a legnagyobb nyílt-*

⁶⁸¹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat. Kornis Gyula köszöntőjét lásd „A jogélet eseményei” *Magyar Jogi Szemle* 1944. május 1. 307–308.

⁶⁸² Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁶⁸³ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/119.

sággal adjon elő Steenockerzeel-ben is. A király ehhez hozzá van szokva. « Így mentem ki, – a kormánytól hatheti szabadságot kapva – Steenockerzeel-be, ahol és az Északi-tenger egy kis fürdőhelyén: Wenduyn-ben, naponkint délelőtt pontosan másfél, délután egy óras előadást tartottam a magyar közjogról (1932. május és június hónapokban). Boldog örömmel észleltem lekötelezően kedves és figyelmes tanítványom világpolitikai tájékozottságát és igen erős szociális érzékét (Habsburg jellemvonás!) és a magyar közéletet illetőleg meglepő személyi tájékozottságát. Felejthetetlen szép és lelkiekben gazdag napok voltak ezek. Felesleges említenem, hogy a királlyal másként, mint magyar nyelven nem beszéltem.»⁶⁸⁴

Apponyi Albert megkeresése tehát nem érte váratlanul Molnár Kálmánt, hiszen a Szent István Akadémián tartott székfoglaló előadást megelőzően erről levél útján kapott tájékoztatást Eöttevényi (Nagy) Olivértől, a Magyar Külügyi Társaság ügyvezető alelnökétől, a kassai királyi jogakadémia egykori közjogász professzorától. Ebből a tájékoztatásból kiderült, hogy Apponyi Albert „igen elismerőleg” nyilatkozott Molnár Kálmán *Magyar közjogról*. Különösen a jogfolytonosságról írt részek nyerték el a tekintélyes legitimista politikus tetszését. Apponyi Albertnek ugyanakkor feltett szándékában állt, hogy meghallgassa Molnár Kálmán székfoglaló előadását, „sőt úgy láttam – folytatta Eöttevényi –, hogy Veled további bizalmas megbeszélni valója is lenne, amelyről én természetesen nem nyilatkozhatom, de teljes bizalommal figyelmedbe ajánlom ezt a mozzanatot”.⁶⁸⁵ Azaz a levélíró már pontosan tudta, mit kívánt Apponyi Albert megbeszélni Molnár Kálmánnal. Ezen előzmények után került tehát sor a belgiumi előadás-sorozat megtartására.

A közjogi előadásokkal Habsburg Ottó is elégedett lehetett, legalábbis ez derült ki abból a levélből, amelyet Vargha Damján, ciszterci szerzetes, irodalomtörténész, a pécsi tudományegyetem professzora küldött Molnár Kálmánnak: „Ottó király Őfelsége nagy tisztelettel emleget Téged, mint aki igen világos és szép előadásokat tartottál neki. [...] Boldog lehetsz, kedves Kálmánom, hogy ilyen ragyogó elismerésben részesültél.”⁶⁸⁶

Nyilvánvalóan komoly erkölcsi tőkét jelentett Molnár Kálmán számára a legitimisták köreiben, hogy éppen őt kérték fel a Habsburg Ottó számára tartandó alkotmányjogi előadások megtartására. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a tekintélyes jogászprofesszort legitimista politikai körök megpróbálták megnyerni ügyük számára.

A pártpolitikai részvételtől saját bevallása szerint ózdkodó Molnár Kálmán a két világháború közötti időszakban a legitimista mozgalmak kedvéért vállalt ideig-óráig közszerepet. Első alkalommal akkor, amikor az 1930-as évek közepén Pécsen is megalakult a Gríger Miklós, katolikus pap által vezetett Nemzeti Legitimista Néppárt helyi szervezete.⁶⁸⁷ A Pannónia Szálló nagytermében 1935. október 20-án megrendezett alakuló ülést azonban incidens zavarta meg. A levezető elnöki teendőket ellátó Mol-

⁶⁸⁴ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁶⁸⁵ Eöttevényi Olivér levele Molnár Kálmánnak. h. n. [Bp.], 1930. november 18. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

⁶⁸⁶ Vargha Damján levele Molnár Kálmánnak. Pécs, 1931. augusztus 12. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/4.

⁶⁸⁷ A Nemzeti Legitimista Párthoz lásd KARDOS József: *Legitimizmus* (Budapest: Korona 1998) 182. skk.

nár Kálmán alighogy belefogott megnyitóbeszédébe, amikor könnyfakasztó bombákat dobtak a résztvevők közé. Emiatt félbe kellett szakítani az ülést. A kényszerszünet után az ülést újból megnyitó Molnár Kálmán a következőképp reflektált a történetekre: „*Annak a politikai irányynak terjesztői, amelynek illatát most távolították el, nem képviselik a nemzet többségét [...] könnyfakasztó bombákkal nem lehet elvek ellen harcolni.*”⁶⁸⁸ A pécsi legitimista szervezkedés jelentőségét mindazonáltal növelte, hogy 1935 októbere és 1936 májusa között a helyi pártszervezet „*Népkirályság*” címmel időszaki lapot is megjelentetett.⁶⁸⁹ Az egyik lapszámban Molnár Kálmán rövid írást tett közzé az autonómiák védelméről, amelyben azt nehezményezte, hogy a világháború alatti kivételes hatalom fattyúhajtásaiként újabb és újabb kerettörvények lehetetlenítik el hazánkban a különböző testületi és területi autonómiák működését. Példaként hivatkozott a törvényhatósági autonómiát gúzsba kötő intézkedések között a főispáni hatáskör kiszélesítésére.⁶⁹⁰ A legitimista táboron belüli viszályok miatt azonban Molnár Kálmán hamarosan visszavonult, noha a legitimisták a közreműködésére a továbbiakban is számítottak. Irathagyatékában – többnyire Molnár Kálmán másolatában – fellelhetők azok a korszak ismert legitimista politikusaitól származó levelek, amelyek további részvételre kívánták őt buzdítani. A Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége nevében Ostenburg Gyula – az 1919/1920-as hírhedt Ostenburg-különítmény egykori parancsnoka – 1937 áprilisában puhatolózott nála. A levél szerint a Szövetség elnöke, Csekonits Iván örömmel nyugtázta azt a hozzá eljuto értesülést, hogy amennyiben a Szövetség Pécssett zászlót bontana, akkor Molnár Kálmán erőteljes támogatására is számíthatnának. A Szövetség – írta Ostenburg – tisztán társadalmi alakulat, politikával nem foglalkozik. A nehéz időkre tekintettel rendkívül fontosnak tartják, hogy „*mindazok a hazafiak, kik a jogfolytonosság alapján állanak, egy olyan egyiséget teremtsenek, amely méltóképpen reprezentálja a nemzet fiainak hűségét királyához*”.⁶⁹¹ Hosszas válaszlevelében Molnár Kálmán elzárkózott a csatlakozástól, egyúttal biztosította Ostenburgot, hogy a király jogait mindig is hangsúlyozni és védeni fogja azon a téren, ahová őt a sors állította. „*Nem volnék érdemes a jogász névre, ha ezt nem tenném.*” Az ő területe azonban a jogi szakirodalom, nem pedig a politika. „*A politikába soha nem avatkoztam, a társadalmi élettől pedig visszavonultam. 56 éves vagyok, s az utolsó két évtizedben, de főként a legutolsó öt évben, annyi undor gyűlt össze bennem, hogy az életet csak úgy tudom elviselni, ha mindentől és mindenkitől visszavonulva élek.*” De további fenntartásai is voltak. Amíg a legitimista alakulatok – akár politikaiak, akár társadalmiak – nem dolgoznak közös program szerint, „*kéz a kézben*”, addig nem fognak eredményt elérni. A lelkes embereket viszont kiábrándítja, hogy a legitimista vezetők „*egymást gyalázzák, áztatják, alámerítik*”.

⁶⁸⁸ „Legitimista zászlóbontás Pécssett – könnyfakasztó bombákkal és tüntetésekkel” *Pécsi Napló* 1935. október 22. 2.

⁶⁸⁹ KARDOS (687. lj.) 209, továbbá KERESZTES Csaba: „A Nemzeti (Legitimista) Néppárt szervezeti felépítése és működése 1933–1937” *Levéltári Szemle* 2007/4. 21. A „Népkirályság” című időszaki lapnak mindössze öt száma jelent meg.

⁶⁹⁰ MOLNÁR Kálmán: „Az autonómiák védelme” *Népkirályság* 1936. május. 1–2. Ez az írás a *Korunk Szava* c. folyóiratban is megjelent. Lásd *Korunk Szava* 1936. 151–152.

⁶⁹¹ Ostenburg Gyula levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1937. április 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

Amíg nem sikerül megteremteni a fővárosi vezetők között az összhangot és a tudatos együttműködést, addig minden megmozdulást feleslegesnek és céltalannak tart. *„Én nem tudom és nem is győzőm a mi híveinknek magyarázni, hogy akit tegnap támogattunk, azt holnap állítsuk félre, mert Pesten más irányzat kerekedett felül.”*⁶⁹² A határozott sorok olvastán Ostenburg Gyula – mi mást is tehetett volna – tudomásul vette Molnár Kálmán döntését. *„Végtelenül fájlalom és sajnálom a Te visszavonulási sodat annál is inkább, mert ezáltal szent ügyünket nagy veszteség éri.”*⁶⁹³

Molnár Kálmán megnyerésére 1937 tavaszán a Nemzeti Legitimista Néppárt vezetője, a Griger Miklós örökébe lépő Makray Lajos, katolikus pap is tett még egy kísérletet. A háttérben zajló eseményekre világít rá, hogy különböző keresztény és legitimista ellenzéki politikai pártok, illetve csoportosulások, közöttük a Nemzeti Legitimista Néppárt fúziója révén akkoriban alakult meg az Egyesült Keresztény Párt. Levelében Makray Lajos erre a pártfúzióra utalva arról tájékoztatta Molnár Kálmánt, hogy egy Pécssett megrendezendő nagyszabású keresztény párti gyűlés előkészítésén dolgoznak s természetesen az ő támogatására és részvételére is számítanak. Makray Lajos már ebben a korai stádiumban kívánatosnak tartotta, hogy a *„pécsi vezető keresztény párti urak”* elgondolkodjanak a leendő pécsi pártvezetőség névsorán.⁶⁹⁴ Válaszában Molnár Kálmán örömet fejezte ki, hogy Makray Lajos vette kezébe a legitimista párt vezetését. Remélte, hogy az új pártelnök rendet tesz abban a *„szomorú dzsungelben”* ami a legitimista oldalon burjánzott. Véleménye szerint azonban mindaddig céltalan és káros minden vidéki szervezkedés, ameddig nincs rend a főváros legitimista berkeiben. *„Amíg mi egyre csak arról értesülünk, hogy a legitimisták egyik csoportja hogyan kontrakarikírozza a másikat, a vezetők közül most ez, most az kilép, belép, új pártot alapít, régít robbant, szervez, ellenszervez, megbíz, dezavuuál, letilt, megcáfol, gyanúsít, perlekedik, pofozkodik, párbajozik, kibékül, megfür -, mi addig a legteljesebb peszsimizmussal nézünk a szent ügy jövője elé.”* Noha a tervezett pécsi gyűlésnek semmi előnyét sem látta, a netalán mégis megrendezendő gyűlésen mégis részt vesz *„mert nem akarok távollétemmel nyíltan kifejezést adni annak az elkedvetlenedésemnek, amit amúgy is általában mindenki érez.”*⁶⁹⁵ Makray Lajos azonban nem hagyta ennyiben, hiszen továbbra is győzködte Molnár Kálmánt. Következő levelében az Egyesült Keresztény Párt létrejöttének körülményeiről, valamint az új párt programjáról számolt be. *„Az eddigi megnyilatkozásai a pártnak az egyesülés óta tartott legalább 50-60 gyűlésen a legcsekélyebb kétséget sem hagyták aziránt, hogy ez a párt a legenergikusabban áll a törvényes, legitim királyság gondolata mellett.”* A levél azt is sejtetni engedte, hogy a pártalakulás Habsburg Ottó környezetében is tetszésre talált. *„Jelentettem künn is azt az akciót és jelentésem nagy örömet váltott ki és megkaptam ehhez a politikai lépéshez a legmagasabb approbációt.”* Ezekkel a tényekkel szemben *„érdemleges nehézségeket, zavarokat vagy ellentéteket”* nem tapasztalt. A párt

⁶⁹² Molnár Kálmán levele Ostenburg Gyulának. Pécs, 1937. április 20. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁶⁹³ Ostenburg Gyula levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1937. április 21. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁶⁹⁴ Makray Lajos levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1937. április 30. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁶⁹⁵ Molnár Kálmán levele Makray Lajosnak. Pécs, 1937. május 3. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

vezérlőgondolata a legitimizmus és a keresztény-szociális gondolat. Aki ezt helyesli, velük fog tartani, és nem hagyja magát „illetéktelen befolyástól zavartatni”. A levélíró meg volt győződve arról, hogy Molnár Kálmán is ugyanezen az állásponton van, és – miután sikerült a kérdést megnyugtatóan tisztázni – egész tudásával azon lesz, hogy a közös ügyet győzelemre vigyék.⁶⁹⁶ Makray Lajos azonban ezúttal sem ért el sikert. Molnár Kálmán válaszlevelében ugyan arról írt, hogy a párt programjával lényegében egyetért – hogy miben nem értett egyet, azt nem részletezte –, de igazi gondja nem is a párt célkitűzéseivel volt. „A baj nem is a programban van, hanem abban a gyűlölködő tülekedésben, törtetésben, ami fővárosi legitimistáink, főleg a vezéraspiránsok egy részét fűti, s ami a legitimizmus szent ügyét diszkreditálja és kompromittálja.” Remélte ugyanakkor, hogy a pártelnöknek sikerül majd javulást elérnie ezen a téren. „Én igenis hívetek vagyok, de miután ezután sem szándékozom formszerűen belépni, s a pártszervezési mozgalmakban sem vehetek részt, nemcsak említett elvi álláspontom miatt, de azért sem, mert nincs hozzá időm.” Mindazonáltal azt kívánta, hogy a „közérdekű és nemes” törekvések sikert érjenek el.⁶⁹⁷

A tartózkodó magatartás ellenére a diktatórikus törekvéseket elutasító, egyúttal az alkotmányosság eszméihez, valamint „a törvényes királyság helyreállításához” ragaszkodó Egyesült Kereszténypárt 1937. novemberi pécsi nagygyűlését, amelyen a párt részéről Ernszt Sándor, Makray Lajos, Sigray Antal és Friedrich István szóltak fel, Molnár Kálmán üdvözlő beszéde nyitotta meg.⁶⁹⁸ Nagy tetszéssel fogadott beszédében hangsúlyozta, hogy a kereszténypárt politikusai alkotmányos alapon állnak, hívei a jogfolytonosságnak és természetesen hívei a királynak is. Az a politikus pedig, aki nem a krisztusi szeretet alapján áll, nem keresztény, bármennyire is annak tartja magát.⁶⁹⁹

Molnár Kálmán neve az 1930-as évek közepén a Bethlen István felfogásához közelálló politikai-társadalmi szerveződések kapcsán is felbukkant a sajtóban. A konzervatív-liberális értékrendet képviselő egykori miniszterelnökök tekintették akkoriban a Gömbös Gyula kormányfő nevéhez kötődő autoriter törekvések egyik legtekintélyesebb ellenzőjének. A diktatórikus törekvésekkel szembeni tiltakozás, valamint az alkotmányos szabadságjogok tisztelete hívta életre 1935-ben „az alkotmányhű értelmiségi fiatalság eszmei közösségeként” a Deák Ferenc Társaságot, amelynek első összejövetelén viharos ünneplésben részesítették a rendezvényen beszédet tartó Bethlen Istvánt. A korabeli sajtóbeszámoló szerint az összejövetelen a meghívott professzorok között Szekfű Gyula, Egyed István, Moór Gyula és Baranyay Jusztin társaságában Molnár Kálmán is részt vett.⁷⁰⁰

⁶⁹⁶ Makray Lajos levele Molnár Kálmánnak. 1937. május. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁶⁹⁷ Molnár Kálmán levele Makray Lajosnak. Pécs, 1937. május 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁶⁹⁸ „Ernszt Sándor a politikai zsebrákokról. Legitimista gyűlés Pécsen” *8 Órai Újság* 1937. november 16. 8.

⁶⁹⁹ „A diktatúra forradalmat jelentene és ez a forradalom az országot végromlásba süllyesztené” – jelentette ki gróf Sigray a kereszténypárt pécsi gyűlésén. *Pécsi Napló* 1937. november 16. 1.

⁷⁰⁰ „Gróf Bethlen István éles támadása a parancsuralmi törekvések ellen” *Pesti Hírlap* 1935. november 8. 3. A Deák Ferenc Társasághoz lásd GERGELY Jenő: „A kereszténydemokrácia történetéhez Magyarországon” in HÁDA Béla – MAJOROS István – MARUZZA Zoltán – PETNEHÁZI Margit: *Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves* (Budapest: ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék 2009) 158–159.

A legitimista politikai, illetve társadalmi szerveződések mellett mások is szívesen látták volna Molnár Kálmánt tagjaik sorában. Éveken keresztül próbálta Molnár Kálmánt az eredendően a jeruzsálemi Szent Sír, valamint a szentföldi zarándokok védelmére alapított Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend a csatlakozásra rábírní. A kezdeményezés a Lovagrend magyarországi provinciája ideiglenes vezetőjének, Tápay-Szabó Lászlónak, az ismert publicistának a nevéhez fűződött. Molnár Kálmán azonban elzárkózott a csatlakozástól, mert úgy érezte, hogy nem tudna megfelelni az elvárásoknak. Nem tehetett ugyanis ígéretet arra, hogy naponta fog szentmiséket hallgatni, miként azt sem vállalta, hogy ünnepélyes alkalmakkor a Lovagrend öltözkéiben fog megjelenni.⁷⁰¹ Tápay-Szabó László azzal próbálta Molnár Kálmánt a belépésre rávenni, hogy nem kell felvételért folyamodnia, sőt a szokásos fogadalmi formulának a devotiónális részét sem kell letennie.⁷⁰² Válaszában Molnár professzor arra hivatkozott, hogy a Lovagrend szelleme nem tartaná vissza a csatlakozástól. Sőt, a „*minimális taks*a” kifizetése sem jelentene gondot a számára. A csatlakozás legfőbb akadályaként arra hivatkozott, hogy szinte betegesen irtózott a nyilvános szereplésektől. Aziránt is érdeklődött, vajon kötelező-e a Lovagrend tagjainak a rendi díszruhák elkészítése és bizonyos alkalmakkor az ilyen díszruhákban való megjelenés?⁷⁰³ Válaszlevelében Tápay-Szabó László igyekezett megnyugtatni Molnár Kálmánt, hogy a lovagok általában frakkban, nem pedig díszruhában jelennek meg az ünnepeken. A felavatáshoz sem lenne szükség a díszruha elkészítésére, a lovagok közül néhányan leutaznának Pécsre, „*s egy fél óra alatt meglenne az egész ceremónia a székesegyházban*”.⁷⁰⁴ Leveléből az is kiderült, hogy bizonyos – közelebről meg nem nevezett – jogi szakkérdésekben szeretnének Molnár Kálmán véleményére támaszkodni. Viszonzásában a csatlakozástól immáron véglegesen elzárkózó Molnár Kálmán arról biztosította Tápay-Szabó Lászlót, hogy a Lovagrendbe történő felvétel nélkül is számíthatnak rá, amennyiben jogi szaktanácsra lenne szükségük.⁷⁰⁵ Hosszú évekkal később, 1942-ben Kriston Endre, egri segédpüspök és Quirin Leó, a Lovagrend kancellárja ismételt felvetették a csatlakozás lehetőségét, amelytől azonban Molnár Kálmán ezúttal is elzárkózott.

Imre József, pécsi szemész-professzor útján a Rotary Club is örömmel vette volna Molnár Kálmán belépését. A Rotary Club – fogalmazott Imre József Molnár Kálmánhoz intézett levelében – „*nem szabadkőműves alapítvány, azzal semmiféle érintkezést nem tart fenn*”. A Club éppen azt kívánja megmutatni, „*hogy a nemzetek közötti megértést nem az internacionalista szocialisták és radikálisok vannak hivatva kifejleszteni*”. Arra kérte Molnár Kálmánt, vegyen részt egyik rendezvényükön és sze-

⁷⁰¹ Molnár Kálmán levele Tápay-Szabó Lászlónak. Pécs, 1932. szeptember 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

⁷⁰² Tápay-Szabó László levele Molnár Kálmának. Bp., 1934. március 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

⁷⁰³ Molnár Kálmán levele Tápay-Szabó Lászlónak. Pécs, 1934. március 19. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

⁷⁰⁴ Tápay-Szabó László levele Molnár Kálmának. Bp., 1934. március 22. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

⁷⁰⁵ Molnár Kálmán levele Tápay-Szabó Lászlónak. Pécs, 1934. március 23. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

mélyesen győződjön meg arról, milyen is valójában a közösségük.⁷⁰⁶ A kérésnek eleget téve Molnár Kálmán részt vett a pécsi Nádor Kávéházban a Rotary Club egyik összejövetelén, ahol – miként megjegyezte – kedves, intelligens társaságot talált együtt, de ezzel együtt sem csatlakozott a Rotary Clubhoz.

Molnár Kálmán egyik időskori feljegyzéséből az is kiderül, hogy miért nem kérte felvételét a Vitézi Székbe. *„Régi kedves bajtársaim gyakran sürgettek, hogy kérjem vitézzé avatásomat. Nem tettem több okból: 1. Mindig ferde dolognak éreztem, hogy valaki önmagának kitüntetését kér, s érdemeit felsorolja; 2. Úgy éreztem, hogy a vitézi jelző a nevem előtt ellentétben áll az egyéniséggemmel; 3. És az uralkodó kormányrendszerrel való ellentétem az egész dolgot nekem kínossá tette volna.”*⁷⁰⁷

Az 1930-as évek folyamán érzékelhető fordulat következett be Molnár Kálmán közéleti aktivitását illetően. Ez az az időszak, amikor nyilvánosan tiltakozott a szélsőjobboldal térnyerése, illetve az állampolgári jogegyenlőség elvét felrúgó zsidótörvények ellen, továbbá közreműködést vállalt az eredendően a konvertiták védelmére alakult Magyar Szent Kereszt Egyesület védnöki testületében.⁷⁰⁸

Ugyanebben a korszakban, 1938-ban Szekfű Gyulával és Horváth Sándorral együtt elvállalta az „ifjú katolikusok” folyóirataként még 1931-ben megalapított *Korunk Szava*, majd annak betiltását követően a jobb- és baloldali totalitárius eszméket egyaránt elutasító, kereszténydemokrata szellemiségű utódlap, az 1939-től megjelenő *Jelenkor* szerkesztőbizottsági tagságát is. Cikkei mindkét folyóiratban megjelentek. Ezek közül jelentőségükben kiemelkednek a *Jelenkorban* a jogérzék hanyatlásáról szóló, valamint az alkotmányosság és a parlamentarizmus kérdéseivel foglalkozó közjogi publicisztikái.⁷⁰⁹

Az autoriter, illetve totális közjogi rendszerek új közjogi iránynak nevezett felfogása előtti behódolást a hazai alkotmányjog-tudomány művelői közül a leghatározottabban Molnár Kálmán utasította vissza.⁷¹⁰ A *Van-e még magyar géniusz?* címen 1938 nyarán megjelenő írásában alkotmánytörténeti alapokon érvelt a közjogias magyar és a magánjogias német állameszme közötti áthidalhatatlan különbségek mellett. A germán és a szláv világ közé beékelődő magyarság véleménye szerint azért maradhatott meg, mert „*csontig-velőig átítatott bennünket a magyar és a germán államalkotó ideológia közötti különbségnek tudata*”.⁷¹¹ A hatalomszerzés céljából a maga számára harcosokat biztosító „*germán Führer*” és a „*vérszerződésben*” a köz szolgálata mellett elkötelezett „*Árpád vezér*” annyira ékesen fémjelezték a két külön eszmevilágot, hogy ezt a magyarság előtt nem lehetett elhomályosítani.⁷¹² Noha a körülmények termé-

⁷⁰⁶ Imre József levele Molnár Kálmánnak. Pécs, 1931. április 6. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/3.

⁷⁰⁷ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6.

⁷⁰⁸ Lásd A „Zsidóbérenc” c. fejezetet.

⁷⁰⁹ MOLNÁR Kálmán: „A jogérzék hanyatlása” *Jelenkor* 1940. április 15.; továbbá uő.: „A parlamentarizmus körül” *Jelenkor* 1941. február 1., illetve uő.: „Alkotmányunk fejlődésképesége” *Jelenkor* 1941. január 15.

⁷¹⁰ Az új közjogi irány gyakorú értelmezéséhez lásd EGYED István: *Új irány a modern alkotmányokban* [Magyar Közigazgatás Könyvtára 1. szám] (Budapest: A Magyar Közigazgatás kiadása 1935).

⁷¹¹ MOLNÁR Kálmán: „Van-e még magyar géniusz?” (Budapest: 1938) 3. Az írás eredetileg a *8 Órai Újság* 1938. június 22-i számában jelent meg.

⁷¹² MOLNÁR (711. l.) 3. A diktatórikus vezér-elv ellen egyik további hírlapi cikkében is fellépett: „*Nem elég egyetlen okos ember (Führer), aki után nyájként tóduljon a tömeg, hanem ennek a nemzetnek a sorsát a magyar nép okosabb és józanabb részének közreműködésével (Werbőczy), vagyis az értelmes és*

szetesen sokat változtak azóta, a függetlenség és a fennmaradás zálogát Molnár Kálmán továbbra is abban látta, hogy a magyarság „*az egyetemes emberi eszmét sajátos elgondolásban, más népek államfelfogásától különböző, de az egész emberiség szempontjából értékes nemzeti formában*” valósítsa meg.⁷¹³ A totális államrendszerek hazánkban is megkísérelt „*majmolását*” ugyanakkor amiatt is veszélyesnek tartotta, mert a totális eszméknek történő behódolás az önálló államként való fennmaradás alapjait ingatja meg, hiszen mi szükség lehet az önálló magyar államra, ha nincs külön magyar „*államszervező géniuszt*”?⁷¹⁴ Molnár Kálmán a kor vészjósló eszméivel szemben a nemzeti önállóság és függetlenség közjogi biztosítékát a romantikus hangzású, ám homályos tartalmú *nemzeti géniuszt* évszázados örökségének megőrzésében látta. A hagymázos nemzeti szocialista jogfelfogással szembeni állásfoglalás egyértelműen kitűnt Molnár Kálmán írásából, amint ezt a sajtó is észrevételezte: „*A mai zűrzavaros, politikai baktériumokkal megfertőzött világunkban jól esett ezt a logikus, világos okfejtéssel megírt cikket olvasni.*”⁷¹⁵

A második világháború éveit egyre szélesebb körökben vált ismertté, hogy Molnár Kálmán a szellemi ellenállás elkötelezett tagjai közé tartozott. Erre utalt Bajcsy-Zsilinszky Endre 1942 decemberében Apor Vilmos, győri püspökhöz intézett levele, amelyben nemcsak a zsidótörvények, hanem a nagy felháborodást kiváltó 1942. januári újvidéki tömeggyilkosságok ellen tiltakozó memorandum tervezetével kapcsolatban említette meg a miniszterelnök számára eljuttatandó emlékirat lehetséges aláírói között Molnár Kálmán nevét is. „*Beszámolok még röviden egy másik akcióról, melyet Perczel Dezsőék, Szekfű Gyula és Barankovics István terveznek és indítottak el: egy nem politikai, hanem társadalmi kiváló személyiségek által aláírandó, rövidebb és szelídebb memorandum volna ez a miniszterelnökhöz, amelyen a szellemi Magyarország színe-java követelné a zsidótörvények tisztességes végrehajtását, az atrocitások leállítását, és az újvidéki-zsabalyi bűncselekmények jóvátételét. Olyan személyiségekre gondolunk az említetteken kívül, mint Kodály Zoltán, Molnár Kálmán és Szent-Györgyi Albert. Az utóbbi holnap jön hozzám.*”⁷¹⁶ A terv menet közben annyiban változott, hogy a véglegesített memorandumot végül a parlamenti ellenzék tagjai írták alá. Az „*ellenzéki törvényhozók*” tiltakozó memorandumát 1943 januárjában adták át a kormánynak, de – miként Angyal Dávid írta naplójába – azt végül a Kisgazdapárt és „*néhány legitimista gróf*” nevében nyújtották be.⁷¹⁷

A pécsi időszak társadalmi és közéleti aktivitásaitól eltérően Molnár Kálmán magánéletéről kevés adat áll rendelkezésre. Miután 82 éves édesapja 1927-ben tragi-

Józan magyar népek alkotmányos szervezete útján kell intézni.” Molnár Kálmán: Magyarok maradunk! Dunántúl, 1939. január 15. 2.

⁷¹³ MOLNÁR (711. l.) 4.

⁷¹⁴ MOLNÁR (711. l.) 5.

⁷¹⁵ MOLNÁR (711. l.) 3.

⁷¹⁶ „Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Apor Vilmoshoz. 1942. december 29.” in TILKOVSKY Lóránt: „Ellenzéki törvényhozók memorandum-akciója 1942/43. telén” *Századok* 1985/1. 198.

⁷¹⁷ „Angyal Dávid naplója” [Közvetteszi: SCHWEITZER Gábor – GANTNER Brigitta Eszter] *Századok* 2001/3. 717. (1943. január 14-i bejegyzés.) Angyal professzor valószínűleg a memorandum egyik korábbi változatát láthatta, hiszen a véglegesített memorandumon az 1943. január 28-i dátum szerepel. Lásd „Ellenzéki törvényhozók memorandum a kormánynak. 1943. január 28.” in TILKOVSKY (716. l.) 217–222.

kus autóbaleset következtében életét veszítette,⁷¹⁸ özvegyen maradt édesanyja Pécsre költözött és az életéből hátralévő másfél évtizedet fiánál töltötte. Molnár Kálmán feljegyzéseiből ismert, hogy leánytestvérei – Ilonka és Jolánka – családjáról a pécsi időszakban is nagyvonalúan gondoskodott. Keresztapaság vállalása révén pedig családi kapcsolatai valamelyest tágultak is. Amikor Édesapja szülővárosa, Dunaszerdahely az 1938-as első bécsi döntés következményeként visszakerült Magyarországhoz, Molnár Kálmán elhatározta, hogy a visszacsatolást követően születendő első római katolikus vallású gyermek számára életbiztosítási kötvényt köt azzal a szándékkal, hogy mire a gyermek 20. életévét eléri, 1 000 Pengő álljon a rendelkezésére. Ebben az értelemben írt levelet 1938. november 10-én a dunaszerdahelyi római katolikus plébániára, megtoldva azzal a felajánlással, hogy amennyiben a születendő gyermek családjának más terve nem volna, a keresztapaságot is készséggel elvállalja.⁷¹⁹ A plébániahivataltól három héttel később kapott értesítés szerint 1938. november 22-én született meg Sátor László Imre személyében az életbiztosítási kötvényre jogosult első dunaszerdahelyi fiúgyermek, akinek Molnár Kálmán utóbb a keresztapja is lett. A következő év őszén meg is látogatta a családot. Molnár Kálmán utóbb feljegyezte, hogy az Első Magyar Általános Biztosítási Társaságnál kiváltott életbiztosítási díjat 1945. január 4-ig pontosan fizette keresztfia számára, ám 1945-től a biztosító már nem fogadta el az átutalandó összeget. „Az összeomlás ezt is maga alá temette” – írta keserűen.

Miként az egri, úgy a pécsi időszakból is fennmaradtak elszórt adatok Molnár Kálmán szórakozásairól és utazásairól. A „háztartási naplók” szórakozási rovatába leginkább kávéházi látogatásokat, tanári vacsorákat, valamint színházi előadásokat jegyzett fel. A tanári vacsorák alkalmával a jogi kar professzorai mellett a társkarok oktatói is részt vettek. A társkarok oktatói közül Mansfeld Gézával, a gyógyszer-tan nemzetközi hírű professzorával közelebbi kapcsolatba is került, hiszen Molnár Kálmán volt Mansfeld Géza leányának, Ágnesnek az esküvői tanúja. Ami pedig az utazásokat illeti, a belföldi kirándulások mellett külföldi utak is megjelentek: 1929 tavaszán az Adriai tenger híres üdülőhelyét, Abbáziát kereste fel, majd ugyanez év nyarán Drezdába is ellátogatott, 1935 nyarán Ausztriában töltött egy hónapot, 1938 nyarán az olasz és a francia Riviérán tett 10 napos körutazást, 1939 és 1940 nyarán hosszú heteket töltött Tátrafüreden, 1942 kora őszén pedig erdélyi körutazást tett. Miközben szívesen kereste fel Balatonfüredet és Badacsonyt, valamint a Nyári Egyetem idején Keszthelyt, 1941-ben villateltket vásárolt a Pécs közeli sikondai fürdőtelepen.⁷²⁰ Egyik időskori levelében a könyvek mellett egyedüli szenvedélyeként az utazást nevezte meg, de azt sem „luxus” kivitelben: „Csak szerényen!”⁷²¹

⁷¹⁸ „Molnár Imre ny. nagyváradai jogakadémiai tanár meghalt.” *Eger* 1927. augusztus 30. 3.

⁷¹⁹ Molnár Kálmán levele a dunaszerdahelyi római katolikus plébániának. Pécs, 1938. november 10. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5. Édesapja szülővárosa iránti elkötelezettségét mutatja továbbá, hogy 400 pengőt ajánlott fel a Dunaszerdahelyen emelendő országzászló javára. Lásd „Szülő Gézát dísztagjává választotta a Csallóközi Nemesek Szövetsége” *Pesti Hírlap* 1939. március 3. 11.

⁷²⁰ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/119., valamint Ms 6218/17.

⁷²¹ Molnár Kálmán levele feleségéhez, Árvay Ellához. Bp., 1957. április 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/9.

5.8. A „ZSIDÓBÉRENC”

Az 1930-as évek közepétől fontos szerepet töltött be Molnár Kálmán közírói munkásságában és közéleti szerepvállalásaiban az antiszemitizmus elleni fellépés. Időskori visszaemlékezéseiben, valamint életrajzi jegyzeteiben részletesebben is megörökítette a zsidósághoz való viszony alakulását és változását. *„Voltak zsidó iskolatársaim, közöttük voltak, akiket kerültem, voltak, akiket sajnáltam, némelyiket becsültem, némelyiket szerettem. Ugyanezt mondhatom azokról a bajtársaimról, akikkel a háborús katonai szolgálat vagy a hosszú hadifogság sivár korszaka hozott össze.”* Zsidó tanítványairól – szintén a nevek említése nélkül – hasonlóan árnyalt véleményt alkotott. *„Elég nagy számban voltak zsidó tanítványaim, közöttük igen szorgalmasak és tehetségesek, akiket megbecsültem s akiknek – mint bármikor bármelyik tanítványomnak – készséggel voltam segítségükre tudományos törekvéseikben, akkor is, amikor az életbe már kiléptek.”*⁷²²

Hosszú út állt azonban mögötte, amíg – miként önmagáról írta – „zsidóbérencé”, majd az 1938-tól megalkotott jogcsorbító, illetve jogfosztó zsidótörvények egyik legkövetkezetesebb ellenzőjévé vált. Visszaemlékezéseiben így vallott az antiszemitizmus mételyeréről és saját belső vívódásairól. *„Az antiszemitizmus embertelen tobzódásával szemben volt a helytállás a legnehezebb. Részben azért is, mert az antiszemitizmus gyökerei olyan forrásokból táplálkoztak, amelyet a zsidók széles rétegeinek féltelen és aránytalan érvényesülési vágya, kapzsisága, s az ebből származó szemetszűrő, egészségtelen és káros térhódítása is táplált és dagasztott, mire évtizedeken át több cikkemben magam is rámutattam.”*⁷²³ A zsidóság gazdasági és társadalmi térfoglalásáról szóló vészjósoló elmélet tehát – amelyet utóbb a jogalkotó a kirekesztő zsidótörvények legitímációjaként is felhasznált – eredendően Molnár Kálmán felfogásától sem állt messze.

Az ún. zsidókérdésről vallott korai nézeteit nemcsak az 1918/1919-es forradalmak utáni – korábban hivatkozott – előítéletes felhangoktól sem mentes egri publicisztikák, hanem a pécsi időszak hírlapi cikkei is tükrözték.⁷²⁴ Ezek közé tartoztak az állampolgári jogegyenlőség elvét megszorító, valamint a tanszabadság elvét korlátozó 1920. évi XXV. tc.-kel – az ún. numerus clausus törvénnyel – foglalkozó írások is. Az 1920. évi XXV. tc. következtében a zsidó hallgatók főszabályként legfeljebb országos arányszámuknak (6%) megfelelő arányban nyerhettek felvételt a tudományegyetemekre és jogakadémiákra. Noha az 1928. évi XIV. tc. rendelkezései a „faji” arányszámok hatályon kívül helyezésével tompították a numerus clausus törvény életét, a gyakorlatban továbbra is figyelembe vehették a felvételi során a „faji” arányszámokat.⁷²⁵ Molnár Kálmán a numerus clausus törvényt – miként egyik 1928-ban megjelenő cikkében fogalmazott – a trianoni békeszerződés egyik következményének tekintette, hiszen

⁷²² Molnár Kálmán: Zsidóbérenc lettem!??, de nem ennek születtem! MTA Könyvtára Kézirattára Ms 6218/9.

⁷²³ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁷²⁴ E témához kapcsolódó írásait lásd MOLNÁR 1934 (320. l.).

⁷²⁵ Lásd Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945* (Budapest: Napvilág 2012) 55. skk.

amennyiben Trianon megteremtette és Magyarországra erőszakolta a „*faji kisebbségek jogi kategóriát*”, úgy ezzel megadta a „*faji arányosítás*” alapját és lehetőségét is.⁷²⁶ A Trianon előtti magyar jog nem ismerte a „*faji kisebbség*” fogalmát, lehetetlenség is lett volna beilleszteni a hallgatók kontingensének „*fajok*” szerinti megosztását, hiszen az a „*magyar jogrend szellemével*” összeegyeztethetetlen lett volna.⁷²⁷ Amennyiben viszont léteznek „*jogilag elhatárolt faji kisebbségek*”, úgy azok nemcsak akkor léteznek, amikor a jogokban és az előnyökben kell osztozkodni, hanem akkor is, amikor a terheket kell elviselni, illetve a megszorításokat kell elszenvedni. Hiszen furcsa értelmezése a jogegyenlőségnek az, amely lehetővé tenné, „*hogyan 6%-nyi kisebbség a vezető pozíciókban 50–60%-os arányban érvényesüljön*”.⁷²⁸ A „*magyar nemzeti génusz*” által megalkotott régi alkotmány szelleme értelmében a faji arányosítás nem egyeztethető össze a jogegyenlőség gondolatával, hiszen a régi alkotmány abban látta a jogegyenlőség lényegét, hogy „*minden állampolgár előtt, nemzetiségre való tekintet nélkül, egyformán nyitva legyen az érvényesülés útja*”.⁷²⁹ A faji kisebbségeknek trianoni jogrendjében a faji arányosítás ugyanakkor a jogegyenlőség következménye, sőt követelménye. Akik tehát a numerus clausus rendelkezéseit a jogegyenlőség irányából kifogásolják, azok – véleménye szerint – ne hivatkozzanak a trianoni diktátumra. Inkább érezzenek „*egy kis nosztalgiát*” a tiszta magyar állampolgár „*ember-séges, igazságos és demokratikus*” jogrendje iránt, amely minden állampolgár számára biztosította az érvényesülés szabad lehetőségét.⁷³⁰ Miközben a numerus clausust Molnár professzor szükséges rossznak tekintette, magától értetődőnek tartotta, hogy az egyetemi felvételnél – miként egyik-másik cikkében fogalmazott – „*minden csoport csak országos arányszámának megfelelően kívánhat érvényesülést*”.⁷³¹ Arra is rámutatott ugyanakkor, hogy miután az egyetemekre felvett hallgatóknak nemcsak joga, hanem kötelessége is az egyetemi munkában való részvétel, jogtalanságnak tekintett minden nagyobb kilengést és atrocitást – a zsidó hallgatóknak az egyetemről történő „*csendes*” eltanácsolását is beleértve. A jogtalanság eszközeit pedig minden vonatkozásban el kell utasítani. A letűnt korszak intézményeként aposztrofált ggettőt viszont – azaz a szegregáció intézményesítését – nem tekintette a magyar jövő útjának és eszközének.⁷³² A numerus clausus fenntartása melletti érvként hivatkozott egyik további írásában a hazai zsidóság értelmiségi pályákon mutatkozó óriási túlsúlyára. „*Nem engedhetjük a zsidóságot arányszámán felül érvényesülni, mert ez a keresztény ifjúság arányos érvényesülésének kizárását, az ő hátraszorítását jelentené.*” A keresztény ifjúság arányos érvényesülését az értelmiségi pályákon az igazságosság elemi követelményének tekintette. Ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy amíg nem távolítják el az egyeteméről az oda nem való hallgatókat – köztük azokat is, akik csak akkor tűnnek fel az egyetemen, ha tüntetni kell, vagy

⁷²⁶ MOLNÁR Kálmán: „Numerus clausus, tanszabadság, jogegyenlőség” *Dunántúl* 1928. február 23. 1.

⁷²⁷ MOLNÁR (726. l.).

⁷²⁸ MOLNÁR (726. l.).

⁷²⁹ MOLNÁR (726. l.).

⁷³⁰ MOLNÁR (726. l.).

⁷³¹ „A numerus claususról” *Dunántúl* 1933. november 30. 1.

⁷³² MOLNÁR (731. l.).

verekedni lehet –, addig kétségbe vonható a zárt szám megállapításának erkölcsi alapja.⁷³³

Úgy tűnik, Molnár Kálmán félreértelmezte a numerus clausus törvény hivatkozási alapjaként megnevezett trianoni békeszerződés vonatkozó rendelkezéseit. A politikai antiszemitizmus jegyében megalkotott 1920. évi XXV. tc. diszkriminatív intézkedései ugyanis nehezen hozhatók összhangba az 1921. évi XXXIII. tc.-kel kihirdetett trianoni békeszerződés rendelkezéseivel, hiszen a békeszerződés cikkeiből, különösen a kisebbségek védelméről rendelkező cikkekből (54-60. cikk), nem vezethető le a Molnár Kálmán által többször is hivatkozott „faji arányosítás” lehetősége. A *Magyar közjog* lapjain Molnár Kálmán is amellett foglalt állást, hogy a „trianoni békeparancs” faji, vallási vagy nyelvi kisebbségek védelmére megállapított rendelkezései „*lényegükben nem térnek el a magyar alkotmánynak a nemmagyar fajú vagy anyanyelvű s bármilyen vallású állampolgárokra vonatkozó régi szabályaitól*”. A kisebbségek védelmére vonatkozó „*materiális rendelkezések*” tehát nem változtatták meg a régi jogszabályokat és nem is sérelmesek a magyar alkotmány szempontjából.⁷³⁴ Ezek alapján tehát nem igazolható a „faji arányosítás” bevezetése sem. Nehezen értelmezhető továbbá, hogy a jogegyenlőség eszméje mellett elkötelezett közjogász-professzor ne érzékelt volna, hogy a numerus clausus törvény diszkriminatív rendelkezései nemcsak a tanszabadság elvével, hanem a zsidó vallású magyar állampolgárokat megillető jogegyenlőség elvével is ellentétbe kerültek. Az állampolgári egyenjogúság alapján viszont közjogi szempontból váltak értelmezhetetlenné a zsidók országos arányszámon felüli érvényesülésére vonatkozó bárminemű megállapítások is.

Mégis, milyen körülmények hatására lépett Molnár Kálmán a „*zsidóbérencek*” sorába? Ismételten őt idézzük. „*Az a keresztény léghör, amelyben éltem és élek, szükségképpen szembeállít minden olyan mozgalommal vagy vezérrel, amely, vagy aki a cégérül használt keresztény jelszót kompromittálja, a keresztet: a megváltás és isteni szeretet szent jelvényét különböző formákba torzítva, zagyva programjának olcsó népszerűsítése céljából a gyűlölet szimbólumává teszi*” – fogalmazott időskori feljegyzéseiben.⁷³⁵ Egyértelmű fordulópontot az 1933-as esztendő jelentett, amikor a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete (Miefhoe) pécsi tagozata kérelmére a pécsi egyetem rektora Molnár Kálmánt kérte fel a Miefhoe tanárelnökéül, aki a felkérést – a szélsőjobboldali diákok nem kis felháborodására – elfogadta.⁷³⁶ Előbb a pécsi Miefhoe 1934. február 14-i közgyűlésén,⁷³⁷ utóbb

⁷³³ MOLNÁR Kálmán: „Izgalmak az egyetemeken” *Katholikus Szemle* 1934. január. 48–50. Az egyetemi felvételi során a szellemi alkalmasság alapján történő kiválasztás fontosságát, egyúttal a rendbontó elemek kiszűrésének szükségességét Halasy-Nagy József, pécsi egyetemi tanár is hangsúlyozta. Lásd „A középiskolai szelekció” *Pesti Napló* 1934. március 6. 9.

⁷³⁴ MOLNÁR (502. l.) 154–155.

⁷³⁵ Molnár Kálmán: Zsidóbérenc lettem!?, de nem ennek születtem! MTA Könyvtára Kézirattára Ms 6218/9.

⁷³⁶ SCHWEITZER József: *A pécsi izraelita hitközség története* (Budapest: Magyar Izraeliták Országos Képviselete 1966) 119, továbbá Rozs András: „»Zsidókérdés«, németellenesség, nemzetiségek. (Ideológiai vonatkozások a Turul Szövetség pécsi bajtársi egyesületeinek tevékenységében az 1930-as években)” in FONT Márta – VONYÓ József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 5-6.* (Budapest: Pécs Története Alapítvány 1999) 245.

⁷³⁷ „Beköszöntő. A pécsi Miefhoe 1934. február 18-ik közgyűlésén” in MOLNÁR 1934 (320. l.) 53–55.

emlékirataiban is részletes magyarázattal szolgált a rektori felkérés elfogadására. Elvi álláspontját a rektorhoz írt levelében domborította ki. „1. Mivel az egyetemi hallgatók minden egyesületének van tanárelnöke, jogos és méltányos, hogy az ő egyesületüknek is legyen. 2. A tanárelnök az ifjúsági egyesületben az egyetemi hatóság képviselője s az egyesületet ellenőrzi abból a szempontból, hogy annak működése a fennálló szabályok és az egyetemi fegyelem keretein belül maradjon. Ilyen tanárelnökre a Miefhoe-ban is szükség van, mert nem lehet a zsidó ifjúság egyesületének olyan kiváltsága, hogy egyedül ő működhessék tanári (azaz egyetemi hatósági) ellenőrzés nélkül.”⁷³⁸ A Molnár Kálmán e döntése miatt – javarészt névtelenül – támadó röpiratok eldurvuló hangnemét jelzi, hogy az egyik röplap kifejezetten a magyar ifjúság elárulásával vádolta meg.⁷³⁹ A szélsőjobboldali egyetemi diákszervezetek által szervezett zsidóellenes megmozdulások ellen utóbb Molnár Kálmán – nemcsak a jogi fakultás professzoraként, hanem dékánjaként is – következetesen és erőlesen lépett fel.

Nagy visszhangot váltott ki Molnár Kálmán 1937. március 6-án *Nyílt válasz* címen megjelent röpirata, amelyben nyílt hadüzenetet intézett az egyetemi zsidóheccek kolomposainak.⁷⁴⁰ A röpirat megírásának közvetlen kiváltó oka az volt, hogy 1937 februárjában diáktüntetés akadályozta meg három Pécsen végzett zsidó vallású orvostanhallgató doktorrá avatását.⁷⁴¹ Molnár Kálmán kijelentette, hogy minden törvénytelen és minden durva cselekedetet elítél, így ellenzi „a keresztény jelszavakat kompromittáló ifjak rendbontó kihágásait” is. A pécsi egyetem ifjúságának február utolsó hetében tanúsított viselkedését nemhogy nem helyesli, de még csak nem is érti. „Nem tudom megérteni, hogy éplelkű, keresztény és magyar, egyetemi műveltségű fiatalember nekiessék kollégájának, aki őt soha nem bántotta, akinek csak az a bűne, hogy dolgozik, tanul és élni akar, – s ezt a kollégáját üsse és pofozza, csak azért, mert zsidó.”⁷⁴²

Miután *Az Est* 1937. március 16-án teljes terjedelmében közölte le az eredetileg helyi terjesztésre szánt *Nyílt választ*, tucatnyi cikk reflektált országhatárokon belül és kívül Molnár Kálmán írására. A *Népszavában* Kassák Lajos „reményfakasztó jelenségnek” nevezte, hogy egy pécsi egyetemi tanár „kilép a posvány peremére” és szembefordul „a butaság, a hisztéria és a gyűlölködéssel kevert tülekedés áramlatával”, hogy kimondja a „józan szellem ítéletét” és szót emeljen azokért, akiket „a vágóhídra akarnak hajtani embertársai”.⁷⁴³ A debreceni zsidó gimnázium nyugalmazott igazgatója, Kardos Albert, a jeles irodalomtörténész pedig „igaz keresztényen”-ként üdvözölte Molnár Kálmánt, aki „a maga üdvözítőjének a legfőbb tanítását, a szeretetet [...] vértől és paizsul használja a gyűlölet ezer mérgezett nyila ellen”.⁷⁴⁴ A neológ zsidóság

⁷³⁸ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁷³⁹ „Zsidócsahos-e Molnár Kálmán?? Magyar egyetemi tanár a zsidó Miefhoe elnöki székében. Magyar riadó. A magyar egyetemi ifjúság röpirata (1934. március 13.)” in MOLNÁR 1934 (320. lj.) 5.

⁷⁴⁰ MOLNÁR Kálmán: *Nyílt válasz* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1937) 1.

⁷⁴¹ „A pécsi egyetem tanácsa teljesítette a diákság kérését” *Budapesti Hírlap* 1937. március 9. 4.

⁷⁴² MOLNÁR (740. lj.) 1–2.

⁷⁴³ KASSÁK Lajos: „Levél Molnár Kálmán professzorhoz” *Népszava* 1937. március 17. 7.

⁷⁴⁴ KARDOS Albert: „Nyílt levél Dr. Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanár úrhoz” *Debreceni Független Újság* 1937. március 18.

vezető lapja, az *Egyenlőség* pedig kiemelte, hogy az a hang, amelyet Molnár Kálmán szólaltatott meg „*az ezeréves magyar szabadelvűség és igazságosság hangja*”.⁷⁴⁵

Nyilván magát Molnár Kálmánt is meglepte a *Nyílt válasz* visszhangja. Alighogy tudomást szerzett Az *Est*-beli megjelenésről, Molnár Kálmán magyarázó interjú adott a Pécsen megjelent *Dunántúl* című napilap számára. „*Mindig az volt a meggyőződésem, hogy a zsidók erős túlsúlyba jutása az élet napos oldalán igazságtalan dolog, s veszedelmeket rejt magában a társadalmi béke és a nyugodt fejlődés szempontjából. Egész életemben abban az irányban dolgoztam – nem frázisokkal, de cselekedetekkel –, hogy a számos tényező közrehatásával kialakult aránytalanság a sok vonatkozásban bántó módon érvényesülő zsidó túlsúly visszاسzorításával kiegyenlíttessék s a keresztény magyarság az állami, társadalmi és gazdasági élet egész vonalán abba a pozícióba jusson, amely őt jogosan megilleti.*” Ezt a küzdelmet viszont „*csak törvényes eszközökkel szabad folytatni, nem pedig durva módszerekkel, amik úri mivoltunkkal, jogérzetünkkel, vallásunk parancsaival homlokegyenest ellenkeznek, s míg egyrésztől eredményre sohasem vezethetnek, addig másrészt a magyar jövőt veszélyeztetik*”.⁷⁴⁶

Ez az interjú bizonyos csalódást kelthetett mindazokban, akik a klasszikus szabadelvűség hangját vélték kihallani a *Nyílt válasz*ból, hiszen Molnár Kálmán egyértelművé tette, hogy a hazai zsidóság bizonyos társadalmi területeken érvényesülő túlsúlyával bizony ő maga sem értett egyet. Az interjú okozta csalódottságot juttatta kifejezésre a Kadosa Marcell, budapesti ügyvéd és Molnár Kálmán között a *Magyar Hírlap* hasábjain folytatott sajtópolémia is. Kadosa Marcell ugyanis azt a kérdést intézte Molnár Kálmánhoz, hogy miként képzelel el a zsidó túlsúly törvényes eszközökkel történő visszاسzorítását?⁷⁴⁷ Válaszában Molnár Kálmán az alábbiakat hangsúlyozta: „*Én úgy képelem el a bántóan jelentkező zsidó túlsúlynak a megszüntetését, hogy állam és társadalom kötelessége a keresztény tömegeknek is megadni a lehetőséget, hogy felküzdhessék magukat arányszámuknak megfelelően az élet napos oldalára.*”⁷⁴⁸ Egyik további – szintén Kadosa Marcellnek címzett írásában – Molnár Kálmán hitet tett a liberalizmus mellett azzal a magyarázattal, hogy önmagát a szónak eredeti, „*krisztusi és magyar alkotmányjogi értelmében*” tekinti szabadelvűnek. Annak a szilárd meggyőződésének is hangot adott, miszerint az emberi méltóság és az ebből folyó szabadság elismerését a jól rendezett állami és társadalmi élet „*sine qua non*”-jának tekinti.⁷⁴⁹

A *Nyílt válasz* a keresztény-nemzeti, irredenta, s nem utolsó sorban antiszemita irányultságú egyetemi diákszervezet, a Turul Szövetség tagjai körében komoly visszatetszést szült. A Turul Szövetség debreceni csoportja 1937. március 18-án tartott nagygyűlésén tiltakozását fejezte ki Molnár Kálmán sajtónyilatkozata ellen. Ezen a nagygyűlésen tárgyalták meg és fogadták el azt a kultuszminiszternek küldendő emlékiratot, amelyben – a szociális természetű kérések mellett – azt szorgalmazták, hogy

⁷⁴⁵ „Molnár Kálmán” *Egyenlőség* 1937. március 18.

⁷⁴⁶ „Interjú Molnár Kálmán professzorral az országos visszhangot keltett »Nyílt válasz«-áról” *Dunántúl* 1937. március 18.

⁷⁴⁷ KADOSA Marcell: „Tíz igazak” *Magyar Hírlap* 1937. március 21.

⁷⁴⁸ MOLNÁR Kálmán: „Nyílt válasz Kadosa Marcell dr. úrnak” *Magyar Hírlap* 1937. április 11.

⁷⁴⁹ MOLNÁR Kálmán: „Hol a következtetlenség?” *Magyar Hírlap* 1937. április 20.

mindaddig ne vegyenek fel zsidó vallású hallgatókat az egyetemek első évfolyamaira, amíg a zsidó hallgatók létszáma számarányuk mértékére nem csökken.⁷⁵⁰ Hasonló értelemben foglalt állást a pécsi „*egyetemi ifjúság*” is. Nagygyűlésükön Molnár Kálmán nyilatkozatainak egyes fordulatairól pedig kifejezetten azt állították, hogy azok sértőek az ifjúságra nézve.⁷⁵¹ Noha a numerus clausus érvényesítését célzó követelések *de jure* elfogadhatatlanok voltak, hiszen az 1928. évi XIV. tc. törölte a zsidó hallgatók felvételét korlátozó zárt számot, az „*egyetemi ifjúság*” nyitott kapukat döngetett, ugyanis Hóman Bálint kultuszminiszter már 1934-ben arról beszélt a parlamentben, hogy az egyetemi felvételi során figyelembe kell venni a felekezeti arányszámokat.⁷⁵²

Molnár Kálmán időskori jegyzetfüzeteiből kiderül, hogy nagyváradi hírlapok is reflektáltak a *Nyílt válaszra*, miként az is, hogy rengeteg levelet kapott Magyarországról, sőt tizenegy „*üdvözlő kábeltávirat*” Amerikából is érkezett.⁷⁵³

A sajtóviták kereszttüzeiben Molnár Kálmán elhatározta, hogy zsidókérdésről vallott nézeteit a szélesebb nyilvánosság előtt is publikálja. Ennek eredménye lett az „*eszte-len*” antiszemita heccelődés ellen fellépő, egyúttal a higgadt, körültekintő és felelősségteljes megközelítést szorgalmazó *A gyűlölet nem építő erő* című 1937. május 1-i keltezésű írás, amelynek közlését azonban, amint ezt a kézirat első oldalára Molnár Kálmán utóbb rávezette, közelebről meg nem nevezett lapok nem vállalták.⁷⁵⁴ Ebben a kéziratban maradt írásában Molnár Kálmán többször is visszautalt Darányi Kálmán miniszterelnök 1937. április 18-i beszédére. A miniszterelnök a Nemzeti Egység Pártja szegedi Városi Színházban tartott nagygyűlésén elmondott beszéde már előrevetítette a zsidókérdés kormányzati szintű rendezésének szándékát. Darányi a zsidókérdést elsődlegesen gazdasági problémának tartotta. A zsidó lakosságnak a miniszterelnök szerint eleve magas volt az országos arányszáma Magyarországon, ám a zsidóság még ezt a magas arányszámot is jóval meghaladó mértékben érvényesült a gazdasági életben. A magyar társadalmat – miként fogalmazott – „*irritálja*” a Keletről beszivárgó „*galiciai*” úgymond „*ösztönös üzleti mohósága*” is, akiknek további beszivárgását a kormány a legszigorúbb eszközökkel fogja megakadályozni.⁷⁵⁵

A miniszterelnök szegedi beszédében bejelentett tervek, miként az adóreform, a társulati adó emelése, a gazdasági és pénzügyi körök bevonása az értelmiségi munkanélküliség megszüntetésére – ahogyan ezt érdekes módon éppenséggel a német követség egykorú jelentése hangsúlyozta –, elsősorban a tökeerős zsidóságot fogják sújtani, ezért kihatásukban „*antiszemita jellegű*” intézkedéseknek tekinthetők.⁷⁵⁶

⁷⁵⁰ „A Turul debreceni nagygyűlése” *Budapesti Hírlap* 1937. március 19. 4.

⁷⁵¹ „A pécsi ifjúság maga akar örködni a numerus clausus betartása fölött” *Magyarország* 1937. március 20. 10.

⁷⁵² Kovács M. (725. lj.) 212.

⁷⁵³ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/9.

⁷⁵⁴ MOLNÁR Kálmán: *A gyűlölet nem építő erő*. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/253.

⁷⁵⁵ Magyar Távirati Iroda. Napi hírek/Napi tudósítások (1920–1944). 1937. április 18. 17–18. *mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28FCzleti%20moh%F3s%E1g*%29%20and%20DATE%3D1937.04.15–1937.04.30_&s= SORT&m=0&a=rec*

⁷⁵⁶ „Werkmeister [Karl] budapesti követségi tanácsos jelentése a külügyminisztériumnak” [Budapest, 1937. április 20.] in *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944* [Sajtó alá rendezte: RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula] (Budapest: Kossuth 1968) 214.

Molnár Kálmán gondolatmenetének kiindulópontja szerint a zsidókérdésnek voltak olyan vonatkozásai, amelyekben a „*keresztény oldalon*” egyetértés mutatkozott. A zsidókérdés gazdasági okait illetően osztotta a miniszterelnök álláspontját, ám meggyőződése szerint ehhez a súlyos gazdasági és társadalmi kérdéshez csak higgadsággal, körültekintéssel és felelősségérzettel, nem pedig gyűlölettel és ártani akarással szabad hozzányúlni. Vitán felül állónak tekintette, hogy az európai keresztény civilizáció keleti kapujánál őrt álló Magyarország a zsidókérdést kizárólag európai keresztény szellemben oldhatja meg. A keleti barbárság eszközeivel ugyanis nem lehet a közélet nagy problémáit megoldani. „*A nagyhangú frázisok hangoztatói nálunk annál kevésbé veszedelmesek, minél hangosabbak.*” A helyes megoldáshoz az „*eszmék tisztázásán keresztül*” vezet az út. Ennek kapcsán írta, hogy „*keresztényietlen, törvénytelen és esztelen*” követelésnek tartja, hogy a kikeresztelkedett zsidókat is a zsidók kategóriájába számítsák. Keresztényietlen, mert szembehelyezkedik a kereszténység parancsolataival. Törvénytelen, mert Magyarországon közjogi értelemben csak zsidó vallás létezik, „*zsidó faj nincs*”. Ám ez a törekvés ellentétben áll a magyar alkotmány szellemével is, hiszen a fajelmélet elfogadása „*szétrobbantaná a Szent Korona államszervezetének*” a tartópilléreit. A magyar államiságot és nemzetegységet megtestesítő Szent Korona ugyanis „*összefogott és összetartott mindenkit*”: nemest, jobbágyot, „*idegenfajú hospeseket*”, de még a királyi védelem alatt állott zsidókat is. Esztelenségnek tartotta a megkeresztelkedett zsidók közé számítását, mert a magyarok nincsenek olyan sokan, hogy kizárják maguk közül azokat, akiknek ősei „*idegen faj fiai voltak*”. A felvetés amiatt is elfogadhatatlan volt Molnár Kálmán számára, mert a zsidókérdés „*legmegnyugtatóbb*” megoldásának az asszimilációt tekintette. „*A törzsszőkös zsidóság jóformán már asszimilálódott. Ezt a folyamatot nem megzavarni kell, hanem elősegíteni.*” Felelőtlen izgatásnak, népszerűség-hajhászó demagógiának tartotta ugyanakkor azokat a kijelentéseket is, amelyek a zsidókérdés megoldásaként a zsidó vallású magyar állampolgárok túlnyomó többségének – Molnár Kálmán adatai szerint mintegy 450 000 embernek⁷⁵⁷ – az országból történő kikergetését szorgalmazták. A nem éppen „*kesztyűs kézzel*” eljáró Német Birodalom sem tudta megvalósítani ezt. Minél szélsőségesebb és minél esztelenebb az antiszemita izgatás, annál több higgadt és „*úri*” gondolkodású ember undorodik meg ettől a magyar gondolatvilágtól idegen „*embervadászattól*”.

A cikk üzeneteként szolgáló mondatokat Molnár Kálmán – nyilván nem véletlenül – többes szám első személyben fogalmazta meg. „*Akik a világháború előtt harcoltunk a gazdasági liberalizmus veszélyes magvetése ellen, akik a forradalmak és a kommunizmus alatt és után nem éppen hangfogóval mondtunk bírálatot a zsidóság söpredékének az ország megrontása és tönkretétele körüli – számukkal arányban éppen nem álló – szerepléséről, egyre inkább szembenállónak érezzük magunkat az antiszemitizmus esztelen túlzásaival és szélsőségeivel, egyre nagyobb részvétellel fordulunk a határokon inneni s azokon túli zsidóság felé, mint a lelki durvaság szánalomra méltó áldozataira felé.*”⁷⁵⁸

⁷⁵⁷ Az 1930-as népszámlálás szerint 444 567 izraelita felekezetű állampolgár élt Magyarországon, ami az ország összlakosságának 5,1%-át jelentette.

⁷⁵⁸ MOLNÁR (754. l.).

Molnár Kálmán a közgondolkodást mérgező faji szemlélettel ellentétben, egyúttal a magyar közjogi hagyománnyal megegyezően azt vallotta, hogy a zsidóság Magyarországon vallási, nem pedig faji kategóriát jelent. Miközben osztotta a zsidóság gazdasági térfoglalásáról szóló vészjósoló nézeteket, a zsidóság intézményes kirekesztésére irányuló törekvéseket már nem támogatta, hanem a társadalmi integrációt előmozdító asszimiláció fontosságát hirdette. Emiatt utasította vissza a közel félmillió zsidó közösség – zsidó vallásúak és zsidó származásúak – Magyarországról történő eltávolítására irányuló felvetéseket. Valószínű tehát, hogy a fenti megfontolások is szerepet játszottak abban, hogy az elkövetkező évek antiszemita politikájával szemben – a korábban megfogalmazott fenntartások ellenére – az általa követendőnek tartott európai és keresztény humanista szellemben foglaljon állást. Az újabb kiállásra nem is kellett sokáig várni.

Alig egy esztendővel az iménti, publikálásra végül is nem kerülő cikk megírását követően fogadta el a törvényhozás „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló 1938. évi XV. tc.-ket, közkeletű nevén az első zsidótörvényt.⁷⁵⁹ A jogkorlátozó rendelkezéseket kilátásba helyező törvényjavaslat képviselőházi vitája kezdetekor, 1938. május 5-én hangsúlyozottan keresztény írók, művészek és tudósok illusztris csoportja tiltakozó nyilatkozatot tett közzé a *Pesti Napló*-ban. „Minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk az ország európai hitéhez és nemzeti függetlenségünkhöz való ragaszkodásunk készlet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, amelyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki” – hangsúlyozták.⁷⁶⁰ Az aláírók között találjuk Molnár Kálmánt is. A magyar jogtudományt a már nyugállományba vonult Polner Ödönnel együtt ők ketten képviselték a zsidótörvény elleni nyilatkozat aláírói között.

A memorandumhoz történő csatlakozás mellett Molnár Kálmán hírlapi cikkben is tiltakozott a kormányzat által tervezett jogkorlátozások ellen. Az egykori miniszterelnök, Bethlen István irányvonalához közelálló *8 Órai Újság* hasábjain közzétett publicisztika híven tükrözte Molnár Kálmán zsidókérdésben vallott felfogását, amennyiben általánosságban egyetértett ugyan a törvényjavaslat gazdasági és társadalmi célkitűzéseivel, ám a leghatározottabban tiltakozott az amúgy helyesnek tartott cél elérése érdekében alkalmazni kívánt „fonák eszközök” alkalmazása ellen, mert ezek az eszközök éppen azokat az értékeket semmisítenék meg, amelyek nélkül a magyar jövő biztosítása nem lehetséges.⁷⁶¹ A magyar jövő biztosítása szempontjából ugyanis Molnár Kálmán a jogegyenlőség elvét olyan mellőzhetetlen és pótolhatatlan értéknek tartotta, ami az „országglakókat, faji és nyelvi ellentétek elsimításával, jogban és érdeken egyesíteni” tudó Szent István-i állameszmében is tükröződött. A jogalkotó által

⁷⁵⁹ TILKOVSKY Loránt: „A zsidótörvények mint a Holocaust előzményei” in Randolph L. BRAHAM – Attila Pók (szerk.): *The Holocaust in Hungary. Fifty Years Later* (New York: Columbia University Press 1994) 117–135; továbbá KARSAI László: „A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944” *Századok* 2004/6. 1285–1304.

⁷⁶⁰ „Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz” *Pesti Napló* 1938. május 5. 2.

⁷⁶¹ „Az igaz magyar út” *8 Órai Újság* 1938. május 11. 3.

célzott eredményt véleménye szerint a „*magyar államalkotó géniuszt*” sérelme nélkül is el lehet érni, ha a törvényjavaslathoz fűzött joghatásokat – felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül – a Magyarországra történő bevándorlás időpontjához kötnék. „*A magyar sorssal összeforrott, asszimilált zsidóság már nem idegen elem. Semmiesetre sem idegenebb, mint azok az újonnan bevándorolt jövevények, akiknek vezéri ambíciói és faji türelmetlensége ordítva bizonyítja, mennyire nem vált még vérükké a magyarságnak gyűlölködéstől idegenkedő lelkivilága.*” Nem sértené tehát az alkotmányjog alapelveit, ha a zsidó és nem-zsidó „*újmagyarok*” honmentő és mindenáron érvényesülni akaró hevét a jogalkotó mindaddig lefékezné, ameddig „*a neofiták dühe és mohósága*” nélkül jelennek majd meg a gazdasági élet vezető pozícióiban. Az állampolgárság megszerzését követően átmeneti idő bevezetésére lenne szükség, amelynek ideje alatt az új környezet hatása képes mérsékelni az idegen hevületet és a kíméletlen történetet.⁷⁶² Véleményének igazolásaként a választójogi törvény azon rendelkezésére hivatkozott, amely tíz év honossághoz kötötte a választójog gyakorlását. Molnár Kálmán úgy vélte, hogy ezen az úton haladva lehetne ésszerű, emberséges, a magyar jogérzetet nem sértő korlátozásokat megállapítani, amit a gyakorlatban a világháború óta megszerzett állampolgársági bizonyítványok igazságos és becsületes felülvizsgálata útján tartott kivitelezhetőnek. A felülvizsgálattal összefüggésben a kifogásolható módon szerzett állampolgársági bizonyítványok megsemmisítését is felvetette. Az állampolgársági bizonyítványok revíziója feleslegessé tenné a kikeresztelkedettek évszamszerű – keresztényietlen és inhumánus – megkülönböztetését, ugyanakkor feleslegessé válna újabb mesterséges torlaszok emelése a „*békés asszimiláció*” egyedül célravezetőnek tartott útján.⁷⁶³ Molnár Kálmán úgy látta, hogy óriási veszedelmek fenyegetik az országot. „*Ne térjünk le az ezeréves biztos útról. Ne eresszük el a kezét annak a polgártársunknak, aki életének becsületes munkájával igazolta, hogy közénk tartozik, s hogy a nagyvilágon e kívül nincsen számára hely. Ne üljünk fel újmagyar akarnokok nagyhangú magyarkodásának.*”⁷⁶⁴ Nem engedhető meg, hogy elszánt vezérjelöltek útszéli rikácsolása bárkit is letérítsen az igaz magyar útról. Végezetül, mintegy összegzésként, Szabó Dezsővel egyetértve arra figyelmeztetett, hogy eszeveszett dolog volna „*a szervezetünkbe beszivárgott tíz deka zsidó arzént egy mázsza német ciánkáli bevételével ellensúlyozni.*”⁷⁶⁵

Az 1938. évi XV. tc. elfogadását és hatálybalépését követően a kormányzat szinte azonnal hozzáfogott a korábrinál szélesebb körű és még könyörtelenebb rendelkezéseket a magyar jogrendbe léptető – egyúttal határozottan faji alapra helyezkedő – „*A zsidók közéleti és társadalmi térfoglalásának korlátozásáról*” rendelkező 1939. évi IV. tc.-ként ismert második zsidótörvény előkészítéséhez. Az újabb jogfosztó intézkedésekkel szemben Molnár Kálmán 1938/39 fordulóján Pethő Sándor lapjának, a *Magyar Nemzet*nek a hasábjain keresztül fordult a nyilvánosság felé. „*[...] azért, ami a magyarságnak mai sorsdöntő napjaiban történik, azért minden magyar, aki már*

⁷⁶² Lásd (761. l.).

⁷⁶³ Lásd (761. l.).

⁷⁶⁴ Lásd (761. l.).

⁷⁶⁵ Lásd (761. l.). Lásd még SZABÓ DEZSŐ: *A magyar miniszterelnökhöz* (Budapest: Ludas Mátyás Kiadás 1938) 7.

gondolkozni tud [...] irtóztatós felelősséggel tartozik. Manapság, annyiszor hangzanak felénk a fenyegetés és megfélemlítés dörgedelmes szavai és átkozódásai, annyian írják és kiáltják: jaj a zsidóknak, de még jajabb a keresztény zsidócsahosoknak és zsidóbérenceknek, hogy úgy érzem jelentkezniem kell. [...] Tehát kérésem a proskribáltak jegyzékét vezetőkhöz a következő. Ha netalán a nevem még nem volna feljegyezve, kérem pótlólag feljegyezni. Sohasem tartoztam és most sem tartozom az embervadászok közé” – fogalmazott, majd így folytatta: „Nem a zsidók tettek zsidócsahossá, hanem a magyartalan magyarkodók és a Krisztustól elfordult keresztények.”⁷⁶⁶ Nemcsak a további jogcsorbító rendelkezések, hanem a második zsidótörvény tervezete által érvényre jutott faji szemlélet is szöges ellentétben állt Molnár Kálmán felfogásával.

Néhány héttel később ismételten a zsidókérdéssel foglalkozó vezércikket publikált a *Magyar Nemzet*-ben. Továbbra is azon a véleményen volt, hogy a társadalmi és gazdasági élet megzavart egyensúlyát biztosítani kell, miként fogalmazott, „az indokolatlan zsidó túlsúlyt meg kell szüntetni, az igazságos arányt helyre kell állítani”, csak hogy mindezt nem olyan áron kell megvalósítani, hogy „a társadalmi béke, nyugalom és összeműködés súlyosan megzavartassák”.⁷⁶⁷ A cikk arra is utalt, hogy a világháborús összeomlás korának „fáklyvivői és gyújtogatói” között a zsidóság „népi arányszámát” többszörösen meghaladó számmal szerepelt. De irtóztatós igazságtalanság lenne, ha ezen ámokfutó és destruktív jelzőkkel illetett „gonosztevők” bűnei miatt ártatlanok bűnhődnének.⁷⁶⁸ Az igazságtalan általánosításra ugyanis rácsófol a világháború hősi halottainak és nyomorékaiknak, az ellenforradalom zsidó mártírjainak, valamint „a békés polgári alkotó munka éremes zsidó napszamosainak tisztés névsora”.⁷⁶⁹ Helytelenítette ugyanakkor azt a törekvést is, hogy közjogi gettót létesítsenek a zsidók számára. Közjogi gettó létesítése helyett ugyanis „ki kell seperni” a gettót, mégpedig felekezeti hovatartozásra tekintet nélkül.⁷⁷⁰ A törvény szigora egyaránt sújtson le a bűncselekményt elkövető zsidókra és nem zsidókra egyaránt. Ugyanakkor a „velünk évszázados sorsközösségben élő hazafias, munkás, kifogástalan zsidóság igazságot, megértést és méltányosságot várhat tőlünk”. A sárga folt pedig – figyelmeztetett – annak homlokára nyom szégyenfoltot, „aki azt embertársa ruhájára kívánja akasztani”.⁷⁷¹ A csitító és higgadt sorok ezúttal sem találtak meghallgatásra.

A második zsidótörvény parlamenti tárgyalásainak idejéről fennmaradt Molnár Kálmán levélfogalmazványa, amelyet a liberális parlamenti ellenzék egyik vezéregyéniségének, a zsidótörvények ellen bátran és következetesen küzdő Rassay Károly-

⁷⁶⁶ MOLNÁR Kálmán: „Mindenkinek felelős” *Magyar Nemzet* 1938. december 30. 1.

⁷⁶⁷ MOLNÁR Kálmán: „A magyar múlt tanulságai” *Magyar Nemzet* 1939. február 4. 1.

⁷⁶⁸ MOLNÁR (767. l.) 2. A Molnár Kálmán által a cikkben megnevezett személyek – Kéri Pál, Kunfi Zsigmond, Kun Béla, Ágoston Péter – közül Ágoston Péter nem volt zsidó származású.

⁷⁶⁹ MOLNÁR (767. l.).

⁷⁷⁰ MOLNÁR (767. l.).

⁷⁷¹ MOLNÁR (767. l.). Hasonló értelemben foglalt állást a Dunántúl című napilapban közzétett írásában. „... a zsidókérdést meg kell oldani, de emberségesen és úgy, hogy nekünk keresztényeknek ne kelljen emiatt pirulnunk. A zsidókérdést igenis meg kell oldani, de úgy, hogy ezzel a magyar gazdasági életet ne tegyük tönkre s a jobb magyar jövőt ne veszélyeztessük.” MOLNÁR Kálmán: „Magyarok maradunk!” *Dunántúl* 1939. január 15. 2.

nak címzett. A levél megírását Rassay képviselőházi felszólalásai inspirálták. Ezek a beszédek – fogalmazott – az utókor előtt fogják igazolni, hogy „*ebben a szomorú korban is voltak jogászok, akik a tételes jogban nemcsak üres hatalmi eszközöket és formákat láttak, hanem az Istentől belénk oltott igazságérzet emberi szócsövét és gyakorlati megvalósítását*”. Rassay felszólalásai azt is bizonyítani fogják, hogy „*ebben a korban is voltak törvényhozók, akik logikusan tudtak gondolkodni; akiknek az volt a törekvésük, hogy az alkotandó jogszabályok világosak, belső ellenmondás nélküliek, az önkényt kizáróak, emberséges jogalkalmazók által jóhiszeműen alkalmazhatók; becsületes emberek lelki és testi megkínzását kerülők legyenek. Igazolni fogják, hogy ebben a korban is voltak lelkiileg keresztény emberek*”. S ami levelében különösen szívszorító, az csak most következik. „*Bár a zsidókhöz nem csak vérbeli, de még csak társadalmi, pláne gazdasági vagy pénzügyi kapcsolataim sohasem voltak és ma sincsenek, – higgye meg nekem Méltóságod, hogy most, amikor zsidó embertársainkra és polgártársainkra nagyon nehéz idők következnek, – talán lelkiileg még súlyosabbak, mint anyagilag –, inkább tartoznék a zsidók közé, mint azok közé, akik a törvényt örömmel üdvözlék.*”⁷⁷² Bárhogy is vélekedett a korábbiakban Molnár Kálmán a zsidókérdésről, illetve annak megoldásáról, a magyar közjogi hagyománnyal és keresztény felfogásával ellentétes jogcsorbító és jogfosztó rendelkezések miatti aggodalom felülírta korábbi nézeteit.

Molnár Kálmán már az 1938. évi XV. tc. elfogadását követően egyértelműen ki mondta az elmúlt évek alkotmányjogi reformtörekvéseit tárgyaló kötetében, hogy a zsidótörvény rendelkezései megszüntették az állampolgárok egyenjogúságát a zsidók és a zsidókkal egy tekintet alá eső személyek vonatkozásában.⁷⁷³ A társadalmi és gazdasági életben tapasztalható aránytalanságok szerinte nem orvosolhatók az állampolgári jogegyenlőség felrúgásával járó arányosítás beláthatatlan következményekkel járó ígéretével. A zsidótörvényekről alkotott véleményéről tanúskodnak azok a lapalji sorok is, amelyeket saját használatban lévő magyar közjogi összefoglalójába jegyzett fel „Az állampolgárok egyenjogúsága” c. fejezet 130. oldalán. „*Zsidótörvények!! Anatole France mondja, hogy 'a butaság szomorúbb, mint a gonoszság. Mert a gonoszság néha szünetel, a butaság soha!' – Ehhez hozzátehetjük, hogy legszomorúbb, ha a kettő együtt jelentkezik.*”⁷⁷⁴

Molnár Kálmán antiszemizmus elleni határozott fellépésének híre még az USA-ba is eljutott, legalábbis erre utal az „*Opinion: A Journal of Jewish Life and Letters*” című folyóirat 1942. márciusi számában, az európai zsidóság sorsának alakulását távirati stílusban bemutató áttekintés egyetlen, Magyarországot érintő mondata: „*The Hungarian Professor Koloman-Molnar wrote a vigorous pamphlet indicting anti-Semitism as the destroyer of Hungary.*”⁷⁷⁵

⁷⁷² Molnár Kálmán levélfogalmazványa Rassay Károlynak. Pécs, 1939. április 27. MTA Könyvtára Kézirat-tára, Ms 2413/80.

⁷⁷³ MOLNÁR (503. lj.) 163.

⁷⁷⁴ A „Magyar közjog” 130. oldalán olvasható bejegyzést lásd MTA Könyvtára Kézirat-tára, Ms 2413/92.

⁷⁷⁵ „Straws In The Wind” in *Opinion: A Journal of Jewish Life and Letters* March, 1942. 23. A teljes cikk megküldését ezúton is köszönöm Katona Ferencnek (Budapest-Washington) és Peter Armentinek (Washington, Library of Congress).

Miután a zsidótörvények – a faji szemlélet térnyerése miatt – a keresztény felekezeti, ám törvény erejénél fogva zsidónak („zsidó fajúnak”) minősített magyar állampolgárok tízezreit is érintették, a keresztény egyházak, immáron saját híveik érdekében is, bizonyos lépésekre kényszerültek. A zsidó születésű, ám katolikus vallású Kornfeld Móric kezdeményezésére a konvertita zsidók érdekeinek képviselőjére 1939 tavaszán alakították meg a Magyar Szent Kereszt Egyesületet.⁷⁷⁶ Kornfeld Móric ugyanazon év őszén beadvánnyal fordult a katolikus püspöki karhoz azoknak a konvertitáknak az érdekében, akik a zsidótörvény következtében – véleménye szerint – *„a zsidóknál is rosszabb helyzetbe kerültek”*. Javaslata értelmében egy, az egyesület égisze alatt működő, egyházi és világi tagokból álló bizottság mozdíthatná elő hatékonyabban a zsidótörvény által érintett katolikus vallású magyar állampolgárok védelmét. A püspöki kar 1939. október 3-i értekezletén – támogatva a kezdeményezést – Zichy Gyula kalocsai érseket bízta meg a püspökkari felügyelet mellett működő bizottság megalakításával és vezetésével,⁷⁷⁷ akinek 1942-ben bekövetkezett halála után ideiglenesen Hamvas Endre budapesti érseki helytartó, utóbb Apor Vilmos győri püspök lett az egyesület fővédnöke. A 22 tagból álló püspökkari bizottságnak – az 1940. március 13-i püspöki kari értekezlet jegyzőkönyve szerint – Molnár Kálmán is a tagja volt.⁷⁷⁸

A püspökkari bizottság összeállítása ugyanakkor nem tűnt egyszerű feladatnak, legalábbis ez következtethető ki a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban fennmaradt feljegyzés szövegéből. Zichy Gyula érsek 1939 karácsonya után kezdte meg a *„zsidó törvény által sújtott katolikusok erkölcsi támogatása”* céljából létesítendő bizottság szervezését. A *„kiszemelt tagok”* felkérését a Magyar Szent Kereszt Egyesület elnöksége, mindenekelőtt Cavallier József főtitkár vállalta. *„Egyes nagytekintélyű férfiak – kifejezett rokonszenvük ellenére – a bizottságba való pozitív részvételt elhárították maguktól, mert aggodalmuk volt, hogy tevékenységükben bizonyos körök politikát látnak”* – olvasható a feljegyzésben.⁷⁷⁹ Mindezek fényében Molnár Kálmánnak, valamint a bizottság többi tagjának a csatlakozása fel is értékelődik, hiszen a felkérést fenntartás nélkül vállalták. Arra nézve, hogy a püspökkari bizottság tagjaként az erkölcsi támogatáson kívül Molnár Kálmán milyen konkrét tevékenységet végzett, pillanatnyilag kevés adat áll rendelkezésre. Az egyetlen biztos támpontot Cavallier József egyik levele jelenti. Cavallier József a Magyar Szent Kereszt Egyesület ügyeiről rendszerint nem Zichy Gyula érseket, hanem a titkárát, Mosonyi Dénes prelátust tájékoztatta. Hozzá intézett egyik leveléből derül ki, hogy 1942 tavaszán Szladits Károly, Molnár Kálmán, valamint az egyesület vezetésében aktív szerepet vállaló Almásy

⁷⁷⁶ GERGELY Jenő: „A magyarországi katolikus egyház és a faszizmus” *Századok* 1987/1. 42–45.

⁷⁷⁷ BEKE Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* (München – Budapest: Auróra 1992) 227.

⁷⁷⁸ GERGELY (776. l.) 244.

⁷⁷⁹ Az aláírás és keltezés nélküli feljegyzést lásd Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. I. 1.a. Egyházkormányzati iratok. Politica. Magyar Szent Kereszt Egyesület 1939–1946, 1949, 1950. Valószínűleg ennek a fogalmazványnak a nyomán küldte meg Zichy Gyula érsek 1940. február 12-én a Serédi Jusztinián hercegprímásnak szóló levelét. Lásd MESZLÉNYI Antal: „Zichy Gyula kalocsai érsek lélek- és életmentő akciója” in MESZLÉNYI Antal (szerk.): *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme* (Budapest: Szent István Társulat 1947) 98.

József, a Központi Szeminárium vicerektora Esztergomban felkeresték Serédi Jusztinián hercegprímást. „A közeli ok az volt – olvassuk a levélben –, hogy memorandumot adtunk át az ügyvédek numerus nullus-a dolgában. Ezt szorgalmazza ugyanis a budapesti ügyvédi kamara és a kérdés igen égető.”⁷⁸⁰ A levél minden bizonnyal a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete egyik kezdeményezésére utalt, amelyben 1942 tavaszán azt javasolták a kormánynak, hogy az összes zsidó ügyvédtől vonja meg a praxisjogot. Erre akkor még nem került sor, ugyanis a levélben említett ügyvédi numerus nullust csak 1944 áprilisában, a német megszállást követően rendelték el.⁷⁸¹ A hercegprímásnál tett 1942-es látogatás nyilvánvalóan a kedvezmények és menteségek kicsikarását volt hivatva előmozdítani.

Feltehető, hogy a püspökkari bizottság tagjaként Molnár Kálmán hasonló ügyekben járhatott el annak érdekében, hogy a zsidótörvények által érintettek – zsidó és nem-zsidó vallásúak – bizonyos mentességekhez, de legalábbis kedvezményekhez juthassanak. A Magyar Szent Kereszt Egyesülettel gyakorlatilag összeolvadó püspökkari bizottság nevében egyébként Zichy Gyula érsek „már a kezdet kezdetén” abban állapodott meg Cavallier Józseffel, hogy a bizottság a gyakorlati munkában nem tesz különbséget „katolikus vagy protestáns, keresztény vagy zsidó között”.⁷⁸²

Visszaemlékezéseiben Molnár Kálmán a következőképp vonta meg az egyesület és a bizottság működésének a mérlegét. „A Magyar Szent Kereszt Egyesület buzgó és bátor tagjainak nagyszerű áldozatkészsége is nemcsak konvertita életeket mentett meg! Ebben a körben éreznünk kellett, hogy a katolikum nem elmélet, nem filozófia, hanem élő és ható lélekáradás!”⁷⁸³ A témával foglalkozó szakirodalom szerint a nyilasterrorig működő Magyar Szent Kereszt Egyesület „nemes szándékai ellenére sem tudta a helyzetet alapvetően befolyásolni, inkább egyéni mentőakciókra volt képes”.⁷⁸⁴ Az adott helyzetben természetesen ez sem tekinthető csekély eredménynek.

A második világháborút követően Molnár Kálmán több alkalommal is áttekintette a zsidóüldözéssel összefüggő felelősség kérdéseit. Elsőként 1945 nyarán a deportálásból Pécsre visszatérő zsidók előtt tartott beszédében érintette a felelősség kérdését, hangsúlyozván, hogy „annak, ami történt, a keresztény Európában, a XX. században nem lett volna szabad megtörténnie”. S mindez nem is történhetett volna meg, ha mindazok, akik utólag hangosan hirdetik, hogy a történeteket sohasem helyeselték, ennek a „nem-helyeslésnek” annak idején „nyíltan és félreérthetetlenül” kifejezést is adtak volna. „Mert akkor a nem helyeslés moraja orkánná fokozódott volna, s elsöpörte volna helyükről az alvilág ördögeinek a hatalom birtokában közöttünk

⁷⁸⁰ Cavallier József levele Mosonyi Dénesnek. Bp., 1942. március 23. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. I. 1.a. Egyházkormányzati iratok. Politica. Magyar Szent Kereszt Egyesület 1939–1946, 1949, 1950.

⁷⁸¹ Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között* (Budapest: Helikon 2001) 145.

⁷⁸² CAVALLIER József: „A püspöki kar és a Magyar Szent Kereszt Egyesület embervédő munkája” in MESZLÉNYI Antal (szerk.): *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme* (Budapest: Szent István Társulat 1947) 147. skk.; továbbá GERGELY Jenő: „A magyarországi katolikus egyház és a fasizmus” *Századok* 1987/1. 43.

⁷⁸³ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁷⁸⁴ GERGELY (555. lj.) 116; továbbá GERGELY Jenő: „A püspöki kar és a konvertiták mentése (Dokumentumok)” *Történelmi Szemle* 1984/4.

örjögő összes elvetemült cimboráit.” Ezért pedig – folytatta – valamennyien felelősséggel tartoznak. „*Akik pedig felismertük a közelmúlt tanulságait, s megtisztítottuk lelkiünket attól a sártól, amit e kor átokfutói szanaszét fröccsentek, – most már fordítsuk tekintetünket a sivár közelmúltból az esdve szebb jövő felé.*” Szembe kell nézni a jövővel, amelyet – együtt, közösen, kéz a kézben – kell kialakítaniuk.⁷⁸⁵ A felelősség és szembenézés kérdéseivel két évvel későbbi, „A magyar társadalom és a fasiszta zsidóüldözés” című előadásában is foglalkozott. Ennek felidézésére azonban a későbbiekben kerítünk sort.

5.9. AZ INTERNÁLÁS ÉS AZ IDEIGLENES NEMZETGYŰLÉS KORSZAKA

A visszaemlékezések lapjain Molnár Kálmán pécsi élete végakkordjának nevezte, hogy a Szálasi-féle hatalomátvételt követő nap hajnalán a nyilasokkal kollaboráló karhatalom elfogta és a nagykanizsai internáló-táborba hurcolta.⁷⁸⁶ Molnár Kálmán rendőrhatalom alá helyezését a pécsi rendőrkapitányság 1944. október 17-én rendelte el.⁷⁸⁷ Az indokolás nyíltan vállalt német- és nemzetiszocialista ellenességére, valamint legitimizmusára hivatkozott. Az internálás elviselését enyhítette, hogy – miként a visszaemlékezésekben fogalmazott – Pécs társadalmának a krémjét internálták Nagykanizsára. Vele együtt helyezték őrizet alá többek között Krisztics Sándor jogászprofesszort, Esztergár Lajos polgármestert, Nikolits Mihály főispánt, Horváth István alispánt, Jilly Endre főszolgabíró, Jaeger Béla ítélőtáblai elnököt, Berki Gyula képviselőt, Perr Viktor katolikus papot, és későbbi ideiglenes nemzetgyűlési képviselőtársát, Balassa Miklós pécsi ügyvédet is.⁷⁸⁸ Az internálások híre csakhamar elterjedt a városban. Arató Jenőnek, a pécsi ítélőtábla bírájának, korábban már idézett naplója is megemlítette a prominensebb fogvatartottak között Molnár Kálmán nevét. A letartóztatottak – füzte hozzá a névsorhoz – a Horthy-rezsim exponensei, vagy németellenesek voltak. Molnár professzor természetesen az utóbbiak közé tartozott.⁷⁸⁹

Molnár Kálmán internálásának ügye a jogi kar 1944. október 25-i ülésén is napirendre került. A kar dékánja, Óriás Nándor az alábbiakat közölte a kari ülés tagjaival. „*Sajnálattal jelentem [...], hogy Karunk két professzorát, dr. Molnár Kálmán és dr. Krisztics Sándor ny. r. tanárokat október 17-én, illetve október 21-én a rendőrhatalom őrizetbe vette és lakásáról elszállította. Ez az intézkedés, nevezet tanártársaink magától értetődően kifogástalanul korrekt nemzethűségére tekintettel, nyilván csak*

⁷⁸⁵ Lásd Megnyitó beszéd a kitelepített zsidók visszatérésekor a városi segélybizottság és a Nemzeti Segély matinéjén. (Pécs, 1945. június 17.) MTA Könyvtára Kézirattára Ms 6218/4.

⁷⁸⁶ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁷⁸⁷ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/7.

⁷⁸⁸ „A Gestapo, a magyar rendőrség és csendőrség által Pécsett, 1944. október 17-én és 18-án őrizetbevetett majd internált magyar polgárok emlékjegyzéke” 94 internált nevét, foglalkozását és lakcímét sorolta fel. Ezúton is köszönöm Krassó Sándornak, hogy az emlékjegyzéket rendelkezésemre bocsátotta.

⁷⁸⁹ ARATÓ Jenő: Napló 1941–1946. OSZK Kézirattár, Fond 119/3-II. 1944. október 18-i bejegyzés.

*félreértés, illetve téves fellevés eredményeként történhetett s így alaposan várható, hogy csak egészen rövid időre szól. A mindenképpen sajnálatos esetet előszóval és írásban jelentettem egyetemünk Rector Magnificusának, aki a szükséges és lehetséges lépéseket kartársaink érdekében megtette.*⁷⁹⁰

Az internálás ellen Molnár Kálmán 1944. november 20-án fellebbezést nyújtott be, amelyben arra hivatkozott, hogy pártpolitikával sohasem foglalkozott, politikai pártnak tagja nem volt, miként egyetlen politikai rendszert sem szolgált ki. Tudományos munkássága mindig a fennálló jogrenden és törvényeken alapult, tudományos eredményeit pedig a magyar tudományos élet fórumai ismerték el és méltányolták.⁷⁹¹ Noha a fellebbezésre választ nem kapott, internálását a főispán 1944. november 28-án megszüntette.⁷⁹² Kiszabadulását követően Molnár Kálmán vonattal igyekezett visszatérni Pécsre. A hadiesemények miatt azonban november 29-én több sorstársával együtt Szigetváron rekedt, ahol Magda István ügyvéd házában lakott közel két héten keresztül. A szovjet csapatok által felszabadított Pécsre csak 1944. december 10-én érkezett vissza.

A második világháborút követő első évek polgári demokratikus Magyarországnak közjogi és politikai alapjait az Ideiglenes Nemzetgyűlés rakta le. Az 1944. december 2-án Szegeden megalakuló Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz tartozó pártok és szervezetek – a Magyar Kommunista Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Független Kisgazdapárt, valamint a Polgári Demokrata Párt – a demokratikus rend kialakítása, illetve megszilárdítása érdekében határozták el az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívását. A választások megszervezésével – így a jelöltek kiválasztásával – a demokratikus pártokat, valamint a szakszervezeteket tömörítő nemzeti bizottságokat bízták meg. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegálandó 15 pécsi képviselőt 1944. december 17-én a Nemzeti Színházban megtartott népgyűlésen választották meg.⁷⁹³ A demokratikus pártok jelöltjei mellett az Erzsébet Tudományegyetem számára is biztosítottak egy képviselői helyet. Így került Molnár Kálmán személye előtérbe, aki visszaemlékezéseiben távolságtartással és visszafogottsággal írt a megválasztás tényéről. *„December második felében kénytelen voltam elvállalni Pécs városának egyik mandátumát, melynek betöltésére a rendezőség az egyetemet kérte fel, az egyetem tanárainak határozata pedig engem jelölt ki. Hogy milyen súlyos érvek előtt voltam kénytelen végre meghajolni, erről az egyetemi tanárok összes üléséről felvett jegyzőkönyv tanúskodik.*

1. Két héttel előbb jöttem ki a nyilasok internáló táborából, s ez nekem bizonyos helyzeti előnyt biztosít!??

2. Nőtlen és gyermektelen lévén, a mandátummal járó rizikót könnyebben vállaltam.

⁷⁹⁰ PEL. Az 1944. október 25-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. Lásd még PEL. Jog- és Államtudományi Kar. Iktatott anyagok. 119/1944–45. d. sz. Ebben az 1944. november 14-i keltezésű iratban Óriás Nándor dékán arra kérte az egyetem rektorát, Holub Józsefet, hogy tegye meg az internáltak érdekében szükségesnek tartott intézkedéseket.

⁷⁹¹ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/7.

⁷⁹² Lásd 791. lj.

⁷⁹³ „Pécs polgárságához” *Új Dunántúl* 1944. december 17. 3.

3. A tanári testület idősebbjei közé tartozván, nem foghatják az egyetemre, hogy szabotál.

*December 18/19-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés helyére – Pécsről Szegeden át Debrecenbe, – majd 23/24-én vissza, két-két napon át, ponyvával fedett nyitott teherautón szállították Pécs város 15 képviselőjét, – amelyből egyet az egyetem jelölt ki. (A három párt – kommunista, szocialista, kisköz – 4-4 megbízottat küldött, és a pesti rendezőség két tagja: Vas Zoltán és Andics Erzsébet).*⁷⁹⁴

Az 1944. december 21–22-én Debrecenben üléselő Ideiglenes Nemzetgyűlés rendkívül fontos döntéseket hozott meg. Határozatot fogadott el a szuverenitásról, megválasztotta az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságát, rendezte az államfőt megillető egyes jogok gyakorlását, megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjait, valamint felhatalmazta a kormányt a fegyverszünet megkötésére.⁷⁹⁵

Az Erzsébet Tudományegyetemet pártönkívüliként képviselő Molnár Kálmán a kezdetben 230 tagból álló Ideiglenes Nemzetgyűlésben 13 képviselővel rendelkező Polgári Demokrata Párt képviselőcsoportjához csatlakozott.⁷⁹⁶ Ebben a csatlakozásban esetleg az is szerepet játszhatott, hogy a Polgári Demokrata Párt másik pécsi képviselőjével, Balassa Miklóssal korábban együtt tartották fogva a nagykanizsai internálótáborban, esetleg az a körülmény is befolyásolhatta döntésében, hogy a nála habilitáló, most viszont az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökévé megválasztott Zsedényi Béla erendően szintén ehhez a párthoz kötődött. A Polgári Demokrata Párt egyébként meglehetősen heterogén társadalmi összetételű és értékeket képviselő párt volt, miként erre a szakirodalom is rámutatott. „Volt a pártnak egy mágnáscsoport, egy bankérdelkésű, egy papi, egy legitimista, egy szocialista polgári. Volt, aki a Kisközpárttal, aki a keresztény társadalommal, aki a munkáspártokkal kívánt együttműködni.”⁷⁹⁷ Ezt a fajta eklektikát tükrözte a párt fővárosi szervezetében aktív szerepet betöltő Gorzó Nándor hagyatékában, „A Polgári Demokrata Párt programtervezete” néven fennmaradt dokumentum is. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés többi pártjától eltérően a Polgári Demokrata Párt – fogalmazott a dokumentum – sajnos nincs abban az előnyös helyzetben, „hogy akár egységes világszemlélete, akár pedig egységes osztálykerete lenne”. A „polgári” jelszó mögött ugyanis annyi heterogén politikai célkitűzés húzódik meg, amennyit ez a jelszó két évszázados politikai múltjából kitermelt magából.⁷⁹⁸ A programtervezet prioritásként az egyéni szabadságjogok védelmét nevezte meg. „Szabad gondolat nélkül nincs szabad ember, és szabad ember nélkül nincs szabad nép. S ha a nép nem szabad, akkor az meghal. Szolganépek nincs helye az Élet glédájában.”⁷⁹⁹

⁷⁹⁴ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁷⁹⁵ Kovács István: „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés magalakulásának történelmi jelentősége” *Állam- és Igazgatás* 1965/ január. 7., továbbá FEITL István: „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejötte és jogalkotása” in HUBAI László – TOMBOR László (szerk.): *A magyar parlament 1944–1949* (Budapest: Lap- és Könyvkiadó 1991) 12–17.

⁷⁹⁶ A Polgári Demokratikus Párthoz lásd Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon 1944–1994* (Budapest: Napvilág Kiadó 2010) 48–71.

⁷⁹⁷ Izsák (796. lj.) 49–50.

⁷⁹⁸ A Polgári Demokrata Párt programtervezete [1945]. bilkei Gorzó Nándor hagyatéka. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P 1494. 49. doboz. 71. tétel. I.

⁷⁹⁹ Lásd 798. lj.

A papírforma szerint pártonkívüli Molnár Kálmánt 1944. december 22-én a Polgári Demokrata Párt jelöltjeként választották meg az önmagát „kis nemzetgyűlésnek” tekintő, eredetileg 22 tagot számláló testület, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának a tagjai közé. A politikai pártok képviselőit reprezentáló Politikai Bizottság hatáskörébe tartozott – egyebek mellett – az Ideiglenes Nemzeti Kormány, illetve egyes kormánytagok megválasztása, utóbb pedig sok tekintetben helyettesítette magát az 1944. december 23-a és 1945. szeptember 5-e között nem ülésező Ideiglenes Nemzetgyűlést is.⁸⁰⁰ A Politikai Bizottság elnöki tisztét Zsedényi Béla töltötte be. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni ülészekán Molnár Kálmán nem szólalt fel a plénum előtt. Az államfőt megillető kinevezési jogkorról szóló határozatot azonban, amelyet Balogh István miniszterelnökségi államtitkár 1944. december 22-én terjesztett be az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, a Politikai Bizottság felkérésére Molnár Kálmán készítette el.⁸⁰¹ A szűkös elhelyezési viszonyokat jellemezte, hogy Molnár Kálmán javaslatait előzetesen az Aranybika Szálló ún. „fehér termében” vitatták meg, mielőtt a nemzetgyűlési plénum elé terjesztették volna.⁸⁰²

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Pécsre visszaérkező képviselői nagygyűlésen számoltak be debreceni tapasztalataikról. Beszédében Molnár Kálmán erőteljes kritikát gyakorolt a letűnt korszak „*politikai vonalvezetése*” felett, amely Magyarországot az összeomlás szélére sodorta, Gömbös Gyulát pedig egyenesen a nemzet sirásójának nevezte. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés kapcsán ugyanakkor kiemelte, hogy a debreceni ülészek „*minden orosz befolyástól mentesen szabadon folyt le*”. Az új kormány programjáról pedig azt tartotta, hogy az tulajdonképpen az 1848/49-es törekvések folytatásának tekinthető, amelyre „*mint szilárd alapra építhetjük fel az új Magyarországot*”.⁸⁰³

A Politikai Bizottság 1945. január 26-ától fennmaradt jegyzőkönyveiben nincs nyoma annak, hogy Molnár Kálmán az akkor még változatlanul Debrecenben működő testület ülésein részt vett volna. Az 1945. január 26-i ülésről kimentette magát, az 1945. március 12-i ülésen pedig a Politikai Bizottság elnöke, Zsedényi Béla jelentette be, hogy benzinhiány miatt a kormány nem tudott gondoskodni arról, hogy a Politikai Bizottság makói, miskolci és pécsi tagjai Debrecenben megjelenjenek.⁸⁰⁴ A Politikai Bizottság 1945. május 11-től már a fővárosban ülésezett, ám Molnár Kálmán neve a jegyzőkönyvekben nem bukkan elő. Annyi azonban bizonyos, hogy szakértőként közreműködött az Ideiglenes Nemzetgyűlés mellett működő Alkotmányjogi Bizottság munkájában, amelyet a Politikai Bizottság 1945 tavaszán abból a célból hívott életre, hogy javaslatot dolgozzon ki „*az államfői jogok gyakorlásának mikéntjére*” nézve.⁸⁰⁵

⁸⁰⁰FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949* (Budapest: Osiris 2001) 12. skk.

⁸⁰¹Lásd 800. lj. 15. Továbbá RUSZOLY József: „A »Magyarország államformájáról« szölv 1946: I. tc. előzményei és létrejötte” *Jogtörténeti Szemle* 1992/2. 16.

⁸⁰²PAÁL Jób – RADÓ Antal (szerk.): *A debreceni feltámadás. Krónikás könyv az új Magyarország megszületéséről* (Debrecen: Tiszántúli Ref. Egyházkerület 1947) 181.

⁸⁰³„A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front beszámoló nagygyűlése” *Új Dunántúl* 1945. január 2. 2.

⁸⁰⁴Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. XVIII-5. I. doboz. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei.

⁸⁰⁵FÖGLEIN (800. lj.) 28–29.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés fővárosban tartott ülészakán viszont Molnár Kálmán már több alkalommal is felszólalt. Előadóként a nevéhez fűződik az Ideiglenes Nemzetgyűlés ügyrendi szabályairól szóló tervezet 1945. szeptember 7-i beterjesztése.⁸⁰⁶ A nemzetgyűlési választásokról szóló törvényjavaslat (1945. évi VIII. tc.) vitájában pedig háromszor is szót kért. Első felszólalása alkalmával több módosító indítványt is tett a törvényjavaslat II. fejezetéhez. Felvetette, hogy ne kapjon választójogot az a személy, aki atyai, vagy gyámi hatalom alatt áll, hiszen aki nem képes a saját ügyei önálló intézésére, az aligha lehet képes arra, hogy az ország ügyeit intézze. Indítványozta továbbá, hogy töröljék a törvényjavaslatból azt a rendelkezést, miszerint a választójogból ki van zárva az a személy, aki a törvény hatálybalépésekor rendőrhatalósági őrizetben (internálva) van. Ezt azzal indokolta, hogy az internálás olyan preventív intézkedés, amelyhez nem fűzhető hozzá a politikai jogoktól történő megfosztás. A törvényjavaslat kimondta továbbá, hogy nemzetgyűlési választójoggal rendelkezik az a személy, aki – egyéb feltételek teljesülése mellett – 1945. szeptember 1-én Magyarország 1937. december 31-iki határain belül lakott. Ezzel kapcsolatban Molnár Kálmán azt javasolta, hogy a „lakott” szó helyett a „van állandó lakása” kifejezés kerüljön be a törvényjavaslatba, hiszen méltánytalanságnak tartotta volna a választójogból kizárni azokat a magyar állampolgárokat, akik 1945. szeptember 1-én nem laktak Magyarország területén, miközben ott állandó lakással rendelkeztek.⁸⁰⁷ A módosító javaslatokat azonban sem Erdei Ferenc belügyminiszter, sem pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés nem tartotta támogatásra érdemesnek. Molnár Kálmán a nemzetgyűlési választásokról szóló törvényjavaslat IV. fejezetéhez is előterjesztett módosító indítványokat. Egyik indítványa a választói névjegyzékbe történő jogosulatlan felvétel, illetve a választói névjegyzékből való kihagyás esetén követendő eljárásra, másik indítványa pedig a választói jogosultság bírói védelmének a biztosítására irányult.⁸⁰⁸ Végezetül azt indítványozta, hogy a nemzetgyűlési választások feletti bíraskodást utalják a Közigazgatási Bíróság hatáskörébe.⁸⁰⁹ Javaslatait azonban ezúttal is rendre elvetették.

Molnár Kálmán törvényhozói és politikusi pályafutása az Ideiglenes Nemzetgyűlés mandátumának lejártakor ért véget. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni időszakában betöltött szerepére világítanak rá Teleki Géának, az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultuszminiszterének, a Polgári Demokrata Párt elnökének már az emigrációban közzétett visszaemlékezései. *„A moszkovita kommunisták ellenzése ellenére sikerült elhozni képviselőként két közjogász professzort: Molnár Kálmánt Pécsről és Zsedényi Bélát Miskolcra. Nélkülük a nemzetgyűlés és a kormány első heteinek működése teljes kommunista ellenőrzés mellett folyt volna.”*⁸¹⁰

⁸⁰⁶ Az 1944. december 21-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója. Hiteles Kiadás (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1946) 71–72. (1945. szeptember 7.)

⁸⁰⁷ Lásd (806. lj.) 125. (1945. szeptember 12.)

⁸⁰⁸ Lásd (806. lj.) 138. (1945. szeptember 13.)

⁸⁰⁹ Lásd (806. lj.) 144. (1945. szeptember 13.). Az 1945. évi VIII. tc. történetére vonatkozólag lásd RUSZOLY József: *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848–1949* (Budapest: Püski 2002) 346–360.

⁸¹⁰ TELEKI Géza: „A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások” *Hírünk a világban* 1955/május–július. 4.

5.10. BÚCSÚ PÉCSTŐL

Az Erzsébet Tudományegyetemre történő visszatérés után Molnár Kálmán változatlan aktivitással vett részt a jogi kar életében. A személye iránti bizalom jeleként az 1945. június 1-i kari ülésen a következő év prodekánjává választották meg. Az egyetemi reformot megvitató 1945. szeptember 19-i kari ülés számára pedig részletes memorandumot terjesztett elő.⁸¹¹ Ekkorra azonban már szinte bizonyos volt, hogy oktatói pályafutását a fővárosban folytatja tovább.

A budapesti közjogi katedrára történő átkerülés gondolata már jóval korábban is felmerült. A II. közjogi és közigazgatási jogi tanszéket betöltő Kmety Károly 1929. január eleji váratlan halála utáni napokban Reiner János, az egyházjog professzora bizalmas levélben vetette fel Molnár Kálmánnak a megüresedett tanszék betöltésének lehetőségét. Tekintettel arra, hogy Kmety halála folytán ismét egy újabb – miként Reiner fogalmazott – tanszékbetöltési küzdelem veszi kezdetét, azt javasolta Molnárnak, hogy jó előre biztosítsa magának a kultuszminiszter rokonszenvét.⁸¹² Válaszlevelében Molnár Kálmán arra hivatkozott, hogy a maga részéről tisztán látja a nehézségeket. A kultuszminiszter nem igazán szimpatizált vele, ugyanakkor sohasem leplezett legitimista felfogása sem tekinthető jó ajánlólevélnek. Abban sem volt bizonyos, hogy a pesti jogi karon mindenki támogatná, ám amennyiben a „*kar többségének jóindulata jutna kifejezésre*”, akkor mégiscsak benyújtaná a pályázatot.⁸¹³ A tanszékbetöltés menete azonban egészen másféle irányt vett. A közjogi és közigazgatási jogi tanszéket ugyanis a következő évben közigazgatási jogi és pénzügyi jogi tanszékké szervezték át – azaz a közjogi részt „kiszervezték” –, amelynek élére a kar 1930-ban Magyar Zoltánt hívta meg.⁸¹⁴ Egyik, már a tanszék betöltését követően elküldött levelében Eckhart Ferenc sejtelmes háttér-információ gyanánt arról tájékoztatta Molnár Kálmánt, hogy a legszívesebben őt látta volna a közjogi és közigazgatási jogi tanszék élén, „*de hát más érdekek a tanszék megszüntetését kívánták, amit én eléggé rosszalltam, de szavam nem igen lehetett hozzá*”.⁸¹⁵

A Pázmány Péter Tudományegyetemre történő átkerülés gondolata 1945-ben azzal összefüggésben merült fel, hogy a Jog- és Államtudományi Karon működő Igazoló Bizottság korábbi politikai szerepvállalásai miatt 1945 nyarán nyugállományba helyezte Tomcsányi Móriczot, a közjog és a közigazgatási jog professzorát.⁸¹⁶ A megüresedett tanszék betöltésének előkészítésére ugyanakkor a kar bizottságot küldött ki. A kandidáló bizottság tagjai – Eckhart Ferenc, Moór Gyula, Navratil Ákos és Nizsalovszky Endre – Eckhart Ferencet bízták meg az előadói jelentés elkészítésével. A jelentés kettős elvárást támasztott a tanszékre meghívandó professzor elé: a ki-

⁸¹¹ PEL. Jog- és Államtudományi Kar. Iktatott anyagok. 377/1944-45. d. sz.

⁸¹² Reiner János levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1929. január 10. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6.

⁸¹³ Molnár Kálmán levele Reiner Jánosnak. Pécs, 1929. január 12. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/6.

⁸¹⁴ ECKHART FERENC: *A Jog- és Államtudományi kar története 1667–1935. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története* II. kötet. (Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem 1936) 657.

⁸¹⁵ Eckhart Ferenc levele Molnár Kálmánnak. h., n., 1931. március 14. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

⁸¹⁶ Az 1945. augusztus 1-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 44. kötet.

nevezendő professzornak nemcsak tudományágában, hanem az ifjúság nevelésében is kiválónak kell lennie. Ezekre a szempontokra ugyanis az „*új Magyarország kialakulásának válságos idejében*” fokozottan kell figyelnie a karnak. Az előadói jelentés a magyar közjog művelői közül Zsedényi Béla, Bölöny József, Egyed István, Csekey István és Molnár Kálmán tudományos és oktatói működését vette figyelembe. Eckhart Ferenc úgy vélte, hogy a különleges szempontokra is figyelemmel a régi közjogi iskola legkiválóbb képviselőjeként aposztrofált Molnár Kálmán lenne a legmegfelelőbb jelölt a tanszék élére. A jellemzés az alábbiakra is rámutatott: „*A történeti alapokhoz való ragaszkodás mellett a tiszta demokratikus meggyőződés, a parlamentarizmus hő szeretete, a liberalizmus nagyfokú megbecsülése jellemezte Molnár Kálmán tudományos munkásságát.*” Tudományos munkássága és „*nagyszerű jogász nevelői működése*” mellett széles körben ismert humanizmusa és liberalizmusa is mellette szólt. Miután szakirodalmi működése a közjog területeit ölelte fel, az előadói jelentés azt javasolta, hogy a betöltendő közjogi és közigazgatási jogi tanszéket szervezzék át tisztán közjogi tanszékké.⁸¹⁷ A jelölbizottság támogatta Eckhart Ferenc javaslatát, amelyet utóbb az 1945. augusztus 28-i kari ülés 12:0 arányban el is fogadott.⁸¹⁸ Ameddig azonban Molnár Kálmán nem foglalhatta el a tanszéket, az eredendően eljárásjogász Sárffy Andort bízták meg a magyar közjog oktatásával.⁸¹⁹ A kari ülési határozat elfogadása után az egyetem megtette a szükséges előterjesztést Molnár Kálmán kinevezése érdekében Teleki Géza vallás- és kulturális miniszter számára. A minisztertanács az 1945. október 24-i ülésen járult hozzá Molnár Kálmán kinevezéséhez, amelyet a *Magyar Közlöny* 1945. november 11-i száma tett közzé.

A pécsi tudományegyetem Egyetemi Tanácsa 1945. november 28-i ülésén jelentették be Molnár Kálmán Budapestre távozását. Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvében mondott köszönetet a Péccsett töltött évtizedekért, külön is hangsúlyozva, hogy mindvégig példaadó lelkesedéssel látta el katedrájának az ügyeit.⁸²⁰ A jogi kar dékánja, Óriás Nándor ugyanakkor az 1945. december 13-i kari ülésen tájékoztatta a megjelenteket Molnár Kálmán fővárosi kinevezéséről. „*[...] a távozó professzor 20 éven át tanszéki tevékenységével, szakirodalmi működésével, társadalmi magatartásával és egyéni életével egyaránt példaadóan töltötte be hivatását. Ezt a ténytet teljes tárgyilagossággal meg kell állapítani s ennek konstatálása elöl a szóló, tisztségéből kifolyólag, el nem zárkozhatik.*” A tanártársak összessége is „*odaadó nagyrebecsüléssel*” vette körül Molnár professzort, „*s ha itt-ott az elvekhez való intranzigens ragaszkodásban nem is követte fenntartás nélkül, e megtorpanásban csak a saját erőivel szemben táplált bizalom korlátozott volta szerepelt tényezőül*”.⁸²¹ Az ülésen résztvevő Molnár Kálmán nem hagyhatta szó nélkül a dékáni beszéd záró fordulatát,

⁸¹⁷ ELTE Levéltár. 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 10. doboz. 1086/1944-45. d. sz.

⁸¹⁸ Az 1945. augusztus 28-i XI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 44. kötet.

⁸¹⁹ Lásd 818. l.

⁸²⁰ Kivonat az Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi tanácsának 1945. november 28-i III. rendes üléséről felvett jegyzőkönyvből. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/51.

⁸²¹ PEL. Az 1945. XII. 13-i III. rendes ülés jegyzőkönyve.

amely egyértelműen utalt az autonóm személyiségéből fakadó konfliktushelyzetekre. *„Mindig is erőssége volt Karunknak, hogy alapvető kérdésekben nem volt közöttünk véleményeltérés. Nagy mértékben elősegítette ez tanári munkánk eredményességét. S ahol nézeteltérések merültek is fel, ezek nem a kérdés lényegét érintették, hanem inkább csak a tempót és a mikéntet. Ha álláspontom képviseletében sokszor merevebben igyekeztem is az eszmények felé, mindig éreztem, hogy a végeredményben valamennyien egyet akarunk. Amikor sem jobbra, sem balra nem tekintve haladtam a helyesnek tartott úton, gyakran éppen az nyugtatott meg, hogy kollégáim bölcsessége azokat a nehézségeket is észreveszi, amik az én figyelmemet elkerülték.*”⁸²²

A megüresedő magyar közjogi tanszék betöltésének előkészítése céljából az 1945. december 22-i kari ülés jelölőbizottságot küldött ki.⁸²³ Az 1946. február 5-én megalakult bizottság előadói tisztét a tanszékről távozó Molnár Kálmán töltötte be. Az előadói jelentés elkészítése során arra is gondolt, hogy még egyszer összefoglalja professzortársai számára a magyar közjog nemzeti hivatásáról vallott felfogását. *„A magyar közjog az a tudományszak, amelynek irányában a magyar lélek olyan erősen reagál, hogy szinte közhellyé vált nálunk a közjogi szempontok túltengéséről beszélni. Ámde véleményünk szerint egészen helytelenül, mert a közjogi szempontok mélyeséges átélése volt mindig az az alap, amelyen állami függetlenségünk ezer éven át, a viszonyok páratlan mostohasága mellett is, a lehetőség határain belül érvényesülni tudott, s a nemzeti életösztön által felfokozott eme nagyfokú érdeklődés mesterséges visszazorításával elveszítenénk önálló nemzeti életre való minden kilátásunkat. Ahol ugyanis idegen ideológiák kiölik vagy háttérbe szorítják a nemzeti géniust, ott sem indokoltsága, sem lehetősége nincs az önálló nemzeti létnek. A közelmúlt szomorú korszak lelkünköt idegen nemzeti szocialista irányzatának ránk erőszakolt és pusztító befolyása eléggé megmutatta, milyen végzetes következményekkel jár a nemzeti géniusz szavának fokozatos letompítása, illetve elnémitása. Ezért nemzeti életérdekből folyó hazafias kötelességünk nyomatékosan rámutatni arra, hogy a magyar közjogtudomány munkásainak milyen érdemes csoportja áll őrt a nemzeti szellemnek ez irányú jelentős megnyilvánulása terén.*”⁸²⁴

Az előadói jelentés seregszemlét tartott a magyar közjog tudományos művelői között, akiket Molnár Kálmán négy főcsoportba sorolva mutatott be. Az első főcsoportba azok kerültek, akik a *„jól végzett munka után”* elérve az egyetemi tanári korhatárt – azaz a 70. életévet – kívül állnak a betöltendő tanszék szempontjából számba vehetők körén. Ehhez a csoporthoz tartozott Polner Ödön, Balogh Artúr, barabási Kun József, valamint Eöttevényi (Nagy) Olivér. Az összeállítás a megnevezettek életkorát nem említette ugyan, de Polner professzor ekkor nyolcvanegy, Balogh professzor nyolcvan, barabási Kun professzor pedig hetvenegy éves volt. A korabeli állapotokat jellemezheti ugyanakkor, hogy a jelek szerint nem jutott el a híre Pécsre annak, hogy Eöttevényi (Nagy) Olivér az elmúlt évben, 1945-ben elhunyt. A második főcsoportba Molnár Kálmán azokat a nyugdíjkorhatárt el nem ért közjogászokat sorolta,

⁸²² Lásd 821. lj.

⁸²³ PEL. Az 1945. december 22-i V. rendkívüli ülés jegyzőkönyve.

⁸²⁴ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/54.

akik a közjogi tanszék betöltésével kapcsolatban – miként fogalmazott – egyéb okokból nem jöhetnek számításba. Ehhez a csoporthoz a következő professzorok tartoztak: Tomcsányi Móricz, Egyed István, Kaas Albert, valamint Zsedényi Béla. A harmadik főcsoportba azok kerültek, akik a pécsi egyetemmel régóta szoros kapcsolatban álltak: a már korábban is említett Polneren és Zsedényin kívül Bölöny József, valamint Csekey István, szegedi professzor tartoztak ehhez a csoporthoz. Részletes jellemzést is az utóbbiak kaptak. Bölöny tudományos és oktatói tevékenységének a bemutatását Molnár Kálmán azzal zárta, hogy nagyon bizik abban, hogy Bölöny betölti majd valamelyik üresedésben lévő közjogi tanszéket. Ebből a fordulatból kiderül, hogy a pécsi tanszéknél Bölöny személyével nem igazán számoltak. A legalaposabb jellemzést Csekey István kapta. „*Vaskos kötet kellene ahhoz, hogy az ő rendkívül széleskörű tudományos munkásságát ismertessük és megfelelően méltassuk.*” Csekey professzor neve nemcsak az ország határain belül, hanem a közjogtudomány európai művelői előtt is „*általában igen előnyösen közismert*”. Külföldi tudományos és oktatói működése sem szakította el „*attól a magyar talajtól, amelybe mélyen ásta gyökereit*”. Európai látóköre és tudományos tájékozottsága pedig csak eszköz volt a számára, hogy a magyar nemzet közjogi gondolatvilágának tolmácsaként szerezzen megbecsülést „*a magyarság közjogi géniuszának*”. Ebből a bemutatásból már sejthető volt, bár az előadói jelentés még folytatódott, hogy Csekey István lesz a tanszék betöltésére legalkalmasabbnak tartott jelölt. Hátravolt azonban még a hazai közjogászok negyedik főcsoportjának bemutatása. Ehhez a csoporthoz Molnár Kálmán azokat a közjogászokat sorolta, „*akik vagy csak mellékesen, alkalmyszerűen és nagy időközökben*” jelentkeztek közjogi dolgozataikkal, vagy pedig a komoly ígéretet jelentő fiatalabb közjogász-nemzedékhez tartoznak. Rövid bemutatást, illetve jellemzést kapott a holokauszt áldozatává lett Tihanyi Lajos (halálhíre ezek szerint még 1946-ban sem vált ismertté), Thewrewk-Pallaghy Attila, valamint a fiatalabbak közül Goltner Dénes, Mikó Imre és Feketekúty (Mankovics) László. E „*seregszemle*” után az előadói jelentés – cseppet sem meglepő módon – Csekey István magyar közjogi tanszékre történő meghívását javasolta.⁸²⁵

Noha Molnár Kálmán előadói jelentése már 1946. február 10-én elkészült, a jelölőbizottság csak július 4-én ülésezett. Miután a jelölőbizottság elfogadta Molnár professzor javaslatát, az 1946. július 6-i kari ülés már napirendre is tűzhette a magyar közjogi tanszék betöltésének a kérdését. A kandidáló bizottság jelentése alapján a kari ülés egyhangúan Csekey István meghívását javasolta a magyar közjogi tanszék élére.⁸²⁶ Csekey professzor utóbb öt éven keresztül, 1946 novembere és 1951 októbere között oktatót a közjogi, majd alkotmányjogi tanszék élén.

A Molnár Kálmán iránti megbecsülés jelének tekinthető ugyanakkor, hogy az Egyetemi Tanács 1946. június 26-án öt választotta meg a következő tanév rektorává. Ám miután a választás eredménye nem volt egyhangú – nyolcan mellette szavaztak és hárman, valószínűleg a soproni evangélikus teológiai kar professzorai, ellene voksoltak –, a megítisztelő funkciót elhárította magától. Miként döntését indokolta, egyhan-

⁸²⁵ Lásd 824. lj.

⁸²⁶ PEL. Az 1946. július 6-i VIII. rendes ülés jegyzőkönyve.

gúság esetén elfogadta volna a rektori tisztséget, „mert egész múltamat tagadnám meg, ha a nehéz feladat teljesítése elől kitérnék”, de a „vélemények megoszlása esetén ez a kötelezettség nem terhel”.⁸²⁷

Az Erzsébet Tudományegyetemen töltött két évtizedre Molnár Kálmán élete leggazdagabb és legtermékenyebb korszakaként tekintett. Erre minden oka meg is volt. Az egyetem rektorához, Entz Bélához intézett levelében írt arról, hogy Pécs városa és egyeteme, továbbá tanítványai és tanártársai egyaránt a lelkéhez nőttek.⁸²⁸ Visszaemlékezéseiben külön is megemlékezett a pécsi tanártársakról, akik közül többükkel – Óriás Nándorral, Irk Alberttel és Abay Gyulával – Budapestre költözése után sem szakadt meg a kapcsolata. Irk Alberttel „a termékeny eszmecsere annyi meghitt óráját töltöttük együtt, s a közös beszélgetésekből mindig gazdagodva távozott. Ugyancsak sok szép óra emléke fűzte a „nagyműveltségű, kiváló pedagógus és elsődrendű adminisztrátorhoz”, Óriás Nándorhoz. A „nagytehetségű és gerinces” Abay Gyula 1944-ben került az egyetemre, így vele kevés időt tölthetett együtt, csakúgy, mint tanszéki utódával Csekey Istvánnal. „Örültem, hogy ennek a széles látókörű, talentumos, külföldön is elismert kiváló közjogásznak adhattam át pécsi tanszékemet” – jellemezte Csekeyt. A „nagy munkabírású és fáradhatatlanul szorgalmas” Faluhelyi Ferencben, a nemzetközi jog professzorában a „tiszteletreméltó kolléga kedves emlékét” őrizte meg, akinek 58 éves korában bekövetkezett korai halálát őszintén fájalta. Bence a joghallgató ifjúság is mindig szolgálatkész, nemes barátját vesztette el. A jogtörténész Holub Józsefben is megértő kortársra talált, „akinek eddigi szép munkássága még sokat ígérő folytatás reményével kecsegtet”. Az ifjabb gárda „sokat ígérő szimpatikus” tagjaként emlékezett az egyháztörténész Salacz Gáborra.⁸²⁹

Molnár Kálmán utolsó Pécsen megjelent tudományos igényű írása *A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege* című 1945. október 15-én megtartott szabadegyetemi előadás alapján készült.⁸³⁰ Az előadás során nemcsak a közjogi provizórium időszakát, hanem saját közjogi felfogását is mérlegre helyezte. A provizórium közjogi vonatkozásait természetesen a jogfolytonossági koncepció alapján vette szemügyre. Kiindulópontja szerint minden állam alkotmányának rendelkeznie kell arról, hogy az alkotmány megváltoztatásának, illetve az alkotmány reformjának milyen jogi előírásoknak kell megfelelnie. „Az az alkotmányjogi sarkigazságot, hogy a jogfejlődésnek az alkotmányjogi előírások által megjelölt módon, az alkotmány által erre felhatalmazott szervek útján kell végbemennie, – ezt az alkotmányjogi alapelvet nevezzük jogfolytonosságnak.”⁸³¹

Két félreértés tisztázását feltétlenül fontosnak tartotta: egyrészt annak tisztázását, hogy a jogfolytonosság nem csupán magyar alkotmányjogi alapelv, hanem általános jogdogmatikai alapelv, másrészt pedig annak hangsúlyozását, hogy a jogfolytonosság

⁸²⁷ Molnár Kálmán és a pécsi egyetem. Apró írások. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms. 6218/5., továbbá MTA Könyvtára Kézirattára Ms 2413/55.

⁸²⁸ Molnár Kálmán levele a pécsi egyetem rektorához. Pécs, 1945. november 29. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms. 2413/52.

⁸²⁹ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁸³⁰ MOLNÁR Kálmán: *A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege* (Pécs: Karl Lajos Könyvkiadó 1945).

⁸³¹ Lásd MOLNÁR (830. lj.) 3.

fogalma „*merően alaki ismérveket ölel fel*”, így a jogfolytonosság szempontjából a tartalmi elemek közömbösek.⁸³² Mindezekből következően a jogfolytonosság fogalma nem azonos a legitimitás, vagy a restauráció fogalmával, „*amivel a közjogi tudatlanság összekapcsolta*”.⁸³³ Előállhatnak olyan helyzetek, amikor az alkotmányfejlődésnek a jogszabályokkal kicövekelte útjai járhatatlanok. Ilyenkor kataklizmák rázkódtatják meg a jogrend épületét és az alkotmányfejlődés „*lesiklik a jogszerű és békés útról*”.⁸³⁴ A régi jogrend romokban hever, egyúttal megkezdődik az új jogrend kiépítése. Ennek a helyzetnek az illusztrálására Molnár Kálmán az első világháborút követő időszakra hivatkozott. „*A működésre képtelen régi szervek feladatainak ellátására kisegítő, szurrogát szervek alakultak, amelyek igyekeztek a korszellem követelményeit megvalósítani, s hovatovább bizalmat keltettek maguk iránt.*” A formai törvényszerűség hiányát azonban fokozatosan pótolta az állampolgárok bizalma. „*A nép az új rendet a politikai szükségszerűség követelményének, az ő államszervező népi elgondolásait a lehetőség határáig megvalósító állami berendezésnek ismerte el, s hovatovább jognak tekintette, vagyis szokásjogi alapra helyezte.*”⁸³⁵ A szokásjog pedig ugyanolyan erővel rendelkezik, mint az írott jog. Véleménye szerint a szokásjog kialakulásának köszönhetően az első világháborút követően létrejövő jogrend „*körülbelül 1926. táján*” az elismertség képét mutatta. Ennek magyarázata a provizórikus jogrend ténybeli alapjában, jogi szükségességében, valamint logikus célkitűzésében rejlett. A ténybeli alapot az 1920. évi I. tc. bevezetése foglalta össze: „*Az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált.*” A jogi szükségességet pedig az a megfontolás igazolta, hogy az alkotmányyszerű jogrend ellehetetlenülése dacára sem állhat meg az állami élet. A provizórikus jogrend logikus célkitűzése ugyanakkor arra irányult, hogy a létrejövő a kisegítő – szurrogát – jogrend segítse elő az alkotmányosság helyreállítását. Molnár Kálmán úgy látta, hogy a Bethlen-kormány törekvései 1926-ig megfeleltek ezeknek a követelményeknek, illetve elvárásoknak. A bizalomkeltő indulást azonban megtorpanás, majd pedig visszafejlődés követte. „*Az 1919/20-i ún. szegedi gondolat alapján fejlődésnek indult alkotmányos élet elferdült, félre csúszott, s Gömbös Gyulának hatalomra jutása (1932) óta egyre jobban eltávolodott a magyar nép államjogi elgondolásától.*”⁸³⁶

Gömbös Gyula mellett egyébként Molnár Kálmán az elmúlt „*sivár évtized*” másik sötét alakjának Imrédy Bélát, „*az ún. csodás forradalom nagymesterét*” tartotta.⁸³⁷ Az ország közönsége ugyanis nagy bizalommal fogadta „*a demokratikus világhatalmakkal való állítólagos jó kapcsolatai*” miatt Imrédy miniszterelnökségét s azt várták tőle, hogy a tapasztalt szakember megfontoltságával fogja az ország hajóját vezetni. A bizakodók azonban alaposan csalódtak, hiszen Imrédy a zsidókérdésnek legembertelenebb eszközökkel való megoldását tette politikája tengelyévé, s 1938. december 23-án „*karácsonyi ajándékként*” terjesztette be az ún. második zsidótör-

⁸³² MOLNÁR (830. l.) 4.

⁸³³ MOLNÁR (830. l.) 4.

⁸³⁴ MOLNÁR (830. l.) 5.

⁸³⁵ MOLNÁR (830. l.) 6.

⁸³⁶ MOLNÁR (830. l.) 8.

⁸³⁷ MOLNÁR (830. l.) 10.

vényt a képviselőház elé. Imrédy a politikai szenvedélyek levezetésének eszközéül a tömegeket a zsidóság ellen igyekezett – Molnár Kálmán meglátása szerint – nem is eredménytelenül fordítani. „A jogrend megingatásának megindítását s így oroszlán-részt bizony Imrédy Béla aktívjaként fogja elkönyvelni a magyar történelem.”⁸³⁸

A továbbiakban Molnár professzor arról írt, hogy Magyarország kül- és belpolitikája a gömbösi korszaktól kezdve lépett végzetes pályára, amely feltétel nélküli német orientációhoz, jogrendet leépítő zsidótörvényekhez, végül nyilas rémuralomhoz vezetett. Mindezek a folyamatok szorosan összekapcsolódtak a provizórikus jogrend lezüllesztésével, majd összeomlásával.⁸³⁹ Nem érvényesült a provizórikus jogrend alaptörvényében – az 1920. évi I. tc.-ben – hangoztatott célkitűzése: az alkotmányosság helyreállítása. Az alkotmányosság „egyetlen logikus, célravezető és a modern konstitucionalizmus szellemének” is megfelelő útja lett volna a magyar alkotmányjog „évezredes” alapelveinek az érvényesítése, miszerint minden jog forrása a nemzet. A nemzeti önrendelkezésnek kellett volna megfelelő modern formát keresni, és pedig „a jogegyenlőségnek ősi magyar fundamentumán”, kiküszöbölve a régi hibákat, egyúttal ablakot nyitva annak a friss szellemnek, „ami a régi jogrend romjai felett fújdogált”.⁸⁴⁰ Ehelyett azonban a látszatalkotmányosság Potemkin-falai épültek fel, és a nemzeti önrendelkezés szelleme helyett a kivételes hatalom szelleme, a magyar hagyományokkal homlokegyenest ellenkező nemzetiszocializmus szelleme, valamint az iménti két irányzat „torz fattyúhajtása”-ként Gömbös Gyula, utóbb pedig Szálasi Ferenc kaszárnyszellemé került előtérbe.⁸⁴¹ A jogrend elfajulásának, majd összeomlásának okaként Molnár Kálmán a provizórikus jogrend törvényes célkitűzéseinek figyelmen kívül hagyását tartotta.⁸⁴² Figyelmen kívül hagyták ugyanis az ideiglenességet, aminek következtében „az államvezetés erejének és súlyának növelése céljából” fokozatosan kiterjesztették a kormányzói jogkört.⁸⁴³ A kormányzói tisztség kapcsán mellesleg az 1937-ben és 1938-ban megalkotott alkotmányjogi reformokat elemző kötetében azt írta, hogy a kormányzó alkotmányjogi zavarok idején rendkívüli jelensége az államéletnek, aminek következtében jogköre nincs is intézményes jelleggel szabályozva. A provizórikus jogrend visszafejlődését Molnár Kálmán az 1945-ös áttekintésben mindenesetre további területeken is diagnosztizálta. Ezekhez a terüle-

⁸³⁸ MOLNÁR (830. lj.) 10. Úgy tűnik, Molnár Kálmán is azok közé tartozott, akik kezdetben – egészen az ún. második zsidótörvény betervezéséig – nagy reményeket fűztek Imrédy Béla miniszterelnökségéhez. Amikor Imrédy párthíveinek egy része 1938 novemberében a tekintélyelvű kormányzás bevezetését fontolgató miniszterelnök ellen fordult, s emiatt kormányválság fenyegetett, Molnár Kálmán még nem érzékelte kellőképp az Imrédy politikájában rejlő veszélyeket. Legalábbis ezt juttatták kifejezésre a *Dunántúl*-ban november-december fordulóján megjelenő vezércikkei, amelyekben Imrédy Béla politikája mellett állt ki. „*Lelkem minden rezdülésével csüggök a magyar alkotmányon, de – leglább is még most – nem látom azt a veszélyt, ami Imrédy Béla részéről az alkotmányt fenyegetné, s megértésem sincs az alkotmányvédők egyikével-másikával szemben, akik ellenében – sajnos – annak idején nem bírtuk az alkotmányt megvédeni.*” MOLNÁR Kálmán: „Sötétben vagyunk” *Dunántúl* 1938. november 24. 1. Lásd még MOLNÁR Kálmán: „1939 a miénk!” *Dunántúl* 1938. december 7. 1.

⁸³⁹ MOLNÁR (830. lj.) 12.

⁸⁴⁰ MOLNÁR (830. lj.) 13.

⁸⁴¹ MOLNÁR (830. lj.) 13.

⁸⁴² MOLNÁR (830. lj.) 14.

⁸⁴³ MOLNÁR (830. lj.) 15.

tekhez tartozott az országgyűlés fokozatos diszkreditálása és hitelvesztése, aminek következtében az országgyűlés teljesen elvesztette a kapcsolatát a magyar néppel.⁸⁴⁴

Korábbi felfogásával és írásaival összhangban ismételten bírálta a közjogi provizórium idején elfogadott választójogi normákat is. Kritikával illette az 1925-ös választójogi törvény visszaéléseket lehetővé tevő ajánlási rendszerét, valamint az 1938-as választójogi törvény négyféle választójogot megállapító rendelkezéseit, miként a többes szavazati jog burkolt formában történő érvényesülését is. Ide sorolta a „*józan ésszerűségi korlátokat sem tűrő önkénynek és terrornak*” az egyre szemérmertlenebb jelentkezését, amely a jogszerűség látszatára mit sem adó közigazgatási internálásokban is manifesztálódott.⁸⁴⁵ A negatív fejlemények között hivatkozott a jogrend zsidótörvények általi szétzúzására is. A zsidótörvények ugyanis nemcsak a magyar alkotmány jog legbiztosabb alapkövének tekintett jogegyenlőséget szüntették meg – miként erre 1938-ban és 1939-ben közzétett írásaiban is figyelmeztetett –, hanem a maguk egészében robbantották fel a jogrendet.⁸⁴⁶ A provizórikus jogrend összeomlásának fő okát abban látta, hogy a jogi normák tartalma, iránya és alapgondolata elvesztette a kapcsolatát az erkölccsel, a józan ésszel, „*az ép érzékű embernek a becsületről alkotott fogalmával*”.⁸⁴⁷ Mindezt az ország 1944. március 19-én bekövetkező német megszállásán keresztül az 1944. október 15-én hatalomra került nyilasok nemzetvesztő politikája tetőzte be, akik a legalkalmasabbnak bizonyultak arra, hogy „*torkába szorítsák az utolsó lélegzetet annak az ún. jogrendnek, amelyből a jog is, és a rend is már régen elpárolgott*”.⁸⁴⁸ Az elmondottakból a jogász azt a tanulságot vonhatja le, hogy a jogrend megbontása végzetes következményekkel jár. „*Rá kell döbbernünk arra, milyen nagy érték a jog a közület és az egyén szempontjából egyaránt*.”⁸⁴⁹ A „*jobb jövőbe*” ugyanakkor a közelmúlt egyéni és közéleti „*nagy bűneinek*” beismérlésén át vezet az út. Az elkövetett hibákból tanulni kell. Az elmúlt évtized története – összegezte gondolatait – beszédes iskolapéldája annak, „*hogyan nem szabad egy állam politikáját irányítani*”, illetve megmutatja azt, „*milyen eszmevilág befogadásával lesz egy nemzet öngyilkos*”.⁸⁵⁰

Az előadásból elég egyértelműen kiderült, hogy Molnár Kálmán alaki jogfolytonosságról, valamint a rendkívüli helyzetekben kialakuló *szurrogát* jogrend természetéről vallott nézetei az idő múlásával sem igen változtak. Jogfolytonossági koncepciója legfeljebb kifejeződési formájában finomodott. Általános elvként szögezte le az alaki jogfolytonosság szükségességét, anélkül azonban, hogy annak tartalmát ezúttal részletezte volna. Megelégedett azzal, hogy lapalji jegyzetben hivatkozzon álláspontját részleteiben is bemutató korábbi írásaira. Miközben nagyon határozott bírálatot fogalmazott meg a közjogi provizórium végzetes útra téréséről, illetve annak tragikus következményeiről, kevés szót ejtett a kibontakozás útjáról, illetve lehetőségeiről.

⁸⁴⁴ MOLNÁR (830. lj.) 18.

⁸⁴⁵ MOLNÁR (830. lj.) 20.

⁸⁴⁶ MOLNÁR (830. lj.) 21.

⁸⁴⁷ MOLNÁR (830. lj.) 22.

⁸⁴⁸ MOLNÁR (830. lj.) 23.

⁸⁴⁹ MOLNÁR (830. lj.) 30.

⁸⁵⁰ MOLNÁR (830. lj.) 31.

Nem vont párhuzamot alkotmányjogi szempontból az első világháború utáni helyzet és a második világháború utáni helyzet között, ám a sorok között érzékelhetőek ennek a virtuális párhuzamnak az elemei. A régi jogrend romjain új jogrend épült. Így történt ez 1918/1919 után és 1945 után is. Amíg az első világháborút követően kialakuló jogrend legalább a retorika szintjén fontosnak tartotta a jogfolytonosság megteremtését, vagy visszaállítását, addig az 1945 után felépülő új jogrend – nagyon is érthető okok miatt – szakított a jogfolytonosság koncepciójával. Azzal maga Molnár Kálmán is tisztában lehetett, hogy az alaki jogfolytonossági koncepció legkésőbb az 1920-as évek közepén, az alkotmányjogi reformok betetőzésekor, ha nem is elméletileg, de gyakorlatilag vereséget szenvedett, igaz, az alaki jogfolytonosság platformjáról megfelelő közjogi munícióval lehetett bírálni a későbbiekben is a Horthy-korszak provizórikus jogrendjét. A második világháborút követően azonban – az államforma és a kormányforma, illetve a hatalom gyakorlásában bekövetkező paradigmaváltás, valamint a kül- és belpolitikai realitások következtében – a jogfolytonossági koncepció még elméleti síkon sem volt igazolható, hiszen hova és mihez is lehetett volna a jogfolytonosság jegyében visszatérni? Nyilván ezek a szempontok is közrejátszottak abban, hogy Molnár Kálmán az elmúlt időszak alkotmányjogi, kül- és belpolitikai kisiklásainak a bírálataira helyezte a hangsúlyt. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjaként 1944/45-ben Molnár Kálmán is részt vett a polgári demokratikus Magyarország alapjait lerakó új jogrend kiépítésében. Nyilvánvaló lehetett a számára, hogy – még ha rendkívüli körülmények közepette jött is létre az ideiglenes törvényhozó testület – nem egy provizórikus és szurrogát jogrend kiépítésén dolgoztak, amelynek az a küldetése, hogy ahhoz a politikai- és jogrendhez térjen vissza, aminek a tagadásaként jött létre, és amelyet Molnár Kálmán is megannyiszor bírált.

6. AZ UTOLSÓ STÁCIÓ – BUDAPEST (1946–1961)

6.1. A PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM KÖZJOGI TANSZÉKÉN

Az Irk Alberthez intézett 1947-es levélben Molnár Kálmán az életút szempontjából kiemelkedő fontosságú negyedik városként Budapestet nevezte meg. *„Az utolsó stáción: Budapesten még nem töltöttem el az obligát 20 év és 8 hónapot, s így nem merném a karakterképét, vagy karikatúráját elhamarkodottan megrajzolni. De az egyetemre máris büszke vagyok. Sok-sok érték van itt felhalmozva, s úgy látom, hogy az ifjúságunk is érzi ezt, s nagy tisztelettel és bizalommal nézi tanárainak emberiség- és szociális szempontból is példás működését, s az alig lebírható új és új feladatok árjában önfeláldozóan hősies erőfeszítéseit. A vezető körökben s a komoly értelmiség köreiből is nagy tiszteletet látok az egyetem felé sugározni. Úgy érzem, hogy nem alaptalanul.”*⁸⁵¹

Molnár Kálmán 65 évesen érkezett el pályafutása zenitjére, amikor az MTA levelező tagjaként a Pázmány Péter Tudományegyetem professzorává nevezték ki.⁸⁵² Műtán csak 1946 nyarán tudott felköltözni Pécsről Budapestre, az 1946/47-es tanévben kezdhetette meg az oktatást. A kari ülésen első alkalommal 1946. szeptember 26-án megjelenő új kollégát Eckhart Ferenc dékán üdvözölte, Isten áldását kérve munkájára. Rövid válaszbeszédében Molnár Kálmán arra mutatott rá, hogy nehéz feladat vár a magyar közjog tanárára, amikor tantárgyának alapelveivel kell a hallgatóságot megismertetnie, *„mert a mai társadalmi átalakulás örvényében a közjog intézményei folyékony halmazállapotban vannak”*.⁸⁵³ A tanrendek alapján követhető nyomon, milyen tárgyakat oktatott Molnár Kálmán a jogi karon töltött nagyon rövid időszak alatt. A heti öt órás magyar közjogi, majd magyar alkotmányjogi előadás mellett

⁸⁵¹ Lásd 113. ljj.

⁸⁵² Miközben 1945/46 fordulóján az oktatói pályafutás csúcsára érkezett, a közállapotokat rendkívül aggasztónak találta. Így írt minderről 1946. január 1-én: *„A magyar katasztrófa nagy esztendeje kezdődik. A magyar végzet sötét éve. A nagyszerű (?) halál. Vajjon 400 esztendő múlva lesz-e még valaki, aki úgy emlékezzék vissza erre az évre, [a]hogy húsz év előtt mi emlékeztünk meg a mohácsi vérszről.”* MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/14.

⁸⁵³ Az 1946. szeptember 26-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 46. kötet.

1947 tavaszán a magyar választójog 1848-at követő fejlődéstörténetéről, 1947 őszén az alkotmánybiztosítékokról, végül 1948 tavaszán a magyar kormány rendeletalkotási jogának a hatáiról hirdetett heti két, illetve egy órában kurzusokat. Emellett közjogi repetitóriumot is hirdetett heti egy órában.

Az alkotmányjogi főkollégium menetét illetően rendelkezésre áll a Bonitas Jogi Szeminárium által *Magyar alkotmányjog* címen megjelentetett sokszorosított kiadvány, amelyet Molnár Kálmán előadásai alapján állítottak össze.⁸⁵⁴ A szerzőséget valószínűsíti, hogy bizonyos közjogi fogalmak magyarázata szinte szó szerint megegyezik az 1929-es *Magyar közjogban* leírtakkal. A Molnár Kálmán hagyatékában fellelhető példányt ugyanakkor a professzor kézírásos betoldásai egészítik ki. Miközben a tansegédlet az 1947-es közjogi állapotokat tükrözi, behatóan foglalkozik a monarchikus államforma addigra már az alkotmánytörténet részévé váló intézményeivel, miként az uralkodó jogállásával, avagy a trónbetöltésre és koronázásra irányuló szabályozással is. További jellemző vonása a tansegédletnek, hogy a történelmi alkotmány egyes intézményeit összhangba kívánta hozni a köztársasági államformát deklaráló *1946. évi I. tc.* óta kialakuló republikánus közjogi berendezkedéssel. A szerző ugyanis arra tett kísérletet, hogy a Szent Korona-tant a köztársasági államforma keretei közé helyezze el. *„Magyarország az 1946. évi I. tc.-kel az ősi királysági államformát váltotta fel, ezzel történelmi alkotmányának több alaptételét helyezte hatályon kívül. Hatályban maradt viszont a szent korona tanának éppen legalapvetőbb tétele: hogy Magyarországon minden hatalom forrása maga a nemzet, az államilag szervezett nép.*”⁸⁵⁵ A Werbőczy által formába öntött Szent Korona-tan nem más, mint a nép lelkéből kifejlesztett államalkotó gondolat, miszerint minden hatalom forrása a nemzet – tehát nincs *„tyrannizmus, despotia, diktatúra”* –, aminek jelképe maga a Szent Korona. A fej és tagok közös akaratából jön létre a törvény, mint a nemzet akarata, és foglalja egységbe az állam összes alkotóelemeit. A Szent Korona-tan utóbb a legerősebb fegyver lett az osztrák elnyomó törekvésekkel szemben. *„Hogy jogi géniuszunk magyar tudott maradni ennek (mármint a szent korona tannak) köszönhető.”*⁸⁵⁶ E gondolatmenet szerint tehát a nemzeti szuverenitást kifejező Szent Korona-tan nemcsak a függetlenségi mozgalmak közjogi megalapozásában töltött be alapvetően progresszív szerepet, hanem a republikánus államforma keretei közé is beilleszthető.

Az oktatás mellett Molnár Kálmán természetesen a tudományos munkásságát is folytatta. Elgondolásait a Budapestre kerülés évében készített munkatervben foglalta össze. Ebből a programból a legígéretesebbnek annak *A magyar jogszemlélet alapvonalai – Mi a magyar?* címmel tervezett tanulmányának a megírása ígérkezett, amely a Szekfű Gyula szerkesztésében 1939-ben megjelent, *Mi a magyar?* című tanulmánykötetbe kívánt reflektálni. A Szekfű-féle kötetben ugyanis hiányolta a magyar jogszemlélet – mint *„magyar mi voltunk és életfelfogásunk központi jelensége”* – tárgyalását, hiszen ez a kérdés *„csupán nem-jogász szerzők alkalmi, odavetett – bár itt-ott egészen találó – megjegyzéseiben és ösztönös rálátások megállapításaiban lett érint-*

⁸⁵⁴ „Magyar alkotmányjog” (Budapest: Bonitas jogi szeminárium é. n.) 1–116. A Molnár Kálmán által kiegészített példányt lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/51.

⁸⁵⁵ Lásd 854. lj. 54.

⁸⁵⁶ Lásd 854. lj. 11.

ve”.⁸⁵⁷ Minden valószínűség szerint ebből a tervből született az *Alkotmányfejlődésünk útjai* című tanulmánya, amelyet 1947. március 7-én olvasott fel a Magyar Jogászegyletben.⁸⁵⁸ A második világháborút megelőző szakirodalom és publicisztika alapján azt tervezte megvizsgálni, hogy „a magyar lelket pusztulásba döntő náci eszmévilág csirái meg tudták-e fertőzni jelentősen a náciizmus antitézisét képező magyar gondolatot”, avagy a „tisztá magyarság” képviselői képesek voltak védőoltásként „antitoxinná” feldolgozni a szervezetükbe préselt kóroanyagot. A további tudományos tervek között szerepelt ugyanakkor a *Magyar közjog* negyedik, átdolgozott kiadásának a megjelentetése, az MTA levelező tagjaként tartott székfoglaló előadás befejezése, végezetül pedig a jogforrástani művek alapján sajtó alá kívánta rendezni *Magyar jogforrástan* című munkáját, „feltüntetve ezen a vonalon a magyar múlt és a magyar jelen összefüggését és szükségszerű kapcsolatát”.⁸⁵⁹ Ezek a tervek azonban már csak részlegesen valósulhattak meg.

6.2. UTOLSÓ PUBLIKÁCIÓK

Molnár Kálmán utolsó publikációi a *Jogtudományi Közönyben* jelentek meg. Ezek közé tartozott a *A törvény és kihirdetése* című írása, amellyel kisebb vitába is keveredett Bölöny Józseffel.⁸⁶⁰ Cikke lényegében – miként ezt címe is sejteti – kronologikus folytatása az MTA levelező tagjaként 1944-ben megtartott székfoglaló előadásnak. Molnár Kálmán ezúttal azt tekintette át, hogy a köztársasági államformára történő áttérés következtében milyen változások következtek be a törvény meghozatala, illetve kihirdetése terén. A monarchikus államformával szemben – ahol a „királyi államfő” nemcsak a végrehajtó hatalom feje, hanem a törvényhozó szervnek is a népképviselői szervvel együtt „egyenrangú és egyenjogú” tényezője – a köztársasági elnök a végrehajtó hatalom élén áll, ám nem részese a törvényhozó hatalomnak. Felmerül a kérdés, vajon fogalmi értelemben törvénycikknek, törvénynek, avagy törvényjavaslatnak minősül-e az, amit a törvényhozó szerv törvényként történő kihirdetés céljából a köztársasági elnök elé terjeszt? Molnár Kálmán véleménye szerint logikai és formáljogi szempontból egyaránt téves a törvényhozási eljárásban a kihirdetést megelőzően törvényről beszélni.⁸⁶¹ A törvényhozó testület – jelen esetben a nemzetgyűlés – által a köztársasági elnökhöz áttett nemzetgyűlési határozat ugyanis „még nem törvény ugyan, de már nem is csak törvényjavaslat”.⁸⁶² Meggyőződése szerint „[a] szuverén nemzetgyűlésnek törvény létrehozását célzó határozatban lecsapódó belső elhatározása az, amely a köztársasági elnök kihirdetési parancsával ellátva: a rendes kihirdetés révén válik olyan törvényé, amelynek érvényét senki kétségbe nem veheti

⁸⁵⁷ Molnár Kálmán irodalmi munkaprogramja. Pécs, 1946. június 9. MTA Könyvtára Kézirattára, 6218/5. Molnár Kálmán visszaemlékezései.

⁸⁵⁸ A kéziratot lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 676.

⁸⁵⁹ Lásd 857. lj.

⁸⁶⁰ MOLNÁR Kálmán: „A törvény és kihirdetése” *Jogtudományi Közöny* 1946. november 5. 281–284.

⁸⁶¹ MOLNÁR (860. lj.) 282–283.

⁸⁶² MOLNÁR (860. lj.) 283–284.

(1869:IV. tc.), s mellyel szemben mindenkinek kötelessége az alkotmányszerű engedelmesség”. Ebből következően törvény fogalma alatt a nemzetgyűlés által elhatározott és az államfő által törvényként rendesen kihirdetett államakarat tekinthető. Mindezek átgondolása pedig amiatt fontos, mert a nagy reformok idején is meg kell találni a módját annak, hogy a törvények jogi szabatosága a törvényhozás gyors tempójától ne szenvedjen kárt. Ellenkező esetben ugyanis jogbizonytalanság következhet be és a politikai ellentétek is kiéleződhetnek.⁸⁶³ Ezzel az állásponttal szemben Bölöny József viszont azt a véleményt képviselte a *Jogtudományi Közönyben* közzétett vitcikkében, hogy a népképviselői szerv már kész törvényt terjeszt kihirdetés – pontosabban a kihirdetés elrendelése (*promulgatio*) – céljából az államfő elé. Álláspontja szerint sem logikai, sem pedig formáljogi szempontok nem szólnak amellett, hogy pusztán amiatt ne tekintsek törvénynek a törvényhozó testületben kialakult „*belső akaratelhatározást*”, mert az ebben a tekintetben „*expeditív*” funkcióra utalt államfő kötelezve van a törvény kifelé történő irányítására.⁸⁶⁴ Rövid viszonválaszában – álláspontja fenntartása mellett – Molnár Kálmán két kérdést tett csak fel: amennyiben az államfő a hozzá törvényként kihirdetés céljából áttett nemzetgyűlési határozatot megfontolás céljából visszaküldi a nemzetgyűlésnek, amely utóbb a nemzetgyűlés által módosított formában kihirdetés céljából ismételtlen csak az államfő elé kerül, akkor ez a tény az eredeti szöveghez viszonyítva törvényváltoztatásnak, vagy törvénymódosításnak minősül-e? S amennyiben az államfő által megfontolásra visszaküldött nemzetgyűlési határozatot a nemzetgyűlés nem terjeszti ismételtlen az államfő elé kihirdetésre, akkor ez a tény egy már létező törvény eltörlésének minősül-e?⁸⁶⁵ A „mester” és „tanítvány” közjogi vitáját a köztársasági elnöki intézmény hamarosan bekövetkező megszűnése lényegében okafogyottá tette.

Az alkotmánytörténet iránt fogékony közjogász szólalt meg ugyanakkor az 1848, mint az alkotmánytörténet és alkotmányjog határmezsgyéje című írásban. Cikkében arra kereste a választ, vajon melyik történelmi korszaknál ér véget az alkotmánytörténet, illetve veszi kezdetét az alkotmányjog. Nem fogadta el Eckhart Ferenc véleményét, aki a *Magyar alkotmány- és jogtörténet* címen közzétett kötetében az alkotmánytörténet határvonalát 1944-ig, az „*orosz fegyverek győzelméig*” tolta előre, amely eszendő egyúttal az új korszak kezdetét is jelentette. Molnár Kálmán szerint ugyanis az alkotmánytörténet és az alkotmányjog „*természetes és biztos határául*” az 1848. év kínálkozik. Ezt azzal támasztotta alá, hogy azok az új világ alapköveinek tekintendő 1848-as reformtörvények – miként a sajtószabadság, a tanszabadság, valamint a választási egyenjogúság biztosításáról szóló törvények – már az élő alkotmányjog tárgykörébe tartoznak, hiszen saját kora alkotmányos élete is ezeken az alapokon nyugodott. „*A fejlődés ettől kezdve azon az úton halad, amelyet 1848-ban kicövekeltek, majd kiépítettek.*” Összességében tehát 1848-ban egy egészen új „*közjogvilág*” indult el, amely a közjogászok, nem pedig az alkotmánytörténészek területéhez tartozik.⁸⁶⁶

⁸⁶³ MOLNÁR (860. l.) 284.

⁸⁶⁴ BÖLÖNY József: „A törvény és kihirdetése” *Jogtudományi Közöny* 1946. december 25. 335–336.

⁸⁶⁵ MOLNÁR Kálmán: „Még néhány szó a kihirdetésről” *Jogtudományi Közöny* 1947. január 20. 28.

⁸⁶⁶ MOLNÁR Kálmán: „1848, mint az alkotmánytörténet és alkotmányjog határmezsgyéje” *Jogtudományi Közöny* 1947. november 20. 337–339.

6.3. A MAGYAR CÍMER MEGÁLLAPÍTÁSA – EGY ELMARADT PUBLIKÁCIÓ TÖRTÉNETE

A letűnő polgári korszak képviselőjeként Molnár Kálmánnak is szembesülnie kellett a publikációs tér fokozatos beszűkülésével. Legitimizmusa és katolicizmusa a korábbi évek határozott és példamutató antifasiszta kiállásai ellenére sem kecsegtettek fényes jövővel a számára. A kedvezőtlen előjelekhez tartozott, hogy 1947-ben a *Jogtudományi Közlöny* közlésre alkalmatlannak ítélte a magyar címer megállapításával kapcsolatos közjogi tanulmányát.⁸⁶⁷ De miről is volt szó?

A budapesti tudományegyetem által 1947-ben használt címeres pecsét a Mária Terézia-féle címeradományozásig vezethető vissza. A királynő által a nagyszombati egyetemnek 1771-ben adományozott pecsét magát a királynőt ábrázolta, amint az egyetem épületét párnán tartva Szűz Mária számára ajánlotta fel. Az egyetem Budára költözésekor, 1777-ben az egyetem új címeres pecsétet kapott az uralkodótól, amelyhez az egyetemi szenátus (tanács) és az egyes karok pecsétjei járultak. Amikor Mária Terézia 1780-ban díszes oklevélben – *Diploma Inaugurale* – adta ki az új székhelyen működő egyetem kiváltságait, ebbe az oklevélbe az egyes szervezeti egységeknek a megfelelő köriratokkal övezett pecsétek mezeibe elhelyezett címereit is belefoglalták.

Az egyetemi címerhasználat tekintetében változás a második világháborút követő években következett be, amit a köztársasági államformára történő áttérés indokolt. A megváltozott időket jelezte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1947. márciusi leirata, amelyben rosszállását fejezte ki az Egyetemi Tanácsnak, hogy a felügyelete alá tartozó egyetemi intézmények és hivatalok egy része a felterjesztéseket „*koronás címerrel ellátott papíron teszik meg és a körbélyegzőjükön is a koronás címer szerepel*”, hiszen ez ellenkezik a köztársasági elnök által kialakított „*szokással*”, miszerint a kiadmányokon a Kossuth-címer szerepel. A leirat felhívta az Egyetemi Tanács figyelmét, hogy a miniszterelnök felkérésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Kossuth-címer használatát tette kötelezővé. Az egyetem rektora, Frigyesi József viszont arra hivatkozott, hogy az egyetem kiadmányain és pecsétjein a múltban nem a „*koronás nemzeti*”, hanem a „*koronás egyetemi címert*” használták. A rektor azt javasolta, hogy intézzen az Egyetemi Tanács felterjesztést a miniszterhez annak érdekében, hogy az egyetem a kiadmányain és pecsétjein – „*ősi gyakorlatának megfelelően*” – a korona nélküli egyetemi címert használhassa a Kossuth-címer helyett. Az Egyetemi Tanács az előterjesztést azzal a kiegészítéssel fogadta el, hogy „*elsősorban a régi koronás és kétoldalt angyalfigurákkal díszített egyetemi címer*” használatának az engedélyezését kéri, miután álláspontjuk szerint az egyetemi címer feletti korona szimbolikus jellegű, így nem azonos a „*szentkoronával*”. Amennyiben ehhez nem járulna hozzá a miniszter, akkor azt kérelmezik, hogy az egyetem a korona és az angyalfigurák nélküli címert használhassa.⁸⁶⁸

Ezzel azonban a címerügy még nem zárult le. A rektor ugyanis felkérte Eckhart Ferencet, a jogi kar hivatalban lévő dékánját, hogy a kultuszminiszterhez küldendő fel-

⁸⁶⁷ A magyar címer megállapítása. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 677. Nyomtatásban megjelent MOLNÁR (10. l.) 97–101.

⁸⁶⁸ ELTE Levéltár. 1. a. Rektori Hivatal. Egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek. 1947. március 22.

terjesztés megszövegezése előtt tekintse át az egyetemi címerhasználat kérdését. Az Egyetemi Tanács következő ülésén Eckhart Ferenc heraldikai szempontból elemezte az egyetem régi és jelenlegi (nagy) pecsétjén – az Egyetemi Tanács és az egyes karok által is – használt címert.⁸⁶⁹ Eckhart nézete szerint az egyetemi címer „*a legtökéletesebb magyar imperialista címer, amely sehogy sem illik jelenlegi helyzetünkhöz és tulajdonképpen a magyar király összes valaha birtokolt országainak címereit egyesíti magában, amint az a magyar királyok címében is kifejezésre jutott*”.⁸⁷⁰ Hangsúlyozta, hogy nem „*ésszerű*” ehhez a címerhez ragaszkodni, miután ebből a címerből „*a szomszéd államok könnyen olvashatnák ki az irredentizmus symbolumát*”.⁸⁷¹ A címerkérdés megoldására pedig a következő javaslatot tette: miután az egyetemi pecsét felső két mezejében felül Magyarország címere helyezkedik el M[ária]. T[erézia]. monogrammal, alul pedig a budai főiskola címere látható (jobbra a kinyújtott könyvet tartó karral), mindenekelőtt ennek a címernek, illetve pecsétnek a használatát lehetne kérni a főhatóságtól, „*ha nem nyugodnék ezen is a magyar korona*”, avagy – miként a jegyzőkönyv rögzítette – „*bele kell nyugodnunk a 'Kossuth címer' használatába*”.⁸⁷²

Az Egyetemi Tanács egyhangúan fogadta el az előadói jelentést, amelynek alapján a Szent Korona nélküli tanácsi pecsét egyetemi címerként történő használatának engedélyezése céljából felterjesztést intéztek a kultuszminiszterhez.⁸⁷³ A felterjesztés nyomán a kultuszminisztérium 59. 771/1947. VI. ü. o. számú, 1947. május 19-én kelt leiratában értesítette az egyetemet arról, hogy a miniszter „*az egyetem alapításának körülményeire való tekintettel az Egyetemi Tanács címerének egyetemi címerként való használatát a felterjesztésben megjelölt formában*” engedélyezte.⁸⁷⁴ Azaz a kultuszminisztérium eltekintett a Kossuth-címer alkalmazásától és az Egyetemi Tanács felterjesztésére figyelemmel leiratban állapította meg a budapesti tudományegyetem új címerét. Az Egyetemi Tanács 1947. június 14-i ülésén határozott a miniszteri leirattal kapcsolatos további teendőkről. A tanács tudomásul vette a leiratban foglaltakat azzal, hogy a rektori hivatal, valamint a quaestura az Egyetemi Tanács címerét, a karok és kari intézmények pedig saját kari címerüket használják, mégpedig olyan formában, amint azt a Diploma Inaugurale előírta, „*természetesen a korona nélkül*”.⁸⁷⁵ A tanácsi határozatnak megfelelően értesítette 1947. június 20-án a rektor „*tudomásvétel, megfelelő további eljárás és miheztartás végett*” a karokat – így a jogi kart is –, mellékelve számukra minden egyes kar címerleírását.⁸⁷⁶

⁸⁶⁹ ELTE Levéltár. 1. a. Rektori Hivatal. Egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek. 1947. március. 29.

⁸⁷⁰ Lásd 869. lj. A rektor őrizetére bízott nagy pecsét – amelyet a karok is használnak bélyegzőiken – a következő heraldikai elemekből tevődött össze: a tizenegy mezőre osztott pajzs közepén levő két mező körül a felsőben a hármás halmon a kettős kereszt látható vörös mezőben M. T. monogrammal, az alsóban a budai – Zsigmond király alapította – főiskola 1413-ban adományozott címere szerepelt (kék mezőben ezüstsujtásos aranyöltönyű jobbra kinyújtott kar, amint feketébe kötött könyvet tart kezében, a mező alját pedig a Duna folyó foglalja el). A nagy pecséten feltűnt Horvátország, Dalmácia, Szlavónia, Galícia és Ladóméria, Bosznia és Szerbia, továbbá Kunország és Bulgária címere is.

⁸⁷¹ Lásd 869. lj.

⁸⁷² Lásd 869. lj.

⁸⁷³ Lásd 869. lj.

⁸⁷⁴ ELTE Levéltár. 1. c. Rektori Hivatal. A Rektori Hivatal iratai. 33. doboz. 12. 013/1946–47.

⁸⁷⁵ ELTE Levéltár. 1. a. Rektori Hivatal. Egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek. 1947. június 14.

⁸⁷⁶ ELTE Levéltár. 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 14. doboz. 1668/1946–47.

Az egyetemi címerrel kapcsolatos miniszteri leirat a jogi kar 1947. június 25-i kari ülésén került napirendre. A jegyzőkönyv szerint a kar egyszerűen tudomásul vette a címerrel szóló bejelentéseket. Nyoma sincs vitának, vagy akár hozzászólásnak.⁸⁷⁷ Ez már csak amiatt is érdekes, mivel Molnár Kálmán jegyzetei másképp örökítették meg a történeteket. Emlékei szerint ugyanis azt követően, hogy az Eckhart Ferenc által vezetett kari ülésen ismertették a címer megállapításáról szóló miniszteri leiratot – s az ezzel kapcsolatos rektori előterjesztéseket –, azt kérelmezte, hogy véleményes jelentéstétel céljából adja ki a kar a számára a leiratot. Ezzel szemben Eckhart Ferenc a miniszteri rendelet egyszerű tudomásvételét indítványozta, tehát nem kívánt vitát nyitni felette. Miután a szavazás eredménye döntetlen lett (7:7), Eckhart professzor – elnöki szavazattal – a saját javaslatát jelentette ki határozatképpen. Molnár Kálmán ekkor azt kérte, hogy az elfogadott határozattal ellentétes javaslatát foglalják jegyzőkönyvbe. Ezt a felvetést ismételen csak elnöki szavazattal utasították el, mire Molnár professzor bejelentette, hogy véleményét a sajtó útján fogja közzélni.⁸⁷⁸

S így jutunk el *A magyar címer megállapítása* című tanulmányhoz. Miután a címerhasználatról kapcsolatos különvéleményét Molnár Kálmán a kar illetékes fórumain nem tudta érvényesíteni, a sajtó útján kívánta álláspontja felől a szakmai nyilvánosságot tájékoztatni. Bár jelen esetben nincs túlzott jelentősége, de a kronológia kis sé megzavarja a tisztánlátást. Molnár Kálmán ugyanis az elkészült cikk kéziratát az 1947. május 24-i dátummal látta el. Ezek szerint már egy hónappal a fenti jogi kari ülés előtt elkészült volna a tanulmány? Ezt támasztja alá az a jegyzetei között olvasható megjegyzés is, miszerint írását 1947. május 24-én küldte meg közlés céljából a *Jogtudományi Közöny* szerkesztőségébe. A kézirat – olvasható a továbbiakban Molnár Kálmán feljegyzései között – „*soká hevert a szerkesztőségben, végre – mint nem közölhető – Szladits Károly közvetítésével visszaküldték*”.⁸⁷⁹ Természetesen az is lehetséges, hogy utólag – jegyzetei összeállításakor – Molnár Kálmánt megcsalta a saját emlékezete s korábbra datálta írását. A kronológia – egy közzétételre nem kerülő cikk esetében – végül is nem perdöntő.

Az egyetemi címerhasználat kérdéseit közvetlenül nem is érintő írásból igen világosan körvonalazódik Molnár Kálmán címerkérdésnél jóval messzebbre mutató közjogi álláspontja. Véleménye szerint az aktuális közjogi helyzetre tekintettel kizárólag a törvényhozás rendelkezik felhatalmazással, hogy az államcímer megállapítása és megváltoztatása tárgyában érdemi döntést hozzon. „*[...] az államcímer szokásjogilag kialakult elemeinek bárminemű változtatása [...] csak törvény útján lehetséges*”.⁸⁸⁰ Azaz törvényi szintnél alacsonyabb jogforrással nem lehet alkotmányosan az államcímer kérdésében normatív szabályokat megalkotni. Molnár Kálmán mellett érvelt, hogy a kormány jogalkotási hatáskörét bővítő felhatalmazási törvények nem terjednek ki az alkotmányos berendezkedés szabályozására, így az államcímer

⁸⁷⁷ Az 1947. június 25-i VII. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár. 7. a. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 46. kötet.

⁸⁷⁸ Molnár Kálmán visszaemlékezései. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/7. (A füzet címe: „Hulladék témák”)

⁸⁷⁹ Lásd 878. lj.

⁸⁸⁰ A magyar címer megállapítása. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 677.

megállapítására és megváltoztatására sem. Érvei, illetve következtetései természetesen jóval messzebbre mutatnak az államcimer kérdésénél, amennyiben – általános jelleggel – arra mutatott rá, hogy a kormány felhatalmazási törvényekre alapozott rendeletalkotási hatáskörének a felhatalmazási törvények által megállapított keretek között kell maradnia. A cikk nem is érintette az egyetemi címert megállapító miniszteri leirattal kapcsolatos aggályait. Molnár Kálmán elegánsan, elvi sikon foglalt állást abban a kérdésben is, hogy nézete szerint a címert kizárólag publikus, azaz mindenki által hozzáférhető jogforrásban lehet szabályozni, amiből azt a következtetést vonta le, hogy a címert miniszteri leiratban semmiképpen sem lehet megállapítani. „[...] még ha a címerkérdés rendezésére is kiterjedőnek tekintenénk a kormány részére adott felhatalmazásokat, akkor se lehet kétséges, hogy az e tárgyban kiadható rendelet csak az állampolgárok összességéhez szóló, tehát a hivatalos lapban (*Magyar Közlönyben*) kihirdetett jogalkotó rendelet lehet, nem pedig az alárendelt hatóságokkal közölt szolgálati (intern) utasítás.”⁸⁸¹ A kor viszonyait jellemzi, hogy szakmailag alátámasztott véleményét nyomtatásban már nem jelentethette meg.

6.4. A KÉNYSZERNYUGDÍJAZÁS

Molnár Kálmán ekkoriban még tevékenyen vett részt a jogi fakultás életében, amit az is mutat, hogy 1947. március 26-án felkérést kapott az egyetemi magántanári képesítésért folyamodó Bölöny József kérvényének a megvizsgálására.⁸⁸² Ezt a megbízást Molnár Kálmán készséggel vállalta el, hiszen annak idején Pécssett is a közreműködésével szerezte meg Bölöny József a magántanári képesítést. Miután Bölöny József habilitációs kérvényét a formai követelményeknek megfelelőnek találták, a kari ülés Eckhart Ferencet és Molnár Kálmánt kérte fel a jelölt tudományos munkáinak az elbírálására.⁸⁸³ Eckhart és Molnár professzorok véleményes jelentése alapján pedig a kari ülés Bölöny Józsefet 1947. október 15-én a szóbeli kollokvium elengedésével próbaelőadásra bocsátotta, amelyet *Mentelmi jogi elmélet és gyakorlat* címmel 1947. november 19-én tartott meg.

Molnár Kálmán utolsó nyilvános kari megszólalására az 1948. augusztus 25-i kari ülésen került sor, amikor a jogi oktatás reformjára vonatkozó észrevételeit mondta el. Rövid hozzászólásában mindössze arra tett indítványt, hogy a magyar alkotmányjog oktatása a tervezett heti három órával szemben heti négy órában történjék.⁸⁸⁴

Alig másfél hónappal később, 1948. október 4-én két professzortársával – Laky Dezsővel és Szandtner Pállal – együtt hivatalos felszólítást kapott, hogy nyújtsa be nyugdíjkérelmét. „*Ez várható volt*” – fogalmazott utóbb a visszaemlékezésekben.

⁸⁸¹ Lásd 880. ljt.

⁸⁸² Az 1947. március 26-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár. 7. a. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 46. kötet.

⁸⁸³ Az 1947. május 21-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár. 7. a. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 46. kötet. 1023/1946–47. d. sz.

⁸⁸⁴ Az 1948. augusztus 25-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 47. kötet

Az előzmények ismeretében alighanem igaza lehetett, bár szokatlannak tűnt, hogy a nyilvános rendes egyetemi tanárokat a 70. életév betöltéséhez fűzött nyugdíjkorhatár elérése előtt formálisan saját kezdeményezésükre helyeztek nyugállományba. Most azonban éppen ez történt, hiszen 1948. őszén Molnár Kálmán 67, Szandtner Pál 64, Laky Dezső pedig 59 éves volt. Molnár Kálmán nyilvánvalóan nem ismerhette azt a Magyar Dolgozók Pártja berkeiben összeállított, a felsőoktatás reformjával, ezen belül a szocialista típusú jogászképzésre történő áttéréssel kapcsolatos akcióprogramot, amely az ő nevét a jogi karról feltétlenül eltávolítandó „reakciós és teljesen tudománytalan” tanárok között sorolta fel.⁸⁸⁵ Arról viszont hallhatott, hogy az igazságügyi tárca 1948. évi költségvetésének nemzetgyűlési tárgyalása során a kommunista párt részéről 1948. február 13-án felszólaló Orbán László a jogi oktatás demokratikus átalakításának szükségességét hangsúlyozva alig leplezett formában célzott a katedráról történő eltávolítására. „*Jogi egyetemeink és akadémiáink demokratizálása nélkül nincs komoly demokratikus jogi utánpótlás. Amíg Moór Gyulák, Molnár Kálmánok, Navratilok és társaik könyveiből tanítják az új jogászgenerációt, addig a demokratikus utánpótlás problémája megoldatlan marad ezen a téren.*”⁸⁸⁶

Valószínű, hogy a személyét támadó cikkekről is tudomást szerezhetett. A Magyar Dolgozók Pártja lapjában, a *Szabad Népb*en megjelenő kis glossza a közjogi előadásjegyzeteit állította pellengérré. A névtelenséget választó szerző legfőképp azt kifogásolta, hogy az előadásjegyzet alig egyötöde foglalkozik a hatályos közjoggal. A köztársasági alaptörvény, azaz az *1946. évi I. tc. „csak egy félreeső, odavetett mondatban szerepel”,* a királyi udvartartásról és a kormányzóról pedig több szó esik, mint a köztársasági elnöki intézményről. A cikk szerint legfőbb ideje, hogy az ilyen profeszszorok és az ilyen jegyzetek „*véglegesen eltűnjenek*” a hazai egyetemekről.⁸⁸⁷

Ennél sokkal vészjóslóbb volt azonban a Magyar Radikális Párt lapjában, a *Haladásban* *A professzor úr és a jogfolytonosság* címen megjelent kis publicisztika.⁸⁸⁸ Molnár Kálmánnak volt egy régi szokása: a kitűnően vizsgázó hallgatóknak korábban megjelent művei, különlenyomatai egy-egy dedikált példányát ajándékozta. A cikk szerzője természetesen nem ezt a gesztust nehezményezte, hanem azt, hogy az ominózus vizsga után elajándékozott, *Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium* című 1926-ban önálló kiadványként megjelenő tanulmány az 1918/1919-es forradalmakat egyrészt „*jogalap nélkülinek*” és „*rémuralomnak*” minősítette, másrészt pedig azt hangsúlyozta, hogy a jogfolytonosságot a „*rémuralom*” megszűnte után sem lehetett helyreállítani. A cikkíró szerint Molnár Kálmánnak tudnia kellett volna, hogy a „*fasiszta szellemű és demokrácia ellenes könyvek*” beszolgáltatandók, azok megtartása és elajándékozása pedig engedélyhez kötött.⁸⁸⁹ Mindezek alapján lehetetlenek és megengedhetetlenek tartotta, hogy „*Ottó trónörökös egykori nevelője, a Pfeif-*

⁸⁸⁵ Szőgi László (szerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002* (Budapest: ELTE Eötvös 2003) 317.

⁸⁸⁶ *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. Második kötet.* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1948) 1048. (1948. február 13.)

⁸⁸⁷ „Visszhang” *Szabad Népb* 1948. július 1. 7.

⁸⁸⁸ F. T.: „A professzor úr és a jogfolytonosság” *Haladás* 1948. január 1. 5.

⁸⁸⁹ Lásd 888. lj.

fer-párti mandátumok védelmezője” ilyen könyveket osztogasson, és ilyen nézeteket terjesszen – miként fogalmazott – „*ex cathedra*”.⁸⁹⁰ A cikk szerzője szerint a Molnár Kálmán 1926-ban megjelent írásából kiragadott mondatok a jelenlegi politikai rendszer jogtalanságát is sugallják, hiszen amennyiben a hatalmon lévő politikai rendszer nem alkotmányosan jött létre, akkor az általa megalkotott törvények sem érvényesek, így azoknak engedelmeskedni sem kell. Ez az okfejtés pedig – s ez a legsúlyosabb állítása a cikknek – Dálnoki Veress Lajos, Donáth György és „*összeesküvő társaik*” nézeteit támasztja alá.⁸⁹¹ A *Haladás* hasábjain megjelent cikk mindenekelőtt amiatt kelthetett aggodalmat, mert torzított formában adta vissza Molnár Kálmán jogfolytonossági nézeteit. Ha a cikkíró ismerte volna *A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege* című tanulmányt, vagy hallotta volna az *Alkotmányfejlődésünk útjai* című előadást, bizonyosan nem ebben a formában írta volna meg a cikket. Valószínű, hogy a cikk írója magát a megtámadott tanulmányt sem ismerte kielégítően, hiszen abban Molnár Kálmán egyértelműen leírta, hogy az állampolgárok – miként ezt korábban idéztük is – még a provizórikus jogrend iránt is engedelmességgel tartoznak. Azaz még abban az esetben sem tulajdonítható állampolgári engedetlenségre buzdító kijelentés Molnár Kálmánnak, amennyiben az 1945 után létrejövő jogrendet, amelynek kialakításában az ideiglenes nemzetgyűlés tagjaként egyébként részt is vett, alkotmányellenesnek tartotta volna. A publicisztika ugyanakkor azt a látszatot is keltette, mintha Molnár Kálmán inkriminált tanulmánya szerepelt volna *A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek* jegyzékében. A forgalomból kivonandó művek négy jegyzékét 1945 és 1946 folyamán állították össze. Molnár Kálmán munkái viszont nem szerepelnek ezekben a jegyzékekben. A cikk legfenyegetőbb állítása azonban mégiscsak az volt, amely a köztársaság-ellenes összeesküvés vádjával a Magyar Közösség tagjai elleni 1947-es koncepciók perben halálra ítélt és kivégzett Donáth György, illetve az életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélt Dálnoki Veress Lajos közjogi felfogását és Molnár Kálmán nézeteit azonosnak tekintette. Egy ilyen állítás jóformán egy feljelentéssel ért fel.

A Magyar Dolgozók Pártja korábbiakban hivatkozott „akcióprogramja” alapján mindenestre 1948 őszén a polgári világot, illetve értékrendet képviselő jogászprofesszorok többségét a szocialista típusú felsőoktatásra történő átállás jegyében – nyugdíjaztatás útján – eltávolították katedrájától. A jogi kar az 1948. október 7-i ülésen tárgyalta meg a nyugalmazásukat nem önszántukból kérő professzorok ügyét. Marton Géza dékán közölte, hogy három professzortársuktól szabadság engedélyezése és nyugdíjazás iránti kérvény érkezett a karhoz, „*amelynek beadásával felsőbb helyről jött felszólításnak tettek eleget*”.⁸⁹² Molnár Kálmán beadványából – amelyet a kari ülés jegyzőkönyve szó szerint rögzített – kiderült, hogy a kari ülést megelőző napon Tolnai Gábor, miniszteri osztályfőnök, a jeles irodalomtörténész, táviratban hívatta magához a minisztériumba és szóban közölte vele, hogy Ortutay Gyula kultuszminiszter felszólítására kérnie kell a nyugdíjaztatását. A dékán ugyanakkor a kari ülésen felolvasott egy kultuszmi-

⁸⁹⁰ Lásd 888. lj. A Pfeiffer-párthoz lásd a „6. 6. Társadalmi élet – közélet” című alfejezetet.

⁸⁹¹ Lásd 888. lj.

⁸⁹² Az 1948. október 7-i I. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 48. kötet.

nisztériumhoz címzett beadványt is, amelyben Molnár professzor azt kérelmezte, hogy – miután 42 év munkaviszonnal és további 13, nyugdíjba beszámítható esztendővel rendelkezik – biztosítsanak a számára egy év szabadságot és csak annak letelte után helyezték nyugállományba. Miután Laky és Szandtner professzorok hasonló tartalmú beadványokat nyújtottak be, feltételezhető, hogy a kultuszminisztérium az egy esztendei fizetési szabadság kilátásba helyezésével kívánta kompenzálni az idő előtti nyugdíjaztatás miatt kieső professzori jövedelmet. A kari ülés vita nélkül úgy határozott, hogy a legmelegebben támogatják a három professzor egy esztendei szabadság kérelemre irányuló beadványát. Molnár Kálmán esetében kiemelték, hogy „*a faji megkülönböztetést tevő fasiszta törvények alkalmazása idején tiszteletreméltó bátorsággal, állásának és személyes biztonságának veszélyeztetésével állott ki az üldözöttek mellett*”. Ugyanezen a kari ülésen viszont „*hosszabb vita*” után vették csak tudomásul – ennek a vitának a részleteit a jegyzőkönyv nem rögzítette –, hogy a kultuszminisztérium intervenciója nyomán a karra – részben a még el sem távolított professzorok helyére – új előadókra kell meghívniuk. Molnár Kálmán helyére Beér János került. Rajta kívül a következő személyekkel bővült az oktatói kar: Varga István⁸⁹³ (statisztika), Szalai Sándor (szociológia), Sarlós Márton (általános jogtörténet), Hajdu Gyula (államtan a politikai rendszerek történetével), Szabó Imre (általános állam- és jogelmélet), Ries István (büntetőjog általános elvei) és Kádár Miklós (büntetőjog általános elvei a délutáni tagozaton előadva). A nyugállományba küldött professzorokat lényegében azonnali hatállyal mentették fel a munkavégzés – előadástartás, szigorlatoztatás – alól. Az egy esztendei fizetési szabadság helyett végül Molnár Kálmánt 1949. április 1-i hatállyal, 48 évi munkaviszonyt elismerve helyezték nyugállományba.⁸⁹⁴

A professzorok menesztésének híre természetesen gyorsan terjedt. Horváth Barna, a jeles jogbölcselő is feljegyezte naplójába, hogy „*Lakyt és Molnárt nyugdíjazták*”.⁸⁹⁵ Szandtner Pálról valami oknál fogva megfélekedett. Néhány nappal később további részletekről írt a naplója: „*A pesti jogi karon nagy változás: öt tanszékre előadói megbízások kari ülési, szavazati és vizsgáztatási joggal. Riesz büntetőjog, Hajdu politika, Beér közigazgatási jog, Szabó Imre jogfilozófia, Dienes közgazdaságtan.*”⁸⁹⁶ A történelekről utóbb személyesen Molnár Kálmántól is értesült, miután együtt távoztak az MTA egyik tanácskozájáról. „*Hazafelé Molnár meséli nyugdíj kérvény beadására való felszólításának, majd 1932. évi belgiumi utazásának történetét.*”⁸⁹⁷

Molnár Kálmán hirtelen véget érő jogtanári pályafutása négy évtizednél is hosszabb időt ivelt át. Visszaemlékezéseiben mély bölcsességgel vonta meg ennek a hosszú időszaknak a mérlegét: „*Mindent elértem, amiről valaha ifjú elmével ábrándoztam*

⁸⁹³ A közigazgatás- és pénzügytan professzoraként a meghívott előadók közül kizárólag ő tekinthető „belső” embernek.

⁸⁹⁴ A Vallás- és Közoktatási Minisztérium 205. 844/1948. VI. 1. számú leirata 1948. október 15-i kelettel Molnár Kálmánt és két professzortársát a nyugalomba helyezés megtörténteig az egyetemi tanári teendők alól felmentette. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium 206.789/1948. VI. 1. számú leirata pedig 1948. október 23-i kelettel a szigorlatoztatás jogát vonta meg tőlük. ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 18. doboz. 464/1948–49., továbbá 698/1948–49.

⁸⁹⁵ Horváth Barna naplója. 1948. október 6-i bejegyzés. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 5910/1.

⁸⁹⁶ Horváth Barna naplója. 1948. október 12-i bejegyzés. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 5910/1.

⁸⁹⁷ Horváth Barna naplója. 1948. október 19-i bejegyzés. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 5910/1.

és mindenre maradt időm. A rám bízott feladatot – amennyire tehetségem engedte, – elvégeztem.⁸⁹⁸

A nyugalmas követő éveken Molnár Kálmán neve időnként még felbukkant – számára cseppet sem kedvező kontextusban – a napisajtóban. Az 1949-es Mindszenty-perben hűtlenség miatt 15 évi fegyházra ítélt Baranyay Jusztin, kánonjogász professzor népbírói tárgyalása idején hivatkoztak egy, állítólagosan a vádlott által összeállított kormánylistára, amelyben a kultuszminiszteri tárca várományosaként Molnár Kálmán neve szerepelt.⁸⁹⁹ Más összefüggésben nem került elő Molnár Kálmán neve a Mindszenty bíboros és társai elleni koncepciók per folyamán. Miután a személyével kapcsolatban „terhelő” adatok nem merültek fel, a Mindszenty-perbe, de más koncepciók perbe sem vonták be Molnár Kálmánt vádlottként, vagy akár csak tanúként.

Három évvel később Lőcsei Pál, a *Szabad Nép* publicistája, egy miskolci névtelen olvasó kérdésére válaszolva kéthasábos cikkben vázolta fel marxista-leninista szemzőgből nézve és értékelve az „ezeréves magyar alkotmányt”. A cikk szerzője az „ellenforradalom jogászaként” aposztrofált Molnár Kálmán szuverenitás-konceptióját annak illusztrálására idézte fel, hogy mire hivatkozással tartotta távol a hatalomtól az „úri” Magyarország a jogfosztott és megalázott magyar népet: „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a népfelség elvének és a népszuverenitás tanának nincs gyökere a magyar alkotmányban, hogy a magyar állam szuverenitásának hordozója nem a nép, nem a tömeg.” Aki tehát a népfelség elvét vallja – fűzte hozzá a cikk szerzője –, az megsérti az „ősi alkotmányt”, az felforgató.⁹⁰⁰ Lőcsei Pál azonban pontatlanul idézte Molnár Kálmánt, hiszen az idézett mondat nem ott fejeződött be, ahol azt a cikk szerzője abbahagyta, így az általa idézett szövegrész tartalma és főként üzenete megváltozott. Az eredeti szöveg ugyanis így hangzott: „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a népfelség elvének s a népszuverenitás tanának nincs gyökere a magyar alkotmányjogban. Hogy a magyar állam szuverenitásának hordozója nem a nép, nem a tömeg, hanem az állami létre szervezett nép, vagyis a nép a maga közhatalmi szervezetében. Egyszóval: a nemzet. A szuverenitás nem a népé, hanem a nemzeté. Azé a nemzeté, amelyet a szent korona jelképez és képvisel: amely szent koronában az államélet két főtevézőjének: a királynak és az államtagoknak közjogi olvadnak össze felbonthatatlan egységé.”⁹⁰¹ Molnár Kálmán a szuverenitás alanyának nem a népet, hanem a nemzetet tekintette. A nemzet fogalma alatt pedig, amint ezt a *Magyar közjog* lapjain is egyértelművé tette, az állammá szervezett népet értette.⁹⁰² A Molnár-féle monarchikus alapú, a Szent Korona-tanon nyugvó szuverenitás-elmélet kétségkívül nem egyezett meg a népfelség elvével, de a *Szabad Nép*ben idézett megcsonkított szövegrész sem tükrözte Molnár Kálmán szuverenitás-felfogását. A csonka idézet és a hozzá fűzött megjegyzés arra viszont alkalmasnak tűnt, hogy kifordítsa, illetve hamis színben tüntesse fel az addigra már az egyetemi és tudományos életből évekkorábban kiszorított Molnár Kálmán nézeteit.

⁸⁹⁸ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁸⁹⁹ „Mindszenty beismeri bűnösségét” *Szabad Nép* 1949. február 4. 2.

⁹⁰⁰ LŐCSEI PÁL: „Mi is az az »ezeréves magyar alkotmány«?” *Szabad Nép* 1952. augusztus 14. 2.

⁹⁰¹ MOLNÁR (527. lj.) 42.

⁹⁰² MOLNÁR (502. lj.) 102.

Nyolc esztendővel Molnár Kálmán kényszernyugdíjazása után, 1957. január 4-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Weltner Andor dékán előterjesztésére határozatot fogadott el arról, hogy a kar a lehető legrövidebb időn belül foglalkozzon azoknak az oktatóknak és nem oktatóknak a rehabilitációs ügyével, akiket „*netalán helytelenül, jogellenesen*” távolítottak el a fakultásról 1948-at követően.⁹⁰³ Három héttel később Molnár Kálmán is értesítést kapott a Weltner Andor vezette Rehabilitációs Bizottságtól, hogy „*esetleges*” rehabilitációs igényének tisztázása érdekében jelenjen meg a bizottság előtt.⁹⁰⁴ Molnár professzor 1957. január 30-i válaszlevele mindössze egyetlen mondatból állott: „*Tekintettel arra, hogy »rehabilitációs igényeim« nincsenek, az egyetemi rehabilitációs bizottság elé hívásomat tárggyalannak kell tekintenem.*”⁹⁰⁵ E válaszlevél szövege egyik jegyzetfüzetében is olvasható, amelyhez, mintegy saját maga számára, a következő megjegyzést fűzte. „*Rehabilitációra nincs szükségem. Erre büszke vagyok. Engem a Pázmány Péter Tudományegyetem habilitált s circa tízezer tanítványom rehabilitált. No és k[örül] belül ezer jogásznagyság, akik dolgozataimhoz (írásban) gratuláltak.*”⁹⁰⁶ Az állam- és jogtudományi karon működő Rehabilitációs Bizottság egyébként 18 személy ügyével foglalkozott. A bizottság által készített jelentés kiemelte, hogy a faji törvényekkel annak idején nyíltan szembehelyezkedő Molnár Kálmán – a kar professzorai szerint – még a nyugdíjazása előtti időkből is nyíltan vallotta legitimista felfogását. A bizottság arra is utalt, hogy Molnár Kálmán a meghívás ellenére nem jelent meg, hanem írásban közölte, hogy nincsenek rehabilitációs igényei.⁹⁰⁷ A kari tanács 1957. március 16-án a bizottság jelentése nyomán 12:4 arányban azt a szégyenteljes határozatot fogadta el, hogy Molnár Kálmán ügyében intézkedést „*nem lát szükségesnek*”.⁹⁰⁸ Azaz semmiféle morális, és/vagy anyagi természetű jóvátétel nem illette meg a karról idejekorán, bármiféle érdemi indokolás nélkül, pusztán a politikai nyomásnak engedve nyugállományba helyezett professzort.

6.5. AZ MTA LEVELEZŐ, MAJD TANÁCSKOZÓ TAGJA

A felszabadulást követően Molnár Kálmán számára – noha ezt akkor még csak sejteni sem lehetett – csupán néhány esztendő állt rendelkezésére, hogy az MTA munkájában részt vehessen. Az MTA számára korábban felajánlott pályatételei felett eljárt az idő, új pályatételek kiírására pedig a jelek szerint nem gondolt. A jegyzőkönyvek alapján Molnár Kálmán 1947/48-ban rendszeresen részt vett a II. osztály felolvasó ülésein, valamint az MTA összes ülésein. Tagja volt ugyanakkor az MTA-n belül megalakított

⁹⁰³ Az 1957. január 4-i IV. rendes ülés. ELTE Levéltár 7. a. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 55. kötet.

⁹⁰⁴ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/2. Molnár Kálmán visszaemlékezései.

⁹⁰⁵ ELTE Levéltár. 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 49. doboz. 19/1957.

⁹⁰⁶ Lásd 904. l.j.

⁹⁰⁷ A Rehabilitációs Bizottság jelentése. ELTE Levéltár 7. c. Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai. 49. doboz. 19/1957.

⁹⁰⁸ Az 1957. március 16-i VII. rendes ülés. ELTE Levéltár 7. a. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 55. kötet.

„1848-as centenáris bizottságnak”, amely egy általa összeállítandó jogtörténeti kötet megjelentetését is tervbe vette. A kötet további sorsáról azonban nincs tudomásunk. Az 1947. évi tagajánlások idején a komparatista Szász Istvánnal közösen ajánlotta pécsi tanszéki utódát, Csekey Istvánt az MTA levelező tagjává. Csekeyhez intézett leveléből azonban kiderül, hogy a taggá választásnak csekély esélyei voltak. *„Jelen voltam az Akadémia mai értekezletén a tagajánlások dolgában, hogy a Szász Pista által már régóta benyújtott ajánlásunkat szóval is képviseljem. (Sz. P. akadályozva volt a megjelenésben.) Sajnos, én sem jártam eredménnyel.*”⁹⁰⁹ Csekey professzort nem is választották meg az MTA tagjává.

Molnár Kálmánt az MTA 1949 őszén bekövetkező átszervezése idején – sokaktól eltérően – nem fosztották meg akadémiai tagságától, de az újonnan kreált, érdemi jogosítványokkal nem járó, teljességgel semmitmondó ún. tanácskozó tagok közé sorolták át.⁹¹⁰ A tudományos munkásságát értékelő véleményt – szerencsére – nem ismerhette. Az akadémikusokról az átszervezés időszakában a Magyar Tudományos Tanács számára G[erőné]. Fazekas Erzsébet által elkészített összefoglaló jellemzés Molnár Kálmán bemutatására mindössze két tömondatot szánt: *„Ottó nevelője volt. Mint tudós nulla.*”⁹¹¹ Szabó Imre ennél valamelyest részletesebb jellemzése szerint ugyanakkor a közismerten legitimista Molnár Kálmán a felszabadulás után is *„feltétlenül negatív*” viszonyult a köztársasághoz és a népi demokráciához. Egyetemi jegyzeteiben pedig *„szélsőségesen jobboldali*” álláspontot képviselt.⁹¹² Molnár Kálmán másoktól sem kapott kedvezőbb jellemzést: *„Vad legitimista. Kényszernyugdíjaztuk.”* (Zsirai Miklós), *„Verbőczi és a jogfolytonosság alapján áll.”* (Turóczi-Trostler József), *„Mindszenty-kormány VKM-jelöltje”* (Ortutay Gyula).⁹¹³ A népi demokráciát mellesleg távolról sem elutasító véleményét az 1947-es jogászegyleti előadás is igazolhatja, de ez – antifasiszta múltjával együtt – legfeljebb arra lehetett elegendő, hogy ne távolítsák el az MTA-ról. A tanácskozó taggá történő átsorolást követően azonban az MTA jóformán tudomást sem vett Molnár Kálmán létezéséről. Egy keltezés nélküli, valószínűleg 1957-ben készült összeállításban bukkanhatunk a nevére. A kimutató Molnár Kálmán *„speciális képzettségeként”* a magyar közjogot tüntette fel, a *„mind dolgozik”* rovatba pedig a Molnár Kálmán által tervezett *Magyar jogforrástan* megírását vezették be.⁹¹⁴

Egyik időskori, 1954. április 7-i feljegyzésében Molnár Kálmán érintette az MTA-ból történő eltávolítását. *„Jóakaróim bíztatnak, hogy a M. Tud. Akadémia is megszavazna valami havi segélyt, ha kérelmezném. De nem bírom megtenni! Inkább...!*

⁹⁰⁹ Molnár Kálmán levele Csekey Istvánnak. Pécs, 1947. február 10. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4710/531.

⁹¹⁰ Levelező tagságát 1989. május 9-én állították vissza.

⁹¹¹ G. Fazekas Erzsébet jellemzését közli Huszár Tibor: *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1995) 221.

⁹¹² Szabó Imre jellemzését lásd Huszár (911. l.) 219.

⁹¹³ MTA Levéltár. Magyar Tudományos Tanács. 3. doboz. 5. dosszié.

⁹¹⁴ MTA Levéltár. MTA II. Filozófiai- és Történettudományok osztályának iratai. 65. doboz. Molnár Kálmán irathagyatékában ugyanakkor fennmaradt egy 1957. április 3-i keltezésű levél, amelyben az MTA II. osztályának szaktitkára, Fejér Klára azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy személyi adatain kívül tájékoztassa tudományos működéséről is az MTA-t.

*Hiszen ők penderítettek ki az Akadémiából. Magyar, és pedig becsületos magyar akarok és fogok maradni, amíg élek.*⁹¹⁵ S valóban, a rendkívül szerény, mondhatni sanyarú körülmények között élő Molnár Kálmán az MTA-hoz sem fordult könyörödományért.⁹¹⁶

6.6. TÁRSADALMI ÉLET – KÖZÉLET

Molnár Kálmán közéleti aktivitása – noha intenzitásában nem mérhető össze az egri, de még a pécsi időszzakkal sem – a koalíciós években még mindig többirányú volt. Rövid ideig tartó nemzetgyűlési képviselői pályafutását követően 1947-ben a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt felkérésére tagja lett a Választási Bíróságnak. A választások törvényszerűsége feletti bíraskodás a felszabadulás előtt a Közigazgatási Bíróság hatáskörébe tartozott, ám az 1945-öt követően megalakuló Választási Bíróságban a Közigazgatási Bíróság bírái mellett helyet kaptak a Népbíróságok Országos Tanácsa bírái, valamint a választásokon induló demokratikus pártok delegáltjai is. Az 1947-es választásokat követően a Választási Bíróság a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére éppen a Molnár Kálmán által képviselt Pfeiffer-párt 49 országgyűlési képviselőjét fosztotta meg mandátumától.⁹¹⁷ Molnár Kálmán irathagyatékában kevés szó esik erről az időszakról. Egyik Csekey Istvánhoz intézett levelében számolt be arról, hogy nagyon el van foglalva a választási bíraskodással. *„Van olyan hét, hogy négy napon át tárgyalunk reggel 9 órától kezdve ½ 5-ig.*”⁹¹⁸ Így került a pártpolitikától tartózkodó professzor rövid időre ismételten a pártpolitikai csatározások sűrűjébe.

A koalíciós időszakban ugyanakkor Molnár Kálmán továbbra is szerepet vállalt a Magyar Szent Kereszt Egyesület működésében, olyannyira, hogy Mindszenty József hercegprímás 1947. április 24-én az egyesület világi elnökévé is kinevezte. Három nappal későbbi székfoglaló beszédében az egyesülethez fűződő régi és erős kötelékekről emlékezett meg. Az egyesület munkájába bekapcsolódva annak idején úgy érezte, hogy valamelyest engedett benne az a kétségbeesés, ami az akkori közállapotok láttán erőt vett rajta. *„Mert ez az Egyesület a magyar gondolkodásnak, a magyar lelkiismeretnek az oázisa volt abban a sivár korszakban, amikor a becsületos emberek szegyenkezve néztek körül, mert pirulniuk kellett azért, hogy az ember ennyire le tud aljasodni.*” Abban az időben még nem létezett Atlanti Charta, nem foglalták össze a természetes és elidegeníthetetlen alapjogokat sem, *„de előttünk állott a krisztusi demokrácia, az egyenlő emberi méltóság és a felebaráti szeretet parancsának kétezer éves chartája*”. Az akkor *„végzetszerűen*” megindult folyamatok azonban még nem értek véget. *„Az akció és reakció kilengésének kegyetlen törvényszerűsége*” az örökös – vigilate – köteletségét rója az egyesületre. Öröködni kell, hogy az el-

⁹¹⁵ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/10.

⁹¹⁶ Levelező tagságát posztumusz állították helyre 1989-ben.

⁹¹⁷ RUSZOLY (809. l.) 405, továbbá FÖLDESI Margit – SZERENCSES Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán (1900–1981)* (h. n. [Budapest]: Kairosz 2003) 234.

⁹¹⁸ Molnár Kálmán levele Csekey Istvánnak. Bp., 1947. november 11. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4710/534.

múlt szégyenteljes korszak ne térhessen vissza, akkor se, ha az elkövetett hibák, „*a múltból nem tanuló bosszúvágó*” erősen szítja a parazsat, ami a tűzvész után még a hamu alatt lappang.⁹¹⁹ Fél évvel később, 1947. október 21-én „*A magyar társadalom és a fasiszta zsidóüldözés*” címmel tartott előadást az egyesületben, amelynek központi kérdése a jogi, politikai és morális felelősség áttekintése volt.⁹²⁰ A felelősök megnevezése mellett legalább annyira fontosnak tartotta a kiengesztelődés lehetőségeinek megkeresését is. „*Zárjuk le végre a kölcsönös szemrehányások hánytorgatását, amelyek mindig újabb olajat öntenek a tűzre, s megnehezítik az annyira szükséges összebékülést. Ismerje el mindegyik fél azt, hogy ő sem ártatlan, s tegyen pontot ezután a szomorú korszak után. Mert egymás mellett kell élnünk, kell hogy az eszünk úrrá legyen szenvedéseink emlékéen s szenvedélyeinken. Meg kell keresni és meg kell találni egymásnak nemcsak a kezét, de a szívét is. A zsidók lássák be, hogy ha sok volt is a keresztény gonosztevő, de a kereszténység szellemének hatása alatt élő krémje a társadalomnak nagyon sok olyan szép példáját adta az áldozatos felebaráti szeretetnek, hogy ezeknek az érdeméért a bűnösöknek is meg lehet bocsátani, vagy bűnüket feledés fátylával leborítani. A keresztények viszont legyenek elnézőek akkor, ha nagyon megkínzott, sokat szenvedett zsidó felebarátaink türelmetlenül és igazságtalanul beszélnek az elmúlt időről. Gondoljunk mindig arra, hogy ha mi szenvedtünk volna végig azt a nem csak testi, de lelki szenvedést és megalázást, ami nekik jutott osztályrészül – ha mi volnánk kénytelenek siratni ciánkamrákban elpusztított gyermekeinket, hitvestársainkat, szüleinket – vajon tudnánk-e mi magunkat mérsékelni, s mindent a hidegen objektív igazság mérlegén szemlélni? Meg kell találnunk egymásnak nem csak a kezét, de a szívét is. Mert a megpróbáltatások idejének még nincs vége.*”⁹²¹ A Magyar Szent Kereszt Egyesület 1948. április 4-i közgyűlésén tartott elnöki megnyitójában pedig arról tájékoztatta a megjelenteket, hogy az antiszemitizmus elleni küzdelemben a római katolikus egyházat a püspöki kar felkérése nyomán az egyesület fogja képviselni.⁹²² A püspöki kar 1947. december 10-i ülésén valóban a Magyar Szent Kereszt Egyesületet és a mellette működő bizottságot (tanácsot) bízta meg az antiszemitizmus elleni fellépés koordinálásával. Érdekes adalékul szolgálhat, hogy a zsidóság irányába történő bocsánatkérés kérdése szintén felvetődött ezen a püspökkari értekezleten. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök álláspontja szerint azonban egy olyan kezdeményezéshez, hogy „*a kereszténység mellét verve kérjen bocsánatot a zsidóságtól*”, nem csatlakozhatnak, hiszen, ha megtennék, „*akkor is ütni fognak rajtunk*”. Több felszólalás is érintette ugyanakkor a zsidók (?) által az utóbbi időkben elkövetett állítólagos visszaosságokat. Mindszenty József hercegprímás javaslata szerint „*az igazság miatt meg kell állapítanunk nemcsak azt, ami a decalogussal szemben velük történt, de azt is, ami most történik a zsidóság részéről a keresztényekkel szemben*”.⁹²³ Az ország életében viharos gyorsasággal bekövetkező politikai átrendeződések azonban a bocsánatkérés és kiengesztelődés kérdését levették a napirendről.

⁹¹⁹ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/7.

⁹²⁰ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10 678. Nyomtatásban megjelent MOLNÁR (10. l.) 87–95.

⁹²¹ MOLNÁR (10. l.).

⁹²² MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/7.

⁹²³ BEKE (777. l.) 290–291.

Ugyanebben az időszakban Molnár Kálmán az Országos Köznevelési Tanács, valamint a Magyar Jogászegylet közjogi szakosztálya munkájában is közreműködött. Molnár Kálmán hagyatékában fennmaradt a jogászegylet közjogi szakosztályának 1947. március 7-i ülésén *Alkotmányfejlődésünk útjai* címmel tartott elnöki megnyitó előadásának a szövege.⁹²⁴

Az előadás a múlt értékeinek és hibáinak összegzése mellett a jövő közjogászaire váró feladatokat is áttekintette. A múlttal összefüggésben mindenekelőtt – s egyáltalán nem meglepően – a jogi forma és a jogi tartalom általa kiemelten fontos összhangját hangsúlyozta. Meggyőződése szerint a jogfejlődés nyugodtságának az a tartalmi előfeltétele, hogy a jogfejlesztés alkotmányos szervei a tevékenységüket összhangban tartsák „a nemzet jogi géniuszának” követelményeivel. Amíg ez az összhang teljes, addig a jogrend is szilárd, a jogélet és a jogfejlődés pedig zökkenőmentes. *„Ez a jogéletnek az a klasszikus aranykora, amikor a jogi forma és a lélek jogi igénye összhangban van.”* A világnézeti alapnak gyorsabb ütemű átalakulása idején azonban rendszerint megbomlik a jogi forma és a jogi lényeg közti összhang. A „hatalomkezelők” ennek a helyzetnek az ellensúlyozása érdekében kényszerülnek a „néplélekkel” összhangban nem lévő szabályoknak az egyre drasztikusabb fizikai kényszer alkalmazásával történő végrehajtására. A „nemzeti léleknek” jogi vonalon történő részleges összeroppanását az egyébként életképes nemzet fokozatosan kiegyensúlyozza: kiforrja magából a fertőző anyagot. *„Géniuszának egészséges elemeiből regenerálja magát, s egy szurrogát jogrend tapogatózó kiépítésén keresztül egyre jobban megközelíti lelkéből lelkedzett új jogrendjének formai kiépítését és megszilárdítását. Nemzeti géniuszának sajátos jogi igényét beleépíti az új jogi formákba, s ezzel bizalmat kelt irántuk.”*⁹²⁵

A továbbiakban Molnár Kálmán az új jogrend kiépülésének és megszilárdulásának formai elemeit, valamint az „új burokbán” jelentkező jogi tartalomnak, „a jog lelkének” jellegzetes vonásait tekintette át. Először tehát azt vizsgálta meg, hogy az új jogrend alapnormája milyen külső jogforrásra támaszkodott. Régről ismert nézete szerint minden jogszabály megalkotójának jogalkotásra jogosított szervnek kell lenni, hogy az általa megalkotott norma jogszabály lehessen. *„Így áll elő az a jelenség, amit Hans Kelsen a jogalkotás összefüggésének nevez.”* Amikor a jogfolytonosság megszakadásával megszűnik a tételes jogi összefüggés, újabb kiindulási pontot egy távolabbi logikai összefüggés révén lehet csak megtalálni. Erre pedig a szokásjog biztosít lehetőséget. A szokásjog – vélekedett – *„az a tételes jogi kútfő, amely a legtípikusabb megvalósítója a demokratikus gondolatnak”,* amely a tételes jognak a néppel való kapcsolatát a leghívebben tükrözi vissza. Az írott jognál mindig fennáll a veszély, hogy a népképviselői szerv elveszti a kapcsolatot a néppel. A szokásjog azonban minden esetben a valódi népakaratot hozza kifejezésre. Emiatt vélte azt, hogy az egyik legalapvetőbb kérdés az írott jog és a szokásjog egymáshoz való viszonyának a meghatározása. Úgy látta, hogy ebben az átalakulóban lévő korban az alkotmányjogi szabályok szokásjogi úton történő megalapozására és megszilárdítására kerül sor. Sorsdöntő jelentőségűnek tartotta, hogy a közjogászok a magyarság *„jogi géniuszára”*

⁹²⁴ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányfejlődésünk útjai*. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 676. (Nyomtatásban megjelent MOLNÁR (10. l.) 103–120.

⁹²⁵ MOLNÁR (924. l.).

irányítsák a figyelmet, mert „*a jogrendi romok között kanyargó úttalan utakon ez az egyetlen biztos iránytű*”. Éppen emiatt kell megállapítani jogi vonalon is azt, hogy „*mi a magyar?*”? Az előadás ennél a pontnál kapcsolódott – miként korábban említettük – az 1939-ben megjelent Szekfű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* című tanulmánykötet tematikájához. „*Alapos vizsgálat tárgyává kell tennünk múltunkat, hogy átmentsük abból mindazt, ami értékes, s kioperáljuk, illetve gyógyítsuk azt, ami kórosnak és károsnak bizonyult.*”⁹²⁶

Molnár Kálmán véleménye szerint a magyarság jogi géniusztát egy évezred csiszolta azzá, amivé lett. A magyar jogszemlélet eszményi alapvonásai közé tartozott, hogy nézeteihez – miként a hatalom alkotmányellenes önkényeskedéseivel szembeni ellenál-lási joghoz – szenvedések és áldozatok sorát vállalva is ragaszkodott. Mindezek következtében a magyarság alkotmányjogi gondolkodásának központjába a védekezés és az ellenállás gondolata épült be. Ennek jegyében fogott fegyvert II. Rákóczi Ferenc, illetve emiatt váltak a vármegyék is az alkotmányosság végbástyaivá. „*Nem az alkotás, hanem a védekezés a sarkpont.*” A két világháború közötti közjogi provizórium legnagyobb bűnének pedig éppen azt tartotta, hogy az önkormányzatok fokozatos elsorvasztásával a nemzetnek ezt a „*kemény gerincét*” roppantotta össze, aminek következtében elnémult minden ellenállás a „*furur teotonicus*”-szal, azaz a német harci dühvel szemben. Ezzel együtt a magyarság nemzeti eszményeinek középpontjában a szabadság és az állami függetlenség elakudhatatlan igénye állt. „*A szabadság és függetlenség fanatikusainak és vértanúinak nemzete vagyunk, s amely néppel kapcsolatba kerültünk, azt beoltottuk a szabadságvágy szérumával.*” A másik néppel szemben megnyilvánuló gondolkodásmódbeli különbség természetesen nem arra irányult, hogy a népek közötti megértés és együttműködés nehezebbé váljon, hanem ellenkezőleg, a gondolkodásmódbeli különbségek kiemelése az együttműködés előfeltételei közé tartozott.⁹²⁷

A magyar jogszemlélet jellegzetesnek és állandónak tekintett alapvonásait a közjogi terminológia két gyűjtőfogalommal jelölte. E fogalmak egyike „*a szentistváni állameszme*”, másika pedig „*a szentkorona tana*”. A Szent István-i állameszme a „*népfajok*” közötti megértésen és megbecsülésen nyugvó nemzetiségi politikának az emberséges és „*mélymagyar*” jellegét domborítja ki, a „*szentkorona tanban*” pedig a nemzeti szuverenitás évezredes nagy alaptétele kerül kifejezésre. A Szent Korona-tan a „*másfajú és nyelvű*” polgártársakkal testvériesen osztja meg a Szent Korona tagságával járó jogokat és kötelezéseket. Ezen túlmenően a magyar alkotmány „*vezéreszményévé*” emeli a 'minden jog forrása a nemzet' tételt és ezzel a „*nemzetszerveknek*” egymáshoz és az állampolgárokhoz való viszonyát modern világitásba helyezi, aminek következtében „*a legutóbb bekövetkezett nagy átalakulás kapcsán még növekvő jelentőséggel áll élő alkotmányjogunk központjában*”. Büszkén hivatkozhatunk tehát arra, hogy egykoron „*a minket fojtogató hűbéri Európában a szentkorona tanán felépülő magyar alkotmányjog volt a demokrácia alapelveinek első érvényesítője*”.⁹²⁸

A mohácsi vést követő évszázadokban azonban két alkotmányjog került egymással szembe: egyrészt a „*nemzeti géniuszt*” által sugalmazott és a nemzet által kizáró-

⁹²⁶ MOLNÁR (924. lj.).

⁹²⁷ MOLNÁR (924. lj.).

⁹²⁸ MOLNÁR (924. lj.).

lagosan jogszerűen elismert *jus de jure* alkotmány, másrészt pedig az idegen túlerő által a nemzetre erőszakolt, és idegen szellemiséget tükröző *jus de facto* alkotmány. Molnár Kálmán úgy látta, hogy ahol az alkotmányosság mélyen a nép lelkében gyökerezett, ott a nemzet „*jogászi géniuszának plácejte nélkül*” semmiféle szabályozás nem tudta önmaga számára a jog tekintélyét biztosítani. Magyarországon emiatt omlott össze a nyilas korszak „*nemzeti géniuszát megcsúfoló tragikomikus szabályai*”, mert azokat az „*emberséges magyarság*” sohasem tekintette jogszabályoknak.⁹²⁹

Nézeteinek igazolásaként Molnár Kálmán a két világháború alatti közjogi provizórium jogrendi ingadozásaira hivatkozott. A közjogi provizórium „*in radice vitiosum*”-ként – azaz eredendő hibával – keletkezett, hiszen alapnormájaként a Friedrich-féle – Molnár Kálmán által korábban megannyiszor bírált – választójogi rendelet szolgált. Igaz, az 1920-as nemzetgyűlés alaki legitimációjának hiányát ellensúlyozta a – miként korábban erre is hivatkozott – széleskörű választójog, valamint az a körülmény, hogy a nemzetgyűlés által képviselt politikai irányvonal kezdetben megnyerte a nemzet többségének a bizalmát és helyeslését. A kedvező fejlemények közé sorolta, hogy a pénzügyeket az 1920-as évek közepére sikerült szanálni, a kormányzat felszámolta „*az ellenforradalmi kilengésekben tobzódó gyűlölet anarchiáját és féktelenségét*”, valamint a háborús kivételes hatalom leépítésével a nemzeti önrendelkezés egyelőre még csak szurrogát szerveinek a kezébe juttatta a „*magyar sors*” intézésének a feladatát. Az „*írott jogszabályok hézagai között tátongó réseket és repedéseket kezdte befolyjni a szokásjognak minden jogi részt kitöltő cementje, és minden jogi törést összeforrasztó univerzális balzsama.*” Csakhogy működésbe léptek az alkotmányjogi összhang „*bontó tényezői*”. Ezek közé tartozott a népképviselői választójogot korlátozó intézkedések meghozatala (1925. évi XXVI. tc., ill. 1938. évi XIX. tc.), valamint a „*magyar géniusszal*” össze nem egyeztethető, a német nemzeti szocialista eszmeiséget tükröző „*az alkotmányjogunk alapelvét tükröző jogegyenlőségnek az embertelen zsidótörvényekben ránk erőszakolt, durva megsértése*”. Gömbös Gyulától pedig egyenes út vezetett Szálasi Ferencig. A közjogi provizórium éppen, hogy megszilárdulni látszó új jogrendjét tehát alapjaiban ingatta meg „*a nemzet jogi géniuszának hetyke figyelmen kívül hagyása*”.⁹³⁰

Az előadás összegzésként megállapította, hogy a közjogászokra súlyosabb feladatok várnak, mint bármikor a nyugodt fejlődés időszakában, bár mindig azon fordul meg minden, hogy „*milyen mértékben van meg az összhang a tételes jogi formák, s a nemzeti lélek jogi igénye között*”. Arra is figyelmeztetett, hogy nem végtelen az „*evolúciós*”, illetve a „*revolúciós*” jogrend formai szabályainak teherbírása, miként erre örökre tanulságos példával szolgál a közjogi provizórium „*jogrendi hullámzása*”. Végezetül arra hívta fel az új alkotmányjog művelőinek figyelmét, hogy csak abban az esetben végezhetnek tartós és eredményes munkát, „*ha a jogi forma és a jogi lényeg közötti eltérés hibakoefficiensét a lehető legkisebb mértékre szorítják*”, egyúttal az új magyar jogrendbe beépítik a magyar alkotmányjog eszményeit, ami egyébként a demokráciának is a legegységesebb követelménye.⁹³¹

⁹²⁹ MOLNÁR (924. lj.).

⁹³⁰ MOLNÁR (924. lj.).

⁹³¹ MOLNÁR (924. lj.).

Molnár Kálmán 1947-es jogászegyleti előadása egyfajta közjogi testamentumként is értelmezhető, hiszen a későbbiekben már aligha nyílt alkalma arra, hogy felfogását a szakmai nyilvánossággal megossza. Feltűnő az a törekvése, ahogyan régről ismert közjogi nézeteit megpróbálta a megváltozott alkotmányjogi keretek között elhelyezni, illetve azokkal összhangba hozni. Így értelmezte a jogfolytonosságot, a közjogi provizórium idején létrejött kettős jogrendet, valamint a magyarság jogi génuszának legfőbb eszményei közé sorolt függetlenségi törekvéseket. Amikor az 1930-as évek második felében hangsúlyozta a magyarság romantikus, egzakt módon nehezen meghatározható jogi génuszának egyedülálló mivoltát, eléggé egyértelműen körvonalázódott annak német-, illetve nemzeti szocializmus ellenes éle. A jogászegyleti előadás idején azonban a magyarság jogi génuszának hangoztatása burkoltan már akár a Szovjetunió által közvetített kommunista eszmeiség beszüremkedése ellen is irányulhatott. A realitások egyre inkább azt mutatták, hogy a közjog – és általában a magyar jogrendszer – autochton fejlődésére nem nyílt lehetőség. A legszembeötlőbbnek azonban mégis az a történeti jogi szemléletből fakadó idealisztikus, de anakronisztikus szándék tűnik, hogy a Szent Korona-tant és a Szent István-i állameszmét a polgári demokratikus és republikánus törekvések szolgálatába állítsa. Az előadásból viszont az is eléggé egyértelműen kiderülhetett, hogy Molnár Kálmán nem kérdőjelezte meg a második világháborút követően kialakuló új közjogi rendet, szándéka arra irányult, hogy valamiféle elméleti szimbiózist hozzon létre saját történeti alapú közjogi felfogása és a kibontakozó republikánus jogrend között. A demokratikus átalakulás melletti kiállás, de legalábbis a változások elfogadása már csak amiatt is fontos, mert rosszakarói ebben az időszakban – miként fentebb idéztük – a budapesti jogi karól feltétlenül eltávolítandó reakciós és teljesen tudománytalan tanárok közé sorolták.

6.7. A VÉGSŐ BÚCSÚ

Az egyetemről történő idő előtti és méltatlan eltávolítás, majd az MTA méltánytalan eljárása nyilvánvalóan megrendítette, de nem roppantotta össze Molnár Kálmánt. Ezt igazolja a visszaemlékezések függelékéeként 1955-ben íródott néhány mondat is. *„Már idestova 7 éve vagyok nyugdíjban, s ezt az időt arra fordítottam, hogy pótoljam szépirodalmi ismereteim hiányát, mert 40 éven át jóformán csak szakirodalmat olvastam. Nagy élvezettel feküdtem neki a pótlásnak, s 7 év alatt már kb. ezer kötetet olvastam el a világ-irodalom legszebb alkotásaiból. Hét év óta állandóan az emberiség vezető szellemeivel társalgok. Aki a nyugdíjas évek kötetlen (bár jelenleg nem korlátlan) olvasási lehetőségét nem élvezte, annak az élete még nem teljesedett ki. Nekem még kb. ezer kötet olvasnivaló van előjegyezve, de ez a lista évről évre bővül, mert évenként többet írok hozzá, mint amit ledolgoztam. Ne adja a jó Isten, hogy addig éljek, amíg ez a lista kiürül!”*⁹³² Nyugalomba vonulása óta lelkesen olvasott és jegyzetelt, ameddig csak fizikai ereje engedte. Irk Alberthez intézett egyik levelében hosszasan számolt be arról, hogy az elmúlt időszakban Arisztophanész, Goethe, Bertha von Suttner, Sigrid Undset, Schopen-

⁹³² Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

hauer, valamint Arany, Eötvös József, Vörösmarty, Jókai, Gárdonyi, Surányi Miklós és Márai remekműveit olvasta el, illetve olvasta újra.⁹³³ Irk Albert válasza nyomán részletesebben is írt arról, hogy milyen hatást gyakoroltak rá Madách és Shakespeare munkái: *Az ember tragédiája* végig kísérte életútja során, egyik „szép kis piros zsebkönyvét” évtizedeken keresztül hordta magánál, de a nagykanizsai internálótáborban elvesztette. Shakespeare drámái azonban nem hagytak különösebb nyomot benne, műveit mégis elő-előveszi, mert tisztában van azzal, hogy Shakespeare-t – miként Dante *„Isteni színjátékát”* is – „*muszáj élvezni*”.⁹³⁴ Szépirodalom iránti kitartó lelkesedését jelzi az a Salacz Gáborhoz intézett levél is, amelyet a korábban általa nem túlzottan kedvelt Erdős Renée négy részből álló önéletrajzi regényciklusának nagy átéléssel történő elolvasása után intézett fiatalabb pályatársához és barátjához: „*Érzésem szerint ez a regény gyönyörű. Talán a világirodalomban is számottevő, első rendű irodalmi alkotás. A kiábrándult, megcsömörlött, önmagával is meghasonlott, vergődő beteg lélek tapogatózása Isten felé.*”⁹³⁵ Elégedetten írhatta tehát barátjának, Óriás Nándornak, hogy amióta nyugdíjba menesztették élete nagy mulasztásaként a világirodalom – és természetesen a magyar irodalom – klasszikusait olvassa.⁹³⁶

Noha pontosan tudta, hogy számára megszűntek a publikálási lehetőségek, két nagyobb munka megírását, illetve befejezését tervezte. Korábbi tanulmányai összegzéseként dolgozott a *Magyar jogforrástan* című kötet összeállításán, valamint évenként keresztül csiszolta az 1944-es akadémiai székfoglaló előadás szövegét. Egyik Irk Alberthez intézett levele bizonyítja, hogy még az 1950-es évek elején is foglalkozott a jogforrástani témával. „*Mindig a jogforrástani problémák érdekelték elsősorban. Ebben látom a közjog gerincét, az államtudományok kvintesszenciáját. Az Umwertung aller Werte korszakában azonban itt is pókhálózni és tisztogatni (?) kell. Elmélkedésem címe: Törvényforrástani alapfogalmak módszertani kritikája.*” A levél a továbbiakban a jog, az igazság, valamint a törvény fogalmi, dogmatikai kérdéseit érintette.⁹³⁷ A tervezett munka azonban torzóban maradt. Az 1944-es akadémiai székfoglaló előadás kiegészítését viszont 1951-ben sikerült befejeznie. Molnár Kálmán úgy érezte, szakmai szempontból teljes élet áll mögötte, hiszen mindent elért, amiről ifjú korában álmodozott. Maradt viszont két hiányérzete. Az egyik az, hogy nem lehetett része – miként Irk Alberthez intézett levelében fogalmazott – az „*apai érzésben*”, a másik pedig „*a magas zene iránti fogékonyság*” hiányából fakadt, bár a „*könnyebb zenét*” nagyon élvezte. A „*magas zenéért*” viszont kárpótolva érezte magát élete sok szép utazásában, továbbá a természet szeretetében, s annak „*mohó élvezetében*”.⁹³⁸

Molnár Kálmán 1951-ben töltötte be 70. életévét. Pályatársai – Bölöny József és Abay Gyula kezdeményezésére – kétkötetes születésnap emlékkönyvvel lepték meg. A mai napig lappangó kötetek 28 tanulmányt foglalnak magukban. Az emlékkö-

⁹³³ Molnár Kálmán levele Irk Albertnek. Bp., 1950. október 19. Ms 6218/11.

⁹³⁴ Molnár Kálmán levele Irk Albertnek. Bp., 1950. november 23. Ms 6218/11.

⁹³⁵ Molnár Kálmán levele Salacz Gábornak. Bp., 1954. augusztus 20. Pécsi Egyházmegyei Levéltár, V. C. Salacz Gábor hagyatéka. Köszönettel tartozom Boronkainé Salacz Ágnesnek, hogy a levélre felhívta a figyelmemet, továbbá Damásdi Zoltánnak, hogy a levelet rendelkezésre bocsátotta.

⁹³⁶ Molnár Kálmán levele Óriás Nándornak. Bp., 1954. október 19. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/21.

⁹³⁷ Molnár Kálmán levele Irk Albertnek. Bp., 1952. április 15. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/9.

⁹³⁸ Molnár Kálmán levele Irk Albertnek. Bp., 1950. október 19. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

tet szerkesztőinek fennmaradt levelezése alapján Barcza Tibor, Abay Gyula unokája összesítette a közreműködők névsorát.⁹³⁹ Az emlékkönyv átadására a Szent István Akadémia felolvasóülésén került sor 1951. április 6-án. „*Évek óta úgy éreztem, hogy már mindenem túl vagyok, hogy nekem az élet már semmit se hozhat. Ez mégis egy nagyon szép nap, egy meghatóan gyönyörű jubiláris meglepetés volt!*” – írta a visszaemlékezések 1951-es kiegészítésében.⁹⁴⁰ Abay Gyulához intézett levelében pedig meghatottan mondott köszönetet az emlékkötetekért. „*[...] ezt a hetvenes évfordulót kár lett volna elmulasztanom. Nagyon boldoggá tettetek! Ezt már csak az fokozhatná, ha tudnám, hogy azt az emlékoszlopot, amit nekem állítottatok, valóban megérdemeltem. És ha nem zavarna az a tudat, hogy nem kevesen vannak az emlékoszlopotom összehordó tanártársaim között, akik ezt jobban megérdemelték volna!*”⁹⁴¹

Az utolsó évekből Molnár Kálmánnak igen sok jegyzetfüzete maradt fenn. A füzetekbe az általa kapott, illetve az általa írt levelek és hivatalos iratok egy részét másolta át – sok dokumentum csak ebben a formában maradt fenn –, továbbá olvasmányélményeit és visszaemlékezésszerű feljegyzéseit jegyezte fel. Szellemi frissességét jelzi, hogy 1957. november 1-től elkezdte fordítani Nietzsche *Also sprach Zarathustra* című művét. A sajátos futurista vagy kubista költeményként aposztrofált Zarathustra – Molnár Kálmán szerint – „*filozófjának ugyan gyenge, de gyönyörű szósziporka és bravúros játék a szavakkal és a nyelvel*”.⁹⁴²

Ugyanezekben a jegyzetfüzetekben vezette az öregedéssel és az elmúlással kapcsolatos megrendítő gondolatait is. Rendkívül szívszorító feljegyzéseket olvashatunk betegségeiről és a szinte folyamatos nélkülözésről. Szerény egyetemi nyugdíját évtizedeken keresztül gyűjtött könyvtára eladogatásából egészítette ki. Segélyre, könyradományra senki részéről sem tartott igényt. Tudatosan készült ugyanakkor a végső távozásra. Első változatában 1944 tavaszán elkészült végrendeletét az idő múlásával többször is módosította. A valaha jómódban élő jogászprofesszor élete végén már csupán maradék könyvei és elhasznált bútorai felett rendelkezhetett. A jegyzetfüzetekbe ezeket a folytonosan módosított végrendeleteket is átmásolta. Puritán emberként saját végtisztességéről is a lehető legvisszafogottabb módon intézkedett. „*Azokból a fenyőfa deszkákból, amikben 1946-ban holmijaim (főleg könyveim) egy részét Budapestre szállítottam, talán maradt még annyi a pincében, amikből egy gyalulatlan és festetlen koporsó félét össze lehet szegecselni. Ha ezek már elkorhadtak, vagy elvesztek, úgy egy papírszák is megteszi*” – fogalmazott „Végrendelet helyett” című 1952. december 25-én kelt feljegyzésében.⁹⁴³

⁹³⁹ Az alábbiak biztosan küldtek tanulmányt az ünnepi kötetek számára: Irk Albert, Entz Géza, Fenyvessy Béla, Gálos László, Hajós György, Csekey István, Esztergár Lajos, Holub József, Óriás Nándor, Rudolf Lóránt, Salacz Gábor, Vinkler János, Abay Gyula, Losonczy István, Nagy B., Egyed István, Heller Erik, Kuncz Ödön, Nizsalovszky Endre, Szászy István, Szokolay Leó, Varga István, Böllöny József. Rajtuk kívül felkérést kapott: Krisztics Sándor, Szandtner Pál, Eckhart Ferenc, Sárffy Andor és Tóth József. Ezúton is köszönöm Barcza Tibor önzetlen segítségét.

⁹⁴⁰ Lásd 10. lj. Életrajzi vázlat.

⁹⁴¹ Molnár Kálmán levele Abay Gyulának. Bp., 1951. április 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/77.

⁹⁴² Lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

⁹⁴³ Lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/8.

Magánéletében mindazonáltal nem várt változás következett be, hiszen 1955. október 27-én polgári és egyházi házasságot kötött „*áldott lelkű háziasszonyával*”, Árvay Gabriellával – Ellával –, akivel már 8 és fél éve lakott társbérletben a Veres Pálné utcában. Felesége áldozatos munkáját 1957. január 1-i soraiban örökölte meg. „*Feleségem emberfeletti munkát végez. Őt évnél több, hogy minden segítség (háztartási alkalmazott, takarítónő, mosónő) nélkül látja el összes szükségleteinket: takarít, bevásárol, főz, vasal, varr, foldozza rongyossá viselt ruháimat, fehérneműimet, stoppol, parkettel kefél, ablakot mos, egymaga kimeszelte az egész lakásunkat, s még hozzá nem is egészséges, fájdalmas reumája van, porckopás a hátgerincén. Hideg vízbe nem volna szabad nyúlni, de muszáj. Minden nap betegebb, szenvedőbb. Uram irgalmazz! Éhbérért dolgozik, mint bedolgozó egy babagyárnak. Ejjelenként 2-3 óráig. Mi lesz velünk?*”⁹⁴⁴ Néhány hónappal később, 76. születésnapján hosszas levelet intézett feleségéhez, amelyben addigi életútját foglalta össze. „*Abban nyugodt vagyok, hogy mindig lelkiismeretemre hallgatva cselekedtem. Mindig gondosan mérlegeltem, hogy magatartásom milyen következményekkel jár embertársaimra, s sokfelül fenyegetett, szorongatott, megkínzott és megcsalt hazámra. Abban is nyugodt vagyok, hogy soha senkinek adósa nem maradtam. Aki nekem valaha szolgálót tett, aki velem jót tett, azoknak mindig tetézve, többszörösen adtam azt vissza. Ez nagyon megnyugtató. Abban is nyugodt vagyok, hogy apokaliptikus korunkban sem az egyéni, sem a kollektív hazaárulásban – sem írásban, sem szóval, sőt még a szokásos sunyi szemhunyorgatással soha a legkisebb részt nem vettem. Pedig ilyesmivel nagyot könnyíthettem volna sorsomon, – ha elbírt volna ezt viselni a lelkem. Így becsületelem még most is változatlanul tiszta.*”⁹⁴⁵ Egy évvel későbbi feleségéhez intézett levelében már a végső búcsú hangjai is hallatszottak: „*Ma betöltöttem 77. éveimet. Fűjják a takarodót. Készülnöm kell. Boldogan teszem.*”⁹⁴⁶ A jegyzetfüzetekben olvasható utolsó bejegyzés dátuma 1959. február 5-e: „*A halál jó, szép és könnyű. De a meghalás rossz, csúnya és nagyon keserves, nehéz. Jó volna túl lenni rajta!*”⁹⁴⁷

Molnár Kálmán alig egy héttel 80. születésnapja előtt, 1961. március 29-én hunyt el. Csendben, szinte észrevétlenül távozott. Haláláról akkoriban sem az MTA, sem a pécsi, illetve a budapesti jogi kar, de még a jogi szaksajtó sem vett tudomást. Április 5-i temetési szertartásán az *Új Ember* című katolikus hetilap rövid közleménye alapján Bánk József címzetes prépost, a Központi Hittudományi Akadémia professzora működött közre.⁹⁴⁸ A család által közzétett gyászjelentés szerint ugyanakkor Molnár Kálmán lelki üdvéért április 7-én a Krúdy utcai Jézus Szíve templomban gyászmisét mutattak be.⁹⁴⁹ Molnár Kálmán felesége, Árvay Gabriella 21 évvel később, 1982-ben halt meg. Közös – 2004 óta védettnek nyilvánított – nyughelyük a budapesti Farkasréti temetőben van.⁹⁵⁰

⁹⁴⁴ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/9.

⁹⁴⁵ Molnár Kálmán levele feleségéhez. Bp.1957. április 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/9.

⁹⁴⁶ Molnár Kálmán levele feleségéhez. Bp.1958. április 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁹⁴⁷ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

⁹⁴⁸ *Új Ember* 1961. április 16. 2.

⁹⁴⁹ A gyászjelentés az Országos Széchenyi Könyvtárban lelhető fel.

⁹⁵⁰ <http://intezet.nori.gov.hu/national-tombs/budapest/farkasreti-temeto/molnar-kalman/>

UTÓSZÓ

Molnár Kálmán halála óta két emberöltőnyi idő telt el. Ezalatt az idő alatt életéről és működéséről számos rövidebb-hosszabb írás jelent meg. Ezek közé tartoznak Ádám Antal⁹⁵¹ és Tilk Péter,⁹⁵² valamint e sorok szerzőjének önállóan, illetve Schweitzer Józseffel közösen közzétett tanulmányai, illetve közleményei.⁹⁵³ Tudományos működésének egyes vonatkozásait ugyanakkor a szakirodalom más összefüggésben dolgozta fel. Vargyai Gyula *A legitimisták és szabad királyválasztók közjogi vitájáról az ellenforradalmi államban* címen 1964-ben közzétett átfogó munkájában mutatta be Molnár

⁹⁵¹ ÁDÁM Antal: „Molnár Kálmán, a közjogtudomány akadémikusa” *Magyar Tudomány* 1992/2. 236–239, továbbá Uő.: „Molnár Kálmán” *Jura* 2001/2. 74–76.

⁹⁵² TILK Péter: „Molnár Kálmán” in KAJTÁR István (szerk.): *Pécsi jogászfőnökök emlékezete (1923–2008)* (Pécs: PTE ÁJK 2008) 37–43.

⁹⁵³ SCHWEITZER Gábor – SCHWEITZER József: „Kritikus számvetés. Molnár Kálmán közjogász professzor ismeretlen előadása a zsidóüldözés koráról 1947-ben” in *Találkozások: Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát hatvanadik születésnapjára* in SÜLYOK Elemér – VARGA Mátyás (szerk.): *Pannonhalmi Bencés Főapátság* 2006 125–147; SCHWEITZER Gábor: „Molnár Kálmán közjogász professzor pécsi évtizedei” *JURA* 2008/1. 208–213; SCHWEITZER Gábor: „A »modern Verböczy«, a »vágatva haladó tudósféle« és a »szép cilinderes« professzor. Szemelvények Molnár Kálmán visszaemlékezéseiből” *Acta Facultatis Politico-iruridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 45. 2008. 183–197; SCHWEITZER Gábor – SCHWEITZER József: „A magyar címer megállapítása. Molnár Kálmán közjogász professzor ismeretlen tanulmánya 1947-ből” in KÖRMENDI Tamás – THOROCZKAY Gábor (szerk.) *Auxilium historiae: Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére* (Budapest: ELTE BTK 2009) 281–288; SCHWEITZER Gábor: „»Szigorú cenzor voltam...« Részletek Molnár Kálmán (1881–1961) közjogász professzor visszaemlékezéseiből” in KAPOSI Zoltán – VONYÓ József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 20.* (Pécs: Pécs Története Alapítvány 2009) 213–231; SCHWEITZER Gábor: „»...az itteni egyetlen egy Noé bárkája.« Molnár Kálmán németországi peregrinációja (1904–1905)” in *Jogtudományi Közöny* 2009/1. 39–43; SCHWEITZER Gábor: „A »kismagyar Athén«-ban.: Molnár Kálmán az Egri Érseki Joglyceumban (1907–1926)” in MÁTHÉ Gábor – MEZEY Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Révész T. Mihály 65. születésnapja tiszteletére* (Budapest: Gondolat; ELTE ÁJK 2010) 405–407; SCHWEITZER Gábor: „A »bidermájer« városban – Molnár Kálmán a pécsi tudományegyetem közjogi tanszékén (1925–1946)” in BÓNIS Péter – MÁZI András – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *De apicibus iuris disputare. Tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére* (Budapest: ELTE 2011) 204–232; MOLNÁR (10. lj.) 1–200; SCHWEITZER Gábor: „A professzor-mecénás. Molnár Kálmán tudományos pályatetelei” *Jogtörténeti Szemle* 2012/2. 20–27; SCHWEITZER Gábor: „A »zsidóbérenc”. Adalékok Molnár Kálmán közjogász professzor pályaképehez” *Sárospataki Füzetek* 2012/2. 61–74; SCHWEITZER Gábor: „Az utolsó stáció. Molnár Kálmán budapesti évei (1946–1961)” in MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely: *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*

Kálmán jogfolytonossági koncepcióját.⁹⁵⁴ Ádám Antal és Bihari Ottó írása az 1980-ban megjelent pécsi egyetemtörténeti tanulmánykötet *Közjog – alkotmányjog – államjog* című fejezetében foglalta össze Molnár Kálmán közjogi munkásságát.⁹⁵⁵ A Szent Korona-tan történetéről 1985-ben közzétett kötetében pedig Kardos József nemcsak Molnár Kálmán felfogását idézte fel, hanem külön fejezetet szentelt az 1929-ben megjelenő *Magyar közjog* fogadtatásának is.⁹⁵⁶ A főkegyúri jog két világháború közötti történetét feldolgozó monográfiában Salacz Gábor részletesen elemezte Molnár Kálmán nézeteit.⁹⁵⁷ Tóth Zoltán József 2007-ben publikált *Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig* című könyvében az 1931-es Eckhart-vita kapcsán idézte fel Molnár Kálmán álláspontját.⁹⁵⁸ Az elmúlt évtizedek során Molnár Kálmán alakját pécsi újságcikkek – mindenekelőtt az egykori tanítvány, Rajczi Péter írásai – is felelevenítették.⁹⁵⁹ Már ezekből a jelzés értékű, példálózó bibliográfiai adatokból is kitűnik, hogy Molnár Kálmán működését az utókor is számontartja: egyes munkái pedig bizonyos szakkérdések tárgyalása során megkerülhetetlenek.

Az életrajzi lexikonok tömör szócikkei Molnár Kálmán felfogásának „konzervatív” és „legitimista” jellegét emelik ki, illetve nézeteinek „konzervatív-legitimista” mivoltát hangsúlyozzák.⁹⁶⁰ Mindkettő igaz, de természetesen kevés ahhoz, hogy teljeskörűen visszaadják szakmai és világnézeti meggyőződésének sarokpontjait. Az 1867-es kiegyezéshez ragaszkodó liberális-konzervatív nézetei – az 1919/20 körül íródott, olykor indulatoktól és elítéletektől sem mentes publicisztikáktól eltekintve – lényegében egész pályafutását végigkísérték. Erre vezethető vissza az állampolgári jogegyenlőség eszméjét az 1930-as évek második felétől előtérbe helyező, illetve azt védelmező felfogása is. Ugyanettől az időszaktól erősödött meg természetjogi alapokon nyugvó humanista katolicizmusa, amely közéleti szerepvállalásai során is biztos támpontot

(Budapest: ELTE Eötvös 2013) 322–330; SCHWEITZER Gábor: „Viharos esztendő. Molnár Kálmán közjogász-professzor életútja a koalíciós években (1944–1949)” in CSERNY Ákos: *Ünnepi tanulmányok Rácz Attila 75. születésnapja tiszteletére* (Budapest: Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó Zrt. 2013) 465–486; SCHWEITZER Gábor: „Molnár Kálmán és a közjogi provizórium mérlege” in SCHWEITZER Gábor – SZABÓ István (szerk.): *A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése* (Budapest: PPKE 2016) 142–153; SCHWEITZER Gábor: „Egy magyar tudós lelki alkata: Molnár Kálmán és a közjogi provizórium dilemmái” in BÓDIG Máttyás – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások* (Budapest: MTA TK JTI – OPTEN 2016) 181–196; SCHWEITZER Gábor: „Molnár Kálmán (1881–1961)” in HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok V. kötet*. (Budapest: ELTE Eötvös 2015) 111–130.

⁹⁵⁴ VARGYAI Gyula: *A legitimisták és szabad királyválasztók közjogi vitájáról az ellenforradalmi államban* (Budapest: Tankönyvkiadó 1964) [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata. 35. szám].

⁹⁵⁵ ÁDÁM–BIHARI (348. lj.) 134–145. Újabb összefoglalását lásd ÁDÁM Antal: „Közjog, államjog, alkotmányjog” in uő. (szerk.): *A pécsi jogi kar 90 éve* (Pécs: PTE ÁJK 2013) 135–139.

⁹⁵⁶ KARDOS József: *A szenkorona-tan története 1919–1944* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1985) kül. 99–107.

⁹⁵⁷ SALACZ Gábor: „A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon” (Budapest: Argumentum 2002).

⁹⁵⁸ TÓTH (575. lj.). Lásd továbbá Törő László Dávid: „Az »Eckhart-vita«. Eckhart Ferenc 1931-es programtanulmányának kortárs visszhangja” *Aetas* 2016/4. 57–77.

⁹⁵⁹ RAJCZI Péter: „Pécsi diák – bécsi utcanév” *Dunántúli Napló* 1991. december 14. 10, továbbá uő: *Ember az embertelenségben Dunántúli Napló* 1992. február 15. 11.

⁹⁶⁰ „Konzervatív-legitimista szemléletű munkáival főként a m[agyar]. alkotmányfejlődés és a szenkorona-tan fejlődésének kérdéseivel foglalkozott.” Új Magyar Életrajzi Lexikon. IV. kötet. L-Ö. [Főszerk.: MARKÓ László] (Budapest: Magyar Könyvklub 2002) 828.

nyújtott a számára. Legitimizmusa – bár a legitimizmus kifejezésnél szabatosabb lenne az alaki jogfolytonossági koncepció említése – az első világháborút követően vált irányadóvá közjogi munkáiban. Közjogi felfogásának alakulására kétségkívül hatást gyakorolt a történeti-jogi iskola, a magyar alkotmányjog idealisztikus, érték alapú és historizáló megközelítése, de alkotmányjogi, különösen jogforrástani munkáiban Nagy Ernő nyomdokain haladva már erőteljesen érvényesült a közjog-dogmatikai megközelítés, illetve módszer is. Ám miként erre Zsedényi Béla mutatott rá az 1929-ben megjelent *Magyar közjog* kapcsán, Molnár Kálmán közjogtudományi felfogása meg is haladta a közjog-dogmatikai módszert, hiszen hatalmas összefoglalóját a történeti, politikai, bölceleti és nemzetközi jogi szempontokat egyaránt figyelembe vevő dinamikus szemlélet hatotta át.

Molnár Kálmán közjogi munkásságában fontos helyet foglalnak el a jogforrástani művek. Ezek a munkák amiatt külön is figyelemre méltók, mert a jogforrástani tágabb kontextusban, az alkotmányosság és a parlamentarizmus összefüggéseire is tekintettel vizsgálta. A második világháborút követő években már nem tudta befejezni a tervezett magyar jogforrástani összefoglalót, igaz, a munka befejezését nyilvánvalóan hátráltathatta annak tudata, hogy akkoriban jóformán már csak az asztalfiók számára dolgozhatott. A jogforrástani mellett korszakokat íveltek át a választójog kérdéseit bemutató és elemző írásai is. A dualizmus idején a magyar nemzetállam és nemzeteszme elkötelezett híveként a választójog „fontolva haladó” reformja mellett foglalt állást. Az akkoriban radikálisnak számító reformok, miként az általános és titkos választójog bevezetése, távol estek felfogásától. A két világháború közötti időszakban a meggyőződése szerint stabil kormányzást biztosító többségi rendszer híveként a parlamenti működést megnehezítő arányos választójog ellen érvelt. A második világháború árnyékában megjelenő közjogi publicisztikáiban azok véleményét osztotta, akik szerint hazánkban is válságba jutott a parlamentarizmus, de a megoldást nem tekintélyelvű reformok bevezetésétől, hanem a képviselőház általa részletesen ki nem dolgozott hivatásrendi átalakításától várta.

Molnár Kálmán, miként erre Óriás Nándor is rámutatott, a lelkes és lelkesíteni tudó professzorok közé tartozott. Nem véletlen, hogy nevével a tanítványok visszaemlékezéseiben is találkozhatunk. Fontosnak tartotta a tehetséges joghallgatók pályakezdésének egyengetését, miként az arra érdemesnek tartottak anyagi támogatását is. Oktatáspolitikai feljegyzései és tanulmányai is azt bizonyítják, hogy mélyen elkötelezett volt a jogi felsőoktatás szakkérdései és társadalmi vonatkozásai iránt.

A jogászgenerációkat felnevelő professzor oktatói és tudományos pályaképének felvázolása mellett arra is törekedtem, hogy a közéleti embert és a magánembert is bemutassam. Molnár Kálmán közéleti szerepvállalásaira a múlt század '30-as éveitől figyelhetett fel a szélesebb értelemben vett nyilvánosság. Aktív jogászprofesszorok nem emelték fel ország-világ előtt a hangjukat a kritikátlan nemzeti szocialista orientáció és a mind vészjóslóbb szélsőjobboldali törekvések ellen. Molnár Kálmán azonban a lelkiismeretére, szakmai és vallási meggyőződésére hallgatva a sajtón keresztül is tiltakozott a magyar alkotmányos elvekkel ellentétes közjogi törekvésekkel szemben. Tette ezt olyan esetekben is, amikor először önmagát kellett meggyőznie a tiltakozás szükségességéről.

Életútja végén Molnár Kálmán úgy érezte, hogy mindent megkapott, amire valaha is vágyott. Pedig a sors nem volt mindig kegyes hozzá. Szakmai pályafutása nem úgy végződött, ahogyan azt megérdemelte volna. Utolsó éveit pedig a mellőzöttség mellett betegségek és nélkülözések tették keservessé. A nyolc évtizedes életút áttekintésének lezárásaként Óriás Nándor visszaemlékezéseinek egyik, éppenséggel Molnár Kálmánra vonatkozó keserű megállapítása kívánczik ide: *„abban is szerencsétlen a magyar nemzet, hogy miután megszülte és nagyra nevelte a maga kiváló embereit – nem bírja el őket.”*⁹⁶¹

⁹⁶¹ ÓRIÁS (1. l.) 169.

FORRÁSJEGYZÉK⁹⁶²

MTA Könyvtára Kézirattára

Molnár Kálmán iratai és levelezése
Molnár Ilonka levelezése
Molnár Imre levelezése
Molnár Jolánka levelezése
Concha Győző levelezése
Csekey István levelezése
Horváth Barna naplója

MTA Könyvtára Kézirattára

Régi Akadémiai Levéltár (RAL)
Főtitkári Hivatal iratai
A II. osztály iratai 1888–1924
A II. osztály iratai 1925–1934
A II. osztály iratai 1940–1942
A II. osztály iratai 1943–1949
II. osztály. Zárt ülések jegyzőkönyvei 1929–1946
A Jogtudományi Bizottság iratai 1935–1944
Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1939–1944
Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1945–1949

MTA Levéltár

MTA II. Filozófiai- és Történettudományok osztályának iratai
Magyar Tudományos Tanács iratai

OSZK Kézirattára

Lukinich Imre levelezése
Hóman Bálint levelezése
Arató Jenő: Napló 1941–1946

⁹⁶² A részletes adatokat lásd a lábjegyzetknél.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár Életrajzi vázlata

bilkei Gorzó Nándor hagyatéka

Székfű Gyula levelezése

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei

Heves Megyei Levéltár

Egri Érseki Jogakadémia iratai

Egri Főegyházmegyei Levéltár

Lycaei Facultas Juridica

Pécsi Egyetemi Levéltár

A Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem (Pécs) iratai:

Jog- és Államtudományi Kar iratai. Kari ülési jegyzőkönyvek

Jog- és Államtudományi Kar. Iktatott anyagok

Egyetemi tanács üléseinek jegyzőkönyve

Janus Pannonius Múzeum. Új- és Legújabb kori Történelmi Osztály. Adattár (Pécs)

Arató Jenő naplója

ELTE Levéltár

Rektori Hivatal. Egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek

Állam- és jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei

Állam- és Jogtudományi Kar. A Dékáni Hivatal iratai

Doktori értekezések

Jogtudományi szigorlatok jegyzőkönyvei

Államtudományi szigorlatok jegyzőkönyvei

ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék. Magyar-archívum

Valló József levelei Magyar Zoltánnak (közöttük Molnár Kálmán levelei

Magyary Zoltánnak)

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

Egyházkormányzati iratok. Politica. Magyar Szent Kereszt Egyesület

1939–1946, 1949, 1950.

Pécsi Egyházmegyei Levéltár

Salacz Gábor hagyatéka

ΚΕΡΕΚ

Molnár Imre és felesége, Horváth Anna

Molnár Imre és Horváth Anna gyermekeik körében: Kálmán (1881), Ilona (1884), Jolán (1889)

Molnár Kálmán párizsi egyetemi igazolványképe

Molnár Kálmán főhadnagy, a Táborig Újság szerkesztője

Molnár Kálmán és felesége, Árvay Gabriella

Az 1479-ben új adomázylevéllel
megegerősített
marcsamagyi MOLNÁR család
címere.